

МУҲАММАД АЛИ

САЙЛАНМА

*Шеърлар, дostonлар, шеърний роман ва
таржималар*

Муҳаммад Али

Сайланма

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИНИНГ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1997

Мусаввир:
МАРКОС КАРПУЗАС

Жамоатчи муҳаррир:
С. ҲАЙДАРОВ

Муҳаммад Али.

Сайланма: Шеърлар, достонлар, нисрий роман ва тар-
жима. — Т.: «Шарқ», 1997. — 448 б.

Ўз 2

© «Шарқ» нашриёт-нашр
концернининг Бош таҳририяти,
1997

ИЖОД БАХТИ

Шарқда шоирликнинг рутбаси ҳаминча биланд келган. «Қуръони Карим»нинг шеърда битилгани бежиз эмас, ҳатто анъанавий тарих китоблари саж билан ёзилган. Халқимиз эртаққача қофия билан айтишни хуш кўради. Тарихга бир кўз ташланг. Хусайн Бойқаро бундан беш юз йил муқаддам биргина Ҳирот ва унинг атрофида мингга яқин киши шеър билан машғулликдан ифтихор этган эди. Навоийнинг ўзи машҳур «Мажолис ун-нафос»да 459 шоирнинг номини тилга олади... «Шоир бўлиш қийин, Шоир бўлиш оғир, Бундай буюкларнинг қаҳқашонида», — деб ёзади Абдулла Оришов бир муносабат билан.

Муҳаммад Али ана шундай тунроқда дунёга келди, қўлига қалам тутди. Бутунги кунда адабий-тимизнинг забардаст вакилларида биринга айланган Муҳаммад Алида шеър ҳаваси, ёзувчиликка иштиёқ 4-синфдан бошланган эди. Биринчи шеъри 1957 йилда «Қизил Ўзбекистон» (ҳозирги «Ўзбекистон овози»)да босилган, биринчи китоби чиққанига ўттиз йил бўлди. Шоир уни «Фазодаги ҳислар» деб номлаган эди.

Саф-саф бўлиб баҳодирлар,
Тайёрланур,
Отланур!
Ларзаланур ҳозир ерлар,
Ғайратлар қанотланур!

Тўнламдаги «Улоқ» шеъри шундай бошланарди. Бу қадим удумнинг шуҷоъ, мардона руҳи дастлабки сатрларданоқ сезилиб турарди. Халқона оҳанг, умуман, сероҳанглик, рангбаранглик, бир шеърнинг ўзида бармоқ ва сарбастдан барабар фойдаланишга уриниш, эник тасвирга мойиллик кўичилик шеърларга хос эди. Ёш шоир қутилмаган тафсилларга, воқеаларга, вазият-хулосаларга алоҳида эътибор берарди. Шуларни назарда тутибми, тўнламга йўлсўз ёзиб, қўллаган Шухрат ёш шоирнинг изланувчанлигига диққатни қаратган эди.

Муҳаммад Али «Оталар юрти», «Оқ нур», «Севсам, севилсам» каби мазмундор шеърний тўнламлари, «Машраб» ва, айниқса, ўшандай тақлиқ замонида йўл топиб, Гўри Амир гумбазидан нур излаган «Гумбаздаги нур» достони билан кенг

китобхонлар меҳрини қозонди. Сўнг эса яқин, лекин мураккаб ва ҳаяжонли тарихимизни тасвир этувчи «Боқий дунё» шеърый романини яратди.

«Боқий дунё»да шундай бир жой бор. 1916 йил Жиззах қўзғолони. Халқ Қийлига қувилган. Оқ нодино шаҳарни тўпга тутмоқда. Ўрда вайрон бўлмоқда. Жаҳид Қудрат қайнотаси Сўюнбойга дейди:

Боболардан қолган ёдгорлик,
Авлодларга гурур ва камол.
Фотиҳда бор шундай беорлик:
У гурурни қилади поймол.

«Боқий дунё» шеърый романи бошидан охиригача халқимизнинг аср бошидаги озодлик учун кураши тарихига бағишланди. Муаллиф озодлик учун олиб борилган бу курашни мустақиллик билан чамбарчас боғлаб беради ва буни уч асосий қисмга, босқичга ажратиб, иккитасини ўша пайт учун — асар 1969-79 йилларда ёзилган — бир қадар ғайритабiiийдек туюлган «Дукчи Эшон воқеаси» ва «1916 йил қўзғолони» қилиб белгилайди. Иккинчидан, асардаги «бойлар» ҳам, «жадидлар» ҳам бошқачароқ эдилар... Муҳаммад Али синчковлиги, воқеа-ҳодисаларни таҳлил қилиш салоҳияти билан миллий уйғониш тарихимизнинг бир қатор жонли ва ҳаққоний лавҳаларини ярата олди. Романдаги Қудрат ва унинг тақдири билан боғлиқ лавҳалар бунга далилдир. Тўғри, уларнинг айримлари эскирди. Ахир йигирма йил олдин бутунги мустақиллик замонини хаёлимизга ҳам келтирган эмасмиз.

Ўтмиш ёди, тарихга сайҳат Муҳаммад Алининг севган машғулотларидан. Биз киммиз, аждодларимиз кимлар эдилар, олис тарих давомида қай ерларни ватан тутдилар, қандай салтанатлар қурдилар, жаҳон тараққиётдаги хизматлари-чи? Булар ҳақида у билан гаплашсангиз, ҳузур қиласиз. Машҳур обидаларимиз, уларнинг «таржимаи ҳол»лари, сулолалар ва буларнинг камали-ю заволи хусусида унинг ўз фикри, нуқтаи назари бор. Дарвоқе, бундан туққиз йил муқаддам «Ёш Ленинчи» (ҳозирги «Туркистон») газетаси ўзининг икки сонида унинг «Ўз-ўзингни англаб ет» деган мазмундор бир эссесини босиб чиқарган ва бу матбуот саҳифаларида қизгин баҳсларга сабаб бўлган эди. Ўшанда муаллифнинг айрим кескин, лекин асосли фикрларини баъзилар бироз оғир олиб, қизиққонлик қилган эдилар. Ўтган давр, воқеалар ривожини ноҳақ тухматга учраб турган миллатга: «Ўз-ўзингни англаб ет! Сен қанчалар қадим ва буюқдирсан!» деб ҳайқирган шоирнинг кўп масалаларда ҳақ эканлигини исбот этди. Ўз-ўзини англаб етиш бутунги кунимизнинг шоирларидан бири бўлиб қолди.

Дарҳақиқат, тарихий мавзу Муҳаммад Алининг биринчи тўламидан охири китобигача етакчи-мавзу сифатида ардоқланиб келаётир. Хусусан, халқимизнинг эрк ва мустақиллик учун кураши масалалари тарихий мавзудаги асарларига сарлавҳа бўла олиш даражасига кўтарила олган. Қўлликни бўйнига олмай, тақдирга қарши исён қилган Муқанна ҳақидаги шеърини ўша 1967 йилги илк тўламида учратамиз. Сўнг «Қадимги қўшиқлар» туркумини яратди. Спитамендан сўзлади. Дарвоқе, у ердаги айрим шеърларга бутун изоҳ берса булар. Кўшгина шоирларимиз сингари у ҳам рус истибдодини пардалаб айтишга, воқеа-ҳодисаларни олис тарихга кўчиришга мажбур бўлди... Қўтлуг мавзу адибнинг шеърларидан дostonларига, теран мақолаларига ўтди, худди шу нарса илк насрий романи «Сарбадорлар»ни ҳам ич-ичидан шуълалантирди. «Сарбадорлар» муваффақиятли чиқди, шоирга «Ўзбекистон халқ ёзувчиси» деган юксак унвон берилди.

Муҳаммад Алининг жуда кўпчилик шеърлари сингари ушбу романнинг ҳам ёзилиш тарихидан хабардорман. У ҳар бир асарини ёзишдан олдин мавзуга доир воқеа-ҳодисаларни бутун тафсилотлари билан эринмай ўрганади. Сўнг, шаҳарлар, манзилларни, ундаги кўчаларни белгилайди, қаҳрамонларнинг тарихи ва тақдири, қўйиники, исми-шарифидан қадди-қомати-ю кийиниш-юришигача аниқлаб олади. Шундан кейингина уларни фаолиятга киритади. Бундан ўн йилча олдин Муҳаммад Али «Сарбадорлар»ни ёзиш пияти билан банд бўлиб юрган кезлар эди. Баҳор кунларининг бирида Пирмат Шермухамедов, Жуманазар Бекназаровни ҳам олиб мен учун қадрдон бўлган Касбига жўнадик. Султон Мирҳайдар қабри қопидаги мингларча йиллик тарихни кўксига пинҳон сақлаб келаётган улкан шахристон — теналик ва унинг вазмин, виқорли салобати, бир четида кўмилиб мунгайибгина турган ярим вайрона сардоба шоирга қаттиқ таъсир қилди... Қайтишда қадим Касбининг ўлмас кулослари билан суҳбатлашдик. Уларнинг ота-мерос ҳикояларини тингладик. Мен буларни сўнграқ адибнинг романидан адашмай топа олдим. Эртасига Абдуллахон қурдирган Чилгумбаз сардобаси тёмон йўл олдик. 40—50 чақирим саҳро йулини босиб Туркманистон ҳудудидаги бугун ҳам «инилад» турган улкан сардобани зиёрат қилдик, сувидан чой дамлаб ичдик... Муҳаммад Али сардобанинг у ёғига ўтади, бу ёғига ўтади, қуёшга қарайди, чамаси, карвонларнинг келиш-кейтиш йўллариини тахминлайди. Хуросон ва Мовароуннаҳрни туташтирувчи нуқталардан бирини топгандек бўлади. Бу тирик тарих ёдгорлиги, бешубҳа, адибга руҳ ва илҳом бахшида этди.

Муҳаммад Али бадий таржима соҳасида ҳам таниқли

ижодкордир. У ажойиб таржималар қилди. Айниқса, қадимги ҳинд эпоси «Рамаяна» жуда катта эътибор ва эътироф топди. Қорақалпоқ эпослари таржимаси эса Бердақ мукофоти билан тақдирланди. Мутахассислар таклифи билан адиб «Рамаяна» поэтикасининг ўзбекча талқинига бағишлаб илмий тадқиқот олиб борди. Ушбу илмий тадқиқот учун унга филология фанлари номзоди илмий даражаси берилди. Ўз навбатида адиб асарлари жаҳоннинг йигирма бешдан ортиқ тилларига таржима қилинган, публицистик мақолалари АҚШ, Франция, Туркия матбуотларида чоп этилган.

Ижодкор ҳам, барча кишилар сингари, биринчи навбатда, ўз юртининг фарзанди. У туғилиб ўсган жой дунёдаги барча манзиллардан азиз, муқаддас. Лекин бошқалардан фарқи шундаки, бу туйғу унинг кўнглидагина қолиб кетмайди. Воқеа — тақдирларга, кечинма — тасвирларга ўтади, улар орқали ўқувчида қутлуғ Ватан туйғусини тарбия қилади. Айни пайтда у туғилган юрт ижодкор салмоғига қараб адабий-ижтимоий жуғрофияга кириб боради. Муҳаммад Али Андижон вилоятининг Бўз туманида Бешгул қишлоғида, урушнинг иккинчи йили — 1942 йилда таваллуд топди. Ўрта мактабни Бекободда тугатди. Ёшлик ғайрати билан қумшағал карьеридида ишлади. Москвада Адабиёт институтида таҳсил олди. Меҳнат фаолияти Гафур Гулом нашриёти, Ўзбекистон телевидениеси, Ёзувчилар уюммаси ва Тошкент Давлат университети сингари масканларда кечди. Ҳозирда ҳар йили АҚШнинг Сиэтл шаҳрига бориб, Вашингтон университетида ўзбек тилини тезкор ўргатувчи ёзги курсларга сабоқ бериб келади. Ўтган йили у америқолик талабалар ҳамда ўзбек тили ва адабиёти мутахассисларига «Марказий Осиё ёзувчилари ва зиёлилари Шўролар даврида» мавзуида бир курс маърузалар ўқиб қайтди. У Америқода ҳам шогирдлар етиштирмоқда, Ўзбекистонга, ўзбек тилига меҳр уйғотмоқда.

Адибимиз ҳозир авжи ижод палласида. Кечаси тушида, кундузи ҳушида — Соҳибқирон. «Сарбадорлар»да эпизодик тарзда берилган Амир Темур образи бу асарда марказий қаҳрамон сифатида тасвир этилмоғи керак. Зафар ёр бўлсин, деймиз.

Ушбу қўлингиздаги «Сайланма»ни бир-бир варақлаб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Алининг ижод манзилларига назар ташлай оласиз, деган умиддаман. Бу манзилларда кечаётган шоирнинг умри, қувончу ташвишлари, орттирганлари-ю йўқотганлари — бари-бари унинг асарларида...

Бегали ҚОСИМОВ,

филология фанлари доктори, профессор.

О, болалик дамлари қолди
Пала-партини қишлоқ йўлида...

Уйдонши севагинлари

* * *

Том бошида ёйилган хирмон,
Дон шоширар буғдойранг аёл.
Гоҳ кўзлари бўлиб нигорон
Йироқлардан чорлайди шамол.

Гув-гув эсиб қолар шабада,
Дон қуйилар ғалвирдан шов-шув.
Пастда эса, муъжаз кулбада
Уғилчаси ётар беуйиқу.

Хув нарида, тоғлар бошида
Қуйлаб ётар шалола шов-шув
Ва аёлниг шундоқ қошида
Сирғанади шабада гув-гув...

Дон шовуллар, шовуллар хаёл,
Мавжудот ҳам қайтарар садо.
Эсишини ҳеч қўймаё шамол,
Ғалвирда ҳам дон бўлмас адо...

1967

УЙҒОНИШ

Қировли саҳарлар
Қолдилар йироқ,
Әсимга тушмоқда
Қуёшли чоғлар.
Томларда лов этди
Лолақизғалдоқ,
Шамоллар сеҳридан
Уйғонди боғлар...

Ҳамиша ҳаётнинг
Қудрати ғалиб,
Ёруғ кун андуҳни
Айлайди унут.
Тугилган мушт каби
Қўкка ўқталиб
Барг ёзмоқ пайида
Каллакланган тут.

Қин ичи увишган
Танини ёзиб,
Чипта қон тўнени
Ташлагани зум,
Томга чиқайин деб,
Қўлларин чўзиб,
Тармашиб ётибди
Эринчоқ узум.

Зил-замбил қонқоқли
Сандиқ ичидан
Авайлаб олинар
Атлае кўйлақлар.
Қизлар кийиб ўтар
Катта кўчадан,
Куймаса ҳам қуяр
Ошиқ юраклар!

Ничан уримига
Фурсат бўлса ҳам,
Бозорга борар-да,
Кезиб худди хон,
Ўроқнинг минг хилин
Қуриб, чинакам
Қиличдай кескирин
Танлайди деҳқон.

Отам гулқайчисин
Қидирар томдан,
Яхши ният, дейди,
Одамга тирак.
Богнинг бир четида
Саҳармардондан
Қатор қилиб экар
Қаламча терак.

«Кичкина укангни
Уйлайман кўпроқ...
Қолганинг-ку йўлинг
Тоғиб кетарсан.
Ниҳоллар ҳадемай
Ёзади япроқ,
Беор ва усувчан
Бўлар бу нарса.

Тўрттасин чорчўнга
Чамалар кўнглим,
Вассажуфт чиқади
Булардан эса.
Уй қуриб бераман,
Борди-ю ўғлим
Каттароқ кенг уйга
Кўчаман, деса...»

...Дилларда баҳорнинг
Момиқли зарби,
Кўнгилда тирилар
Ҳавас ва сеҳр.

Дунё ын турт кунлик
Тулин ой каби
Тошдай дийдада ҳам
Уйготур меҳр!

Қишнинг уйқусидан
Турайлик тезроқ,
Йуқ эса, бизлардан
Кулар бу чоғлар,
Аллақачон томда
Ёнган қизғалдоқ,
Шамоллар сеҳридан
Уйғонган боғлар!

1973

БЕКИНМАЧОҚ

Ошпоқ кечаларда кўчалар тиниқ,
Ўша бекинмачоқ ўйини кетар.
Бурчак-бурчакларга буқиб, беркиниб,
Сукунат қўйнида болалар кутар.

Наккада қолардим мен эса ҳар гал,
Мен излаб топишни яхши кўрардим.
Садақайрағочнинг ортига гўзал —
Қизча ҳам яшринар — шундайди дардим.

Қидириб у қизни топардим доим,
Болалар норизо бўлгани онда,
Ёнимда турарди кулиб мулойим,
Уни топганимдан боши осмонда.

Бугун ул дўстлардан дарак йўқ, мана,
Бугун ул қизалоқ қайдадир, ҳайхот!
Улкан ўйинларга тортди замона,
Бурчак-бурчакларга яширди ҳаёт!

Танвишлар тоғини орқалаб азод,
Тонг билан чиқаркан катта кўчага,
Бир лаҳза, бир лаҳза орзиққанча шод
Қайтгим келар ўша оппоқ кечага...

Дўстлар, бошингизда қандайин савдо,
Қандайин шодликдан ёнасиз бугун?
Бугун тепангизда тиниқми само?
Бугун дилингизда йўқмидир тугун?

Ошпоқ кечаларда мурғак дил аро
Рўёбга чиқмоғин кутган орзулар,
Бугун барг ёздими ям-яшил ва ё
Маънос хотирага айланди улар?

Сен қайга яшриндинг, эй мулойим қиз?
Қидириб сени ҳам тополмай қолдим.
Беркингандай осмон қатърига юлдуз,
Сен ҳам муаммолар ичра йўқолдинг.

Сен дилбар қиз эдинг, хушчақчақ, лобар,
Тондингни ўзинга муносиб бир ёр?
Тинчмисан, соғмисан, хабар бер, хабар,
Бахт олиб келдими сен кутган баҳор?

Балки сен, моҳнайкар, гулруҳ, позиктаъб,
Дунё маликаси дегулик бир қиз,
Қайси бир подоннинг раъйига қараб,
Турмуш кечирасан почор ва ҳиссиз?..

Бекинмачоқ, дедик, яшридик охир,
«Беркин!» — деб ланг очди ҳаёт ҳам қўйини.
Бугун, мана, кўрдим, қанчалар оғир,
Қанчалар шафқатсиз экан бу ўйин!

Гулни беркитгандим, қолибди хазон,
Ўтни яширгандим — қул тондим фақат.
Яшридими, ортиқ қайтмагай имкон,
Яшридими, ортиқ қайтмас муҳаббат!

1974

БАҲОР КЕЛГАНДА

Мен баҳор келганда
Борлиққа боқаман.
Борлиққа ранглари
Рангбаранг тақаман.
Хув олис тоғларнинг
Елинган шамоли,
Юзларим сийпалаб
Ўтганда иболи,
Осмонга теша-теш
Ўзбекнинг пайкали
Кўзимни тўлдирса
Лолага бўялиб,
Қандайдир ўртаниш
Сезарман ўзимда,
Ўртаниш изларин
Изларман ўзимдан.

Мен баҳор келганда
Кўзларга боқаман.
Кўзимга шодликдан
Инжулар тақаман.
Тупроққа ранг берган
Бугдойранг чехралар...
Қаранг-а, баъзибир
Нозиктаъб зиқналар
Кўрарлар баҳорнинг
Лойқали сувларин,
Кўрмаслар дилларнинг
Долғали ўйларин.
Кўрмаса — кўрмасин,
Кўргувчи кўражак!
Кўрганда туйғулар
Кўкракка уражак!

Мен баҳор келганда
Осмонга боқаман.
Осмоннинг кўксига
Юлдузлар тақаман.
Гарчи соф, гарчи кенг
Ул осмон, ул фўлак,
Лекин ул остида
Ер ётар жон ҳалак.
Майсалар ўсадир,
Суюмли майсалар...

Баргларин, буйларин
Оламга ёйсалар...
Майсалар нияти
Улуғдир, эй осмон!
Сен улар туфроғин
Ҳибс этдинг бегумон.
Майсалар ўсадир,
Сени-да йиқай деб.
Мовий юксақларга
Мен ҳам бир чиқай деб!

Мен баҳор келганда
Тонгларга боқаман,
Тонгларнинг буйнига
Туманлар тақаман.
Чиққувчи қўшн ҳам
Изғолмас ўзини.
Илгар-да, ер узра
Ташлолмас изини...
Гўдакдек мурғак тонг
Чол каби ҳансирар.
Шўрликни ногаҳон
Ёмғир ҳам қамчилар.
Отилган оққундай
Тонг ётар титраб.
Наҳотки туғилмоқ
Шунчалар шараф?

Мен баҳор келганда
Ҳаётга боқаман.
Ҳаётга ораулар,
Армонлар тақаман.
Борлиқда навбаҳор.
Навбаҳор маҳали,
Қайтадан бошланур
Дунёнинг сайқали.
Дилбоғлар — янгича,
Янгича туйғулар.
Йкиловдан чиқади
Қувончлар, қийғулар.
Ҳар шуни сезмасанг
Ўликсан, эй банд!
...Тек туриб бўлмайди
Навбаҳор келганда...

МОМАҚАЙМОҚ

(*Ақамшнинг шеъри*)

«Момақаймоқ, тебрапасан шамолда,
Эндигина ўтқазилган ниҳолдай.

Ошноқ тожинг юмалоқ ой сингари,
Ойшоқ тожинг — бамисоли Ер шари.

Сенга бордир биттагина сўроғим,
Момақаймоқ, момақаймоқ, қаймоғим!

Хун десанг гар есни олай оҳиста,
Гул тувакка элтиб солай оҳиста.

Тинч янайсан каттагина хонада,
Ўзбошимча шамоллардан панада.

Райҳонларга тожинг кўз-кўз этасан,
Ўсиб-ўсиб қуёшгача етасан!»

Момақаймоқ кўтаради аста бош,
Шу он шамол келар дағал ва бевош,

Гул юзига бир тарсаки туширар,
Патларини ҳар қайларга учирар.

«Момақаймоқ, момақаймоқ, қаймоғим!
Ҳозир ёшман, келар йигитлик чоғим!

Қул солганда шамолларни бўғарман,
Довуларни битта ғорга йиғарман!

Ғор оғзига тош босарман каттакон.
Фароғатда янайди сўнг кенг жаҳон!

Сен ўшанда ўксимоқни тапларсан,
Ошноқ тожинг кўз-кўз қилиб яшарсан!»

1973

НАРВОЗ

Изгиришлар устидан
Елар менинг Ғиротим,
Қайга учмак керакдир —
Билар менинг Ғиротим!
Қанотларин остида
Мовий шамол гувиллар,
Гувиллайди ўрмонлар,
Тоғу дара, овуллар.
Настда қолар қишлоқлар,
Қингир-қийшиқ йўллар ҳам,
Умри бир жойга банди
Муқим қотган кўллар ҳам.
Сайрон булутлар эса
Интиқ боқиб турарлар.
От кўзида поёнсиз
Кенгликларни кўрарлар.

Нилий фазо қўйнида
Елар менинг Ғиротим,
Қайга учиб борар у? -
Билар менинг Ғиротим!
Кенг манглайга юлдузлар
Келиб қўнар доимо,
Гоҳо Етти Қароқчи,
Гоҳ Чулпону гоҳ Зуҳро.
Балки Етти Қароқчи
Ўғирламоқ истайди?
Шундан уни юр дея
Қайларгадир қистайди?
Балки Зуҳро — нозларда
Парвариш топган пари
Қабохатеиз кенгликда
Айлар уни сарсари?
Балки Чулпон юлдузи
Қулогига чалар бонг:
«Кўрясанми, тонг отар!
Отмакдадир гўзал тонг!»

Эй тулпорим, учарсан,
Ўт чақнатар туёгинг,
Нечун? Ёки тегдими

Ер сатҳига оёгинг?
Гуруғли измида сен
Эрурсан учқур қанот.
Шоҳқаландар олганда
Туркистон шаҳрини бот,
Таъзим этди сенга у
Ўмовинга кифт қуйиб,
Авазни қанча суйса,
Сени-да шунча суйиб...
Шоир учун сен — Илҳом,
Ки, уфққа учмишдир.
Ахир ул ҳам ўз бағрин
Самоларга очмишдир.
Унинг-да сен сингари
Қанотлари бор, мағрур!
Қанотлари бир улкан,
Ўзига ҳам юк эрур...

Ана, учар! Ҳайбатли
Илҳом дулдули учар!
Тинса бурондай тинар,
Кучса қоядай кучар!
Қаршисида тўфонлар,
Бало-қазолар бекор!
Ул ёзда кузни кўргай,
Қишнинг забтида — баҳор!
Мутлоқ унга демасман:
«Қуйи тушгил, қуйироқ!»
Истамасман, ёнимдан
Кетмагин ҳам кўп йироқ.
Ана, учар! Ҳар тараф
Рапгин оҳанг таралмиш:
Юриш учун эмас, у —
Парвоз учун яралмиш!

1968

ҚИШЛОҚ ҚИЗИГА

Тоғлар сийнасини ювмоқ истайди,
Олис-олисларда куклам жаласи.
Нимадан кунглинг гаш, нимада дардинг,
Ҳой, кичик қишлоқнинг жажжи боласи?

Тинглайин дардларинг, тортинмай айттил,
Юрак-юрагимга булгуси дармон.
Қани, тугунинг бер, йўлингдан қайттил,
Уйда гаплашурмиз роса, беармон!

Ҳали тарк этмабсан эски ҳовлини,
Мунтазир эмасми янгиси, синглим?
Қушга ҳам сув керак, ҳам дон, қўналга...
Шундоқ хайларми бошингда, мунглим?

Мен бугун фазога учмак истайман,
Осмоннинг ташвиши тушди бошимга.
Аммо бу юмушдан кечмак истайман,
Таажжуб қилмагил ғайри ишимга!

Йўқ, асло! Бу йўлдан кечмоқлик — орким,
Майли, ойга учай бугунмас, эрта.
Қўзингда ташвишнинг тўлқини борким,
Қолурман, қолгумдир муаззам Ерда!

Зинҳор истамайман ойнинг шуҳратин,
Юлдузлар ҳолини сўрмоқ пайтимас.
Аввало мен, сенинг ҳолинг сўрайин,
Бу — барча ҳавасдан олийроқ ҳавас!

1965

ШАМОЛ

Сен, шамол, тапда бугун...
Минг хилда оҳ айлаб яна,
Дам-бадам қаҳ-қаҳ урарсен,
Гоҳи-гоҳ йиглаб яна.
Ошкор эрмасми сенга
Файласуфлар айтгани,
Ки, дегайлар беҳудуд
Сахро шамолнинг маскани.
Кулбама сен, илтимос,
Кирмай қўя қол, эй шамол,
Кенг чаман, боғлар кезиб
Гаштин сура қол, эй шамол,
Ҳар тараф буй таратиб
Гулларга роз айт, майлига,
Лаҳзада машриқ учиб,
Мағриб бориб қайт, майлига!
«Йўқ! — деди. — Берсанг паноҳ,
Кечсин умр бир жону тан?...»
Мен дедимки, тўрт девор
Бўлгаймидир сенга ватан?

1967

СИНГЛИМГА

Нега қарашларинг бошқача,
Туришларинг бежон, бемадор?
Мум сочингдан қора қонгача,
Уч чизиқча тушинти қатор.
Дилгир қилма мени ҳам ахир,
Сукунатнинг бормикин сўнги?
Ҳаёт яна қилдими қаҳр,
Қарамайин раъйингга, сингил?
Рашидингми юнаним, дийдам,
Чирой бермай кетса табиат?
Ўксинмагил, қўй, порасидам,
Ҳали ёнсан, думбулсан фақат!
Тўлиқин ташлаб туйғуларингга,
Орзуларинг қилиб жамулжам,
Ҳаётингни дoston этгали
Севси келар ҳали, сингилчам!

1965

АРМОН

Узун кечаларда хаёл тўлқини
Бостириб келади гуруҳ ва гуруҳ,
Кечалар қўлидан қочиб, юлқиниб,
Учраб қолар шунда бир оромсиз Руҳ.
Бу не сир, не ҳол бу, нима ўзи бу?
Билмайман, кўп оғир уйга толаман.
Кимдир фароғатсиз яшаб ўтгану
Ўшанинг руҳи бу, демоқ бўламан.
Менинг ўйларимни кўриб тургандай,
Руҳ нидо қилади, қаранг, шу нафас:
«Руҳнинг жойи бўлак, билгил, эй багда,
Дунё даштларида у кезиб юрмас!
Дунёда кўп нарса ўткинчи эрур,
Ҳеч бири, ҳеч бири қолмагай омон.
Капалак ўз умрин боқий деб билур,
Бироқ қисқалиги аён-ку, аён!
«— Мен Армон! — деб ногоҳ ғазаб қилар у. —
Мен ўлим деганга келган қиронман!
Ўлганлар ўйлаган гўзал хаёлу
Ўлганлар кўрмаган орзу армонман!..
Менман — Спитамен жанг қилган пайти
Мижжага илашган ғафлатли уйқу!
Мен ўша сайёднинг бечора сайди,
Мен ўша шоирни йиғлатган оҳу!
Муқаннадек полвон ўғилнинг обод,
Озод она юрти — ширин туши мен!
Мард Темур Маликнинг бошига, ҳайхот,
Қўна олмай кетган ҳумо қуши мен!
Менман, Зебуннисо бир умр кутган
Висоли бенасиб, ошиги дилдўз!
Менман, Улугбек деб аршни тарк этган,
Замин нучмоғида топталган юлдуз!
Машрабнинг айтмаган васиятиман,
Сиртмоқда бўғилган олов шеърят.
Ҳамзанинг мингдан бир азиятиман,
Тошларда чилпарчин биллурий ният!
Менман Мирзачўлда боқий қолмаган,
Хазон булган, тўзган гунчанинг атри!
Мен — Ғафур Ғуломнинг улгуролмаган,
Ёзиб битолмаган шоҳона сатри!
Мен-ку, Мулла Тўйчи умрин камоли —

Куйламоқ бўлгани — буюк қўшиқ ҳам.
Менман, Раҳимовнинг эзгу ҳайли —
Она юрт бағрига қайтмаган қадам!
Шаббода ишаги сингари майин
Судралиб боради этаги ерда.
Ерга ҳам, кўкка ҳам парво қилмайини,
Бир зумгина тўхтар қорайган қирда.
Гуё оқ матога чулганган пари,
Гуё оқ қўлларин чўзар лоқаруҳ.
Ундан сизиб ўтар ойнинг нурлари,
Шаффоф нарда бўлиб туюлади Рух...

«...Қишлоқ уйқудадир. Кичик майдонда
Мармар ёдгорлик бор — юрт эҳтироми.
Фақат шу ёдгорлик уйғоқдир, унда
Йигирма ўғлоннинг ёзилган номи.
Булар ҳам қайтмаган Раҳимов мисол,
Булар ҳам кўргандир душмanning жабрин.
О, буларни беҳад сийлади иқбол:
Кўрингиз, битта тош — барининг қабри!
Алам-ла силайман бу совуқ тошни,
Зарҳал ёзуви ҳам ярқираб кетар.
Айтинг, тирилтмоққа йигирма ёшни
Қайси паҳлавоннинг қудрати етар?
Қани улар, қайда ошиёнлари?
Уларнинг ёрлари кетдилар қайн?
Қайдадир уларнинг қиз-ўғлонлари?
Уй-рўзғори қайда? Этингиз баён!
Ахир орзулари қайларда қолди,
Қай элларда кечар шому саҳари?
Шому саҳарлари мангу йўқолди,
Замбараклар кўмди қаҳ-қаҳаларин!
Мен — улар рўзғори, қизу ўғлон,
Мен — улар ўстирмоқ бўлган бир чаман.
Шу важким, қора туп чўккани они
Мармар ёдгорликни кўриб кетаман...
Нурафшон умринга қара, эй ўғлон,
Гарчи йитиб кетди не-не инсонлар,
Зулматли йўлларни мангъаласимон
Ёритиб турибди ўша армонлар!..
Сезаман, қайдадир ўқлар камари
Тетик сақлаб турар аскар жуссасин.
Тил уқмас тўнлар-чи, ваҳший, жангари,
Тагин бошламакчи уруш қиссасин.
Дунёни замбарак оғзига жойлаб,

Таптана қураарми йўқлик ланкари?
Совуқ мәрмартонни сийшалаб, сийлаб,
Кезиб юрарманми яна сарсари?
Бу не сўз? Бу не ҳол? Сўрай кимдан ҳам,
Гар жавоб бермасанг, эй улуғ Ҳайф!
Армонсиз яшарди бу кўҳна олам,
Бир жондек қўзғолса яқдил Одамзод!»

Узун кечаларда ҳаёт тўққини
Босиб келаварар гуруҳ ва гуруҳ.
Тушнинг панжасидан қочиб, юлқиниб,
Аста кетиб борар бир оромсиз Рух...
Жиндай қўрқув бору, ушга негадир
Боқаман, кўзимни олмасам дейман.
Қўрқаман, охири бориб кимгадир
Мен ҳам армон бўлиб қолмасам дейман!
Тонг ҳам ёришмакда шу он фалакда,
Қўён илинжида товланар осмон.
Данг аро кетмакда бир соя яқка:
Шоир, у Рух эмас, мангулик Армон!..

1970

ҲАШАР

Қўён жилмайди-ю
Мунда иш қизиди,
Қишлоқ йигитлари бўлиб жамулжам,
Қўҳна чалдиворга беришди барҳам,
Қўҳна чалдиворининг чағги тўзиди...

Ана унда тошлар,
Мана булда ғиштлар,
Қаранг, бизни кутмоқда
Қанча-қанча ишлар!

Офтоб қизитади;
Майкачан йигитнинг
Манглайдан тер келар...

— Вой бўй!

Қаранглар-ей!

Тағин жанубликмиш бу!

Терга нишлибди ҳалитдан половон!
— Менга қўён доим боқиб турмаса,
Лъзойи баданга оқиб турмаса,
Одамларга ўхшаб юрмоғим гумон!

Шундай ҳазиллашиб,
Чақчақлашиб,
Отамлашиб,
Кўнгили ўзишиб,

Шод хуррам,

тепада қўёни билан

Ўзбек йигитлари қуришмоқда уй!

Офтоб қовуради;

Тер келар,

тер келар...

Манглайдан,

кўкракдан

яна ва яна.

Уй эса қурилар,

Иўқдан бино бўлар.

Қуради кўнчилик:

юзта қўл,

мингта қўл

Бир бонга ҳовли-жой,
боншана!

Ана унда тошлар,
Мана буида гиштлар,
Қаранг, бизни кутмоқда
Қанча-қанча ишлар!

1963

ВАТАН

Ўғлим тушди сендан кўп йироқ,
Хузурингга қайтгумдир бироқ.

Ахир, айт-чи, бегона элда
Кимнинг бахти, ҳаёти кулган?

Қўкка отсанг, ҳатто ҳиссиз тош,
Ерга қайтар, олиб кетмас бон...

1960

ҚИЗИЛ ГУЛ

Кайта оилада вояга етдим,
Насту баландни ҳам кўрдим росмана.
Мен ота-онамнинг тўнғичи эдим,
Уйдан йироқларда юрибман мана.

Мен она қишлоқда юрсайдим агар,
Далада бўлардим илан тўлғунча.
Ҳар кун кеч ётардим, турардим саҳар,
Токи укаларим одам бўлгунча.

Шиддатли ва бетин — меҳнат қучоғи!
Елиб-югурардим, ҳориб-толардим.
Иш аро лаҳза вақт тонганим чоғи,
Ариқлар бўйида мизғиб олардим...

Ниҳол ўтқазардим боғ ичра нуқул,
Боғим ҳам бўларди оламшумул боғ.
Боғда, суна узра чўғдай қизил гул,
Бўй сочиб турарди яшнатиб димоғ.

Самимий ташвишлар ичра ғамларим
Найча ичидаги симоб янглиғ оз.
Ўқдай ўтар эди, хуллас, дамларим,
Тин билмас шамолга келар эдим мос.

Ажаб!.. Мен йироқда юрибман энди,
Ўйимни банд этмиш бошқача олам.
Қошингда барчаси унут кўринди,
Эй ҳаққи покиза, алифдай қалам!

Тортинмай кўнглимни сенга ёрдим мен,
Тошширдим измингга руҳу имонни.
Қара-я, сеҳргар экансан-ку сен,
Кашф этдинг бутун бир Ўзбекистонни!

Шунда англаб етдим, нечун уй, қишлоқ
Унут бўлиб қолди мен-чун дафъатан.
Битта тушунчадир саҳро-ю гулбоғ,
Битта тушунчадир уй ила Ватан!

Ватан! Пок дилларнинг бустонларида
Бир алвон чечаксан, битта Қизил гул!
Сен хазон билмассан, жон-жонларида
Парвариш этадир ҳар битта кўнгил!

Сира кўз олдимдан ўша гул кетмас,
Катта ёзмоқ ишқи қўймас мени тинч.
Қайдадир, қайдадир Шеър кезади маст...
Қайда ул Буюк шеър, парвосиз севинч?

Кўнгилга умидлар чўғини солиб
Гарчи йироқларда кездим мажнунвор,
Васф этайин дедим, келмадим ғолиб,
Катта ёзмоқ иши бўлди-ку дунвор!

Ол-алвон қонлардан тонглар оқарди,
Сен ўша тонглардан олибсан сеҳр!
Сен шундай гўзалки, сенга боқар-да,
Тилим ўз-ўзидан боғланар ахир!

Менга нима эди ўзимни қийнаб,
Ўзни қийнамоқнинг ҳозир пайtimi?...
Бурчлиман, фарзандман! Рост эрур бу гап,
Бари шу фарзандлик бурчнинг қайtimi.

Шиддатли ва бетин меҳнат қучоғи!
Чизиб-учирарман, ҳориб-толларман.
Иш аро лаҳза вақт топганим чоғи
Қаламга суяниб мизғиб оларман.

Гоҳ яхши ёзарман, гоҳ эса ёмон,
Тиним йўқ, ором йўқ шоирга унча.
Ҳолбуки, қишлоқда юрсайдим бу он
Далада бўлардим план тўлгунча...

Хаёлу ташвишинг қўйгил, эй шоир,..
Қувнайсан юзингни боққа бурганда.
Сўзга ҳожат борми, қошингда ахир
Ақиқдай Қизил гул яшнаб турганда?..

1970

ТОНГ

Тоғда тунаган туман тоғ бошидан ўргилиб,
Енбағирдан сирғаниб ерга қўнди оҳиста.
Уфқда осилиб қолди нозиккина оқ булут,
Денгиз буйига чиққан оппоқ дуррали қиздай...

Ҳадемай барг юзида шабнам йилтиллаб қолар,
Ораста боғ саҳнида тунги шамол излари.
Ҳали қуёш уйқуда: аммо ёришиб борар
Уйқусиз Она Ернинг ажин босган юзлари...

1968

МАҚТАНЧОҚ ШОИР ВА ИЛҒОР НАХТАКОР
СУҲБАТИДАН

(Ҳазил)

«Биласанми, дўстим нахтакор,
Сени дея отанин шоир,
Кечаларни ўтказиб бедор
Ахтаради шеърин жавоҳир!»

«Майли ёзса, омадин берсин;
Шеърнинг ўзи ризқу рўз бўлмас.
Сигир қурғур қисир-да... Лекин
Келаси йил туғиб берса, бас!»

1967

МЕН ТУҒИЛГАН УЙ

I

Сўри узра эгилган инком
Соя ташлар қуюқ, ўқимли...
Қасрдасан, жонажон макон,
Бугун сени ёмон соғиндим!
Баҳор чиқди яна тўн кийиб,
Йўрғалайди йўлларда кўклам.
Ичиқора каби шумнайиб
Қояларда кўринар кўлка.
Исиб кетди кун ҳам оташнок,
Пешонага ўзини урур.
Ерлар исиб буеланар, бироқ
Исимайди юрак қурмағур.

II

Инкомларнинг инижига кириб
Ўзим турасан, уйгинам менинг.
Келиб кетсин, кетсин бир кўриб —
Демакликка тилинг йўқ сенинг.
Чет қишлоқнинг сўнги нуқтаеси,
Сўнги боғи, уйгинам меним!
Ўқйворилган отим нўхтаси,
Қамчилайман уни бетиним!
Мен шубҳасиз сенга қайтаман,
Яшамоқдан шулдир муродим.
Сен бўлмасанг унда нестаман?
Резгиллашиб кетар ҳаётим!
Ёш боладай суярман гоҳи
Энтикиб қошинга борганда.
Ва кўкларга кўтаргум токи
Ўзбек қони қайнаркан танда!

III

Сен, наздимда, дунёдай қадим,
Сен, наздимда, тонг каби порлоқ,
Шодликлардан юксалар қадим,
Хаёларим узундир бироқ...
Сен, наздимда, гунчадай маъсум,

Сен, наздимда, ниқдай баркамол,
Дабларимда ўйнар табассум,
Борлиғимни чулғайди хаёл...

IV

Соя ташлар қуюқ, ёқимли,
Сўри узра эгилган нишом...
Келдим-ку, эй, мен-чун суюмли
Ватан бўлган жонажон макон!
Меҳр-шафқат, ҳисеу ҳалжон —
Ҳаётимда бўлса неки бор,
Қарамадим юзига тамом,
Дўстларимга айладим нисор!
Энди барин сенга атадим —
Бисотимда қолган меҳримни,
Юрагимдан силқиган дардим,
Куйиб-пишиб ёзган шеъримни.

V

Балки кечдир сенга қайтганим,
Бепарволик қилдим эҳтимол.
Лекин, турар, жажжи ватаним,
Кўз ўнгимда шундайин бир ҳол:
Бу дунёнинг эртасин ўйлаб,
Чўзиларкан бизнинг басту бўй,
Сафарлардан соғинчни куйлаб
Кеч қайтармиз доим, Она уй!
Юзимизга солмайсан асло,
Қаршилайсан жимгина, зотан —
Бизлар бола — бетанвиннамо,
Сен, тапвинли онасан, Ватан!

1967

ҚҰЗИЧОҚ

Яшил ұтлоқ эркаси, сакрай-сакрай тинмайсан,
Оламда не гаплар бор, англамайсан, билмайсан...

Майсаларга эгиб бош, курт-кurt қиласан доим,
Онанг сүйиб юнгларинг ялаб қўяр мулойим.

Парироқда аллаким сени кузатар шу чоқ,
Кўзларида недир бор, ёнида совуқ пичоқ.

Сенга боқиб кўзлари тиниб кетса ажабмас,
Сенга қадар пичоғи синиб кетса, ажабмас...

1965

СЕНИ СОҒИНГАНДА

I

Майда-майда қоғозлар каби
Ен-веримга қуйилади қор.
Табиатнинг мунис чойшаби
Нигоҳимни қамрар фусункор.
Фусункорки, аммо фусунда
Яширинмиш қандайдир заҳар.
Кучаларда кезмиш қуюнга
Парво этмас шимолий шаҳар.

II

Дарахтлар ҳам кетмиш пинакка,
Беркитолмай яланғоч танин.
Маъюсона саргайган баргга
Неча-неча бордир боққаним.
Боқдимү сен тушдинг ёдимга,
Бўзноч каби ям-яшил олам!
Хаёлимни бахш этай кимга?
Йўқ, ўзгага беролмасдим ҳам.

III

Бунда қунлар беқарор ёрдек,
Минг ўзгарур, минг бор турланур
Кўк боқади орға ағёрдек,
Эрта балки олам нурланур.
Не қилолур шимолнинг бироқ,
Тан илитмас офтоби ахир?
О, жанубнинг қуёши қайноқ,
О, жанубий ям-яшил бағир!

IV

Қиш келадир қайраб қиличин,
Йўллариға қорлар поёндоз.
Хаёл келар ўтмишни қучиб,
Ана-ана, эркаланар ёз...
Ана, пайкал узра қурдошлар,
Машраб, Тўлан, Раҳим ва Темур,

Илк сўйилган қовундан бошлаб,
Умрингга мишг тилаймиз умр!

V

Бўй кўрсатган боғларни кездим,
Бир одамнинг тутиб илгидан.
Гоҳ булоқнинг сувидай сиздим,
Ёнгинамдан келган кулгудан.
Истайманким, тепамда оқтоб
Бугун бир бор сийласин мени!
Кўзларимни тарк айласин хоб,
Хайлимда кўрайин сени...

1965

ИРМОҚ

Ирмоқ, сен эмасми, у чоққир ирмоқ,
Эзгу ниятини қўйлаган умр?
Бедаво дашт аро кўринган маёқ,
Зулматлар бағрида милтиллаган нур?
Қўнғироқ ҳисларинг сарҳадсиз мунча,
Мунча кенг бўлмаса сенинг оламинг?
Эҳ, не-не очилмак истаган гунча
Нитиқ кутишмакда пойи қадаминг!
Сен сурон

сатҳида

суришиб,

синиб,

Оҳиста

олдинга

одим

отасан.

Майсалар баргига ранглардай иниб,
Мудраган тошларни эзиб ўтасан.
Ҳайъ-ку, аслида бўлмас осуда,
Аслида уйқудан ўзи уйғотар.
Қарагин, тепаанда булутлар тўда,
Иўлинида тепаалар тил билмай ўтар.
Беқарор қумлар-чи, эзгилаб сени
Қўнғилингда кирмоққа ошиқар беҳад.
Уларга не керак, не керак энди,
Ахир ёш жонингга қилишсин шафқат!
Сен дегин уларга: «Эй ғами йўқ тош,
Эй, тил билмас тепа, эй заранг бағир!
Нечун зулм қиласиз, нечун? Мен бевон
Тил бермак истайман сизларга ахир!»

1968

* * *

Ўрмон
Тин олар оғир,
оғир...

Мунгли,
мунгли ашула айтиб
Қўрғонин булутлар бағридан қайтиб,
Олтинранг барглари ялайди ёмғир.
Ёмғир эрталабдан эзмалик қилар,
Одамлар тўхтатган ўрмон сайрини.
Пахтани йиғишиб олдимиз улар,
Билмайман...
Эладим
дала,
Хайрини...

1962

* * *

Қачонлардир яшаган Хайём.
Деган эди: «Дунё бебаҳо.
Мен ҳам бир кун ўлгум, вассалом!
Тунроқ бўлар дурри бебаҳо».
Қачонлардир яшаган Хайём.

Ажаб, шундай экан-да дунё!
Хайём ўзини эгади инкор.
Ундан қолмиш дурри бебаҳо
Ҳануз тирик, ҳануз фусункор!
Ажаб, шундай экан-да дунё...

1964

СОҒИНИШ

Жимлик пардасида мудрайди ўрмон,
Шимол ўлкасининг тўкиё чиройи.
Тилларанг баргларга маънос боқурман,
Руҳимга сингмайди кўнгилнинг раъйи.
Дарахтлар туришар сокин, беозор,
Шамол ҳам кезмайди негадир бунда.
Қошимда чарх урмоқ истар у дийр
Хаёл кўзгусида қолган афсундай.
Боқаман, боғ аро дўстларим, мана,
Давлатин томоша қилган шоҳ мисол,
Зинҳор ўзларини сезмай бегона
Ишкўмлар бағридан ахтаради бол.
Қуёш ҳам бошларга қўнар бир замон,
Соялар йўқолар ёндан бесурур
Ва ёнар нафаслар, шунда тирик жон
Салқинга ўрмалар қилгани ҳузур.
Лекин тол тагига чиқмагай ҳали
Офтобда юзлари қорайган сингил.
Елдаги елкандай аста чайқалиб
Ҳар гўза қошида эгиладир ул.
На ором, на хаёл банд этар уни,
На ойна олдида соч тарар бу қиз.
На ўзин уйлагай, на ёш умрини,
Кўзига кўрингай гўзаси ёлғиз.
...Жанубда кун кўрар қошлари қундуз,
Боғлар ўлкасида тўлишган руҳсор.
Ул мени кутади, кутади ҳануз,
Тотли хаёлларга бериб ихтиёр.
Балки сочларини минг турли тарар
Ва ташлар бошига ҳелвагай рўмол.
Балки хилватларга бориб ёлворар,
Тирикликнинг бу хил шеваидан дол...
О, агар мени тарк этса-ю имон,
Ул ёру дўстлардан юз ўгирсам, оҳ,
Илтимос, кутмагил, эй қора ўрмон,
Ютиб юборақол мени ҳозироқ!

1966

* * *

Қўлларингиз кўзойнак мисол
Осмонларга турибсиз қараб.
Наздингизда юлдузу ҳилол
Кенг бўшлиқда юришар яйраб.

Интиқ-ла термиласиз, ҳа,
Ажаб, кўкда нима бор экан?
Уйда эса тўққизта бола,
Тўққиз олам сизга кўз тиккан...

Чорлар экан фазовий сийна,
Фориғ бўлиб ўю фикрдан,
Бир ошгина, бир лаҳзагина
Хаёлингиз узилар Ердан...

1967

УЛОҒ

Саф-саф бўлиб баҳодирлар,
Тайёрланур,
Отланур!
Дарзиланур ҳозир ерлар,
Ғайратлар қанотланур!

Ҳой, полвоп!
Ҳой!
Улоғни торт,
Тақимга бос, тақимга!
Югани қўй!
Рақибингни
Келтирма ҳеч яқинга!

Дам тўхтама,
Маррага чоп!
Соврун, соврун сеники!
Соврун дема,
Элни тутган
Шону доврўқ сеники!
Тўшоринга қамчини бос!
Асабингни тобла, ҳей!
Улоғ — битта,
Кейин шоввоз
Ти.нинг тишлаб қолма, ҳей!

1963

ОВЧИЛАР

Эшвой мерган ўзига деди оқшом маҳали:
«Бир газага чиқайлик! Оби ҳаво жуда моқ!
Ҳаво анча юмшаган, унинг устига, ҳали
Кўл томон учиб ўтди гала-гала ўрдак-ғоз.

Енгил шовуш боғлаган кўл ёқади барига,
Чағ-чағлашиб, дил ёзиб, қувалашиб ўйнайдир.
Тўйга чорлар қарнайдай ғознинг «го-го»ларига
Илвасин қайда бўлса етиб келмай қўймайдир.

Субҳи содиқда қушлар кўкка парвоз қилади,
Энгил бўлсанг отиб қол! — Эшвой мерган шундай дер. —
Садоқларга сочмадан кўпроқ олсанг бўлади,
Мерганзода, бор, шайлан! Тозинга ҳам оқат бер!»

Шертой ҳаприқиб кетар қутилмаган тақлифдан,
Доим ҳам олиб бормас овга ахир чол уни!
Нустинни топди, итни ечиб қўйди ҳалитдан,
Михдаги милтиқларнинг тозалади чангини.

Гарчи кеча зимзиё, пойлаб турар хавф-хатар,
На ҳайиқар иккиси, на қўрқар, жон ҳовучлар.
Қадамма-қадам ўғил, оқдинда эса надар —
Газа томон боради ота-бола овчилар.

Кўлнинг чанига Эшвой, ўнгига Шертой юрди,
Иккиси икки жойда ўлжа қутгани маъқул.
Шертой нустинда қанча мизғиди, билмас. Кўрди:
Ёришиб келмоқдайди саҳни сайхон кумуш кўл.

Қушоғизлар кетма-кет сайраб қолинди шунда,
Шертой милтиқ қушдоғин елкасига қадайди.
Бирдан чап ёқ шитирлар. Ё, қудратингдан! Унга
Нарироқдан битта қиз сал ийманиб қарайди!

Яширса-да чехрасин елвагай ҳовур парда,
Аёздан ёниб юзи ойдай кўринар кўзга!
Тангри бандаларига кўз уланган маҳалда
«Бор-ей!» — деб жуфт юлдуз ҳади қилибди қизга!

Хуллас, Шертойнинг ови бароридан келмади,
Мерганзода ўқларин хато кетди барчаси.
Иними, жиними, парими — у ёғини билмади,
Лекин билди: шу эди кўнглининг ойпарчаси.

Отасининг ови мўл: кўк роз, ўрдагу чуррак,
Суксуи ҳам қорабовур, қашқалдоғу тустовуқ.
Шертойни кўриб деди: «Ҳали гўдак-да, гўдак.
Ланашангдир болалар, болаларда мўлжалт йўқ...

Мен ўрдакнинг кўзидан урар эдим ҳавода,
Мерган ўғлининг ҳоли шундай бўлдим ҳали?»
Шертой жа индамас; қайдан ҳам билар ота,
Мутлақо бошқа ахир болаларнинг мўлжали!..

1971

* * *

Кеч кирмоқда, чироқлар чамап,
Руствели бўйлаб юраман.

Учрар таниш, учрар бегона,
Ёхуд ғамгин ва ё подмона.

Ҳаммасининг сочлари қора,
Кўзи қора, қошлари қора.

Кезаману кўнглим тусайди:
Бари билан таниш бўлсайдим...

1963

ҚЎМСАН

Олис, олис, қўл етмас жойлар!
Болалигим, оҳ, болалигим,
Ҳар бир дами бепоалигим.
Олис, олис, қўл етмас жойлар!

Танвини надир, англамадинг сен,
Шўх ва учқур тойчоқ мисоли,
Кўчаларда қолди шамолнинг,
Танвини надир, англамадинг сен.

Йқавлон уриб майдонлар аро,
Ғижинглатиб ёғоч отингни,
Орзуларга кўмдинг ёдингни,
Йқавлон уриб майдонлар аро.

Билганингни қилгансан, шеърим,
Ушламаган қўлингдан биров.
На сохталик, на дўсту на ёв...
Билганингни қилгансан, шеърим.

1964

* * *

Кеча хафа эдим, дунё қоронғу эди,
Бугун эса шодман, олам — гулистон!
Кеча кучсиз эдим,
Кеча ожиз эдим,
Бугун — афсонавий Рустами дoston!

Қайта ярадимми бу кўҳна дунё,
Қайта туғилдимми ёки ўзим ҳам?
Қонимдаги ҳаёт жаннатдир гўё...
Бор бўлсин шундай кун,
Шундайин олам!

1963

ОНА ДУОСИ

Биринг икки бўлсин нима ушласанг,
Йўллари оқ бўлсин тоғлар қорича.
Сен ёруғ дунёда тинч юрар бўлсанг,
Мен дуо қиларман умрим борича.

Кўзингда кўрмасам алам рапжини,
Бошингда кўрмасам тумонот савдо,
Олиб бермасанг ҳам олам ганжини,
Сендан онагинанг ризодир, ризо!

Ҳаётинг бемаъно туюлса, болам,
Қоронғу кўринса бу кўҳна дунё,
Кетсин деб қалбингдан ер юткур алам,
Ёришсин дунё деб айларман дуо.

Юрагинг қисилса такрору такрор,
Кенгликка чиққин-да, айтгин шўх ўлан,
Бу ҳам ҳасратингга келмаса бакор,
Кўнглингни бўшатгин шеър ёзмоқ билан.

Қадим эртақларни тинглаш создир хўп,
Олтин умрларни унда кўрарсан.
Сеҳрли ҳаётга маҳлиё бўлиб,
Бевош ўйларингни алдаб юрарсан.

Етишсанг, тўй берсанг юртга мабодо,
Жамшид ҳавас қилсин сенинг базмингга.
Номинг дoston бўлиб юрсанг эл аро,
Мурод-мақсадингга етсанг, бас, менга.

Ёмонлар йўлини тутмагил минбаъд,
Фисқу фасодлардан нари бўл, тўхлим.
Олгину олдирма, униб-ус, фақат,
Тириклай гўримга киритма, ўғлим...

1966

* * *

Бўлдим ажиб шаҳарларда мен,
Бегоналик ҳиссин туймадим.
Ййраб-ййраб кулдим, уйнадим
Памхуш-намхуш саҳарларда мен.

Қишлоқларга боқдим, туймадим,
Кулиб келган баҳорларда мен.
Қовоқ уйган қиш-қорларда мен
Завқланишни асло қўймадим!

Тушунмайман, аммо негадир,
Кўҳлик кўринади кўзимга,
Чет қишлоғим, чўлим ўзимга.

Юрагимдан топганми қадр,
Кучалари тупроқ бўлса ҳам,
Шўр, чагларини кўпроқ бўлса ҳам...

1963

НАСИБАНИНГ ҚЎШИҒИ

Акачам ой томон бораман, дейди,
Булуллар кўксини ёраман, дейди.

Ҳа-ю, читтигул!

Ҳа-ю, читтигул!

Фазода жуда кўп сирлар бор, дейди,
Чаманзор бўлувчи сирлар бор, дейди.

Ҳа-ю, читтигул!

Ҳа-ю, читтигул!

Юлдуздан юлдузга ўтаман, дейди,
Сингилжон, ёнингга қайтаман, дейди.

Ҳа-ю, читтигул!

Ҳа-ю, читтигул!

1965

ДАЛАЛАРГА ҚИЛАЙЛИК ТАЪЗИМ

Далаларни йўқлаб қўйлик,
Қини бошламай мастона бизм.
Юр, шаҳарнинг эркаси, Лайли,
Далаларга қилайлик таъзим!

Тиним билмай кунларинг ўтди
Танламадан бир зум шаҳарни.
Мен далалар қўйида кутдим,
Ҳар файзиб шому саҳарни.

Дано юрак хуноб қилганда
Ўшаларга ёрилдим фақат.
Тенгак ақл қаҳ-қаҳ урганда,
Ўшаларга берилдим фақат.

Вужудимга қўчи қуйилса,
Дардларимни тинглайди улар,
Гоҳ қувончдан гулларга тўлса,
Гоҳо сўлғин инграйди улар!

Бу далалар бағри шунақа кенги,
Олам дардларини йиғса бўлади,
Кенгликда нақ еру осмонга тенги,
Олам қувончлари сизга бўлади!

Унда қузак кезмоқда ҳозир,
Балки йўқдир хандон доалар.
Печоғлик саз! Йўқласак ахир,
Яшнаб кетар сўлғин далалар!

Юргил, эркам! Шаҳар бозорин
Ноз-неъматга тўлгани ҳаққи,
Сен кирганда бои дўконларнинг
Қучоқ очиб тургани ҳаққи,

Далаларни йўқламоқ, майли,
Бўлиб қолсин одат ва расм.
Юр, шаҳарнинг эркаси, Лайли,
Далаларга қилайлик таъзим!

1965

ГЛОБУСТА БОҒИВ

Кичрайиб юз миллион, минг миллион қадар
Глобузда яшар заминий кўрра.
Қутблар, ҳаттоки, кўзинг олдида
Шаҳарлар нуқтада беркиниб ётар,
Гўё ер ёнинмиш ям-яшил дурра.

Меридиан чизиқлар тутанма-тутан,
Ернинг нақ белида худди бир белбоғ.
Ўрмон қучоқламини кўлини оғадек,
Дарё денгиз билан қадрдон, сирдон,
Қобирға суякдай ўркак-ўркак тоғ.

Шаҳарлар нуқтада беркинишган, жам,
Қишлоқлар кўринмас, овуллар йўқдай.
Яширмайман, дўстлар, азиздир менга
Барча дўрлару шаҳарлардан ҳам,
Шарқда макон тутмиш шул кичик нуқта...

1960

ЖАВЗО ҚҰШИҒИ

Елкани куйдирар жавзо қуёши,
Енар йўллар тоши, адирлар боши,
Қорли чўққилар ҳам тугаб бардоши,
Қуйилиб келади кўзидан ёши.
Елкани куйдирар жавзо қуёши.

Уззукун фалакда кезиб юрар кун,
Кун узун, кундүзнинг сочбоғи узун,
Қўз очиб юмгунча ўтиб кетар тун,
Шу важ ошиқларга ёқмайди июнь...
Уззукун фалакда кезиб юрар кун.

Ўтлоқда бўтакўз гуллар нофармон,
Қумлоқда — исириқ, тоғда — тоғрайхон,
Арна нишибди, деб, адирда, шодмон
Тонгдан йўлга чиқар ўроқчи ўтлон.
Ўтлоқда бўтакўз гуллар нофармон.

Манглайин танғиган оқ яктакли чол
Пайкални оралар мамнуну хушҳол:
«Мана, улмаган қул, умри безавол,
Яна ҳандалакка етди, назар сол!» —
Шундай дер манглайин танғиб олган чол...

Июнь — йил ўртаси, монанд умрга,
Қирчиллама ёшда келган сурурга,
Талпиниб яшасанг ёп-ёруғ нурга,
Қалбингда жой бўлмай бешак гурурга!
Июнь — йил ўртаси, монанд умрга...

1978

ГУЛГА

Севишимнинг сабаби не,
Биласанми, гул?
Хандон отиб кулишларингу
Рангин бўлиб туришингдан-мас.
Қизлар каби сарв қаддингни
Тавозе-ла эгишингдан-мас.

Ўзбошимча еллар боғда тентираб,
Баргларингни силкитганида,
Дил боғимни,

ҳовли,

хонамни

Ҳидинг билан кўмишингдан-мас.

Миттигина бўлсанг ҳам,
Миттигина жисмингни,
Миттигина кўксингда
Очиб буюк ишқингни,
Муътабар Ватанимга
Армуғон этганинг-чун,
Севаман сени, ҳой гул!

1961

ЧОЛЛАР

Фарғона область Қўва районидә етмиш икки ёшли Сами ота Жакилов бошлиқ чоллар бригадәси янги ўлаштирилган ерда биринчи терим күниёқ планни бажарди. Биз буниинг гүвоҳи бўлидик.

Қадимда бу ерлар чўл эди тақир,
Бўлиқ ғўзаларга қаранг, ёспирай!
Чигит ташланган кун кечайди ахир,
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чопқир-ей!

Канал пастидир Найнаво чўли,
Беш-олти чақирим келади йўли,
Чўл ёқасин тутмиш чолларнинг қўли,
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чопқир-ей!

Маҳалла-кўй ичра юрар дув-дув гап,
Ҳайратда қолинар беш чолга қараб:
«Ўлтирса бўлмасми соқолин тараб,
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чопқир-ей!»

Бешовлон яшашар бир пўст, бир мағиз,
Қўёш ҳам қиздирар, дамлар кўп тигиз,
Гап сизмас орага ҳатто бир оғиз,
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чопқир-ей!

Бақамти меҳнатнинг йўлини топди:
Биттаси сув қўйди, бошқаси чоғди,
Бирининг айбини ўзгаси ёғди,
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чопқир-ей!

Чеккада бўш ётар гулдор тўрқовоқ,
Чулларда юрибди бедана бироқ,
Киркик овози-чи, қанчалар янгроқ!
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чопқир-ей!

Зерикинга қўймас кўм-кўк пахтазор
Ва лекин қишлоқда маликаи ёр —
Кампиришо зерикар, шугу томони бор...
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чопқир-ей!

Ўртага чанг солди айрилиқ, ҳижрон,
Наҳотки беш чолга ўша бир шийпон —

Ҳам кампир, боғу роғ, иссиқ ошиён?
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!

Меҳрип банд қилибди пахта жамоли,
Куй олиб учгин, эй дала шамоли:
«Сочларим толим-толим,
Қайларда қолди чолим?»
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!

Тавба, бундай ахир келса бўлмасми?
Кампир аҳволини билса бўлмасми?
Қуш гўшти, қазидан еса бўлмасми?
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!

Ғап шу: қарац ҳам йўқ келинган чоғи,
Шиниб кетган бўлса барин димоғи,
Пахтадан кам эмас кампир фироғи!
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!»

Бири дер: «Ҳой қизлар, бўлманг тошбағир,
Пахта ҳазилмиди, иши кўп оғир,
Биз буида соч ўриб юрибмиз ахир!..
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!

Яхшиси, орадан йўқолмай қадр,
Сиз сомса пиширинг, сиз — ёғли патир,
Мен — палов, ошни ҳам соғинишгандир...
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!»

Чоллар-чи, гоҳида бўлинар ҳайрон,
Печук кампирлардан дарак йўқ ҳамон!
Ўзлари боришга қайда вақт, имкон,
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!

Дилнинг шод бўлмоғи — кўзда ёруғ нур,
Оқ пахта очилса, оқ дилга ҳузур,
Мана, теримга ҳам стишди, шукур,
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!

Илк терим. Иш қизгин. Кўнгиллар бутун,
План бажарилди худди шу бугун!
Кампирлар шайланар; қўлларда тугун...
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоңқир-ей!

Сўрига ёнбошлар, мана, беш боббой:
«Хотиржам ичайлик энди аччиқ чой...
Хумордан чиқайлик, отайлик посвой!
Умр ҳам оқар сув, вақт ҳам чоқир-сй!»

Кимдир келаёттир яшнаб жамоли,
Рўмолин торутқилар дала шамоли.
«Сочларим толим-толим,
Қайларда қолди чолим?..»
Камшир тушмагурлар мунча тонқир-сй!

1972

ОЛТИН КУЗ

Елдай оқиб ўтади кундуз...
Жой топмайди ўзин қўймоққа,
Қора шомда фақат ҳорғин Куз
Астагина қайтади боққа.

Андаккина ишком тагида
Ариқчага қулоқ соладир.
Сунг анорнинг нафис баргида
Қуш уйқуси қилиб оладир.

Тезаракни, борлиқни маънос
Ширин мудроқ ётаркан босиб,
У борадир, меҳнатсевар Куз,
Фартуғини елкага ортиб.

Пахта терган қизлар қатори
Бели толиб эгилар у ҳам.
Тўлганида катта қанори
Хирмонгача элтади бардам.

Бригаданинг кенг шийпониди
Беланчакни тебратур аста:
Теримнинг энг қизгин ониди
Ухлаб турса чақалоқ бас-да.

Кун тигага келса ҳовурли,
Меҳри товлаб иядир нуқул;
Пахтакор қиз юзидан нузли
Бир томчи тер бўлиб тушар ул.

Ўт нуфлаб чой қайнатаётган
Аёлга ҳам келар ёрдамга:
Шамол бўлиб оловни зотан
Ловуллайтиб берар бир дамда.

Кейин эса пахтазор аро
Зангор кема бўлиб сузадир.
Буюк меҳнат юртида ҳатто
Куз ҳам ўзин масъул сезадир!

Тин билмайдир долзарб паллада:
Кундузмидир, оқшом 8 саҳар,
Меҳнат қилар Куз ҳам далада
Колхознинг бир аъноси қадар!

Мезонлардан исирга тақиб,
Елдай оқиб ўтади кундуз.
Хирмонларга, боғларга боқиб
Ўзлигини таниб олар Куз...

1973

АРЧА

Тўйдаги қизлардай ясашибсан сөз,
Йил-юлт безакларга қучоқ очибсан.
Уйнинг ўртасида шуқуҳли, мумтоз,
Титроқли шуқалар ҳар ён сочибсан.

Қайда ушиб-ўсдинг, эй яшил япроқ,
Қайда тенгиз гурур бахш этган маскан,
Қўрқу чирой берган жонажон тупроқ,
Қаҳнинг тик тутмоқни ўргатган Ватан?

Бари олисларда қолди, арчажон,
Кечикмайин дея шониб келдинг сен.
Дийдор кўришмоққа мен билан шодмон,
Тоғу дарёларни ошиб келдинг сен.

Балки маъюсдирсан, кўнглингда туман,
Балки тудқан еринг соғинчи қўймас.
Ва лекин қаршингда ўзга анжуман,
Жамолнингта боқар, боқар-да, тўймас.

Ажиб фидойисан, эй ёрқин тимсол,
Ажиб ҳикматлисан, эй сулув дарахт!
Ўзингни унутиб эзгу қалб мисол,
Ўзгалар кўнглига солурсан фараҳ!

Шу важким, тўзмагай ҳуснинг, арчажон,
Шу важким, букилмас сенда адил қад.
Шу важким, тоабд тургунча жаҳон
Сўлмас ёнлик берган сенга табиат!

1976

ЯНГИ ЙИЛ ҚАДАҲИ

Оқшом қўна бошлар қишлоққа мана,
Ҳар уйдан келади жаз-бузлар саси.
Ҳазилмас, йилда бир келажак сана!
Ошиқиб-тошиқиб кўнглим ҳаваси,
Дастурхон қонига чўкдим ҳар қалай,
Қўлимда қадаҳда лимиллайди май.

Давранинг каттаси ўзингиз доим,
Отажон, кирдингиз олтин бели ёнга.
Ҳайти севдингиз қатъий ва қоим,
Гарчи не фасллар тунмади бонга.
Бу кун ёнингизда тўққиз фарзанд шай!
Қўлимда қадаҳда жимирайди май.

Қозон тепасида ўзингиз, она,
Чарчашни билмайсиз, елиб юрасиз.
Ўғиллар бўйига қараб пинҳона,
Ҳар бири ёнида келин кўрасиз.
«Шу кунга етказсин, — дейсиз, — айланай!»
Қўлимда қадаҳда ол товланур май.

Фақатгина булут ошнолик қилмас,
Биргина шамолнинг бўлмагай дўсти.
Дўстсиз умр недир? Тузсиз ошдир, бас,
Дўстим, сенинг билан ён завқим ўси!
Кўнглим камол тонди мустарлик кўрмай!
Қўлимда қадаҳда оловланур май.

Яқинроқ ўлтиргил, суюк дилбарим,
Сокин кўзларингда чақнаб турсин ўт.
Ул ўтдан ўт олсин дилимнинг қаъри,
Қалбим қанот қоқсин бамисли бургут,
Мен жа севгига шукрона айтай!
Қўлимда қадаҳда жилланур май.

Тоғлар қулласида эрмайди қор,
Замоннинг йўқ эрур тиш олар чоғи.

Мен умр тилайман, эй меҳнатга ёр,
Ўзбекистон, юртим, мангулик боғим!
Онажон! Сени деб печун пўш этмай!
Қўлимда қадаҳда ороланур май!

1974

МАНЗАРА

Олачалтак кўринар осмон,
Булутларда гаройиб бир ҳол.
Кўчи мағрур кезди жаҳон,
Менда эса ўзгача хаёл.
Ўзлигини айланиб унут
Рақс тушади қўшлар чирширак.
Хув, четда нур тегмаган булут,
Худди нурсиз ўтган бир юрак.
Шаббаданинг парвойи палак,
Одамлар ҳам билмас ҳеч нима.
Ҳаддан зиёд чароғон фалак —
Кимга қувонч, кимга ваҳима...
Булутларни қўймайди офтоб,
Қўшларни-чи, тиқчитмас шамол,
Ер чидайди, сақлайди одоб...
Ер индамас,
Ер — узкан хаёл...

1967

* * *

Зилзиладан доймо
Қўрқиб юрар амаким,
Уйи қуласа ахир,
Қайда турар амаким?

Билмас, уйсиз қолмагай,
Муаллақдай фазода,
Инсон учун бошпана
Ер бор ахир дунёда!

1965

* * *

Агар шуълаларга бўлсам маҳлиё,
Дилимдан отилса ўтли бир қалом,
Шуъла деб ўйлама, ўйлама асло,
Орау-армонингдан бари бу илҳом.

Дашту саҳроларга сизмаган бўрон
Шахту шиддатига тўхталсам агар,
Бўрон деб ўйлама, балки беомон
Ғазабингдир, халқим, қаҳринг муқаррар!

Агар чўнг самони кийган тож мисол
Азамат қўчига айласам таъзим,
Қўчиг деб ўйлама, эй умри ҳалол,
Меҳринг бу, меҳрки, дарёи азим!

(Зангори осмонга тикилиб гоҳи
Ҳади йўқлигидан сўзласам мағрур,
Осмон деб ўйлама, сенинг даргоҳинг,
Кенг феъл эканлигинг тимсоли эрур.

Агар роҳатингни қуйласам ошкор,
Ҳузур-ҳаловат деб битсам агар шеър,
Ҳузур-ҳаловат деб ўйлама зинҳор,
Сенинг меҳнатинг бу, бу — сен тўккан тер!

Агар... жимиб қолсам гунг-лол монанд мац,
Тилдан қолдими деб чекмагил фиғон!
Йўқ, мен қийсингни излаш-ла бандман,
Топмасдан қўймайман, жон Ўзбекистон!

1979

ЎЗБЕКИСТОН

I

Қишлоққа қайтаман, шаҳарлар ошиб,
Чўллар қўйнидаги гул қишлоғимга.
Хайсан тирмашиб, кам-кам ёдошиб,
Болалик чоғимга, чаман боғимга.

Бунда мени чорлар борлиқнинг бори:
Само-ю далалар, оқин ариқлар.
Тунда оймоманинг заъфар рухсори,
Олис хотиралар, ёрқин тарихлар...

II

Отам айтар эди: «Ватанингни сев,
Жон фидо қила бил, гар керак бўлса!»
Отам юраклийди бамисоли дев,
Шундай бўлади-да, бир юрак бўлса!

Отам сева билди Ўзбекистонни,
Фарғона каналин қурди, қуролди.
Қулга қурол олди, ташлаб кетмонни,
Жанг-жадалда чашпар урди, уролди.

Етти ой тинмади тўпи майдонда,
Гумбур-гумбур саслар дилларга оқди.
Сўнгра тегиб дайди уқ ногаҳонда
Тўққиз ой госпиталь шифтига боқди...

Ватан осмонининг мовийранг туси
Хира кўзларни ҳам айлағай равшан.
Ватандан зури йуқ дунёда ўзи,
Рухинга мадору жонга-жон Ватан!

Энди қишлоқ борсам, йўлим ўзгача:
Қабристон орқали ўтади йўлим.
Наҳот, инсон умри битта сўзгача?
Отам умрига ҳам чанг солди ўлим...

Буюк зот пойига гуллар қўярман,
Ватан оғушида ётган инсонга.

Қалбимда ўзгача ҳислар туярман,
Таъзимлар қиларман Ўзбекистонга.

III

«Боқий дунё» воқеаларин
Сўзлар эди завқ ила отам.
Илқилобдан сўзлаган сари
Ёшларни кўзи дамодам.

Йигирманчи аср бўрони...
Ҳаётини йиллар сурони...
Туйғуларга иланган олов,
Фарғонада барқ урган ялов,
Тўғтарининг қасиргалари...

Қатли ому ақиллар — бари
Тирилгандай, келгандай қайтиб
Дилга кўрқув солар шу пайти...
«Улар қайтмас, — дер эди отам, —
Ўтиб кетди бари дунёдан!»

Кўҳна тарих ҳаяжонлари,
Армонлари, имтиҳонлари
Тўлдирарди тасаввурини,
Эртанги янгилик жонлар эди.
Тўққанидан қалбин кўрини,
Ўзбекистон шошлар эди...

IV

Ёдимга тушасиз бугун, волидам,
Сиймонғиз турибди кўзим олдида.

Сиз — уммон, меҳрада мисли йўқ денгиз,
Бир сўз билан айтсам, «Она!» эдингиз.

«Ўғлим, одам бўлмоқ манаққатли дард,
Меҳнатига ёлғиз чидай олур мард.

Мардлардан Ватанинг кўкраги тоғдир,
Юраги бедоғдир, манглайи оқдир.

Она мард ўғлидан шуни кутади,
Онанинг қадрига етган стади!

Фарзандга фақат нур раво онадан,
Она рози бўлса розидур Ватан!»

Шундоқ сўзларингиз қалбимда ҳамон,
Ўт янглиғ руҳимга сингмиш, онажон!

Сиз Ватан қўйнида ўғибсиз, мана,
Нойингизга гуллар қўярман, Она!

Бош эғиб сиз ўсган боғу бўстонга,
Таъзимлар қиларман Ўзбекистонга...

V

Қўзларимга кириб келар
Фусункор кеча,
Тўймайман ҳеч ҳаволаринг
Мен ича-ича!
Шаббодангни симираман,
Ёламан кўнгил,
Ўзбекистон! Бўлмас асло
Бу дамлар сўнги!
Сени қаттиқ севганим бор.
О, бу муҳаббат,
Қайдан келди сенга, дурсан,
Ўғлим Муҳаммад?
Билган борми, яраганин
Қайдан бу олам?
Андоқ билмам, недан бўлди
Дилда ҳислар жам.
Биламанким, юрагимда
Тугғи беқарор
Ўтга чуққа урар ўзин
Такрору такрор.
Шунда Севги заҳматидан
Ўғирмакка юз,
Жон-жаҳдим-ла уринаман.
Ва лекин, афеус...
Қаттиқ севмоқ фожелигин
Билмасмидим ё?
Шундай фоже севгилардан
Ёрутдир дун!

VI

Канал ёқасида шовулар мағрур
Осмога санчилган мирзатераклар.
Сувдай пок, теракдай қадди тик эрур
Сени деб яралган тоза юраклар.

Аmmo... мен бурчимни ўтай олдимми,
Бир фарзанд хизматин қилдимми адо?
Йахон жахонларга сурон сохдимми
Қалбимдан «Ватан!» деб отилган садо?

Фаромуш хотирлик этдимми ва ё,
Шундан нигоҳингда ўпка-гинами?
Сени унутдимми? Унутдим?! Асло!
Унутиб бўларми ахир Опани!

Келгил, суян менга, она, шу нафас,
Ҳар қачон тутарман қабарган елкам.
Онасин унутган, ким бўлса ҳам, бас,
Она юрт фарзанди бўлолмас ҳечам!

VII

Қишлоққа қайтаман, шаҳарлар ошиб,
Чўллар қўйнидаги гул қишлоғимга.
Хайлан тармашиб, кам-кам ёндошиб,
Болалик чоғимга, чаман боғимга...

1984

БОЛАЛИГИМ ХОТИРАСИ

Кунчиқарга қараб тушган пешайвонлик уй,
Дарахтлари сийраккина, кафтдаккина боғ,
Арава ҳам зурга сиғар салқин куча-кўй,
Боғлай десанг белга тасма бўларли қишлоқ...

Жазирада жизғанаги чиққан биёбон,
Сан-сарғайган лойқа сувдан лим-лим оққан сой,
Кундузлари бошгинангда ёйилган осмон,
Кечалари чарх товоқдек тўлиб боққан ой...

Ёш шуурга бўй бермаган югурик хаёл,
Хаёлни ҳам ҳайратларга буркаган ҳавас,
Ва ниҳоят, оҳу кўзли бир соҳибжамол...
Соҳибжамол... Болалигим тугар шунда, бас!

1975

Ўзбеклар элида биргина, Ёлғиз
Сизни суюдирган мен ўзим, ўзим...

Ўзгал эрур
барибир
яшаш

ОҲУ КЎЗИНГ

Термилар оҳу кўзинг, ёҳу, кўзим яйратгали,
Кўздаги қайгуларин қайгуларимга отгали.

Кўз қирин ташлаб шу дам ҳазрат Алишер оҳ чекиб,
Лайли-ю Қайсени юбормиш ишқ сирин ўргатгали.

Бу фалак, юлдузу ой не-не нигоҳни ўйнатур,
Лек ёнар икки кўзинг икки кўзим ўйнатгали.

Термилар кўзинг, ва лек боқсам хумор уйқусидир,
На илож, бечорамен чарх уйқусин тарқатгали...

Бул тараф келмоқда Машраб, ул фиғон ичра ҳануз,
Ғафлат уйқудин сеними ё мени уйғотгали.

Бир жафосига жаҳон мулкин сўраб олғай, ажаб,
Ёр, вафо борму, десам, ёр истамас сўз қотгали.

Ёр, сени севдим гурур-ла, тарки ишқ айлай нечун?
Мен жаҳонга келмадим-ку минг гуноҳга ботгали!

1970

* * *

Бир йигит бор, келишган, гўзал,
Бир ушлаган олмасин узар.
Йўлларида, ҳе, қанча кўзлар,
Ўзин қайга қўёлмай бузлар!

Бир қиз ҳам бор, ишвакор оҳу,
Йигитларнинг тугамас оҳи,
Ёндирадур оламни, ёҳу,
Қасд айласа қасдли нигоҳи!

Бироқ улар, хоҳи эрта-кеч,
Бир-бирига етолмаслар ҳеч...

1965

* * *

Тенгингни кўрмасмен бу баҳру барда,
Мислингга мос эрмас кун-да, қамар-да!

Кўзларинг нуридан чекилур, «мен» деб
Юлдузлар ўртага тунса агарда.

Сўйласанг, сўзингга қулоқ бергали
Иштиёқ зўр эмин қанду шакарда.

Ўқилмайсанг, тишингдан уялибди дур,
Денгизга урибдир ўзин гавҳар-да!

Висолинг баёни саҳфаларда жо,
Камолинг битилими тўртта дафтарда.

Тонг чоғи ният эт, дерлар, етарсен,
Илтижо қилармен шу ваз саҳарда.

Васлу висолингдан умидвор Али
Номингни атагай ҳатто маҳшарда!

1975

* * *

«Хайр! Кўнгил ини позик, — дедим мен, —
Қайта элим тунмас бўлди бу ёққа!»
Печук кўз ёшингни дарё қилиб сен
Шижоат толмадинг «Қолгил!» демоққа?

Қайтдим... Дил юзидан ўта олмай мен,
Соғинч олиб келди яна бу ёққа.
Печун бардошингни адо қилиб сен,
Ўқасорат этмадинг «Кетгил!» демоққа?

Туйғулар тин олар, хаёлар қотар,
Кўнгил бола мисол тийиқсиз; фақат,
Ўзин ерга урар, осмонга отар
Икки юракдаги битта муҳаббат...

1973

* * *

Жоним олиб, бизга таги «жон», дейдиларму?
Жонинг, жоним, жонима дармон, дейдиларму?

Лаб устида якдонаи холингиз бордир,
Хол эмас у, жон қушига дон, дейдиларму?

Асли ани кўрмакка йўқ тоқат, демишлар,
Сўз десалар, ҳай-ҳай, паришон дейдиларму?

Икки дилни эзма, ҳижрон ўртага тушма,
Бузгунчилар ўртада сарсон, дейдиларму?

Сайлаб сени минглар ичра мағрур бу Али,
Мадҳинг этар эл аро достон, дейдиларму!..

1980

* * *

Хатларни аямай йирта бошларсан,
Ёқиб юборарсан қўймай парчасин.
Шўрлик суратларни қийиб ташларсан,
Майиб-мажруҳ этиб барча-барчасин.

Даврада кечганда байрам айёми,
Эски оғайнилар бўлишганда жам,
Қунту чидам билан «ўша»нинг номин
Дўстлар хотиридан учирарсан ҳам.

Унутдим, дярсан, ширин куларсан,
Ясама роҳатдан яйрарсан... Аммо
Юракдан чиқмаса қандоқ қиларсан,
Бу дардли юракка қайда бор даво?..

1974

ЭЪТИРОФ

Ошкор айта қолай, яширмай ҳаргиз;
Сизни суюдирган мен ўзим, ўзим.
Ўзбеклар элида биргина, ёлғиз
Сизни деядирган мен ўзим, ўзим.

Неча ойлар ошиб, неча йил ошиб,
Булутдай тутшиб, шамолдай шошиб,
Мадҳу мақтовингиз дилимда ташиб,
Элга ёядирган мен ўзим, ўзим.

Етай десам, сизга етиб бўлмаса,
Кетай десам, сиздан кетиб бўлмаса.
Нетай, сифотингиз битиб бўлмаса,
Куйиб-куядирган мен ўзим, ўзим.

Оҳ десам, оғзимдан сачрайди учқун,
Ер ила самони дуд босгай бутун,
Лекин юрт тақдирин ўйлабон, бугун
Тилин тиядирган мен ўзим, ўзим...

Қаро кўз, мен сизни севармен айч,
Гувоҳлик бергувси Ер билан Осмон,
Сизга меҳр қўйдим, йўқ энди гумон:
Жондан тўядирган мен ўзим, ўзим!

1974

КУЗ

Забфарон боғларни оралаб юрган
Тулишган аёлга ўхшаб кетар куз;
Ҳаёт салмоғин ҳам чамалаб кўрган,
Турмуш лаззатин ҳам тотиган гулюз.

Гарчи қолиб кетди оловли ёшлик
Умрининг ўткинчи баҳор, ёзида,
Ҳали қарашинида пинҳон бебоншлик,
Завқларга сирдошлик бор нардозида.

Табиат! Аёлга бахш этгил ҳуқуқ!
Ҳозир у не йўлни тутмоқни билмас:
Қаҳратон қишга-ку қўл бергиси йўқ,
Нурли ёз қўлин ҳам қўйгиси келмас...

1973

* * *

Ташқарида қирчиллайди қиш,
Ташқарида липиллар чироқ.
Қайлардасан, о, сен болақин?
Йқонга тегди бу кеча фироқ.

Бугун кимнинг қароргоҳини
Гулга кўмдинг, эй ғойиб жамол?
...Билмам, ташда кимга оҳини —
Айтолмайин инграйди шамол...

1965

* * *

Қаро кўзинг қаро тунлар
Қароридай қаро бўлсин,
Қаро менга, қаро кўздан
Кўнгил жаннатсаро бўлсин.

Меҳр тугʻи уриб қўймай
Оловлансин фалак қирмиз,
Фалакнинг руҳидан баҳра
Олиб меҳри гиё бўлсин.

Қуёш чехрам, илинжингда
Енай дерман, ёнорим йўқ,
Инобат қил, бирор учқун
Шарорингдан раво бўлсин.

Муҳаббатда таомилдир
Ўзафодан сўнг жафо кутмак,
Ўжаҳон билсинки, бир марта
Вафодан сўнг вафо бўлсин!

1975

* * *

Рост, севгинга тараф йўқ, жоним,
Ловуллагай Осмон ила Ер.
Мен борман-да, йўқса дунёни
Кул қиларди сендаги меҳр!

Қаҳринга ҳам мен балогардон!
Мен бўлмасам, музлар коинот.
Бу жаҳонда қолмай тирик жон,
Бошланади янгидан ҳаёт...

1974

КЎНГЛИМ ГУЛИ

(Халқ қўшиқлари усулида)

I

Хув тоғларга қор тушар,
Боғларда анор пишар.
Қачон менинг тоғ қалбим
Сен боғ билан топинар?

Эй, тоғдаги мағрур қуш,
Совуқ тошга босма тўш!
Хув дарада бир қиз бор,
Ёстигининг ярми бўш...

Чўққидаги қоя тош
Ёлғизликдан эгар бош.
Яккаласа ёмғирлар,
Кўзларидан тўкар ёш.

Боғда ҳам бир танҳо гул,
Танҳоликда аъло гул,
Кўз ёшига юз ювар,
Сўнгсиз ғамларга машғул.

Сен ёлғизсан, мен — диққат,
Иккимизга йўқ шафқат.
Ўртамизда овора —
Сарсон бўлди муҳаббат...

Хув тоғларга қор тушар,
Боғларда анор пишар.
Бир кун менинг тоғ қалбим
Сен боғ билан топинар...

II

Оҳу кўзи қийиқдир,
Бийрон тили тийиқдир.
Ёлғончи ёр дастидан
Бағри дилим куйиқдир!

Оққина олма экан,
Назаринг солма экан.

Ёр бўлса ўз йўлига,
Ўзингдан қолма экан...

Шохи сийиб шафтоли
Танг бўлибди аҳволи.
Ҳазир бўлинг, тутмасин
Биздақалар уволи!

Кўлдан ўрдак учибди,
Нимадандир чўчибди.
Ёрим қошин қароғи
Юрагига кўчибди.

Хирмон сомонсиз бўлмас,
Кўнгли гумонсиз бўлмас,
Бу беш кунлик дунёда
Умр армонсиз бўлмас...

III

Мен қайтарман қишлоғимга,
Униб-ўстган гулбоғимга.
Парвонадай урилгани
Ёниб турган чироғимга.

Дилгинамда соғинчим бор,
Танҳо ўзим кезарман, ёр.
Ҳануз мактаб чорбоғида
Шовуллар биз севган чинор.

Учирма қуш бўлдикми ё,
Бир ширин туш бўлдикми ё,
Парвоз этдик турли тараф,
Учдик-кетдик биз бепарво.

Олисларда ҳориб юрдим,
Кўп элларни бориб кўрдим.
Баридан ҳам зўр экансан,
Зўр экансан, она юртим!

Ахир сенда мисли баҳор,
Ўсиб бўйга етди дилдор.
Қаердасан, эй қиз, бутун,
Қаердасан, сўлим ниғор?

Мана куча чароғондир,
Хайларим фаровондир.
Фақатгина сен йўқсан, сен,
Йўлингда кўз нигорондир.

Қайтмасмисан қишлоғингга,
Униб-ўсган гулбоғингга?
Парвонадай урилгани
Ёниб турган чироғингга?..

1972

* * *

Санамгул! Ўшашинг йўқдир жаҳонда,
Сен мангу яшайсан сирли маконда.
Балқиган жамолинг кўргани онда,
Уялиб ловуллай беради қуёш.

Санамгул! Сочларинг эрк тимсолими?
Ўзин ҳар ён ташлар толим-толими,
Недандир хомтама ошиқ ҳолини,
Холингдай қорайтма, золим қаламқош.

Санамгул! Дилимни доғлама пинҳон,
Дилимни, йўлимни боғлама пинҳон.
Бургутга — осмон, полвонга — майдон,
Йигитга ёр керак, ёрга-чи, сирдош.

Санамгул! Башарнинг порлоқ фарзанди,
Исингни ким айтса бўлгувси банди,
Бунча сеҳргарсан, тантисан, танти,
Битта жон сенгадир, омон бўлса бош.

Санамгул! Ўшашинг қани жаҳонда?
Жабру жафойингдай жабр қайнда?
Зулм қил, не бўлса, майли, имконда,
Тоғликлар отгувси ахир фақат тош!..

1973

* * *

Ёмғир ёғар майдалаб,
Мусаффордир боғлар ҳам.
Шаффоф томчига қараб,
Сени элайман, санам.

Икков бирга бўлган он
Ёмғир шундай ёғарди.
Гуллар тараниб алвон,
Балдоқчалар тақарди.

Чехранг яшнаб кетарди,
Томчидай тиниқ жамол.
Сирғанг ялт-юлт этарди
Ёмғир томчиси мисол...

Ёмғир томчиси мисол
Талшиндик олам сари.
Бизни чорлади иқбол,
Орзуларнинг йўллари.

Йўллар экан хилма-хил,
Хатар экан сафарлар.
Юрар манзилма-манзил
Мағлубият, зафарлар...

Дийдор кўришмоқ гумон,
Қайда энди хаёли?
Яшасак-да ёнма-ён
Икки сирғанг мисоли...

1974

* * *

Яна бир кун айлагил бардош,
Чек қўйгаймиз айрилиққа ҳам.
Қайғу эса олиб кетиб бош,
Танҳоликда тутгуси мотам.

Жафо чекмай жанона қайда —
Эскилардан қолган бу мақол.
Ўйла ахир, қайси ғамдийда
Жафо чекмай топибди иқбол?

Иккимизга маъюслик надир,
Иккимизга нима битта ғам?
Висол дами сўрганда қадр,
Унутгаймиз дунёни, эркам.

Шунда, кулиб боқарсан сулув,
Кўз ёшларинг энди кераксиз.
Шунда аввал дод деган қайғу
Қувонч бўлиб туюлар шаксиз...

1965

ҚИЗ ҚҰШНИҚ АЙТАДИ

Қиз құшниц айтади юраги тўлиб,
Нурафшон туюлар зим-зим кеча.
Қиз құшниц айтади юраги тўлиб,
Қийқирар туюлмай ўзин бир неча.

Қиз құшниц айтади юраги тўлиб,
Мен чиқиб кетаман осмон-фалакка.
Қалбимга қайдандир шеърлар қуйилиб
Ул осмон-фалакда қўймаслар якка.

Қиз құшниц айтади юраги тўлиб,
Мен арши-аълога бориб егаман.
Шунда кимдир «Дўст! Дўст!» дейди суюлиб,
Етти қат ер ичра кириб кетаман!..

1965

ШАРИФА

Сени қора дедилар,
Сени хафа қилдилар, Шарифа, Шарифа.
Аммо ноҳақ эдилар,
Менинг қалбим тилдилар, Шарифа, Шарифа!

Кўзинг кўзимда эди,
Кўнглинг кўнглимда эди,
Мисли фаришталигинг
Тушмас, ўнгимда эди.
Ешинг ёшимда эди,
Ошинг ошимда эди,
Сенга тушган хижиллик
Менинг бошимда эди.

Фисқу фужур тақдилар,
Табъингги тун қилдилар, Шарифа, Шарифа,
Зимдан, зимдан боқдилар,
Ва хохолаб кулдилар, Шарифа, Шарифа.

Олам тик турармиди,
Олам тинч турармиди,
Шунча бадбўй миш-мишдан
Барқарор бўлармиди?
Менинг қайлигимсан-ку,
Айни лойиғимсан-ку?
Сени ким бетоб дегай,
Сихат-соғлигимсан-ку!

Енгилтак қиз дедилар,
Тарихингдан тушдилар, Шарифа, Шарифа.
Яхши хислатинг юлқаб,
Юз ёмони қўшдилар, Шарифа, Шарифа.

Кўзинг кўзимда эди,
Изинг изимда эди.
Сенинг бутун ҳаётинг
Битта сўзимда эди.
Нарво қилма, жонона,
Сўлма ҳеч бир замона!

Юракдаги сўзларим
Миш-мишларга бегона!

Сени кўролмадилар,
Тиичиб туролмадилар, Шарифа, Шарифа.
Аmmo кўнглимга зарра
Шубҳа сололмадилар, Шарифа, Шарифа...

1963

ЯНГИ ЙИЛ КЕЧАСИДА

Сўхбати сўз эди, даври — қиёмат!
Лоладай қизармиш қадаҳлар бари.
Юрак-юрагидан йигитга фақат,
Фақат бахт тиланди ёру дўстлари.

Ҳаммага бош эгиб кўяр паринон,
Хайёллари эса даврдан йироқ.
Янги бахт тиларди дўстлари ҳамон,
Ул... эски бахтини қўмсарди бироқ...

1966

ҚИЗЛАР ҰН ЕТГИГА КИРГАНДА

Анхорнинг бўйида ўлтирар қизлар,
Юракда қайнайди поаниқ ҳислар.

Бўтана сув оқар лим-лим, лиммо-лим,
Сувдай олиб кетар қизлар хаёлин.

Ұн етгинчи марта, ўн етгинчи бор
Шундоқ кириб келар қалбларга баҳор.

Бу гал қандай бўлур баҳор тухфаси?
Нелар билан тўлур хотир саҳфаси?

Келармикин ўша ўтлуғ муҳаббат?
Зор, интиқ айлаган қутлуғ муҳаббат?

Ранго-ранг туйғулар айларми инъом?
Орзулар қатини очарми тамом?

Ва ё маъсумалар бағрин тилурми?
Ранжу изтироблар олиб келурми?

Ким билар? Ким жавоб бера олур? Ким?..
Бош узра осмон ҳам қараб турар жим.

Йироқ-йироқларга қочади шамол,
Бир нима деёлмай дунё боқар дол...

Фақат бўтана сув оқар лиммо-лим,
Фақат чувалади қизлар хаёли...

1978

* * *

Барларга бош қўйиб ухлайди шамол,
Ариқ жилдирайди бир хил йўсинда.
Ҳадсиз ҳаёлингга уйқашиб ҳаёл
Инон-ихтиёринг олади.

Шунда

Дарчадан хонангга сирғалган оқ нур
Чеҳрангга соларкан қатим-қатим из,
Сочинг толасига маҳкам боғланур,
У нур — ҳаёлимдир, эй кўзи нарғиз!

Пардани силкитар дайди бир эпкин,
Деворга уринар, кўз йўқ-да унда!
Ел ҳолига кулиб қўясан секин,
Боғ тараф назаринг ташлайсан.

Шунда...

Кўрай десанг, кўзинг юмгил шу замон!
Табиат зарриндир, борлиқ сим-симдир!
Кўзингни юмганда, кўринур чаман:
У чаман — ёп-ёруғ орзуларимдир!

Ўтруда тошойна. Тошойна ичра
Ёстиққа бош қўйиб ётибсан кундай.
Қирқ кокил кетмишдир қирқ томон сачраб,
Йигиб олмоққа ҳам беҳолсан...

Шунда

Садолар келади садога пайваст,
Қулоғинг беркитгил маҳкам шу они!
Қулоғинг беркитсанг эшитилур сас:
У сас — дил тепиши, дилим сурони!

Ҳадемай ўрталиқ оқара бошлар,
Ватаним тонглари тенгсиз фусунда!
Мен уйқу бузғувчи одатим ташлай!
Бас, аста чекилай қошингдан!

Шунда

Борлиққа қуюлар сокин сукунат,
Ариқ ҳам тинади, тўхтайдди анҳор;
Ўша сукунатда — сустлик ва суръат,
Ўша сукунатда — видо ва виқор...

1972

* * * *

Ногоҳ ғазаб ичра бепарда шамол
Хазонларни сочиб ташлагай.
Лаҳза ўтгай, яна барглари хумор,
Ардоқлагай, ўна бошлагай.
Шундай, қаҳр ичра чарх урган маҳал,
Ер-ла яксон этурман, лекин —
Айрилиқ асридан сўнг каби ҳар гал
Юзларингни сийлайман секин...

1964

* * *

Кўндан ўқимадим сенинг хатларинг,
Хайда этмадим сиймонг тасаввур.
Ёдимга тушмадинг шодмон пайтларим,
Фақат ғамли онлар эсладим. Узр.

Йиллар айландилар сўнган бир ҳисга,
Замонлар чопмоқдан тондилар ҳузур.
Ғамли онларда ҳам тушмадинг эсга,
Энди ўзга кимса эсланар... Узр...

1973

ДАМЛАР

Фароғатли дамлар қошимда!
Рухим кезар мисоли сайёҳ.
Мен йигирма олти ўшимда
Ҳайёт шунча гўзалдир, воҳ-воҳ!

Шўх кўзларга тўлган ҳарорат,
Бу кафтларда тениб турган қон!
Осу ҳундан менмас на фақат,
Айрилгандир ҳатто Шайх Сағъон!

Шамолларда оҳанг оқади,
Ариқда-ку, ўша таниш ҳол:
Ҳа, унга ҳам кўн хуш ўқади
Қўён билан айламак висол.

Гоҳ солланар қорамтир осмон,
Булутлар ҳам қора негандир.
Майли, майли! Ошиқ бўлган жон
Мурувватли бўлади ахир!

Майли қовоқ уйса-да осмон,
Қилса ҳамки баъзан дилни ғаш,
Не бўлса ҳам, дилбарим, инон,
Гўзал эрур барибир янаш!

Сочларингда қўён ялтирар,
Бир сўз демай хушрўй боқурсан.
Емон кунлар ҳақида, дерлар,
Ўйламагай ким токи хурсанд.

Англадингми, сен бугун, дилбар,
Ўйлаб қўйган даниномингдан кеч.
Мен ҳам бугун, эртага келар —
Айрилиқдан сўзламасман ҳеч!

1968

* * *

Қошимдасан, турибсан жим, лол,
Қошимдасан гүёки хайёл,
Қошимдасан, эгилиб хийёл,
Бегуноҳ бир фариншта мисол
Кўз ўнгимда кўрсатиб жамол...
Истайсанки, жилмайсам алҳол,
Хайёлингда не ўй, не малол,
Саботлимен фаҳм этма шамол,
Сўзламакчи бўлсанг, аҳтимол,
Сўзлай деган сўзинг қайтиб ол!

Узоқ-узоқ қаршимда тинма,
Юрагинг қон қилиб хўрсинма,
Майли ўйна, майлига сўнма,
Лек ишқимга гард янглиғ инма,
Минг ишванг-ла минг бор бўркинма,
Кўнглин олай дея уринма,
Кет, аламли кўзга кўринма!

Сен меҳримни қозонган сари,
Ошкор этдим кўнгли сирларин,
Қун ила тун, шому саҳарим,
Туйғуларим асл гавҳарин
Тўкиб сочдим! Подўст сингари
Мазах этдинг, ҳолваи тарим,
Печун келдинг?.. Энди кет нари!
«Шок» ишқингнинг мурувватлари
Жон бермаган, жон олган бари!

Қошимдасан, асабинг таранг,
Қошимдасан, турибсан аранг.
Осмон узоқ, ер қаттиқ, заранг,
Доим шундоқ, сўнг дебон аттанг,
Ёнишувсен чўнга ҳоли танг!

1963

ИЗТИРОБ ЧЕКМОҚ НИМА

Сен уни севасан пок туйғу билан,
Кўнглингда янайди оғғобдай сиймо.
У сени севади зўр орзу билан,
Сен билан ёруғдир бу қадим дунё.
Бироқ тап олмоққа журъат йўқ ҳисоб...
Изтироб мана шу, шудир изтироб.

Дўстингдан айрилиб қоларсан гоҳи,
Шундоқ тирик туриб айри тушарсан.
Йироқдан илгарсан совуқ нигоҳин,
Қулиб кўринарсан, қўлини ушларсан.
Асли-ку, кўрмакка тоб йўқ сенда, тоб...
Изтироб мана шу, шудир изтироб.

Табиат, ўзингсан ҳаками замон!
Нечун изгиришлар саратонда ҳам?
Уч қулоқ гўзалар тебранап нимжон,
Сел қуяр, кўнглингда тил-забонсиз ғам,
Осмонга боқасан: «Қайдасан, оғғоб!»
Изтироб мана шу, шудир изтироб.

Ватан деб туғилган ўғлонлар ҳаққи,
Тушлар шеър битасан, излайсан оҳанг.
Фазони тўлдирар кўнгли қаж-қаж,
Армон наърасидан қалбинг ҳам батанг...
Ватанин севасан, севгинг серитоб...
Изтироб мана шу, шудир изтироб...

Ҳаёт — оқар дарё, осойиш билмас,
Ҳаёт эҳтироста ташна майдондир.
Ўзингни инсон деб атай олсанг, бас,
Илоҳий фазилат шундан аёндир.
Бироқ шу фазилат тонилмас, ноёб...
Изтироб мана шу, шудир изтироб!..

1980

* * *

Цетай, кечмиш ҳар айёмингга
Ошно, шерик бўлолмадим ман.
Қўй, альбоминг кўрсатма менга.
Дил ёнимасин дарду аламдан!
Шукуҳингни бош эгиб маъюс
Кўрмаганим минг марта афзал.
Тагин кўриб: «Гўзаллик, афсус,
Фоний Эжан» демай у маҳал...

1964

* * *

Майлига йиғлангиз, йўқ эътирозим,
Ихтиёр қилмасман кўз ёшингизни.
Севгида ҳам бўлмай тошу тарози,
Вазифам — огоҳлаб қўймоқлик сизни:
Кутмангиз шафқат.

Фақирнинг биргина бор илтимоси,
Олий ишқ ҳурмати, боқмангиз қия.
Куйиб кул бўлмиш бу юракни, рости,
Кўз ёшлар селида сундирай дея,
Уринманг фақат...

1965

* * *

Сувга тушган тош каби беғам,
Бепарвоман, кошки десам дод.
Қисматимиз шу экан, журам,
Қоқ иккига бўлинган ҳаёт.

Билолмайман, не булди ўзи,
Нечун энди биз бошқа-бошқа?
Нечун сенинг қизармас юзинг,
Нечун мен фарқ бўлмайман ёшга?

Оёқ тираб туриб олсанг ҳам,
Тақдир ҳукмин айларми ижро?
Ўртамизда наҳот бекарам
Қиличини ўйнатгай ҳижрон?

Икки ёққа кетдик иккимиз,
Дўст эдик-ку бир тана, бир жон?
Ўкинсанг-чи сен ахир маъюс,
Йиғласанг-чи, бағринг бўлиб қон!

Мен юрагим зах ерга бериб,
Ўртансам-чи, қолгандай ғамда!
О, қанийди, сенга ёлвориб
Шеър ёзсам ҳеч бўлмаганда!..

Йиғлагали топмадинг имкон,
Ғамлар аро юрмадинг ҳориб.
Қизиқ, мен ҳам юрак тўла қон,
Шеър ёзмадим сенга ёлвориб...

1967

ҲАВОИЙ ҒАЗАЛИҒА МУҲАММАС

Хаста дил эрдим, девона, оҳ, у дилжў келмади,
Ул чамандин ғойибона ёки хуш бу келмади,
Ёди бирлап ёна-ёна тилга бир «ҳў» келмади,
Кеча келгумдир дебон ул сарви гулрў келмади,
Кўзларимга кеча тонг отгунча уйқу келмади.

Аҳли ишқнинг толесиму не жафо еткурса ёр,
Наки танда бор мадору наки дилда бир қарор,
Гоҳ турармен ўлтириб, дунё бўлиб кўзимга тор,
Лаҳза-лаҳза чиқтиму чектим йўлида интизор,
Келди жон оғзимга-ю ул шўхи бадхў келмади.

Гоҳ нурафшон, тийра гоҳи, бир муаммодир ҳаёт,
Неча бор шарҳ айлабон, қолсам не тонг минг бора мот,
Эмдиким не наф, ўзинг гар ерга ур, осмонга от,
Оразидек ойдин эрконда гар этти эҳтиёт,
Рўзғоримдек ҳам, ўлғонда қоронғу, келмади.

Ул ситамкор сабридинким сўзладим хор, хокисор,
Ул жафоқор жабридинким бўзладим мен зор-зор,
Не ажаб дил қонмаса, ортиқ ўзимдан этмай ор,
Ул париваш ҳажридинким йиғладим девонавор,
Кимса бормуким анга кўрганда кулгу келмади.

Заъфарон эрсам вале сўлмам, ки сулдурманг мени,
Бўлдиму қонимга ташна, қайта бўлдурманг мени,
Мен-ку ундан олмагум кўз, зинҳор олдурманг мени!
Кўзларингдин неча сув келгай деб ўлтурманг мени,
Ким бори қон эрди келган, бу кеча сув келмади.

Севгига Тур тоғи бир ён, бир тараф чоҳи адам,
Олмашиб тургай наво, ҳар бир навода зеру бам,
Ваҳ, унга ҳасрат — оно, гурбат — ото,
сингил — ситам,

Толиби содиқ топилмас, йўқсаким қўйди қадам
Йўлғаким, аввал қадам маънуқи ўтру келмади.

Ул гули ҳумро келур, фармониға сунгил бўйин,
Эй Али, дард сюзин ол, чалгил гирифторлик куйин,

Гар келтурман, дебди ёр, бас, сен шукур қилгил, суйин,
Эй Павойи, бода бирла хуррам эт кўнглинг уйин,
Не учунким, бода келган уйга қайғу келмади...

1976

ИЛҲОМ ПАРИСИ

Ажаб, дўстлар, бўлибман ошиқ
Сочи узун гаройиб қизга.
Ўйлайман-у, оҳ, завқим ошиб
Бериламан жунбушли ҳисга.
Бироқ севгим айласам изҳор,
Сўзларимга қулоқ солмайди.
Йигитларнинг ёридай, дилдор
Гулдасталар берсам олмайди.
Боқмайди. Ё ёқмайди сўзим,
Ё севгани бошқа эҳтимол.
Койинаман ўзимдан ўзим,
Кезинаман гумон ичра лол...
Қайга борсам қалбимда ёлғиз
Ул қиз ўйи, ул чечак иси...
Кейин билсам, мен ёқтирган қиз —
Илҳом экан,
Илҳом париси!..

1958

СЕНГА БАҒИНИЛАНГАН СОНЕТЛАР

1

Мен сени севардим севгандай гулни,
Ортинг даражада қўйгандим бино.
Маҳлиё отардинг ошиқ қўнғилни,
Поэзи қўлларингга қўйганда хино.

Ҳижроли дамларда бўлини ошино,
Сохру ситамингга шайдо бу қўлни
Бир сийла — кўксига аста бос қўлни,
Сўнг қўйиб юрмассан қўлингга хино.

Ҳасадгүй дугонанг қўлингни кўриб:
«Қардан топдинг? — дер. — Шу ёнга кириб,
Бундай зўр хинони учратмовдим мен!»

Мамнуи жилмаясан, ловулар юзинг,
Дейсан: «Топганим йўқ... Бор эди ўзи...»
Хино сифатини сен биласан, сен!

2

Сочинг тараганда ойнага боқиб,
Дедим: «Ҳа, қизларнинг қирқта жони бор». —
«Ишгилар жони-чи, — дединг тутақиб, —
Ўнта-ю, ўқлогдек, қилмагудек ор!»

Мен-ку фидойилик қилмоққа тайёр,
Тағтиллик бобида бормикин рақиб?
Бир тола сочингга юрагим ёқиб,
Ўнта жонимни ҳам этгайман нисор!

Ҳабрингга ҳад билмай хунобман яна,
Қўйингга ётибман ўздин бегона,
Ўнтадан битта ҳам қолмади жоним.

Худди шундай кўкда чарх урган бургут,
Еларкан, самога тополмай ҳудуд —
Ўзин ерга отар қуриб дармони.

3

Уммондай хаёлинг айлайман эъзоз,
 Орзу-умидларинг хун авайлайман.
 Дилингда жунбушга тушса эҳтирос,
 Мен ҳам юрагимни шунга шайлайман.

Қошу қабоғингга доим қарайман,
 Ки, бугун об-ҳаво ёми ё аёз?
 Имо эт, керакса, маҳбусларга хос
 Ҳатто қул-оғим ўзим бойлайман.

Қушлар юраверсин озод фазода,
 Шамол елаверсин арзу самода,
 Уларнинг ишқи йўқ, эрки бор фақат.

Менга эрк на ҳожат, на ҳожат менга?
 Интилиб, ялиниб-ёлвориб сенга,
 Топиниб яшамоқ — буюк саодат!

4

Гардиш ичидаги суратингга гоҳ
 Орзиқиб тикилсам, ҳайрон қоласан.
 «Ахир ёнингизда юрибман-ку соғ!» —
 Дейсан-да, одатим ёмон оласан.

Шўхлик, соддаликда ҳали боласан,
 Бу — сурат эмас, йўқ! Бу — нажот, паноҳ!
 Қишда аҳволимдан шу эди огоҳ,
 Олис эканингга мисли дола сан!

Ҳамма гапларимга унарди сурат,
 Аччиқ-чучукка ҳам кўнарди сурат,
 Дилимга боттувчи сўз демасди ҳеч.

Сен-чи, гиналардан ясабон қалқон,
 Қора қошларингни айлабон камон,
 Тилингнинг учида тутасан қилич!

5

Тамом! Умид қилмоқ энди бефойда,
 Энди икки ёққа кетган йўллармиз.

Эҳтимол ногаҳон кўришган жойда,
Етти ёт бегона каби бўлармиз.

Энди ҳижронларга ҳижрон улармиз,
Ўтмишни ўтириб қолсак кун-ойда,
Унда ўзни кўриб камалак, ёйдай,
Гоҳ ширин йиғлармиз, аччиқ кулармиз.

Шундоқ: эса олиб кечмишин кам-кам,
Сусайган қалбига куч бериб атам
Аччиқ кулганида борлиқда қиш-қор,

Кўриб нар-нар бўлиб бутун бардонни,
Томлардан томаркан чак-чак кўз ёни,
Беҳол, ширингина йиғлайди баҳор...

1973

* * *

Балки қудратисиз, гум бўлган йиллар,
Бебаҳо кунларни қайтиб берарсиз.
Балки сиз сехрли, чақинкор йўллар,
Менга эҳтирослар раво кўрарсиз?
Йўқ-йўқ, бунинг бари мен истамасман!

Сизлар кўн дилкансиз, бир дамлик дўстлар,
Тўкин дастурхонлар узра фидойи.
Сизлар ҳам офатсиз, махмура кўзлар,
Қайноқ ҳисларингиз қилгай адоий.
Йўқ-йўқ, бунинг бари мен истамасман!

Қўшимин тонмаган ширин хайёллар,
Бўм-бўш юрагимни овултирган ҳис,
Эҳтирос, ҳаяжон, видо, висоллар...
Бир қалбнинг муносиб безаклари — сиз!
Йўқ-йўқ, бунинг бари мен истамасман!

Фақат бир маҳаллар бошим силлаган,
Дўлвор юрагимга бахш айлаган роз.
Гоҳ силтаб ташлаган, гоҳо сийлаган
Илк севгим... илк севгим истайман холюс!
Илк севгим... илк севгим қўмайман холюс...

1970

ҚАЙТИШ

Яна қайтиб келдим сенга, малагим,
Яна хаёлимда ўна туманлар.
Яна ун сенмақда осмон элаги,
Кетимда қолди деб қанча чаманлар.
Ёғилар, ёғилар лайлаксимон қор...
Қўзга ҳеч илнимас само этаги.
Қайғурма, бу ёғиз қишининг эртаги,
Олда минг чаманлар бордир, суманбар,
Чарх уриб келарсан рўйга ўхшаб,
Сочларинг тоху тол, қўзларинг маҳзун.
Қўзларим очурман, недандир қақшаб,
Сенинг қадамингга ўқирман афеун
Ва қилурман ўшал ерни зиёрат,
О, ҳар бир қадамда тўкилур меҳрим.
Беғам хилватгоҳга боқарман, зора,
Топарман деб балки йўқолган шеърим.
Қанчалар фаромун тилеиз хилватгоҳ,
Қанчалар бепарво алифқад терак!
Тинсланг, эй, севгисени йўқлаганда гоҳ,
Ул таниш жойларни қўмсаркан юрак.
Яна қайтиб келдим сенга, малагим,
Яна хаёлимда ўна туманлар.
Яна ун сенмақда осмон элаги,
Кетимда қолди деб қанча чаманлар...

1965

ИЛТИЖО

Шоҳимардон тоғларига юр,
Нешонага тегсин намози.
Чиқайдиғу нигоҳи мағрур,
Қолдирайлик шаҳарни ҳоли.
Нешонага тегсин намози.

Шаҳарнинг ҳам тегдик жонига,
Қундузи ҳам, оқномлари ҳам.
Салом айтиб, Ер ўзлогига,
Сайр этайлик тоғ номлари ҳам,
Қундузи ҳам, оқномлари ҳам...

Шаҳардадир ҳаётнинг наери,
Минг қилса ҳам шаҳар бағри тор.
Одам қўйини, дунёнинг бағри
Менинг юрагимда барқарор!
Минг қилса ҳам шаҳар бағри тор.

Тоғ дарёсин кечайлик бирнас,
Ўнка шимени чинни ҳавони.
Биллур ҳаво шаҳарни эмас,
Хуш кўргувси шоиқин дарёчи.
Ўнка шимени чинни ҳавони.

Юр, кўнглингни ўкситмай ахир,
Тоғ-тошларга олиб кетайин.
Гар хуш келса ям-яшил бағир,
Узоқ-узоқ қолиб кетайин.
Тоғ-тошларга олиб кетайин.

Эланишим нетайсанми ё,
Сардори дил, ганимга кўнги!
Турмушидан бўлоени ризо,
Бу кенгликка ўрганган кўнги!
Дил сардори, ганимга кўнги!...

1965

* * *

«Ёр-ёр» жаранглайди тун-кечаларда,
Тинмас чилдирманинг пақ-пақ овози.
Чўкиб қолиб борар кенг кўчаларда
Шодликка бар берган йиғи парвози.

Хувиллаб кузатар ҳовли-ю хона,
Райҳонлар бир ёқда — бошларин эгиб.
Бағри узилганин сезару она
Ўлтирар жолаван кўзларин тикиб...

«Ёр-ёр» жаранглайди тун-кечаларда...
«Ёр-ёр» қулоғингга эшитилган он,
Билмайсан, қалбингга тушар-да ларза,
Йиғлагинг келади, бесас, беармон.

Оҳ, она ҳис этган тотли изтироб!
Оҳ, қизинг қувончи, турмуш йўриғи!
Ифода этолур на сўз, на рубоб,
Ёлғиз ифодаси — йиғидир. Йиғи...

1975

СЕН

Сен бир гулсан, гулки, уфор исларин
Шамолларга таратмаган, сочмаган.
Илтижоли эсса ел, сарин-сарин,
Истаб туриб оғушини очмаган.

Сен бир шароб, қадахдаги лолагун,
Лим-лим тўлган, тўкилмоқни билмаган.
Тўкилса ҳам тўкилмаган мен учун,
Қатраси ҳам менга насиб қилмаган.

Сен бир кўзгу, оппоқ тонгдан тиниқроқ,
Тун ярмида ёнган юлдуз нуридай.
Жамолингга термиламан мен, бироқ
Кўзим кўрмас сени сеҳринг зуридан.

Сен бир қўшиқ, ҳиссиётли, тугёнли,
Оҳанглари серфусуну сержаранг.
Куйлай дейман кўнгилдаги имон-ла,
Кўнгилнинг ҳам, овознинг ҳам ҳоли танг.

Сен бир орзу, милтираган олисда,
Гарчи узга томон элтар йўлларим,
Мажлисингни, висолингни дил истаб,
Қўл чўзаман, аммо етмас қўлларим.

Сен — ниятсан, сен — умидсан, сен ҳаёт,
Борлиқ-йўқлик ғамларини емассан.
Сен — роҳатсан, фароғатсан умрбод,
Фақат менинг жонимга жон эмассан!

1973

* * *

(*Ҳазил*)

Суманбарим, қайгурмагин ҳеч,
Санамагил ташвиш деб буни.
Шу ташвишинг дея эрта-кеч
Кўзларимдан қувдим уйқуни.

Кундузлари йўқ менда тиним,
Ҳар кун тургум субҳи саҳарда.
Наҳот сен-чун тоилмас, меним,
Биронта уй азим шаҳардан?

Ўртанаман, ёнаман, ёлғиз
Шаҳри азим боқади лоқайд.
Прописка бўлмаса, ҳой қиз,
Қайтурмисан қишлоғингга, айт?

Қисматимиз бир экан, ҳайҳот,
Чигаллигин, майли, қўятур.
Юр, азизам, шу эрса ҳаёт,
Кўрмаймизми бахт синаб бир қур?

Балки ишлар келар ўнгидан,
Бахт ҳам кулиб боқар бизларга.
Уй олармиз, ҳатто сўнгида
Бой бўламиз ўғил-қизларга.

Гар шаҳарда йўқ бўлса уй-жой,
Қуй, чиқмасин оҳинг фалакка.
Кўк бағрида яшагандек ой,
Прописка қилгум юракка!

Ҳеч чораси бўлмаса агар,
Бу жойларни кетармиз ташлаб.
Қишлоқ бор-ку, майли, бу шаҳар
Яшаб кўрсин бизларсиз, яшаб!

1965

ТОПИШМОҚ

Топишмоқ айтасиз, қийин топишмоқ...
Топишмоқ, сиз билан қийин, топишмоқ...

Шундай топишмоқсиз, счими бўлмас,
Топсам ҳам жавобдан бу кўнгил тўлмас.

Жавоб тона билмай топишмоқларга,
Кетганлар бор олиб боп йироқларга.

Аmmo сиз ўнимда, ўнимдасиз, оҳ,
Табиат менга бахш этган топишмоқ!

Сизни-ку топарман, тонганим чоғда
Ўзимни йўқотиб қолдирмай доғда.

Жавоб тонайин деб, сизга бойланиб
Ўзим топишмоққа қолдим айланиб...

Топишмоқ айтасиз, қийин топишмоқ...
Топишмоқ, сиз билан қийин, топишмоқ...

1986

БУЛБУЛ

Булбул чаманларда айласа наво,
Ўғлон бобосидан сўрайди нуқул:
«Овози яхши-ку! Нимага, бово,
Фақат баҳор чоғи сайрайди булбул?»

Чол кулар: «Биларсан уйлик бўлганда,
Бир куни бошингга тушар бетумон».
Аммо булбул зорли чах-чаҳ қилганда
Яна бобосини тинчитмас ўғлон.

«Билиб ол! — дейди чол. — Булбул ҳам ёр деб,
Кечалар чарчамай сайраб чиқар маст.
Ёрига етишгач, ташвини ортиб,
Шўрликнинг сайрашига вақти ҳам қолмас!»

1973

* * *

Севган юрак —
Меҳрга ташна Ерга ўхшайди,
Ердай,
Туйғуси пинҳон,
Гунирганча яшайди.
Кунга илҳақ майсадай
Хоксорлик ёр унга,
Мурувватга зорлиғу
Нигизорлик бор унга...

Севилган қалб —
Ёғдули осмонга ўхшайди,
Осмон каби
Ҳаволар ичра
Шодмон яшайди.
Хушдир унга мовийлик,
Қоинотлар кенглиги,
Қувонч ила қайғунинг
Ошнолиги, тенглиги...

Сен —
Ер ила Осмонни
Бирлаштирувчи нур сен,
Осмон учун сурур сен,
Замин учун ғурур сен.
Билким, агар ғурурга
Қўша олсанг сурурни,
Дунёдаги энг бахтли
Комил инсон эрур сен!

1982

* * *

Мени кўрса, бирин кўзига олам
Кўринар гулчирой қиздай ҳаминша.
Юраги турсиллаб кетарми, билмам,
Шодликдан йиғлайди қилмай андиша.

Мени кўрса, бирин кўзига олам
Кўринар қоронғу, тордай ҳаминша.
Ўқинчлар комига тортарми, шу дам
Аламдан йиғлайди қилмай андиша.

Мени кўрса, бирин кўзига олам
На хунук кўринар, на саз ҳаминша.
Шодлик яйратмагай, эзмагай алам,
Тош каби туради қилмай андиша.

Анвойи дўстларга тўлганда олам,
Подўстлар бўлиши мумкин ҳаминша.
Тошдай одамлардан, этгилу карам,
Худо, ўзинг асра қилмай андиша!

1965

ТОШКЕНТНИ ТИНГЛАЙМАН

Хаёлим сен томон елмакда шонқин,
Тун ичра кун мисол кўзларинг истаб.
Қанчалар йироқсан, бу кеча, эркам,
Қанчалар кераксан, билсайдинг кошки!
Тошкентни тинглайман, бир ўзим, танҳо...

Кимни ўлдирибди икки энлик хат?
Ажаб, шунчалар ҳам тошмиди бағринг?
Наҳот, бир-бирига ошиқ-маъшуқни
Бепарво айлайди кучли муҳаббат?
Тошкентни тинглайман, бир ўзим, танҳо...

1964

ИККИ КАРРА ТҮҢҒИЗ

(Ҳазил)

«Ўнта ўнич бермоқчи эдинг,
Эндигина бўлди саккизта».
Қиз куюнар: «Йўқ, тўққизта, денг!
Сал ҳисобдан адашибсиз-да...»

Бир бошидан санаб чиқар қиз,
Ўзгачароқ ҳисоблар йигит:
«...Икки, уч, тўрт, беш... олти... саккиз!»
Бечора қиз хит бўлади, хит.

Айланди-ю ҳазил гап чинга,
Йигит деди: «Билсанг, ойжамол;
Зор эмасман жа... ўничингта!
Берганларинг барин қайтиб ол!»

Шундай қилиб қув йигит, мана,
«Олган»ларин қайтариб берди:
Гул лаблардан бўсанинг яна
Тўққизтасин бирма-бир терди...

1981

* * *

Хаёл беринг менга, шундай бир хаёл,
Ўйларимга сигмасин уша.
Хаёл беринг менга, шундай бир хаёл,
Торлик қилсин менга бу гўша.
Хаёл беринг, ҳа яна тулпор,
Тулпор билан қувлайин уни.
У хаёлда не-не чаман бор,
Умрларнинг бордир мазмуни.

О... бепоён хаёлни қучиб
Тулдирайин бўм-бўш қалбимни.
От минай-да, юлдузга учиб,
Ул юлдузга сочай қаҳримни.
Сўнг самодан настга отилиб,
Бағрим берай шу она Ерга,
Сингиб кетай, кетай битилиб,
Сўнг айланай оташин шеърга!..

Оташин шеър, бекарам гўзал,
Бисотингда бори изтироб.
Оҳ, ўзинг-ку яшнарсан тугал,
Ўзгаларни айларсан хароб.
Розидирмен, эй соҳиби ишқ,
Қисматим ҳам сенинг қўлингда!
Билмасмусен, ёрни деб ошиқ
Боргусидир ҳатто ўлимга!

1968

Она бұлиб қолған шу туироқ,
Ота бұлиб қолған шу улдус...

Қадилис Қушиқлар

www.ziyouz.com

САДОЛАР

Аллақайдан тинглайман садо,
Вужудимга қуйилиб келар —
Гоҳи қувонч, гоҳ йигинамо,
Гоҳи сарсон бўлган туйғулар.

Ёнгинамда қаро қўз дилдор,
Севганидан нолиса гоҳо,
Ўз-ўзидан ёдимга такрор —
Такрор тушар кўп бахти қаро.

Кечмишнинг аталмас фарёди
Унутилди дейиш хомхаёл!
Йўқса, нечун аламин, додин
Элга ёяр, тентирар шамол?

Бийдек сахро шовқинга тўлмиш,
Улоқ кетар. Отлар дупури.
Садоми бу? Қизиқ ҳол бўлмиш:
Ёки юрагимнинг дукури?

Билиб бўлмас, садолар қайдан,
Билиб бўлмас, кимнинг иши бу.
Маст бўлгандек бир ютум майдан,
Ҳар тарафга сочаман туйғу.

Кўринганга улашмоқ истаб,
Учраганининг қўлин тутаман.
Кечмишларга кетаман шитоб,
Олис садо бўлиб қайтаман...

1967

* * *

Болалар улгаймоқ истарлар,
Дунёни чулғамоқ истарлар.

Кексалар яшармоқ истарлар,
Ёиларин яширмоқ истарлар.

Ҳаёт на кексарур, яшарур,
Ул — қари, ул — ёндир бир умр.

1965

БОБОЛАР ЎГИТИ

Ҳар қачон сен душманингни
Баргараф айлаин деб,
Ўтга-чўққа урма узинг,
Юрма беҳуда ғам еб.
Ўз ишинг қил. Ҳақ деб сени
Бир кун кўргизиб имдод,
Тор кўнгилли душманингни
Баргараф этгай ҳаёт!

1984

МАСТ ОДАМ СУРАТИГА ЕЗУВЛАР

I

Биринчи қадаҳдан эр бўлур киши,
Иккинчи қадаҳдан шер бўлур киши.
Учинчи, тўртинчи, бешинчи... ва ҳ.к.
Охир-оқибатда ер бўлур киши.

II

«Ер искаган девона!» —
Кулар таниш-бегона.
Мастлик ўша, маст ўша,
Айланса ҳам замона...

ҚАДИМГИ ҚҰШИҚЛАР

РИВОЯТ

Қадим Шарқ аҳлида бордир ривоят:
Эмин Амир Темур тушибди Шероз.
Тиниз бўлса ҳамки фурсати ғоят
Йақонгир бул юртга тўхтабди бироз.
«Олиб келинг!» — дея қилибди амр.
Ҳамма ҳар тарафга олибди шу он.
Олиб келишибди: бир одам, фақир,
Фақир, бечораҳол, озғин ва нимжон.
Амир ғазабланмак ўринга шу пайт
Унинг лабларидан парвоз қилмиш байт:
«Агар он турки Шерози ба даст орад, дили моро,
Ба холи ҳиндўян бахшам Самарқанду Бухоро!
Ушбу байтни битган сенми, эй бада?
Сенми ўша Ҳофиз — булбули гўё?»
«Ҳа, менман, амирим... Қисмат экан-да,
Магар гўзал турур шероҳлик раъно,
Шаҳармас, жоидан ҳам кечинга бормен...»
«Бас, ушбу калиманг ёд айла, бебош,
Ва билким, бир ишга доим тайёрмен:
Авф этмам, отса ким Ватанимга тош!
Бухорон шариф — белим қуввати,
Самарқанд — чехрамга кўрк ила ҳусн.
О, сенинг журъатинг — кимнинг журъати,
Бир гўзал холига бердинг иккисин?»
«Амирим! — дебди-да, тўшинг ичидан
Яланғоч кўкрагин кўрсатибди у, —
Қўлимнинг шу қадар очиниғидан
Сиз кўрган аҳволга тушиб қолдим-ку!»
Қаҳ-қаҳа солибди Қўрагоний ҳам,
Айлабди ғазабу қаҳрин бетона.
Сариолар берибди, қилибди карам,
Сўнг яна бўлибди йўлга равона.

Эй, Ҳофиз, эй тагги шoir, зукко таъб!
Қарамай сарф этган бойлиғу зарри!
Ким сени айтолур бечораҳол деб,
Бир холга берсанг гар икки шаҳарни!
Маҳбубанг бўлса ҳам золим шунчалар,
Қилсан ҳимматингга қойил қолурман.
Мен ёрга бергайман на уй, на шаҳар,

Мен фақат қалбимни бера олурман.
Чунки қизиқтирмас уни сийму зар,
Гавҳару дурларга йўқ унда ҳавас.
Шаҳрингни қўй, дейди, керакмас шаҳар,
Қалбнигни бер менга, қалбниг бўлса бие!

ҚАЛАНДАР УМРИ

(Салбий «Гулистон»нинг ўқигач)

1

Бостириб кийганча куюҳини у
Девордан бўйинини чўзиб қаради:
Чалдевор. «Эҳ, дунё деганлари шу...»
Бостириб кийганча куюҳини у
Хароба ҳовлидан ўтиб боради.

2

Кашкулин кифтига таянганча у
Қайрилиб ортига бир-бир қаради:
Итти «ол, кинт»лашар болалар қий-чув...
Кашкулин кифтига таянганча у
Тўнолон кўчадан ўтиб боради.

3

Асога оҳиста таянганча у
Бош тутиб теграга маънос қаради:
Поёнсиз бир саҳро. Атроф қоронгу...
Асога оҳиста таянганча у
Кимасиз саҳродан ўтиб боради.

4

Сийрак соқолини чимчиб-чимчиб у
Чўққидан водийга суқин қаради:
Насрда ётган дунё нақадар сулув!
Сийрак соқолини чимчиб-чимчиб у...
У сулув дунёдан ўтиб боради!..

САРБАДОРЛАР ҚЎШИҒИ

Бўрибой АХМЕДОВГА

Икки дарё орасида
Сарбадорлар ватани
Афсонадай яшади-я
Лол қолдириб ҳаммани,
Сарбадорлар ватани.

Камбағалу ҳунарманда
Абу Бакр бўлди бош.
Қулу йўқсул эрк, эрк, дея
Қўлларига олди тош!
Абу Бакр бўлди бош.

Бир замонлар, бир замонлар
Озод бўлган ўлкада
Туғилмоқда гўдаклар ҳам
Қамчи изи елкада,
Озод бўлган ўлкада.

Эрк бер дея кутиб турмас,
Эрк излайди сарбадор.
Гарчи доим боши узра
Қулоч ёзиб тургай дор,
Эрк излайди сарбадор!

Қиличингни қицдан сугур!
Курашда, дўстлар, нажот.
Бўйин эгсанг, бўйнинг эзгай
Бўйинтуруқ умрбол:
Курашда, дўстлар, нажот!

Икки дарё орасида
Лол қолдириб ҳаммани
Афсонадай яшади-я
Сарбадорлар ватани,
Лол қолдириб ҳаммани!

Эрки севган авлодида,
Эрки севган халқида
Қўшиқ булиб қолди мангу
Эрк, озодлик ҳақида,
Эрки севган халқида!..

БУХОРО ГҶЗАЛИГА

(Ҳазил)

Ул париваш бу чаманнинг бир гули хандонидир,
Кўзлари юлдуз эса, зангор рўмол осмонидир.
Маҳбус ўлмоқ истасанг гар, кел анга кўнгилни бер,
Ваҳ, анинг қалби Бухоро Аркининг зиндонидир!

УЧ ОЛТИН ҒИШТ

(Отамнинг ҳикояси)

Алмисоқдан аввалми,
Ё кейинми, бир замон,
Фарғонада яшарди
Ота-ини уч ўғлон.
Тўнғичининг йўқ эди
Бош суқмаган кўчаси.
Ул айтгани қилишар,
Ўртанчаси, Кенжаси.

Чирчиллар қиш совуғи,
Ўт гуриллар ўчоқда...
Барваста Тўнғич ўғлон
Тиззасини қучоқлаб
Укаларга юзланди:
«Ғапим бордир сизларга.
Отамиз ҳам мол-дунё
Қолдирмади бизларга.
Маслаҳат-да, йўл олсак
Бошимиз оққан томон.
Пешонада нима бор —
Ёлғиз ўзига аён.
Қаратган — қараб қолмас,
Кенг эрур ахир олам.
Топсак — шукур, тонмасак,
Шукур дейлик унга ҳам...»

Ул айтгани қилишар
Ўртанча-ю Кенжаси.
Маслаҳат ҳам бўлди ҳал
Ўша куни кечаси.

Кўп кездилар дунёни...
Ҳаммоғлик ҳам қолмади.
Бари бўлди ва лекин,
Лекин улар толмади.
Ниманидир излашар,
Ниманидир. Ким билсин?
Майли, ҳатто осмоннинг
Устунлари йиқилсин,
Дунёни-да олсин ўт,
Майли, бўлсин қиёмат,

Ишонарди уч ўзлон,
Бир кун келар деб омад!

Яна сафар, яна йўл...
Панки бу ер бехишт?
Ётарди йўл бўйида
Уч гаройиб олгин гишт!
«Ҳазилингми, худо, бу?»
Айта қол қилмай хуноб!
Не бўлса ҳам ишқилиб,
Ўнг бўлсин-да, хобмас, хоб!»
Ога-ини уч ўзлон
Гиштарни қўлдан қўймай,
Гоҳ сийналар, гоҳ ўпар,
Термилар тўйиб-тўймай:
«Кило беринин кўринг!»
«Ҳазил эмас, соф олгин!»
«Кўзин олар мунча ҳам?»
«Олгин ахир соф олгин!»

Хумдон каби қизир кун,
Ҳаво чўяндай оғир.
Салқин жойга чиқдилар;
Тўнғичи деди охир:
«Хўн очқанги қорин ҳам,
Укалар, гап сираси,
Бу ер билан шаҳарнинг
Узоқ эмас ораси.
Кенжатоё, сен шаҳарга
Тездагина бориб кел.
Ма, пул! Шунга бир смак,
Овқат-новқат олиб кел!»

Пачоққина Кенжанинг
Ўчганида қораси,
Тўнғич Ўртапчага дер:
«Ганинг ўғил боласи
Шуки, шунча йўл босдик,
Тошанимиз — учта гишт.
Бу Кенжамиз бўлди-ку,
Турган-битгани ташвини?
У ёш бола, не учун
У ҳам бир гишт олади?
Лекин у-бу, десак-чи,
Хўн тўнодон қилади.
Гап шу: битта гишт олиб

Найтни пойлаб турасан.
Кенжа овқат қўйганда
Қоқ миёга урасан!..»
Тўнғичининг йўқ эди
Бош суқмаган кўчаси.
Ул айтгани қилинар
Ўртагчаси, Кенжаси.

Бир коса ош кўтариб
Кенжа келиб қолди-ку.
Ўртагча ҳам ғишт билан
Миясига солди-ку!
Тил тортмасдан берди жон
Кенжатоё ўша асно.
Олтин ғишт ҳам иккига
Бўлинди-я, ажабо!
Ўзал эди кенг олам,
Нурли эди бир йўла.
Акалар чехрасида
Кезар тиллавор шуъла...

Шона-пиша едилар
Овқатни ака-ука.
Бирдан кўзлари тўниб,
Айланди чикка-пукка!
Ташналикдан эзилар
Дангдай қақраган вужуд.
Ўт олгандай юракни
Оғиздан чиқарди дуд.
Отан бўлган темирдай
Чирсилларди пешона.
Фақат юмилмас кўзлар —
Тирикликдан нишона.
Кенжатоё ҳам уч ғиштни
Олганди-ку назарга.
Шул ниятда овқатга
Солган эди захардан!..

Тўнғич, Ўртагча — унда,
Кенжатоё эса буида.
Дунрайиниб ўтарди
Ўул буйида, забуида.
Йўл узра қолар яна,
Яна кимгадир ташвиш:
Аввалгидек сеҳргар,
Энди тўртта олтин ғишт...

МУҚАШША ВАСИЯТИ

1

Мен яшайман ҳали зиёда,
Жимир-жимир қилар юлдузим.
Ногоҳ ўлсам, дўстлар, дунёдан
Очиқликча кетуси кўзим.
Сизга битта васиятим бор,
Ўлиб қолсам, қилгайсиз адо.
Нок бўлса бас биз ўсган дийр,
Бўлмаса бас юзимиз қаро!
Васият шу: менинг ўлганим
Дўстларимга ҳеч айтманг, қўйинг!
Пайхон этиб қалблар гулнанин,
Ғамга кўмманг рўзгорин, уйин!
Улар менга ишониб яшар,
Ишонганман уларга мен ҳам.
Ишонч, ишонч бўлмаса агар,
Қулар эди меҳвари олам.

2

Бу дунёдан отам аввали
Қўлин ювиб қўлтиққа урган...
Онам эса баҳор маҳали
Фонийликка юзини бурган.
Она бўлиб қолган шу тупроқ,
Ота бўлиб қолган шу улус.
Сингил бўлиб ҳар гул, ҳар янроқ,
Оға бўлиб ёзу баҳор, куз...
Ҳеч бирига айтманг ўлганим,
Сарғайтирманг тупроқ юзини.
Ҳасса бериб халқимга машим,
Баттар букманг унинг тизини!
Фақат денгким она тупроққа:
Муқаннанинг ризқи кўп, беҳад.
У-ку, ўлмас, ўлгани чоқда
Оғушингда ўлади фақат,
Юзларингга қўйгай юзини,
Рози қилгай, денглар, сўнгги бор.
Хор айлар у балки ўзини,
Аммо сени қилиб қўймак хор!

Қиш-юғимда сеҳр, афеундай,
 Нарда ичра яшар бир пари.
 Фақат унга айттингиз, унга
 Очиқ айттинг бор гапнинг барин!
 Бигга йўлдан юрганмиз икков,
 Бир ҳаводан олганмиз нафас.
 У — мен учун энг даҳшатли ёв!
 Увоққина моҳинайкар... Бас!
 Яширмангиз, сенинг Муқаннанг
 Дарёдай қул бўлди ёши, денг!
 Йқон-жонидан ўтди-ю ситам,
 Шарт кесилди азиз боши, денг!
 Қотиб қолсин майли бир лаҳза,
 Ушми-тушми, билолмай қолсин.
 Томирлари титраркан аста,
 Қилмишидан аламин олсин!
 Умидворман: сўнгра ул пари
 Армон билан йиғласа керак!
 Оҳ, жуда сөз! Жаллод сингари
 Тондан эди ундаги юрак!
 Тондан эди дийдаси, ҳай-ҳай,
 Золим эди асли ул пари...
 Фақат унга айттингиз, атай —
 Очиқ айттинг бор гапнинг барин!
 Насибам-ку ҳали зиёда,
 Лекин бефарқ қолдирманг сўзим:
 Ўлди, денглар, унга! Дунёдан
 Очиқликча кетмасин кўзи!

ПОДШО ВА ШОИР

Афсона

Одамнинг тушига нималар кирмас!..
Тушимга кирибди афсонавий жанг.
Мен эса, нечундир, жанг ичра эмас,
Панада ўлтирар эмишман, қаранг.
Ўшанда ҳам шоир эмишман, ҳайхот,
Бир талай қоғозу пат ва довог шай.
Майдонда навкарлар суришармиш от,
Мен эса шеър ёзар эмишман тинмай.
Насриддин Афанди юртга шоҳ эмиш,
Жанг ичра юрармиш у ҳам шу нафас.
Юртга эса ёвлар бостириб келмиш...
Одамнинг тушига нималар кирмас!
Қиличлар жаранги, отлар дупури,
Ур-ҳо, ур, қичқириқ — энг гўзал ҳайёт!
Ногоҳ аллақандай бир кимса кириб,
Қилич-ла кифгимга нуқиди: «Эй, зот!
Кимсанки, бу ерда жим ўлтиурсан?
Жангни ҳам гўлларча сезмайсан ҳатто?»
Ортга ўгрлдиму жилмайдим хурсанд,
Қаршимда турар шоҳ пишқирган отда!
«Шоирман!»
«Жанг ичра эмассан нечун?»
Қоғозларни титдим: «Жангим шул эрур».
«Қуролинг кўринмас, қуролинг, лочин?»
«Мана! — патқаламни кўрсатдим мағрур, —
Навкар майдон аро от сургай бу дам,
Мен бунда битаман шараф достонин.
Мен доим ўйлайман, шоҳим, сизни ҳам,
Ҳам юргим боғларин, ерин, осмонин.
Халқимни ўйлайман — шу менинг қайғум,
Элимнинг роҳати — дилимга севинч.
Нафратлаб турибман ёвларни шу зум,
Токи ёв кетмагай, турмагайман тинч!
Мана, шеър битилган қоғозлар, курунги,
Қаҳру ғазабимдан қорайган, мана...»
«Бас, шоир, гап билан ўтаркан умринги.
Бирон иш келарми қўлингдан яна?
Дейлик, қилич тутиб отлансанг жангга,
Ҳозир қўйиб турсанг бу ишни нари...»
«Мен-ку, жонимни ҳам бергум Ватанга,

Етим қолмасмикин, дейман, шеърларим?..
Шунда қоғозларга меҳр-ла боқдим,
Дунё шулар билан эди нурафшон.
Подшонинг кўзлари олайиб қолди,
Қўли борди қилич дастаси томон!
«Юртинг етим қолса барибир сенга,
Шеърларинг етим қолишмаса, бас.
Бефойда қаҳрингу нафсиз севгинг-ла
Кимга ҳам кераксан, эй бечора шахс?
Зиндонга ташлангиз! Икиноятчи бу!»
Жаллод кирди шунда Мақотил деган.
Ундан қоғозларни пана қилдиму..
Уйғондим. Хайрият, тонг отган экан...

КЌХНА УРҒАНЧ МИНОРАСИ ДЕЙДИ

Йиқилмоқда дерлар мени,
Йиқилувчи йўқ ҳали.
Папоҳ тутган эрлар мени
Қиргин жанглар маҳали.

Чингиз босиб келганида
Эгилмаган бу бошим.
Иқололидин ўлганида
Тўзган эмас бардошим.

Аммо бошим эгилмоқда,
Она Ерга таъзим бу.
Замон-замон алмисоқдан
Асраб келган орзум бу.

Она Ерга фидо бўлсам,
Ўздан рози бўларман.
Мен ўлмайман! Агар ўлсам,
Тикка туриб ўларман!

ЧИНОР

...Бир чинор ўсарди Кашмир шаҳрида,
Подшо Аврангзебнинг севган чинори.
Давлат ишларини қўйиб нарида
Тез-тез бурар эди шу ён тушорин.
Погаҳон битта шайх қўнглини ўрди:
«Ҳеч ҳам тилим бормас сизга айтгани,
Балдан Кашмирда зўр масжид бор-ку?
Ибодат маскани, тоат маскани...
Ёниб кетмиш! Кечир, э парвардигор!...»
Подшо санчиб турар ўрнидан шу он:
«Унинг ёнидаги чинор-чи, чинор?
Чинорга не бўлди? Тез айланг баён!»
«Чинор бўт! Чинорга ўт тушгани йўқ!»
«Хайрият!» — дер подшо.
Ҳай-ё, бу калом
Аъёни салтанат, аъёни қутлуғ
Шайхларни ҳайратга солганди тамом!
Ибодат маскани бўлса-ю кул-кул,
Бу мудҳиш хабарга қилмасдан парво,
Қандайдир чинорни сўраб турса ул...
Шаҳаншоҳ динидан қайтдимикин ё?
Сўнграқ сўрадилар бунга подшодан.
Подшо кулиб деди: «Аён кўрурман:
Ибодат маскани ёнса мабодо,
Сизга юзтасини тиклаб берурман.
Аммо билинг, ёниб кетсами чинор...
Ғарчи зўр подшоман, узундир дастим,
Ғарчандки истасам, этсам ихтиёр,
Битта чинорни ҳам тиклай олмасдим!...»

ҚИЗ ҚҰШИҒИ

Йул бошига қарайман,
Нега ёрим кўринмас, ўргиламан.
Шаббодадан сўрайман:
«Нега ёрим кўринмас, ўргиламан?»

«Тунов куни чорбоғда
Кўриб қолдим мен уни.
Дейди: «Позу фироғда
Адо қилдингиз мени!
Кўзингизни яширманг,
Биз ҳам ахир кўрайлик.
Қани, қани, бир қаранг...
Оҳ, кўзингиз чиройлик!
Оҳу десам, оҳ чекиб,
Тоғда оҳу жим ётмас!...»
Шундоқ дейди энтикиб,
Шундоқ дейди тап тортмас!
Уйга келиб кўзгуда
Кўзларимга қарайман.
Чиройлиман, деб жуда,
Ўз-ўзимча яйрайман...»

«Сувга чиқдим эрталаб,
Қушлар уйғонган пайти,
Сочимни бир-бир ташлаб,
Сувга юзимни чайдим.
Кимдир дейди: «Оҳ, кўрдим,
Қаро сочин ҳам, шукур.
Худо — битта, не дердим,
Сочларингиз зўрдан зўр!
Сунбул десам, сунбул ҳам
Қорайгуси ҳасаддан!...»
Шундоқ дейди шум акам,
Шундоқ дейди тўсатдан!
Уйга келиб сочимни
Бир-бир ушлаб кўраман.
Тараб тўймай сочимни
Майда-майда ўраман...
.....
«Кетяниману сезилар:

У келмакда ортимдан.
Бирданига у қайсар
Чиқиб қолди олдимдан!
Қаранг, аҳволин кўриб
Қаҳ-қаҳ кулиб юбордим.
Не дейди, денг, оҳ уриб?
«Кулишингизга борман!
Шалолага кўп қийин,
Шалола ҳам хор бўлур!..»
Шундоқ дейди атайин,
Шундоқ дейди қурмағур!
Уйга келиб, албатта,
Юриб-юриб кўраман.
Ҳеч ким йўқ бўлган пайтда
Кулиб-кулиб кўраман...»

.....
«Эшикнинг тирқинишдан
Қараб турдим бир куни.
Кирибманми тушига?
Сезиб қолди у мени.
«Ҳо, биқиниб тургунча,
Бу ён чиқинг, кўрайлик!
Бир қаранг-чи, намуғча
Қарашингиз чиройлик!
Кўриб, ранг ичра энди
Куйиб кул бўлар қуён!..»
Шундоқ дейди у тағти,
Шундоқ дейди у бевош!
Уйга келиб ўзимни
Орзуларга ўрайман.
Қўзларимни юмганча
Ўўлларига қарайман...»

Ўўл бошига қарайман,
Нега ёрим кўримас, ўргиламан.
Шаббоддан сўрайман:
«Нега ёрим кўримас, ўргиламан?»

СПИТАМЕН

Ушбу туркум эрмиздан олдиги 327—328 йилларда Искандар боқитчиларига қарши қурашган. Ўзбеклар аждоди — миссияетларини йўл бошичи, халқ қаҳрамони Спитаменга бағишладиги.

I. ҚАҲРАМОННИНГ ҲИЛАРИ

I

«...Бўрон елар кўчаларда тез,
Кўринганга урар ўзини.
Наҳот ҳеч ким бепарво бу кез
Бўронларга тутмас юзини?»

Кўшим тонмай ерда, вожааб,
Айланади барги хазонлар,
Қорайтирар осмонни шитоб
Мағриб ёқдан қўчган тўзонлар.

Ҳамма қўрқиб қочади бу дам,
Пана жойга уради ўзини.
Наҳот ҳеч ким тик боқиб, беғам
Ўтказолмас бўронга сўзини?

Ё бўронда бир дунё қазаб,
Балки унда уммоний қаҳр?
Мен ҳам шониб кетялман, ажаб,
Мен қайёқда кетялман ахир?

Спитамен! Кўксингда яшар
Кўрқоқ юрак — бесамар умр!
Наҳот? Наҳот?! Шундай бўлса гар,
Телба бўрон, андак тўхтаб тур!

Мен шундаман, қўлимдан юлқаб,
Элим аро айла шармисор!
Тапила жиемим тилка-тилкалаб,
Ҳатто насиб бўлмасин мазор!

Ҳали яшаб улгурмаган бу —
Ёш юракни айлагил барбод!
Спитамен ҳолидан мангу
Қаҳ-қаҳ урсин шу ғолиб ҳайр!

Рози бўлгум ўзим-ўзимдан,
Инобатга олингай раъийим.
Қўрқоқларни чунки қадимдан
Шундай қиёмат кутади доим!..»

2

«...Дарё тептирайди жарни ёқалаб,
Қонли уфқ чўмилар оғушида тинч.
Шовуллар оҳиста, шовуллар нола,
Балки дарё ичра оқадир севинч?

...Чўқди турар ана, қанотли гурур
Булдуллар ичида бўлмоқда талон.
Доиниманд кўринар, доно, қурмағур,
Балки қотиб қолган оддий қора тойи?

...Мен қоя ёнида турибман қалқиб,
Дарё кўзларимга ирғитар осмон.
Дўстлар, бир қаранда сокинман балки,
Балки, дил тубида жўнмакда бўрон?..»

3

«Шодликка ўралаб келадим қайғу,
Зимистон қаърида чақнайди юлдуз.
Илтириб қолар кўзларни уйқу
Ташқарида бўлса-да кундуз.

Бу — шундоқ. Ўнгилар, ҳали ёшсиз, ёш,
Дилларга тил содманг сабаб-бесабаб.
Ватанин севингга тошингиз бардон,
«Севаман!» — деб сотиб юрманг ган!..»

4

«...Давранизда ўлтирмаман гоҳ,
Танҳо сезиб ўзини, дўстларим.
Дил ёритмас ҳеч қандай чироқ,
Тинмас ўзбонимча ҳисларим.
Тор кўринар кўзга дунёлар,
Ҳаётим ҳам на қувноқ, на шан,
Олин ўйлаб келган ҳаётлар

Бўлганида тумандай равшан,
Сизни ўйлаб кечалари ман
Уйқуни-да қувлайман нари.
Юз очади ноганини гулнан,
Аммо унда йўқсиз, дўстларим.
Дардлар кўна-а! Дардлар беҳисоб,
Кешки эди киришса сўзга!
Онг ичаман: билмайди ҳисоб
Уларни шу тувроқдан ўзга!
Шароб қани? Балки у шоввоз
Калит тошар дилнинг қулфига?
Мана қадаҳ, томизинг оз-оз,
Тоқат йўқдир майнинг кўнига!
Сизлар кунгу билан овора,
Қулғунгизга кўшилмас ушим.
Қайғурингиз бўлмаса, зора
Қайғунгиздан ёринса кўнлим...»

5

«...Дарахт ўсар саҳрода танҳо,
Бўрон урар, урар унга бош.
Дарахт кўзин очолмас, аммо
Бардонига кўнади бардон.

Бўрон каби ёрилиб ногоҳ
Хайёлларинг қуршайди мени.
Айлаб огоҳ, айламай огоҳ
Кўзларимдан ушлади менинг.

Кўзларимдан уфқлар қочган,
Завқларимдан уммонлар қарахт.
Довулларга бағрини очган
Дарахтман-ку, мен ҳам бир дарахт.

Ҳасратингнинг қора сёлари
Кўзларимни очгани қўймас.
Қўй!.. Ўткинчи, ўткинчи бари...
Хўрсинмагин, Она юргим, бас!

Қара, дарахт саҳрода танҳо,
Урар, урар бўрон унга бош.
Дарахт кўзин очолмас, аммо
Бардонига кўнади бардон...»

II. СПИТАМЕННИНГ БОШИ

«...Қўйидагича тахмин ҳам бор: гўё уш сўюкли хотини ўлдириб, бошини Искандарга ўзи элтиши...»

«Ўзбекистон ССР тарихи» т. 1.

Қўшларнинг поласи фалакка етар,
Фалакнинг боқмоққа етмас бардоши.
Булуллар хўрсиниб-хўрсиниб ўтар:
«Спитамен ўлди?.. Қирқилди боши?..»
Эй, кўҳна Сўғдия, унутолмасан
Тешангда айланган бу қора кунни!
Мана, тагтанавор, тин ҳам олмасдан
Искандар қошига элтишар уни.

Оҳиста оқади тумонот одам,
Ғазабдан гижирлар йўлларнинг тоши.
Пичирлашиб қолар ногоҳ улар ҳам:
«Спитамен ўлди?.. Қирқилди боши?..»
Эй, кўҳна Сўғдия, унутолмасан
Тешангда айланган бу қора кунни!
Мана, тагтанавор, тин ҳам олмасдан
Искандар қошига элтишар уни.

Анҳорнинг бўйидан юрдилар аста,
Қирғоққа урилди анҳорнинг ёши.
Ишониб-ишонмай тўлғонди хаста:
«Спитамен ўлди? Қирқилди боши?»
Оқсинми-оқмасин? Билмай қолди у.
Яна ёш тўксинми? Кераксиз бари.
Ногаҳон, ногаҳон англаб етди-ю
Ортидан югурди телба сингари.

Айланиб-ўрғилиб шамол келади,
Ботирнинг сафарда сўнгги йўлдоши.
Ўзига бир таскин бермоқ бўлади:
«Спитамен ўлди?! Қирқилди боши...»
Қўчш ҳам кузатиб барча-барчасин,
Булул — нардасини тортди юзига,
Аламли беркитди очиқ дарчасин,
Зулмат кўришарди дунё кўзига.

Эй, кўҳна Сўғдия, унутолмасан
Бошингда чарх урган бу қора кунни!
Мана, тагтанавор, тин ҳам олмасдан,
Искандар пойига қўйинди уни...

Шунда унинг суюк хотини, ҳайхот,
Бемаврид шодликдан қайнади, тошди!
Ва деди: «Курингиз, мана, олий зот,
Спитамен ўлди! Қирқилди боши!»

III. ОНА ЕР АЛЛАСИ

«Спитамен ўлди» — дерлар шу палла...
Она насибаси доимо: «Алла,
Алла-ю алла...

Қўйдилар, Спитамен, сени қабрга,
Йўқ, йўқ, қабр эмас, она бағирга!
Алла-ю алла!

Мен ахир онангман, мен — она тупроқ,
Мункиган чоғингда сен суянган тоғ,
Алла-ю алла.

Келгинди ёвузлар ҳоли бўлди танг,
Миннатдор онангман, миннатдор онанг...
Алла-ю алла.

Қошида, ўғлининг бошин кессалар,
Қай она ишонар, ўлди, десалар?
Алла-ю алла.

Ханжар тутган ахир доим мард бўлмас,
Искандар ўзи ер тишламай қолмас!
Алла-ю алла!

Сен фақат чарчадинг, ором ол ухлаб,
Отинг ҳам нарида юрибди ўтлаб,
Алла-ю алла!..

Эгарнинг қошига осиглиқ қилич,
Тиғида нур ўйнар, нурларки, нотинч...
Алла-ю алла!

Қўзғалма, қўзғалма, ухлайвер ҳали,
Олдинда уйқудан турар маҳали.
Алла-ю алла...

Унгача отинг ҳам ўглаб олади,
Унгача алла ҳам тугаб қолади...
Алла-ю алла...
Алла-ю алла...

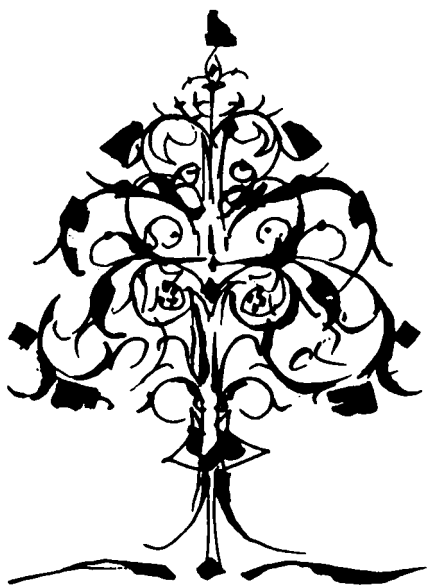
АМИР ТЕМУР ҚАБРИДАН ОВОЗ

Эй, тарихчи, этма умримни тарож!
Бас, бундай гапларга эмасман муҳтож.
Тори узилса ҳам саз аталур, саз,
Бошдан тушганда ҳам тож, барибир, тож!

1966—69 йиллар

Барчамизга парво қилмай, жимгина
Уз йўлида айланади қуррамиз...

Сен-шоирсан,
қалбингда бор,
члоҳий бир ўт...

ЮРАГИМ

1

Қайларгадир интиламан жимгина,
Шовқинлардан, суронлардан йироқда.
Тўқинларим одийгина, жўнгина,
Кўчирмадим ҳали уларни оққа.
Шодликними, қайғуними ахтариб,
Хайёлларим элдан бурун чопарлар.
Шамоллардай кезиб бебоп, сарсари,
Дўстлариними, дунманларин топарлар.

2

Шодлик қайдан келар экан, ажабо,
Қайғу эса қасрдадир яширин.
Бир-бирларин кўролмаслар доймо,
Гоҳ иккисин қиялмайсан ажирим.
Инсон илк бор келганида дунёга,
Томоқ дарди унга эди ошино.
Шодлик, қувонч қайдан келди бинога,
Қайдан чиқди қайғу деган муаммо?

3

«Ёлғиз» қуйин тинглайману, дўстгинам,
Нимадандир зирқирайди вужудим.
Чўлда танҳо қолган каби бўлурман,
Ҳеч бормикин ёлғизликнинг ҳудуди?
Мана рўбооб чиқолмасдан йиғлайди,
Торларини узмоқчими дутор, воҳ!
Ғижжак шўрлик ўз бағрини тиглайди,
Фақатгина доирадир бепарво.

4

Тамаки, ҳа, дўстим, эмас безарар,
Оғу каби қуйилади танамга.
Полимайман лекин, ҳар шому саҳар
Аччиқ тутун тўлиб олса хонамга.
Ўз ишини билиб қилар инсонлар,
Гоҳ насиҳат бешфойдадир уларга.
Мен чекаман хайлда зўр ишонч-ла
Тутунлардан фориғ бўлмиш кунларга.

Тоғ бошига чиқиб кетдим девнамо,
 Бир томоша айлай дея водийни.
 Водий гўзал: тинглаб бўлмаскан аммо
 Қўй-сигирлар маъраши — имдодини.
 Ариқларнинг жилдираши йироқда,
 Булбулларнинг олислиги ҳақиқат.
 Бунда совуқ; Ер шовқини қулоқда,
 Булутлар-ла ошно тутидим фақат.

Юксакларда, қора осмон остида,
 Онда-сонда қўниб ўтаркан булут,
 Заҳмат шоҳи Прометей устида
 Жигар чўқиб ётар ҳали филбургут.
 Бизга аён, бургут кучи ҳад билмас,
 Прометей омон қолмоғи душвор.
 Лекин, ажаб, бизларнинг-чи, бургутмас,
 Ул инсонга ишончимиз улғувор.

Мен истаган ҳаёт ҳали олддадир,
 Меҳри билан, қаҳри билан жамулжам.
 Баъзан юрак қурғур ўзин алдайди,
 Дейди: «Мана ўша ҳаёт, ўша дам!»
 Йўқ... Ҳисларим яна олис йўлдадир,
 Бирга юрак қўрқуви ҳам далдаси.
 Мен истаган ҳаёт ҳали олддадир,
 Бугунгиси, фақат унинг ваъдаси.

Йўқлик коми тортиб кетди кунларим,
 Хотирадай қолди ёлғиз ҳаёли.
 Қандай кечди кундуларим, тунларим?
 Булар бари сокин дарё мисоли.
 У кунлардан нега рози эмасман?
 У кунларни кўргали йўқ кўзларим!
 Бугун шундай ҳақиқат-ла мен мастман:
 Ақлимиз кеч кирар экан, дўстларим.

Ёруғ ҳаёт берган қувонч, лаҳзалар,
 Гуё лабга тегиб соб бўлган шароб.
 Тинчланоқмас юраккинам, қанчалар —
 Йўқот оҳу кўз дилга солган изтироб!
 Мен англайман шунда инсон шахсини,
 Уйлайманки, бу таъбирим жоизроқ:
 Шодликда у олғай тоғлар таҳсинин,
 Қайғуда-чи, чумолидан ожизроқ...

10

Ҳақиқатим бўлар эди яғона,
 Хаёлимга кирган қаро кўзгача.
 Менга қайғу, ташвиш — бари бегона!
 Ҳайхот, ҳаёт ҳақиқати ўзгача!
 Келишолмас ўша икки ҳақиқат,
 Ҳар сония тўқнашларлар иккиси.
 Шундан ҳаёт даққиси ҳар дақиқа,
 Шундан кўнгиш ўқтин-ўқтин йиғиси.

11

Яширмайман, нелар кутиб ҳаётдан,
 Кўзларимга жо этганман кечалар.
 Кута-кута, олий умидга, зотан
 Етолмайин ўтиб кетди печалар!
 Не кутасан қовуштириб қўлингчи?
 Мўминларга ахир ҳаёт бегона!
 Англагилки, ким истайди ўлимни,
 Кутмоқликка мажбур бўлади яна.

12

Кимларнингдир, балки, бахтин қўриқлаб,
 Тортишамиз фақат жўнқин ва дангал.
 Лекин шунда ўз мақсадин улуғлаб.
 Бахтимизга кимдир солади чангал.
 Биз билмаймиз, дунё ишин измида
 Айтишамиз, койишамиз, юрамиз.
 Барчамизга парво қилмай, жимгина —
 Ўз йўлида айланади куррамиз...

1965

ШОИР

Шамчироқ ёнади... Дунё қоронғу,
Ёлғиз даричадан боқади юлдуз.
Ё, шоир ичдими қаҳрабо оғу?
Ёки рад этдими ўшал қаро кўз?
Шер каби тўлғанар хонада якка,
Оёқ остидадир хилқату охир.
Не учун қасд қилар шўрлик юракка?
Бусиз ҳам юракнинг юмуши оғир...
Шеър билан олишар шоир бу кеча,
На ёри, на дўсти беролур нажот.
У — ёлғиз, шеър дардин шаробдай ичар,
У — ёлғиз, шаробдир шеър дарди наҳот?
Қаламин синдирар, кўнгли ҳам синар,
Лекин биладики, синмайди ҳаёт.
Билар, Ер сояси кўнглига минар,
Лекин остин-устин бўлмас коинот.
Билади, оламда ҳали кўн гавғо,
Ҳасад қиличлари яланғоч ва шай,
Енгил вази гаплар, кулгулар аро
Ипакдай кўнглини яралар тинмай.
Билади ва лекин болиш қилмас, жим,
Барча-барчасига топади бардош.
Гарчи такрор бўлар шу ҳолат доим,
Шоирда қаноат бўлмайди одош.
Йўқ, бардош дегани умрдек ахир,
Умр-ку, аслида бир урилган зарб!
Кўнглин асрасинми, ё ёзсинми шеър,
Қай бирига етсин биттагина қалб?

1967

ФАРҶЛАР

1

Календарь олдида

Отдинг бир кунингни йиртиб, гижимлаб...
Ғазабдан сўзлашга қовушмайди лаб!

2

Агар сир-асроримни дунман билмасин десанг,
Дўстинга ҳам айтмагил, оқилу доно эсанг...

3

Ҳажрингда чидамай ҳадсиз фироққа,
Ўзимга келай деб кетдим йироққа...

ОЙБЕК ВАФОТИГА

Гоҳи Замин узра булутли карвон,
Зангори осмон,
Гоҳи Замин узра зангори осмон,
Булутли карвон...
Ҳаволар осуда, собит туюлур,
Сокит туюлур.
Сойлар ҳам сойларга сокит қуюлур,
Собит қуюлур.
Фақат титраб қўяр Замин хас каби,
Замин хас каби,
Портлаб кетганида шоирнинг қалби,
Шоирнинг қалби...

1968

ҚОРАҚАЛНОҚ ШОИРЛАРИГА

Әсеки гап бу: кўзда ёши
Дарё бўлиб бир багда,
Кунда узра ёлғиз боши
Кесилай деб турганда.

Жаллод қўлга болта олар,
Ивирсеннар, шу они
Бир ёш йигит елиб келар,
Охи чулғаб дунёни.

Бошини қўйиб кундага, дер:
«Мени чоғил, эй жаллод!»
Шериги дер: «Мени ўлдир!
Усиз менга йўқ ҳаёт!»

Иккиси ҳам қўрқмас, ботир,
Иккиси ҳам аломат.
Жонни жонга тикиб охир
Қолишибди саломат.

Қорақалноқ оғайшлар,
Сизни ўйлаган чоғи,
Тездагина эста келар
Ўша дўстлик сабоғи.

Айта қолай танги бир гап,
Ошно этай бир сирга:
Икки сатрини қўйсанг мақтаб,
Хуш ёқардинг шоирга.

Йўқ, бу фикр йўқотмиш ранг,
Унутма шул ҳақда сен:
Гар шоирга ёқай десанг,
Туққан ерин мақта сен!

Туққан ерга боқиб тўймас,
Чўлдан тошиб чиройини,
«Қорақалноқ» сўзини қўймас
Шоирингиз Ибройим!

Шеър — кўнгилнинг арзандаси,
Нурдан булган зувола,
Гоҳ йиғиси, гоҳ хандаси,
Кўнгилларга ҳавола.

Қозондаги жиққа мой, гўшт,
Тандирдаги иссиқ нон,
Оққув қушда момикдай тўш,
Тулпор отга зор майдон;

Пахта пайкал, кенг, мўл дала,
Қирчиллама гулшан-боғ,
Амударё, Тууроққалъа,
Ташна бағир, шўр тууроқ;

Кенг қобоқли, тор мийиқли
Гули гулнор, моҳи нур —
Ҳам тамизли, ҳам тийиқли
Шеъримизга ранг эрур!

Шеърият — бир олтин сарой,
Ватан — сарой бекаси,
Чиройга бой, талъати ой
Бекаларнинг эркаси.

Шу бекага умр тилаб
Покиза руҳ этинг бахш!
Оқ қоғозга қўйингиз лаб,
Оқлик бўлсин дилга нақш!

Гурбатларда қолсангиз гар,
Ғам чексангиз, бовурдон,
Гуноҳингиз шоир сўрар
Ва кундага қўяр боп.

Сўз дедими — қайтмас шоир!
Бир иш бўлар аломат.
Жонни жонга тикиб охир
Қолажакмиз саломат!

1973

ТЕНГДОШЛАРИМГА МАКТУБ

(Йигирма беш ёшлиларга)

...Уммоний оловда оташдай оқиб,
Тоғларга дарз солган жонлар қисмати,
Йангалар даврасига суронлар тақиб,
Майдонда тин қолган жонлар қисмати,
Эртани ўйласам, қошимда тундай
Сирли хотирлардан кўтарурлар қад.
Шунда, жўраларим, чарх уриб қундай
Мақтубим сиз томон талпинар фақат.
Кўн ажиб авлодир бизларнинг авлод,
Аланга мисоли сўзда жангари.
Пинҳона орзуи гар бўлса барбод,
Кўксига урмакка йўқдир ханжари.
Фарҳодлар севгиси бизлардан йироқ,
Унга зор эмасмиз, очиқ ган, биз ҳам.
Тиндай нафратимиз бўлсаиди, бироқ
Бизда у — гинаю пичингдир муҳкам.
Доим оғзимизда умидлар тўла,
Ёниб мақтаннишдан тортмаймиз изо,
Илмга урамиз ўзни бир йўла,
Илм ҳам бизларни қилар поризо.
Чўлларга жўнаймиз сизни шимариб,
Бир жойда турмакка йўқдир қаноат.
Аmmo кўшимизга чанг ютиб, ҳориб,
Саҳрода юрмаклик эмас саодат.
Гоҳо совуқ сувга қўл уриб қўйсак,
Буюк қаҳрамонлик дея атаймиз.
Ҳолбуки, бу энди шунчаки чўнчак,
Чўнчакка овуниб ўзни алдаймиз.
Ҳолбуки фазонинг тинглаб дардини,
Кўк кезар Гагарин авлоди бу найт.
Печун биз билмаймиз ҳайт шартини?
Печун биз тошдайин бешарво, лоқайд?
Набиев авлоди тарих қатида
Йқавоҳир мисоли турибди, қаранг.
Печун биз замона фаросатидан
Ўзимизга мослаб ололмаймиз ранг?
Ҳолбуки ақлимиз тошни ёргудай,
Фаросат бобида тенгимиз кам-кам.
Наҳот ақлимизни ҳуда-беҳуда
Гина-қудуратга сарфлаймиз, жўрам?

Холбуки, олдинда не-не савдолар,
Сизу биз билмаган гаплар бор ҳали.
Эй, Ватан иши деб жони фидолар,
Сиз кимни кутасиз, кимнинг маҳтали?
Элангиз! Оталар биздек навқирон,
Биз каби чорнахил, салгина содда,
Шодмонлик кўрмайин, чекмайин фиғон,
Янаб ўтинганди ушбу ҳаётда.
Доқайдик нимадир, билмаган улар,
Унлаган жойидан кестанлар доим.
Кўп майин эрса-да ҳисе туйғулар,
Замон эмас эди аммо мулоийм.
Улар олийжаноб, ўқтам нақадар,
Ўхшашин кўрмаган балки эрамиз.
Букуи оталарнинг дилида кадар,
Не-не уналмаган армон кўрамиз...
Кўрамиз! Ҳа, фақат кўрини бизга тан,
Бешарво кузатин касбимиз наҳот?
Не учун сукунат ўртага чўккан,
Неларин фикрлар ҳаёлчаи авлод?
У — ҳаёти асири, ўйга юз бурган...
Ким қуруқ ўйдан иш чиққанин эслар?
Шунда самарасиз умр кечирган
Авлодлар қисматин ўйлайлик, дўстлар!

1966

ШОИРГА ТИЛАГИМ

Аламни ҳайъдан солиб гоҳида
Боболар кўзига олишарди ёни:
«Дуённинг беқарор қароргоҳида
Умр носангисини босарми ҳеч тош?..»
Лайлу дур ҳам буида чорасиз қолур,
Лавозим дегани маънисиз бир ган.
Аммо яшамоқнинг файзи йўқолур
Йақоннинг савдосини кетсангиз ўйлаб.
Омади ган эмас, хазинаи ганж.
Нурафшон эрмак бу, буюк бир юнатч:
Озодлик туйғуси дилни яшартсин,
Рухият тоғлардан оленишу нафас,
Илҳом моҳнайкари бағрига тортеги,
Фароғат гоҳида сийлаб турени. Бас!

1970

ЧЕРНОГОРИЯНИНГ ҚИЗИЛ ТОМЛАРИ

«Печун томлар қизил? — дедим,
Ҳайрон бўлиб бу ҳолга, —
Ажаб, қандай ранг тонминлар
Минг-минг минггин сонолга?»

«Эри деб буида тўкилган қон,
Қиссаси кўн узоқда...
Сонол минглар ясалминдир
Ўша қонли тупроқдан...»

1983

ЭСКИ КЕМА

Соҳил узра қумларга ботиб,
Хароб эски кема ётарди.
Сафарлардан тўқинлар қайтиб,
Ҳасратини айтиб кетарди.

Нуқта янглиғ чалинса қўлга
Мовий уфқда кема қораси,
Тушарди-ю ёнлиги эста,
Бўлиб қолар эди чорасиз:

«Оғайинлар, мен ҳам сиз каби
Оғир карвон эдим ҳайъта.
Уммонларнинг руҳин, асабин —
Ўйинан эмас унчалар содда.

Қўнғир бўрон олиб учганда,
Чақилганда чақмоқлар билан,
Мен неча бор кураш тушгандим
Аждар ёлли тўқинлар билан.

Соҳилдаман бутун оқибат,
Мудрамоқдир — соҳиллар ини.
Қурашларга чорлайди фақат
Уммонларнинг қиёмат-қилминни.

Қураш деган буюк ризқи-рўз
Ҳар кимга ҳам насиб эмасдир.
Уни севмас қўрқоққа, афеус.
Соҳил — юксак, денгизчи, настдир.

Менинг учун тугади ҳайът,
Сиз умрини кураш билибсиз.
Уммонларда юрибсиз... Ҳайҳот,
Машгуликни мўлжал қилибсиз!..»

1968

ХОТИРА

Ўтган кундан кимдир хурсанд, шод,
Кечган йилдан қай биров хушбахт.
Аммо бариш, этмай илтифот,
Олиб кетар соҳибзамон Вақт.

Сўнг излаймиз унинг тимсолиш,
Қўролмаймиз, кўзлар ҳам хира.
Қалбимизда олийдан олий
Тургун қолур фақат хотира.

Шодмон бўлеа инсон бир кунин,
Кўзларидан ёришса жаҳон,
Гўллар билан безагай уни
«Хотира» деб аталган бўстон.

Аламсинса киши гоҳида,
Туюлса-ю рўзғори тийра,
Уйга сизмай қолган чоғида
Сигдирулур ёлғиз хотира.

Майли, дўстдан юзингни ўтир,
Севгидан ҳам тилама бардон.
Туйғуларни тонтаб, эт ҳузур,
Аммо отма хотирага тош!

Хотира, бу — тузгун бир чаман,
Беркитмасин гумонлар йўлин.
Хотирани бузма, эй суман,
Вайрон бўлган хотира — ўлим!

1978

РУБОИЙЛАР

1

Гапларнинг хили кўп, турсангиз қараб:
Дарак гап... Сўроқ гап ўйнатар асаб.
Ундов гапда шиддат ҳис қиламиз, ҳис...
Аммо қолганлари бари қуруқ гап!..

2

«Тухмат тошларига кўкрак тутар мард!»
Йўқ, асло! Бу гапдан чекинмоқлик шарт!
Бекор қурбон бўлса, билинг, уша, бас,
Юртнинг мард ўғлимас, бир бедаво дард!

3

Тошҳовли қурмишлар... Қизлар кетолмас,
Фигонлар девордан ошиб ўтолмас.
Кўнгилни эзмоққа қаср не даркор?
Кўнгил эзмоқ учун... бир оғиз сўз бас!

4

Жасорат... Бу — буюк обида,
Тенги йўқдир шуҳрат бобида.
Кўча-кўйда ётмас жасорат,
Унинг жойи — юрак тубида!..

5

Дедилар: «Ёр кетди, қад букма ёйдай,
Кўнгилни бир жойга қўй, шундан фойда».
Оҳ! Кўнглим бир жойга қўйин десам,
Бир жой жойидамас, у ҳам бир жойда...

ҲАЙРАТ

Мана, сенга қўлим, яхшилаб қара:
Унда на қилич бор, на бошқа қурол.
Дўст бўлмоқчи эсанг, дўстликка яра,
Дўстман, де, майлига элга довруқ сол!

Мана, сенга қўлим, яхшилаб қара:
Унда на қилич бор, на бошқа қурол.
Ёв бўлмоқчи эсанг, ёвликка яра,
Мард бул, душманликни адо эт ҳалол.

Аммо, ярамайсан дўстликка, аён,
Ёвлик ҳам келмайди қўлингдан, ҳайхот!
Сенда симоб янглиғ қўнимсиз имон,
Сенда сароб янглиғ беқадр ҳаёт!

Шундоқ қилмишингга сени табиат
Кесак яратибди, бунда-ку жон бор.
Бироқ не ишимга мени табиат
Сендай кесак билан айлади дучор?

Мана, сенга қўлим... Яхшилаб қара!..

1982

* * *

Йўл бўйида турарди тўнка,
Қоқиларди одамлар унга.
У-чи, дилда туярди гурўр:
«Бир чеккада ётсам ҳамки хор,
Одамларга кераклигим бор...
Кетмайёғир бекорга умр!»

1979

ТУШ

Зим-зиё тун эмиш: аччиқ поладай
Гирёна кезармиш мезон шамоли.
Олиё Африкада қора соядай
Оҳиста борармиш занжи аёли.

Уфқда бор эмиш сирли бир маёқ,
Унинг титроқ нури эса-да ожиз,
Имлармиш, линиллаб ўчар эмиш гоҳ,
Лекин олиё эмиш, жуда ҳам олиё...

Етаклаб олганча ўғилчасини,
Уриниб-суриниб борармиш она.
Гўдакнинг аялчли пола-сасини
Мавжудот тинлармиш худди бетона.

Оғир хўрсинармиш шўрлик онажон,
Маънос энтикармиш пораста шу пайт.
Жимгина боқармиш чексиз биёбон,
Осмон ҳам кузатиб турармиш лоқайд.

Гўдакни юнатиб бўлмасини, ҳайхот,
Онанинг дардига йўқ эмиш малҳам.
Ҳар хил туюлармиш уларга ҳайт,
Ҳайт бир хил эмиш иккисига ҳам...

Уфқда-чи, ёнармиш сирли бир маёқ,
Унинг титроқ нури эса-да ожиз,
Имлармиш, линиллаб ўчар эмиш гоҳ,
Лекин олиё эмиш... Жуда ҳам олиё...

1965

ПРОМЕТЕЙ

Оғиркарвон булутлар дайди,
Машум тоғнинг теварагида,
Гоҳо тўниб, гоҳо йиғлайди,
Юлдуз тўла осмон тагида.
Қаранг, бунда ётар жафокан,
Минг ўлиб, бир тирик қолган бош.
Азал яккан, абадий яккан
Тоғларга дош беролган бардош.
Худоларнинг лат еган ҳиссин,
Салтанатин айлаб ҳимоя,
Қорликларда қолдириб изин,
Пастликларга ташлайди соя —
Баҳайбат қун — бедаво бало,
Меҳмон бўлар ботирга ҳар қун,
Туришлари вазмин, муалло...
Эвоҳ, азоб фузундир, фузун!
Ҳад билмайди фақатгина дард,
Изтиробнинг йўқдир имони.
Наҳот қалбга гам тўлмоғи шарт?
Наҳотки гам — ҳаёт мезони?
Эй издонлар мағрури, айтгил,
Заволингни ким истагай, ким?
Рашк-ла ошно тутинган қўнғил
Занжирларга банд этди балким?
Ё шон-шухрат домига тушдинг,
Танҳоликка йўналдинг демак?
Бесихтиёр учди-ю ҳушинг,
Оч бургутга бўлдингми эрмак?
...Қамин ичра келтирилган ўт,
Ўғирланган илоҳий олов,
Зеве қаҳрини қаритди, ёхуд
Издонларни ёндирди лов-лов.
Олов! Олов! Сенга сиғинди,
Қуюлмаган одам деган зот.
Олам ёнди, фялаклар ёнди,
Дўзахга юз бурди коинот.
Прометей! Инсофга келиб
Бу даҳр аро гуноҳкор банд,
Мен қошингда айбдорман деб,
Ўкинсайди ҳеч бўлмаганда!

7

Шафқатга зор, қисмати чигал,
Қимлардан ҳам қилардинг гина.
Ҳануз тондай тақдири азал:
Азобда ўтарсан жимгина.
Ҳайҳот, изтироблар эвази —
Шу оловни ўғирлаган пайт,
Шу олов-ла одамлар ўзин
Ёндирсин деб ўйлабмидинг, айт?

1966

ФИЛ БИЛАН ЛАЙЧА

Фил лайчага деди: «Қўриб турибсан,
Нима тондинг мендай филга ҳуриб сан?»

«Қуришим...

Бу — менинг ишим!» — дер лайча.
«Сендайлардан қўрқмайман-ку, биласан,
Шуни биллиб, акиллаб не қиласан?»

«Қўрқмасанг...

Бу — сенинг ишим!» — дер лайча.

1981

ЯШАШ МАЪНОСИ

Дейдиларки, Фарангистон қирғоқларида
Қаноғлари эндигина чиққан капалак,
Бол ахтариб Англиянинг ўтлоқларидан
Туманли нам саҳарларда ипоқип, жонҳалак
Ҳали парвоз ҳавосини яхши олмасдан,
Ла-Манш узра учар эмин асло толмасдан.

Альбионнинг чархбаридай чамазорлари
Капалакни мафтун айлар, дилин этар хуш.
Ўздан-ўтга, гулдан-гулга қўнгани сари
Йқони яйрар болқосалар симириб сархуш!
Умр — қисқа... Она юртга қайтаётган дам
Йўлда ўлар... Ўта олмас боз Ла-Маншдан ҳам...

Капалагим қисматида полимас бироқ,
Гарчи юртга қайтаётиб йўлларда қолди,
У яшашнинг маъносини билди яхшироқ,
Ўз умрини болга кўмди, болга кўмолди!
Шундоқ бол деб қилса арзир умрни фидо,
Йўқса, дўстлар, айтинг, недир яшашдан маъно?

1986

* * *

Қоронғу кўчада танҳо келардим,
Бу ерларда итлар борин билардим.

Ногоҳ ҳуриб қолди бир кучук: «Вов! Вов!»
«Бас!» деб, тинчитмоққа уриндим дарров.

Емон бўлар, кучук агар хитланиб,
Уйғотиб юборса катта итларни...

1985

ТРЕТЬЯКОВ ГАЛЕРЕЯСИДА

Хоналардан хонага ўтдим,
Иштиғим, ҳавасим жушар.
«Ойдин кеча» таширифим кутиб,
Арғимчоқ нур йўлимга тўшар.
Кўк бағрини чок қилди вулқон,
Нарчалади қон-қора тунни.
Олиб келдинг қанча оҳ-фиғон,
«Номшоянинг охири куни!»

Позанин қиз,
Бир «Номатълум қиз»
Сирли боқди,
Ёқди юрагим.
Билолмадим номини, эсиз,
Тополмадим бирон дарагин!
Дедим:
«Сўзла, муштоқ қилмасдан,
Исинг нима,
Йўл бўлсин, жоним?»
Нетай, мени кўзга илмасдан,
Кетганича кетди ул хоним.

...Ажиб экан санъат маскани,
Суратларга бўлдим маҳлиё.
Хоналарни чиқдим айланиб,
Оёғимда қолмади оёқ.

Чарчамайми,
Ахир қаерда
Кезиб юрдим неча асрлар!..

1962

ХИРОСИМА ҚЎНГИРОҒИ

1

Қирқ йил,
Бир хил
Ингранади қўнгироқ,
Бир хил,
Қирқ йил...
«Хиросима, Хиросима...
Ўлим — ҳаёт орасими?»

Қирқ йил,
Бир хил
Пола чекар қўнгироқ,
Бир хил,
Қирқ йил...
«Хиросима, Хиросима...
Замишинг дод, паърасими?»

Қирқ йил,
Бир хил
Оҳ тортади қўнгироқ,
Бир хил,
Қирқ йил...
«Хиросима, Хиросима...
Осиёнинг ярасими?»

Қирқ йил,
Бир хил
Сўрайверар қўнгироқ,
Бир хил,
Қирқ йил...
«Хиросима! Хиросима!
Яшаш нима? Нима... Нима?!»

Бир хил...
Қирқ йил...

II

Хиросима қўнғироғин
Қирқ йил тинмас нидоси.
Йабҳалардан, уммонлардан
Ошиб ўтар садоси:
«Бўйи бадга, қабоҳатга
Тўлмай туриб оламлар,
Осийчнинг ярасини
Боғлаб қўйинг, одамлар!
Кўз тикмасин қора диллар
Заминнинг роҳатига!
Айланмасин маънум яра
Йаҳон жароҳатига!..»
Коилогни тутар саси,
Йаранги, янғироғи.
Йарангига жўр бўлади
Қалбимнинг қўнғироғи:
«Хиросима! Хиросима!
Янаш нима? Нима... Нима?!»

III

Бир хил,
Қирқ йил...

Қирқ йил,
Бир хил...

1983

СҮРОҚҚА АЙЛАНГАН ОДАМ

Даставвал йўқ, мутлоқ йўқ эди...
Сўнг гўё ичида рўё бўлди у.
Йўқон айвонида, ҳаёт уфқида
Бир кун «нуқта» янглиғ пайдо бўлди у.

Сўнг нуқта улғайди, йўл тунса агар
Кўчалар тўлгандай бўлди наздида.
Мен энди «ундов»ман! — деди муқаррар
Бош қўйди осмонни тутмоқ қасдида!

Узоқ умр кўрди... Қадамлар, ҳайҳот,
Кўш нуқталар янглиғ оқди самарсиз.
Аммо бари билан дил дашти обод,
Маъносиз сезади ўзни аларсиз.

Энди «сўроқ» мисол қолди мункайиб,
Елдим замонга қараб турар лол:
Нега шундоқ?
Нечун?
Нега?
Кимда айб?..

У —
дунё юзига отилган «савол!»

1982

* * *

Мартен цехи... Катта қозонда
Шўкда сочиб эрийди темир.
Янглиғланиб ловулар отан,
Шу ҳолатдан тинмай бир умр.

Ўт юракли пулат қуювчи
Алигани қуяр қозонга.
Шоир, дейман, сен ҳам шеърингни
Қўёдингми биронта қалбга?

1959

ШАҲАРЛИК

Олис юлдузларнинг билтурсан номин,
Қушни Галактика — сир эмас аслю.
Гавризангарми ё дунёнинг томин
Кўриб қўйган каби сўзлайсан бурро.

Ўн етти рақамни терганинг замон
Мағриб-машириқ билан сўзлашгунг шартта.
Кечкурун ястаниб уйда бсармон
«Уэмбли»дан ўйин кўргунг албатта.

Шундоқ билимдонсан, сўзинг пурмаъно.
Шахтингга бамисли олам бир қадам.
Бирдан қўшнинг номин сўрашса аммо,
Айтиб беролмайсан... Қизармайсан ҳам...

1981

ПИЁДА

(Шахмат)

Ёлғиз ўзим енгаман дер,
Бош кўтарар пиёда.
Ўзин чоғлар бамисли шер,
Минг ланкардан зиёда.

Олға босар, олға фақат,
Турғунликда не маъно?
Учраганга қилмас шафқат,
Шафқат ҳам кутмас аммо.

Гар жангларда омон қолур,
Етар умр сўнгига,
Унда вазир муҳрин олур
Кекса шоҳ кўз ўнгида...

Суроиларга сиғмиши умр,
Ўқлардан қон сийнаси.
Қаранг, шўрликка барибир
Шоҳлик бўлмайди насиб...

1967

МОРБОЗ ВА КЎЗОЙНАКЛИ ИЛОН ҚИССАСИ

(Ҳазил)

Қадим, кўҳна замонда,
Қадим Сурхон томонда,
Бўлар эди бир морбоз,
Довруғи баландпарвоз.
Уйида кўп бор илон:
Ўқ илон, кўлвор илон,
Чарх илону сув илон,
Кўр илону қув илон...
Барини қилмиш тутқун,
Ваҳима, ваҳшат учун.

Аммо унга шон берган,
Ризқу рўзу нон берган,
Обрўсини оширган,
Элу халқни шонирган
Кўзойнакли илондир,
Бу ҳаммага аёндир.
Саватига солганча,
Сурайини чалганча,
Қишлоқ оша, юрт оша
Кўрсатади томоша.

Морбоз илоннинг бирин
Одамлардан яширин
Боқар табибга атаб.
Аммо узунқулоқ гап
Тарқади: «Нима дейсан...
Заҳри бад илон экан...
Бир чақса ўлдирармин,
Гулдайин сўлдирармин,
Итга заҳар солишти,
Ит-чи, ўлиб қолишти...»

Морбоз уйига бир кун
Келди юзлари сўлғин —
Келинчак, афтодаҳол:
«Агар келмаса малол,
Бор эди бир илтимос,
Аҳволимни англап рост,
Нажот бермасангиз гар,

Кундан-кун ҳолим баттар,
Иложини қилмасман,
Не қилмоқни билмасман...»

«Хўш, нима гап?» — дер морбоз.
Қўз ёшини артиб боз
Келин сўйлар: «Ёрим бор,
Турмушимиз бахтиёр.
Аммо қайнонам заҳар,
Тинчлик йўқ шому саҳар,
Ўтирсак, ўноқ дейди,
Турсак-чи, сўноқ дейди,
Анқов, лакалов, ланнас...
Гаширсам гап кўи худнас...

Сизда илон бор эмин,
Эшитдимки, зўр эмин.
Шуни бера қолинг сиз,
Дуомизни олинг сиз!»
Морбоз дер: «Келин шўрлик,
Кўргулик-да, кўргулик!
Билсанг, қизим, ганим чин,
Морбозлигим сабабин,
Кўрқсин дея қайнонам,
Илон боқаман мен ҳам!

Сен айтган илон бироқ
Феъли бад, бошқачароқ,
Ҳазилини билмас бутун,
Заҳар солиши мумкин!»
«Асло олманг хавотир,
Жонимдан тўйдим охир!
Ўзи қанча турар ул?
Сотинг менга, мана, пул!» —
Дегач, ҳовучлаб жонни,
Олиб кетар илонни...

Ўзида йўқ келин шод
Келар чиқариб қанот.
Хайлида режалар
Бирин-бирин кечарлар:
Қайнонаси бўлса гум,
Юзларида табасум
Ёри билан икковлон,
Токи тургунча жаҳон,

Умр майини пўш этса,
Мурод-мақсади етса!...

Қайнопасин кўрган чоғ,
Илонни қўйди... Эвоҳ!
Одамга ташна илон,
Заҳрин сочди беомон!
Йўқ! Қайнопа сезмади,
Пинагини бузмади!
Илон-чи, чаққан заҳот,
Вини-лаб чекди фарёд.
Ўзин отиб ҳар томон,
Шўрлик охир берди жон!

1973

* * *

Умр ҳам бир жойга бориб қолмоқда,
Жарангли кечмоқда кўнгли наъраси.
Чунки сиз чорлайсиз бир чаман боғдай,
Дўстларим давраси, дўстлар давраси.

Душман ёвузлиги душманликданмас,
Дўстиндан айирар, усули шундоқ.
Сени зарра билиб этса хору хас,
Заррдан ҳам чоғроқ кўнгли бўлар тоғ.

Ишониб сирингин айттувчи фақат,
Дўстлар борлигидан боши омон бўл!
Дўстиндан топ, деган сўзга йўқ тоқат,
Дўст топ, деб, дўст топ, деб юрган инсон бўл!

Севги ўтар кетар, кетар мансаб ҳам,
Ёшлик ҳам мукиллаб бир кўни ҳолеиз.
Фақат дўстлик билан боқий бу олам,
Дўстлик қаримайди дунёда ёғиз!..

1982

ДАЪВАТ

Сен шоирсан, қалбингда бор илоҳий бир ўт,
Қаҳратонлар чекинувчи учқунларидан.
Қўлларингда олганигда поэтик адо уд,
Юрақларга шиддат киргай сас-усларидан.

Хайёлларинг чаманларни чизгай ҳавода,
Чаманларнинг гуллариса бергай турфа ранг.
Меҳрибонлик кўргизурсан бешак, мабодо
Бирор гулнинг дўл қайириб ҳоли бўлса танг.

Хайёт деган иқлим борки, сенинг ҳаққинг мўл,
Қадамингда гупиради бемисл қудрат.
Наҳот ҳали тоғларда бор сен солмаган йўл,
Наҳотки бор сен тонмаган шон-шараф, шухрат?

Наҳотки бор сен туймаган меҳри мўътабар?
Бордир ҳали овозингда тушмаган суруд?
Сен кирмаган майдон бордир, сен кўрмаган қаър,
Сен кечмаган дали дарё, сен ёлмаган ўт?

Хайёт улуг, қаламини чархлаган шоир
Билтур ичра ўйноқлаган нурдай беҳисоб.
Хавотирга тушма, шоир, сен инсон ахир,
Тирик инсон имконида бор ҳисоб-китоб.

Балки, балки сен тоғларга соломассан йўл,
Ўтолмассан у йўл билан майдонлар сари.
Чехраларда балқимас ҳам, кезмас ҳам буткул
Сен ёймоқчи бўлган ўтнинг шаъни шуқалари.

Эҳтимолки, nasib бўлмас шон-шарафлар ҳам,
Оқолмассан сен кечмаган дарё сувидек...
О, барида, барчасида эркинсан, журам,
Огоҳ бўлгил, бир нарсада шоирда йўқ эрк:

Офтоб мисол ҳақиқатга солсанг кўзингни,
Туз ҳурмати, шон ҳурмати — рост сўзла фақат!
Йўқса... бордир учирғувчи еллар сўзингни,
Бордир ҳали сен кўрмаган иснод ва нафрат!

1972

ЧИЛИ ШОИРИ ВИКТОР ХАРАНИНГ ЁРИГА МАҚТУЪ

«О, Чили дилбари! Қадингни тик тут,
Беҳуда оқмасин кўларингдан ён.
Энди фидойилик самарини кут,
Энди кулфатга ҳам тона ол бардон,
Тона ол бардон.

Эрк дея жон бермоқ бахтедир ҳар қачон!
Мард ёринг шахтидан эллар ҳайратда.
Азалий удум шу: кимки чин инсон,
Шурафшон ўлимни излар албатта,
Излар албатта.

Оҳ, аёл бошингга ҳам ортди тақдир!
Йўқ, муҳтож эмассан сен ҳимояга.
Шурафли куйчингнинг ўлими ахир
Хамиртуруш бўлди буюк ғояга.
Буюк ғояга!»

1976

ФАЗОДАГИ ҲИСЛАР

Фусункор тожини айлаб ҳада,
Мени оғушида эркалар қуёш.
Дилдори ёдига тушмасин дея,
Ноз этиб елкамга ой қўяди бош.
Зерикма,

кулгил, деб, эй буюк фарзанд,
Кўз қисиб,
Жилмайиб боқар юлдузлар.
Ўпич олмаққами бўлиб орзуманд,
Теграмни қуршайди
Самовий қизлар!

Тенги йўқ гузаллик,
Тенгсиз нафосат
Ҳориган руҳимни эркалар аста.
Андоза олгандек фазодан фақат,
Ер
Яшил барқутга ўралмиш пастда...

Қайдасан, улуғ Ер, қайдасан, она...

Бунда чанқадим-ку
Қуёш тафтида,
Кўз олдимга келди лиммо-лим булоқ.
Ўмганин кўтарган тоғлар кифтидан
Боқинларим оқди,
Ҳе,
узоқ
узоқ...

Бунда соғиндим-ку...
Ойнинг ишваси
Олис дилбаримни солди ёдимга.
Дилбарим...
Қалбимнинг ёлғиз шеваси,
Дилбарим...

Бир ҳаёт —
бу ҳаётимда!

Кетма дейди фазо,
Кетма дейди кук,
Ром этмоқчи булар,
Имлаб бағрига!
Ер балки кўҳнароқ,
Балки у хунук,
Бироқ яқинроқдир
Инсон қалбига!

1964

БЎЗЛИК ДЕҲҚОН ЙИГИТ БИЛАН СУҲБАТДАН

«Бўзда очилмаган ер қолгани йўқ...
Аслида нурҳикмат шоирсан, деҳқон!
Қадамнинг Замишга келди-ю қутлуғ,
Туңроқдан яратдинг ям-яшил дoston!

Айт-чи, қанча ерга, эй деҳқон йигит,
Гул уруғ ташладинг, эколдинг чигит?»

«Очилмаган ерлар қолмади балки...
Аммо очилмаган бўз қалблар ҳазор!
Аслида деҳқондир бу шоир халқи,
Эксаму ундирсам деган расми бор:
Сен-чи, шоир, қанча бўз қалбни очдинг,
Очдинг у эзгулик уруғин сочиш?»

1976

* * *

Қўён чарақларди; осмон чароғон,
Юраклар кенгаймиш нафис ҳаводан.
Бугун кўнгил измин тутдим ногаҳон,
Ёмон кўрса кўрсин, майли, бир одам.

Секингина кездим кўча бўйида,
Ўтган одамларга бепарво боқиб.
Одамлар билмайди, сенинг кўйингда
Не-не уммонларда юрганам оқиб!..

Гар дилинг қоронғу бўлса бу айём,
Ҳаёт йўриги шу, қайғурма, санам.
Ёруғлик тиладим кўнларга, инон,
Яхшилик қайтмади доим менга ҳам...

1966

ШОИРНИНГ БИР КУНИ

(Миртемир домлага ҳазли)

Шоир турар эрталаб,
Попуштага ўлтирар.
Сўнг тунда битмай қолган
Чала шеърин биттирар.

Ўғил кетади ишга,
Ўқинга жўнар келин.
Китобин ёзиб шоир
Гулларга қарар кейин.

Чанқаб ётган атиргул
Тағига сув қўяди.
Шамол буккан райҳоннинг
Қаддин ростлаб қўяди.

Хомтоқ қилар серманак,
Кун тегсин, деб узумга.
Вақти келиб шакаланг
Бош эгсин, деб ўзимга.

Тиним билмайди шоир
Куннинг қизғин чоғида.
Кечгача қолиб кетар
Кўйманиб ўз боғида.

«Кеч бўлди-ку! Бас, етар!
Иш қилдингиз кироин! —
Дей меҳнат ҳақига
Бўса берар кеншоин...»

1973

САККИЗЛИКЛАР

* * *

Йўл четида турибди бир қиз.
Бирин-кетин ўтар одамлар.
Ким жуфти-ла, ким эса ёлғиз
Ўз ишига кетар одамлар.
Қиз юзлари ёнар доладай,
Хижалатин боиси: гўё
Ўтар эди бу ердан атай
Барча бўлиб унга маҳлиё...

* * *

Сурон солар бузгунчи бўрон,
Булутларни овора қилар.
Дам у ёнга ҳайдар, дам бу ён,
Юлқир, тортар, саднора қилар.
Сир бой бермас барибир булут,
Хурнаяди ваҳмали. Бироқ
Унинг аяш ҳолини кўриб,
Хохолайди момақалдироқ.

* * *

Мурғак бола интиёқ билан
Онасидап тинглайди эртак:
... — Узун бўйли маймоқ дев бирдан
Чиқиб қонти худди шу ерда!..
Қўзларини мушт қилар бола,
Манглайда резгиланар тер.
Қўзлари ҳам чақнар шу палла...
«Қани эди, ҳой дев, келавер!»

* * *

Боғлар саҳни — ҳазонларга кўшк...
Зиёфат барглари чирт-чирт узилур.
Йўлкаларга юраги бўм-бўш
Хорғин фасл дарди ёзилур.
Эҳ, бу дардлар қай дилга малҳам?
Балки бўм-бўш қалблар оладур?
Йўқ, бу дамда бўм-бўш қалблар ҳам
Ўз дардлари ила тўладир...

1976

* * *

- Қасрда кечмакда бетапвиш ҳаёт?
- Фикрлар, хаёллар ичида, шоир!
- Қайда ором олар нотинч коинот?
- Ёмғирлар, шамоллар ичида, шоир!
- Севги, ҳеч боқмайсан, не учун, билдир?
- Ҳўрттага қиламан, жўрттага, шоир!
- Умид, кел кўнглимни чақинга тўлдир!
- Эртага келаман, эртага, шоир!

1973

Зангор осмон, ям-яшил ҳаво,
Мовий тусда Дондак урмони.
Танҳо борар Валмики доно
Хайлида Рама достони...

Рамайна оҲаншларидо

* * *

Хаёлимни, ўйларимни водийга сочдим,
Ажаб, водий яшнаб кетди, кўрк-чирой очди.

Гуруримни инъом этдим кўк ушар тоққа,
Тоғ гердайиб назар солди йироқ-йироққа.

Осмонларга баланд қўйдим овозим бирдан,
Осмон яна юқорилаб кетди-ку Ердан!

Аламимни жарликларга солгандим тўкиб,
Жарлик багтар чўкиб кетди, яна ҳам чўкиб...

ҚАСОСЛИ ДУНЁ

Рама кетди Дашаратҳа кўнглини ғашлаб,
Волидаси Ковшалайнинг кўзини ёшлаб.
Кетди ғамгин, ғамгузори Ситани бошлаб,
Элу юргни ёнар-ёнмас ўтларга ташлаб,
Ўтларга ташлаб.

«Ҳайҳот! — деди Дашаратҳа, пуркуч шаҳриёр, —
Эй — тангрилар, манглайимда не ёзим бор?
Рама ўғлим тахтим олса эдим бахтиёр,
Бу не ҳолки, қувдим уни мен ўзим, бадкор!
Мен ўзим — бадкор!..»

Бир воқеа хаёлига келади шунда:
Наст-баладга парво қилмас ёш эди унда,
Қай бир кундир у шикорга отланди тунда,
Тунда балқир Сарою¹ ҳам ажиб фусунда,
Ажиб фусунда...

Бутазорда биқинганча пойлар, мана, ов,
Ў овозни ура олар мерган эди дов.
Шу дам гўё бир фил келиб соҳилга, дарров
Хартумини сувга солди, босмоққа чанқов,
Босмоққа чанқов.

¹ Сарою — дарё номи.

Қулқиллаган шу овозни нишонга олар!
Зар натли ўқ соҳил томон шувиллаб қолар!
Бирдан келар «иҳ!» «ух!» деган ингроқ садолар,
Данаратҳа натта тушар, назарин солар.
Назарин солар...

Оҳ, отгани — одам экан, зинҳор эмас фил!
Чол-камширининг ёлғиз ўғли, дурқун ва норғул,
Сув олгани кўза туғиб, келибди соҳил...
Шаҳзода дол: «О, Вишну!» — дер, кўнгли ҳам хижил,
Кўнгли ҳам хижил...

Дуоибад қилди шунда чол-камшир уни:
«Эй, шаҳзода! Пайт келади, билиб қўй шуни,
Ўғлонингдан айри тушиб, сен ҳам бир кунин
Кўйиб-қўйиб кул бўласан, чекиб ҳажрини!
Чекиб ҳажрини!..»

Чол-камширининг сўзларини элаган аспо,
«Воҳ!» — дер подшо. Бандаликни келтирар бажо...
Яхшиликни билмаймизу, қадимдан аммо
Ўвузликнинг қайтими бор, қасосли дун!
Қасосли дун!...

ОБИХАЎТ АФСОНАСИ

Осмонларга бон тираган Меру тоғида
Яздонлар шод кун кечирар жаҳон боғида.
Аммо... бир кун ўлим бор-да... Шу қора қайғу
Кўнглиларга қуяр гоҳ-гоҳ беомон оғу.

Ўлмае бўлиб қолмоқликнинг борми чораси?
Ахир яқин кексалик-да ўлим ораси!
Шижоатга тўлиб турсанг, мангу бўлсанг ёш...
Тоғ мисоли бошинг узра порласа қўйи!

Шунда Вишну чеҳрасидан ёғилди нурлар:
«Аҳил бўлинг, сиз яздонлар, сиз ҳам, асурлар!
Буюк Уммон соҳилида, қувлаб уммонни,
Амрит тонинг — обиҳаўт деган армоқни!»

Кўни янглиг қувлаш керак Уммонни, ҳайҳот!
Дев, яздонлар беҳад чора тозилгандан шод!

Ахир амрит — обиҳаёт ҳўплаган худо
Мангу яшар, яшар токи турганча дунё.

Илон шоҳи Васукини арқон қилдилар,
Мандар тоғин нишкак-чилчўн гумон қилдилар.
Тоғни ердан узмоқликка уриндилар хўн,
Илло қимир этгани йўқ жойидан «чилчўн».

Тўқсон ҳалқа ўралгувчи аждаҳо Шеша,
Мандар тоғин қўпормоқни айлади пеша.
Ҳалқа бўлиб чирмаб, мана, тортгани азод! —
Қўчиб чиқди бирга дарё, ўрмон, наботот!

Тошбақалар подшоҳидан ўтиндилар баъд:
«Сен уммоннинг тубига туш, аён эт ҳиммат,
Токи «чилчўн» — Мандар тоғи кифтингда тургай,
Қудратингни борлиқ олам тағин бир кўргай!»

Мандар тоғин тошбақага қўндирдилар ўнг,
Арқон янглиғ ўрадилар Васукини сўнг.
Асур-девлар илон бошин тутдилар маҳкам,
Қўйруғидан ушладилар яздонлар ҳам жам.

Амрит, дея чўнг Уммонни кувлаш бошланди,
Мандар тоғи нишкак каби сувга ташланди.
«Кув пишиш»дан тўхташмади яздон, асурлар,
Онлар, кунлар... Ойлар, йиллар... Йиллар,
асрлар...

Илонни гоҳ девлар тортар, яздонлар ёхуд,
Илон эса пусқуради олов ила дуд,
Нафас бўғар ҳарорату иссиқ беомон,
Пуркуч девлар илигидан қурийди дармон.

Мор уфурган қизғин тутун, аланга, ўтлар,
Ҳосил айлаб қалдироқли қора булутлар,
Уммон узра зангор ёмғир бўлиб ёғади,
Яздонларга салқин ҳаво жуда ёқади.

Айлапаркан Мандар тоғи — баҳайбат чилчўн,
Учқун тушиб ёнар дарахт, майса, қунлар кўн,
Дарахт, гиёҳ суви оқар Уммон ичига,
Шифо бўлиб қўшилмакка амрит кучига.

Мана, Уммон ошноқ сутга айланди аста,
Қалин тортиб, қаймоқ, ёғи бойланди аста.
Аммо ҳануз ул амритдан дарак йўқ, дарак...
Ниҳоят Ой чиқди сутдан, ёришди фалак.

Чиқиб келди оқ либосда, бошда нилуфар,
Гузалик, бахт илоҳаси Лакшмий афсунгар.
Яздонлару асурларнинг ақлин этиб лол,
Келиб Вишну кўксига бош қўйди ойжамол.

Сўнг аспарлар пайдо бўлди — самовий ҳурлар.
На яздонлар назар қилди ва на асурлар,
Ҳур қизларга илик сунди ганҷҳарлар бироқ...
Сўнгра сутдан чиқди Сура, ошноқдан-да оқ!

Сура — шароб маъбудаси шуълалар сочар,
Девлар кўриб юзин бурар, нарига қочар.
Чехрасига нур югуриб яздонлар аммо:
«Кел! — дедилар, — даркор бизга шодмон руҳ,
сафо!»

Ҳайаб келар Уччайхшравас — оқ тулпор энди,
Жиловидан тутганича Индра минди.
Каустубха — забаржад тош, икбир-ку подир,
Қундай бақиб Вишну кўксин безанига қодир.

Булут янглиғ ошноқ филга етганди навбат:
Сутдан чиққан филни дерлар элда «Айрават».
Айланарди Мандар тоғи, тинмасди ҳамон,
Қўширарди, мавжланарди оқ сўтли Уммон...

Бирдан ҳамма «Хайҳот!» — деди: Дханвантари —
Анжуманга яқинлашар тантанаворий,
Қўлларида амрит тўла зарфинпон коса!
«Амрит!», «Амрит!» — Уммон бўйлаб кетди овоза!

Яқин келди коса тутган шифо худоси,
Кўкка етди асурларнинг оҳи-нидоси:
«Обихайт менга!» «Мен! Мен!», «Фақат менга бер!»
«Дар бўл!» «Бас!» дер, бир-бирининг девлар
гўнглин ер!

Коса талаш... Шовқин-сурон... Ногаҳон Вишну
Гузали чехра ойжамолга айланди, ёҳу!
Ишва билан зар косага узатганди қўл...
Девлар ҳуши бондан учиб, билмай берди йўл...

Винну шундоқ зар косани адов-ла олди,
Девлар мангу мангуликдан бепасиб қолди.
Томоқ қириб, ўттиз яздон жам бўлиб эса,
Нитиқу зор кутар — қачон етгай зар коса?

Шухратпараст оч яздонлар мана ниҳоят,
Севиңдилар зар косага лаб уриб қоят.
Энди улар маҳобатли Меру тоғида
Ғам-аламсиз кун кечирар жаҳон боғида...

Ажаб савдо, мангулик ҳам бир бало чиқди,
Танбалшусха яздонларнинг юрагин сиқди:
Ортиқ ўлим йўқдир... Ўлим йўқ эса агар,
Мангуликнинг қадри бўлмас экан, алҳазар!

Зерикишар, бир-бировин гийбатин қилар,
Нана-нана, кунжакларда бундоқ дер улар:
«Тримурти зулм айлар, бермас бизга эрк!
Хурлик йўқдир, эркинликнинг дарвозаси берк!»

Винну полар: «Ихшиликни билмайди булар!...»
Бошлаб барин тазъирини бермоқчи бўлар!
«Ташвин чекма! — келди ногоҳ ғойибдан садо.
Мангуликдир — яздонларга берилган жазо!»

Яздонлардай мангуликни қилмагил ҳавас,
Нисон бўлиб нисондайин яшай олсанг, бас!
Севсанг, кулсанг, ғазаблансанг... Олам бўлса
кенг...

Шундоқ умр ҳар лаҳзаси мангуликка тенг!

НУРУРАВАС ВА УРВАНИ

«Сенинг билан айласак биз жасоратлар
Эҳ, Урвани,
Дилимизда қолмасиди асоратлар?
Ҳасратларнинг биқинига муштлармидик,
Учиб кетган орзуларни унлармидик,
Эҳ, Урвани!
Сенинг билан айласак биз жасоратлар?»

«Учиб кетган орзуларни унлаганда,
Нуруравас,

Армонларнинг ўксик кўнглини хушлаганда,
Дер эдимки: «Мунча кўнсан орзу, орзу,
Ер ҳам орзу, кўк ҳам орзу, умр оз-ку,
Нуруравас,
Дер эдимки орзуларни ушлаганда?»

«У орзулар орзумиди, саробмиди?
Эҳ, Урвани!
Севгимизга ё муносиб жавобмиди?
Худди қумда қурилган уй каби почор,
Ё сув узра нафа-нафа ёғилган қор...
Эҳ, Урвани!

У орзулар орзумиди, саробмиди?»

«Тақдирнинг бир ўйинидан учди-кетди,
Нуруравас,
Борса-келмас йўқликларга кўчди-кетди.
Бера олди на дилга ўт, на кўзга ён.
Қаттиқ эди мисли ҳиссиз тоғ узра топ,
Нуруравас,
Тақдирнинг бир ўйинидан учди-кетди.»

«Эҳ, адои тамом бўлди Нуруравас!
Эҳ, Урвани!
Ансарага¹ бир уйландим шу етар, бас,
Подшо эдим, фироғингда бўлдим-ку, хас,
Ўлдим дейман, куйдим дейман, бари абас,
Эҳ, Урвани!
Эҳ адои тамом бўлди, Нуруравас!»

«Муҳаббатда менга подшо даркор эмас,
Нуруравас,
Қул бўлмоққа, билгил, асло йўқдир ҳавас!
Пинқ йўлида бир қонда бордир тугал!
У тенгликни хуш кўргувси азал-азал!
Нуруравас,
Муҳаббатда менга подшо даркор эмас!»

¹ *Ансари* — самовий хўрлар, раққосалар поизи. Урвани ансаралардан бири эди.

ШЕЪРНИНГ ЯРАЛИНИ

Зангор осмон, ям-яшил ҳаво,
Мовий тусда Дондак ўрмони...
Тапҳо борар Валмики доно
Ҳаёлида Рама достони.
Тўхтаб қолди шоир баногоҳ,
Қулоғига чалинди-да сас:
Дарахт узра бир жуфт қашқалдоқ
Чирқилларди шодмон, басма-бас.
Гоҳ модаси потрарди хушнуд.
Гоҳ сўнаси учиб-қўнарди:
Унут эди, кенг дунё унут,
Васлу висол ичра ёнарди!
Нисиб келар сайёди санг дил,
Мўлжал қилар нияти ёвуз...
Бас, бас, қушчам, роҳатдан тийил,
Фароғатдан энди илик уз!
Атрофинга боқсанг-чи, бир бор!
Нариллаб ўқ отилган заҳот...
Модасини бўзлатиб зор-зор
Ерга қулар сўнаси... Ҳайҳот!
Титраб кетди Валмики доно,
Ўртар эди алам ва афеус.
Не демакни билмас шу асно,
Нурғазабки, тилга келмас сўз!
Сўнг нелардир деди ничирлаб,
Қарғанин кейин англади:
Дуоибад сўзлари, ажаб,
Шеърий сатр бўлиб янгради!
Шеър яралди дунёда илк бор.
Илк бор оҳанг шаклга кирди
Ва майдонда қолди устивор,
Қураш деган фаслга кирди!

Қўнғилларнинг сийловисан, Шеър,
Ёруғ дардлар ила тўлуғ сен.
Эвузликнинг яловисан, Шеър,
Евузликка отилган ўқ — сен!

АЁЛГА АЙЛАНГАН ПОДНО

I

Даврон сурди кўп йиллар улуғ подно Бангасван,
Юрти овоз, эли шод, кўнгли ҳам ободу шаън.

Кўз олдидан юз ўғил юришар яшнатиб кўз,
Фарзандларга келар мос айтилса не яхши сўз,
Мақтовин тилдан қўймас ёр-қариндош, эл-улус.

Бироқ не ҳам бўлди-ю, тўғри йўлдан тойди шоҳ,
Етим-сир ҳақиға кўз олайтди баногоҳ.

Бир кун подно ўрмонда, мулозимларсиз, танҳо
От бошини бўш қўйиб борар эди бепарво.

Подно бошига Индра турфа савдолар солди,
Ғурудан ҳаволанган ақлин ўғирлаб олди,
Бас, ўрмоннинг қаърида подно аданиб қолди.

Танналикдан оғочдек қуруқшарди вужуди,
Очликдан гар оҳ деса, оғиздан чиқар дуди.

Подно хўн интиқ бўлди ҳар томондан излаб йўл,
Чиқиб қолди олдидан бирдан тиниқ шаффоф кўл.

Ким айта оларди, ки ўрмонда шундай кўл бор?
Киннаб юборди ҳатто тили осилган тулпор!

Отини суғорибди, «Чух! «Чух!» деб айлаб хитоб.
Ўзи ҳам счинибди, шўнғибди сувга шитоб.

Ййрабди бўғин-бўғин, ҳолдан қуриган тани,
Хуш салқин сувда мисли балиқдек юзмиш яъни.

Кўл ичидан боқиб сўнг отин зўрға танибди.
Ажабо тулпор оти хачирга айланибди.

Бу не сир-синоат деб, қирғоққа чиқибди бот,
Сувда ўз аксин кўриб ҳайрон қолибди... Ҳайҳот!

Аёллар кўкеси янглиғ кўкраги буртиб чиқмиш,
Сочи ҳам ўсиб қалин қон-қораймиш, бўғриқмиш.

Кўймичи диркиллабон, ингичка тортмиш оёқ...
Аёлга айланибди шавкатли подшо шундоқ!

Бас, подшо англадики, сирли кўл домида ул
Расвои жаҳон бўлмиш, расвои жаҳон буткул!

Сўнг деди: «Қандоқ йўсин хачирни минай энди?
Не умид, не орзу-ла тақдирни синай энди?
Не юз, не номус ила элга кўринай энди?»

Не дейдир ўғилларим бу ҳоли харобимга?
Ичим ўт олиб ёнар, чек йўқдир азобимга!

Не билур аъёнларим рожасин бу ҳол кўриб?
Не қилур жононларим хожасин аёл кўриб?...»

Ўйлабон ўйларининг тубига етмай асло,
Юртга қайтмоқдан ўзга чора топмади подшо.

Фарзандлар, хотинларин, аъёнларин этди лол,
Тобакай аҳли олам кўрмаган бу қийлу қол.

Сўнг деди: «Ўғилларим! Даврон сурунг бахтиёр!
Мен-чи, ўрмонга кетгум, кўргум манглайда не бор.

Хайру саховатни ҳам фаромуш этдим тамом,
Бас, шундан абгор бўлдим, бадкору бадхулқ,
бадком!...»

II

Ўрмонга қайтди подшо, қисматидан бўлиб хит,
Учратиб қолиб, унга уйланди битта зоҳид.

Гуноҳларини ювмоқ истар эди Бангасван,
Зоҳидга ҳам юз ўғил туғиб берди-ку расман.

Сўнгра бу ўғилларин пойтахтга олиб келди,
Икки юз ўғлин йиғиб буидоқ насиҳат қилди:

«Эй, менинг ота бўлиб кўрган эр фарзандларим!
Эй, менинг она бўлиб тонган шер дилбандларим!

Бошқаринг давлатимни бир тану бир жон бўлиб,
Аҳилу баҳамжиҳат, дўсту қадрдон бўлиб!»

III

Нега Ерда одамлар яшарлар тинч, бахтиёр,
Одамлар тинч яшаса яздонлар нечун даркор?

Осмон подшоеси Индра ўшандан тоқати тоқ,
Ака-укалар аро солди низою, нифоқ.

Келди юртга хунрезлик, қирғинбарот, қатли ом,
Ака-ука бир-бирин тигдан ўткарди тамом!

Ўрмонда ғариб юрган шўрлик зоҳида-подшо
Фарёд айлади: «Эвоҳ! Бу нечук қора савдо?...»

Бараҳман либосида Индра бўлди аён:
«Сулув зоҳида, нечун чекарсен пола-фигон?
Кулбангга тушдими ўт, дилинг шунданми вайрон?...»

Зоҳида дер: «Ҳеч инсон кўрганми бундай хорлик?
Икки юзта ўғлимга манглайим қилди торлик...
Барчаси ҳам соғ эди, барчаси ҳам рўзгорлик...»

Яздонлар подшоеси дер: «Индраман мен, билгил,
Нечун бу ҳолга тушдинг, озгина фикр қилгил!

Яздонлар подшосини хотир айламадинг ҳеч,
Қурбонлиқ деб қозиққа бир от бойламадинг ҳеч!

Хайру саховат йўлин ёмон дўстдек унутдинг,
Ўзингдан ўшқа айла, бари ўзингдан ўтди...»

Иन्द्रанинг пойига ўзин отганча подшо
Фақат юм-юм йиғларди кўз ёши кўлу дарё.

Индра мундоқ сўз айтур: «Тўғриси сўйла менга,
Қай ўғлон-фарзандларинг ёқимли, хушдир сенга?»

Қайбири? Ота бўлиб кўрган фарзандларингми?
Ва ёки она бўлиб топган дилбандларингми?

Қайбирларига, айтгил, қайта жон айлай ато?
Ақлу идрокингдан сўр, ўйлаб де, қилма хато!»
Кафтнини кафтга қўйиб зоҳида дер: «Эй, худо!

Жон киргиз она бўлиб топган фарзандларимга!

Аччиқ умрим бол этган ул шакархандларимга!»

«Ажаб сўз айтдинг, мард бўл, айтганларингдан
тонма:
Эркак бўлиб кўрган... хўш... ўғлонларинг ёмонми?
Оталик меҳринг борми, ё борлиги гумонми?»

«Йўқ! Йўқ! Она меҳри зўр ота меҳри олдиди!
Шундан фарзандга кўнроқ боғлиқ бўлур волида.»

Зоҳиданинг сўзлари Индранг этди хуррам:
«Роҳат дединг, тирилтиргум икки юз ўғлингни ҳам,
Юрт бошқарсин қошингда тўрт кўз тугал, бари жам.

Асил ҳолинига энди қайтарайин, етар, бас!
Шахт-ниҳдатли эркакка айлантирай шу нафас!»

«О, Шахра!* Бил, қайта бор эркак бўлгум йўқ сира!»
Хайрат бармоғин тишлар подшо сўздан Индра:

«Нечун? Аёл қисмати сенга азизроқми ё?
Наҳотки аёл бўлмоқ эркак бўлмоқдан аъло?...»
«Тонг қолмагин, эй яздон, — деди зоҳида-подшо. —

Аёл — ишқ-муҳаббатда эркакдан ортиқроқдир,
Аёл — ҳаёватга зор тупроқдир, чаман боғдир.

Эркакдан кўра аъло ҳис қилур муҳаббатни,
Суруру саҳоватни, роҳату фароғатни!

Шу ваздан аёл бўлиб янамоқ менга хушдир!
Роҳатни билмай янаш умрмас, аччиқ тундир!...»

ҲАНУМАЪНИ ВА СИТА

Уммон узра учиб ўтди Ҳанумаъни,
Будут янглиғ кўчиб ўтди Ҳанумаъни,
Буюк Рама илтижоси дилида,
Дўст деб жондан кечиб ўтди Ҳанумаъни.

Елдай бўлгин, хилват ўрмон қолмасин,
Йўл қолмасин, бирон қўрғон қолмасин.

* Шахра — Индранинг немларида бири.

Кўз илғамас шарна каби шаҳар кез,
Кейин дилда чексиз армон қолмасин.

Сита қайда, ул моҳитоб кўз олар?
Сита десанг оламдай ҳам қўзғолар.
Қўйиб қолди шўрлик шундай бир ўтда,
Ненимоқда энди унда ўзгалар.

Ситани деб, қараб-қараб Ханумаъни,
Дарахтлардан борар сакраб Ханумаъни.
Ашўказор ўрмон ичра ниҳоят,
Мунгтнларин турар сўраб Ханумаъни.

ҲАНИМАЪНИ

«Рама ногинч, кўнгли яримта, узук,
Берди хоси ҳотамини — зар узук.
Бу — узукдай аҳдим маҳкам десани,
Узукни ол, тузукми, кўзи сувук!

Шай маймуну зўр айиқлар ланкари,
Буюк Рама — ул лойиқлар сарвари.
Соҳибжамол, ўз сўзингда турдингми?
Раванага ён бердингми ё пари?»

СИТА

«Ўйлай дедим, қирқ кун муҳлат сўрдим мен,
Демадим ҳеч пенонамдан кўрдим мен.
Мен — Ситаман, она-Ердан туғилган,
Ёт ёндонса, юзимни тере бурдим мен.

Қўйлагимнинг бурмасида бир тош бор:
Тошмисан тош, ақиқу лаъл, шўклавор.
Авваллари манглайимни безарди,
Сиемай қолди, ки манглайим экан тор.

Ўшал тошни Рамага элт саломат,
Дегил, Сита бардошидан аломат,
Тошни олсин, фармон эгин ланкарга,
Ланка ёқда келсин энди валюмат!»

Уммон узра учиб ўтар Ҳанумаъи,
Булуғ янглиғ кўчиб ўтар Ҳанумаъи.
Гўзал Сита илтижоси дилида,
Дўст деб жондан кечиб ўтар Ҳанумаъи...

МАНГУЛИК ДАЪВОСИ

Надонлар амритдан пўш этар бу дам,
Ёлғиз мангу руҳлар-насибаси ул.
Мангу қолай дея иблис Роҳу ҳам
Пинҳон зар косага узатади қўл...

Амрит — обиҳаёт, илоҳий шарбат,
Ўлмаё бўлиб қолур ким ичса уни:
Наздана ўрмони аро беғурбат
Мангулик ҳаётнинг сургай гаштини.

Роҳу ича бонлар шарбатни ношиб,
Қўшиб ичар келган севинч ёшини...
Ногоҳ Винну тағри ғазаби ошиб
Қилич билан олди шартга бошини!

Мангу қолмоқ қийин қайғурма, инсон!
Битта шарт бордир, оғирдир магар:
Винну қиличидан ким қолса омон,
Мангулик ўшанга бўлмай муяссар!

МАРКАНДЕЯНИНГ ТУНИ

Маркандея, донишмандлар донишманди бир куни
Билмоқ бўлди бу дунёнинг сир-асрору мазмуни.

Қурбонликлар қилди, тавоф этди азиз жойларни,
Айн-ишратдан илик узиб ўткарди кун-ойларни.

«Қоинотни ким яратди? — деган фикр келган чоғ,
Боқса, тушиб бораётир Ернинг остига ногоҳ.

Қора бахмал янглиғ сувлар жаҳонни тутмиш эди,
На ер, на ой бор, барчаси гўё йўқ, битмиш эди.

Аmmo, ана, сув устида ухлаб ётар бир одам,
Бор вужуди нурланарди ёритиб осмонни ҳам.

Тоғ деса ҳам бўлар эди, булут деса ҳам уни,
Маркандея таниб олди буюк тангри Вишнуни.

Яқин борди, шу он Вишну эснаб қолганди, ҳайҳот,
Тортиб кетди донишмандни ичига ўшал заҳот.

Бир дам боқса, чиқиб қопти донишманд Ер юзига!
Тоғлар, боғлар, дарё, чўллар — бари таниш кўзига.

Ҳайратидан ёқа тутиб, йўқотганча эсу ҳуш,
Маркандея ўз-ўзига деди: «Бу туш, фақат туш...»

II

Бу дунёни чапшараста кезди яна донишманд,
«Коинотни ким яратди?...» — шу ўй уни қилмиш банд.

Ғаройиб туш кўрди тагин Маркандея бир куни,
Яна ўша қора осмон, баҳмал сув, ел қўюни...

Шундай сувнинг юзасида ухлар бир бола, ёху,
Нигоҳларни ёндирарди ундан таралган ёғду.

Маркандея кўзларини қўли билан беркитди,
Бола деди: Ўғлим, айт-чи, нима сени қўрқитди?»

Донишманднинг қаҳри келди: «Бу не густоҳлик, оё,
Хурматимни ўз жойига қўйгай Бароҳим ҳатто!»

Сен кимсанки, она сути ҳали оғзида гўдак,
Нақ болага тенг қилдинг-а, ўзингдан кетиб жуда!»

Бола шу дам қаҳ-қаҳ урди: «Ўғлим, бу мен — Пуруша,
Сенинг авлод-аждодингни яратган зотман ўша.

Менман — Вишну-Нарояна, мен ҳаёти мамотман,
Дунёни мен яратганман, соҳиби коинотман.

Дунёни сув бостанида, ғаройиб сирли балиқ,
Ки Моңуни халос этди — ўшал менман, мен — холиқ.

Раванани яксон қилган паҳлавон Рама ҳам мен,
Кришна ҳам, Инсоншер ҳам, Парашурама¹ ҳам мен.

Тримурти² менман, саъи шахтим устивор қилдим,
Мен Бароҳим тимсолида йўқдан Ерни бор қилдим.

Вишну бўлиб бу оламни балолардан асрагум,
Шива бўлиб коинотни куннаякун айлагум.

Бандаларнинг бир йил умри тангри учун бир кундир,
Коинотнинг умри эса жуда-жуда узундир.

Шундай кундан пайдо бўлган ўн икки минг йиллик вақт
Бароҳимнинг бир кунига тенг келади оқибат.

Кун тугаса Бароҳимнинг туни бошланур, ҳайҳот,
Остин-устин, ҳалокатга юз тутгуси коинот!

Тонг отгунча ўтгай тагин ўн икки минг йил, билсанг,
Коинотни босгай тамом сув, тупроғу кул, билсанг.

Тонг отганда коинотни такрор тузар Бароҳим,
Бу коинот кўп яралган, назар солсанг, қароғим.

Дастуримга амал айла, жаҳонимни кезабер,
Вужудимда жо бўлмишдир бутун олам, осмон, Ер.

Жамолимда тажасумин аён этмиш коинот,
Бу сир эрур, шундай сирким, еча олмас бирор зот...»

...Вишну ютиб юборди сўнг Маркандеяни яна,
Ер юзига чиқди яна донишманди замона!

Боқса тагин ўша олам, ўша боғ, ўша тоғлар,
Тагин нурли, жозибали имлар уни йироқлар.

Маркандея билмай қолди: бу рўъёми, нимадир!
Ҳайратидан бир лаҳзага кўзларини юмадир.

¹ П у р у ш а, Р а м а, К р и ш н а, И н с о н ш е р, П а р а ш у р а м а — Вишну тажасумлари (санскритча, аватара). Вишну ўндан ортиқ тажасумга эга бўлган.

² Учлик, дегани. Унга Бароҳим, Вишну ва Шива кирган.

Қайси бири ҳақиқатдир: ёруғ дунёми магар,
Еки Вишну юзиб юрган зулумотли тубсиз қаър?

Маркандея худовандни тушда кўрдимикин ё,
Ва ё ўзи улуг тангри рўъссими, ажабо?

Койнотни ким яратди? — Кўзларин очса ногоҳ,
Яна тушиб бормоқдайди Ернинг остига, эвоҳ...

Бир маънони англар энди Маркандея: «Ё фалак!
Давру даврон елдиримдир, дунё шундай чархпалак!..»

* * *

Бойликлар худоси Кубера бир кун
Чап кўз билан боқди гўзал Ҳумога.
Ишқ туғён урди-ю, қалбида бутун
Ўхшаб қолди, шўрлик, мажнуннамога

Дунёни унутди ишқнинг сеҳридан,
Тарк этди ошиқни андиша-ю, ор.
Бироқ қайга қочар Шива қаҳридан,
Қочай деса унга уч олам ҳам тор.

Барибир ўзини тиймади қурғур,
Шиванинг ёрига кўз тикди пинҳон...
Ҳумо жамолида оловланди нур,
Кубера кўзини куйдирди ёмон!

Ўша-ўша — ожиз Кубера кўзи.
Ҳасрат-аламини ичга ютармиш.
Уэр хоҳишида туну кундузи,
Шивага сиғиниш билан ўтармиш.

Гўзаллар шунақа бўлур дилозор,
Фақат истигнолар — раво кўргани.
Истигноси майли, куйдириши бор...
Бир умрга етар бир куйдиргани!

СИТАНИНГ ҚАСАМИ

«Эй Равана! Сенга ёр бўлмоқ тугул,
Босган изимни ҳам кўрмасман раво.
Менинг ёрим Рама, Рама — мард ўғил,
Қўллар уни ўзи соҳиби само!

Сенга боқайинми шайдо кўз билан,
Пинҳон айлайинми ширин табассум...
Шундоқ сўзни дединг қайси юз билан?
Билгил, давлатингга йўқдир ҳавасим!

Оит ичай: гар сенга жилмайиб боқсам,
Битсин ўшал заҳот бахтли кунларим!
Пешонамга лаънат муҳрин боссин ғам,
Ич-ичимга урсин ваҳший унларим!

Жазо берсин, ҳайҳот, улуғ тангрилар,
Зинҳор зор этмасин садақамга ҳеч!
Аждодларим эса тенгиб, гангираб,
У дунёда жанжал қилишсин ҳар кеч!

Дон сочсам, қалбимга солиб аламни,
Чириб кетсин, майли, униб-унмасдан.
Четлаб ўтақолсин ёмғир даламни,
Битга томчиси ҳам ишиб-инмасдан!

Ҳали туғилажак авлодларим ҳам
Йитсин келмай туриб туғилмоқ фасли!
Нур сочмай қорайсин офтоб ростакам,
Ҳаволар бўғилсин, диққинафасли...

Вафо деган гулнинг япроғи нафис,
Хиёнат бўрони совургай осон.
Аммо иддаоинг бекор ва нафсиз,
Сен — бир хас, мен — баланд бамисли осмон!

Мен — Сита, эгатдан туғилганман-ку,
Эгатдай тўғридир Она-Ер қизи!
Матбуда Лакшмий, бас, ардоқлар мангу,
Мангуга асрагай Вишнунинг ўзи!»

СИТА ВА ОЛТИН КИЙИК

Қарнисида хиромон
Ўйнайди олтин кийик.
Сита боқар маҳлиё,
Ўзини зўрға тийиб...

Кийик, кийик, кийикжон,
Нега йироқ очасан?
Ўрмон ичра зарларинг
Турли томон сочасан?

Қўнгли маҳзун боқди
Бунда танҳо келинчак.
Рама деган бетимсол
Шуиқорига илинчак.

Беҳудага сочма зар,
Заринга учгувчи йўқ.
Зарингни деб зорузор
Ёридан кечгувчи йўқ!

Қарнисида хиромон
Ўйнайди олтин кийик.
Сита боқар маҳлиё
Ўзини зўрга тийиб...

1992

СИРЛИ ҚИЩЛАР

Тахтда чўкиб ўлтиради Ушинор,
Дийнатли, саховатли шаҳриёр.

Мамлакати обод, эли шодмон, хур,
Бу дунёнинг саккиз ёнига машхур.

Ажаб бирдан тахт пойига пориллаб
Қантар қўнар, тилга кирар зориллаб:

«Мурувватли валииъмат, нажот бер,
Ахир, бирча сени одил, ҳақгўй, дер.

Ортдан қувиб келар мени бир лочин...» —
Қантар сўзин тугатолмади лочин.

Шувиллабон учиб тунди лочин ҳам:
«Шоҳим! — деди. — Шу қантардир насибам.

Сен ҳақгўйсан, ҳақгўйлигинг бир кўрай,
Қантарни бер! Ебон нафсим қондирай!»

Ушинор дер: «Ажаб бир куш экансан,
Бу сўзингни, билмам, қандоқ дегансан.

Каптар мендан сўраб турсаю паноҳ,
Сенга берсам... Ахир гуноҳ-ку, гуноҳ!»

«О, шахриёр! — деди лочин. — Ҳақ қайда?
Ғапларингдан қорин тўймас, йўқ фойда.

Бир каптарнинг жонин сақларсан омон,
Мен-чи! Мени унутдингми батамом?

Емак кутиб уйда қолган болалар,
Қуруқ қайтсам, қилса не тонг полалар?

Бирни деб ё кўнга завол тиларсан?
Наҳот, шунини ҳақгўйлик деб биларсан?»

Ҳайратланиб қарар экан Ушинор,
Доно лочин иддаосин тушунар.

«Даъвойинг рост. Муштдеккина бир каптар,
Туйғизурми сенинг қурсоғинг магар?

Эвазига истасанг гар буғу ол,
Ҳўкизни кўр, қобонга ҳам назар сол!»

«Йўқ, тақдирнинг ишида ҳам бор маъни:
Каптар эрур неионага битгани!»

Шоҳ эса дер: «Кўнглинг тўлмаса агар,
Не хоҳласанг олгин — дуру инжу зар!..»

«Майли, каптар қолсин, аммо, — лочин дер, —
Ўз этингдан каптарчасин кесиб бер!»

Хурсандликдан қаҳ-қаҳ отар Ушинор!
«Мен розиман, бундан осон не иш бор?»

Ўз этидан кесиб олар шахриёр,
Торозига аста солар шахриёр.

Каптар оғир келганини кўрар ул,
Иккинчи бор баданга тиг урур ул.

Илми ғайбдай сирли эди бу каяр,
Торозини босмас эди эт магар.

Бўлак-бўлак кесавериб қўли қоп
Подшо кўрди, қолмин қуруқ устихон!

«О, Ушинор, бўлди, бас қил! — дер лочин, —
Саховатда зўр экансан чиндан-чин!

Бил, мен — Индра, яздонларнинг подшоеси,
Бу валломат — Агни, олов худоси.

Етиб борди шаъи-шукуҳинг самога,
Нақ Бароҳим назар этган маъвога.

Саховатинг учун мангу қолурсан,
Мангу руҳлар сафидан жой олурсан!

Сен яздонлар ичра каси азло, сен!
Сен инсонлар ичра мисли худо сен!»

Подшо номин буржаб шарафга, шонга,
Сирли қушлар парвоз этди осмонга.

ҒИТЪАЛАР

* * *

Ким ыбузлик айласа
Мудом чекар изтироб,
У дунёю бу дунё
Виждон кўзи билмас хоб.

* * *

Оқилни мақтов билан
Эритмоқ дунвор эрур,
У елларга дош берган
Қоядай пойдор эрур.

* * *

Эзгу ишлар қилмоққа
Шошил, эй гофил инсон,
Наҳотки ыбузликдан
Ййрар тапангдаги жон?..

* * *

Оқ дил — баланд чўққидай
Йироқдан нур сочар, бас,
Қаро дил — тунги ўқдай
Яқиндай ҳам кўринмас.

* * *

Душманлар орасида
Янамоқ дўсту аҳил —
Бизлар учун чинакам
Иқбол ушбу эрур, бил.

* * *

Аҳмоқлигини англаган
Аҳмоқ бешак донодир,
«Донотман» деб лоф урган,
Аҳмоқ — кони риддир.

* * *

Эҳтиросдай олов йўқ,
Макрдан зўр тузоқ йўқ,
«Хоҳин» деган дарёдан
Улуғ дарё мутлоқ йўқ.

* * *

Минг бир жангчини енган
Ғолиб эмас ҳамина,
Ким енголса ўз-ўзин —
Энг асл ғолиб ўша!

* * *

Атторнинг қутисига
Ўхшар оқил суҳбатдош:
Қутининг серфайзлигин
Хушбўй ҳидлар айлар фош.

* * *

Жаннатдагига аъроф
Мисли дўзах туюлур,
Дўзахдагига аъроф
Баайин жаннат бўлур.

Илҳомингдан улушнингни ол,
Ташбағликдан бу кеча кеч!

Янги
шеърлар

МЕН КИММАН

Агар тўрт аллома бўлса дунёда,
Шухрати ҳаволаб юрган самода,
Буни айтмасам ҳам, ҳамма биладир,
Биттаси, шубҳасиз, бобом бўладир.

Агар тўрт шоирга тан берса олам,
Шундоқ мартабага етишса калом,
Буни айтмасам ҳам, замон биладир,
Биттаси, шубҳасиз, бобом бўладир!

Дунёда от сурди не-не саркарда,
Манаман дегани бўлса агарда,
Тўрттанинг ичида, башар биладир,
Биттаси, шубҳасиз, бобом бўладир!

Замонлар ўтадир санаб ҳар онин,
Буюк давлат бўлғай Ўзбекистоним!
Ўшанда боболар, Аллоҳ биладир,
Ватан манглайида мудом бўладир!

1996

ФОТИҲА СУРАСИ ИЛҲОМИ

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм

Мақтовлар сенгадир, парвардигорим,
Ўзинг меҳрибонсан, айлагил шафқат.
Қўлингда жазо-ю сийловнинг бори,
Сенга сизинамиз, тилаймиз мадад.
Шундайин ҳақ йўлга бошла бизларни,
Насибамиз бўлсин неъматларинг то.
Йўлидан адашган толесизларни
Бизларга дуч этма, учратма асло!

1992

СТАНСЛАР

(Соҳибқирон)

1.

Ширин тупларимга кириб чиқади,
Забт этмоқчи бўлиб кўҳна дунёни,
Қаршининг чўлига ланкаар йиғади
Туркистонзаминининг буюк ўғлони.

2.

Манварат, кенгану тадбирлар бўлмиш
Давлат юмушининг тўққиз улуши.
Фақат бир улуши қиличга қолмиш,
Фақат бир улуши — уруш қиссаси.

3.

Кўксарой ичига кирибди Шоҳруҳ,
Ногаҳон бир динор топиб олибдир:
«Хайрият, отамиз сарватидан бу...
Бизга ҳам насиба, қисмат қолибдур».

4.

Сизни қотил дедик, боққинчи, қайсар...
Ажаб, ўйламадик бир лаҳза локин:
Бобомиз боққинчи, қотил бўлса гар,
Унда биз кимдурмиз, бизлар киммиз, ким?

5.

Ангора ёнида ланкааргоҳ тузиб
Ер билан бир бўлди Боязид жўмард.
Наҳот ўз инимга қўл кўтардим, деб,
Юрак-юрагингиз ўйиб олди дард...

6.

Терек соҳилида қўшинлар саф-саф,
Нотанги Тўхтамиш от солди йироқ.
Наҳотки ўқ отдим ўз ўғлим тараф —
Добон қалбингизни ўртади-я оҳ!

7.

Дедимиз: «Эй наслим! Ёлбор худога,
Мен ҳам тилай ҳақдан илгинга мадал.
Туркистон деб жонни этгил садога!
Ўққидир, жон бермакдан ортиқроқ шавкат!»

8.

Ширин тушларимга кириб чиқади,
Забт этмоқчи бўлиб кўҳна дунёни,
Қаршининг чўлига ланкаар йиғади,
Туркистонзаминининг буюк ўғлони...

1996

ҚАМАНИ ЧЎЛИДА БАҲОР

Ўқимашар Бекназаровга

«Оҳ, оҳ! — деб юборди шаҳарлик меҳмон, —
Бу фусунни қаранг, нақ жаннатга хоҳ!
Бундоқ нафосатни кўрмаган жаҳон!
Шу ерда тўхтайллик бироз...

Илтимос...

Мезбон ҳайратланиб боқди шунда,
Ер ҳам ўша ерда, нимаси ҳам соза?
Майсалар гиламдай баққир экинди,
Уфқ тубигача чўл,

чўл,

.. чўл холюс...

1993

ШОИРНИНГ СИЙЛОВИ

Қадим-қадим подшоёларнинг бир одати бор,
Хуш кўргайлар шоирларни сийлашни бисёр.

Мафтун бўлиб сирли ташбеҳ, каломларига,
Каломлари, дарё-дарё илҳомларига,

Аҳли сарой, фозилларнинг олдда шодмон,
Ғазначига берар экан ушмундоқ фармон:

«Шоир ғазал битибдурки, шукрлар қилсун,
То оғзига сиққунича тилло берилсун!»

Ётқизарлар нар тўшакка бахтли шоирни,
Лол қолдириб, жумла жаҳон, доли дайрини,

Ярақлатиб зар сандиқдан бир-бир олишар,
То оғзига сиққунича тилло солишар!

Бир, икки, уч, тўртта... давом этади саноқ:
Шоир оғзи катта экан, сиеди ўнта нақ!

Ҳайрон бўлма ушбу ҳолга, дейди оталар,
Ўшанда ҳам ютиб қетган оғзи катталар!

1995

МАШРАБ ҒАЗАЛИГА МУХАММАС

Бир калом айтмакка зормен тоза рухсор олдида,
Қўзларим ерга қадалмин кўзи хуммор олдида,
Баски, минг бор ўлдим иқрор эди инкор олдида:
Ҳар кишини дарди бўлса, йиғласин ёр олдида,
Қолмасун армон юракда, этеун изҳор олдида.

Мен тирикмен бу жаҳонда бир буюк армон била,
Мен нетайким, оҳларим тенг Ер била, Осмон била,
Жон пардасида жон била, дил тўла иймон била,
Андалиби бенаводек полаю афғон била,
Айлашиб сайраб юрармен айни гулзор олдида.

Бу фано дайрида ҳар чоғ сирдурур завқу сурур,
Истадим, ўлғайму зоҳир тийра шомлар ичра нур,
Нафси амморадин эмди, бас, тамом бўлмакка ҳур,
Мансури Ҳаллождан ичиб ким шароби антаҳур,
Чарх уриб йиғлаб турармен ушбу дам дор олдида.

Доб эдим, тарқар булутдек бори қайғу бодадин,
Сачрагай чақмоғ мисоли турфа ёғду бодадин,
Сундимун икки қўлимни, куйди, ёҳу, бодадин,
Ҳар киши бир журъаи нўн айласа бу бодадин
Ул қиёматда қилур арзини жаббор олдида.

Чархи даввор тигларидин ёрадур бағри жаҳон,
Ул яродин не замонлар сув бўлиб ким оқди қон,
Оҳларинг сочма фалакка, эй Али, туттил ниҳон,
Телба Машраб, қилмағил сирришгни зоҳидга аён,
Айтиб-айтиб йиғлағайсен ошиқи зор олдида...

1990

УЙЛАНМАГАН ЙИГИТГА

Умринг йўли ҳали теи-текис, равон,
Тордир ўйларингга коинот, осмон,
Онаси ўнмаган қизлар бор, инон,
Умринг йўли ҳали теи-текис, равон,
Укажон, сенга бир дилдор учрасин,
Масиҳо нафасли нигор учрасин!

Меҳрибон бўлсин у, бўлсин суюкли,
Дарди ҳижронингдан бағри куюкли,
Манглайида «Вафо» сўзи битикли,
Меҳрибон бўлсин у, бўлсин суюкли,
Соғинчдан интизор дийдор учрасин,
Укажон, сенга бир дилдор учрасин!

Озроқ инжиқлигин кўнглингга олма,
Рашик этса, бу тўрга ўралиб қолма,
Билгил, сени севгай ул бўйин толма!
Озроқ инжиқлигин кўнглингга олма,
Майлига, бир ширин озор учрасин!
Укажон, сенга бир дилдор учрасин!

Сенга зўр ўғиллар айласин инъом,
Муътабар наслингни элдирсин давом,
Мангу, мангу қолсин «Ўзбек» деган ном!
Сенга зўр ўғиллар айласин инъом!
Оламни тўлдирган гулёр учрасин!
Укажон, сенга бир дилдор учрасин!

Ёнингда ёр бўлиб юрганда ҳамдам,
Қадам-қадам босиб, солланиб, тамтам,
Бошинг осмонларга етади кам-кам...
Ёнингда ёр бўлиб юрганда ҳамдам!
Шундоқ ёр умрингда бир бор учрасин!
Укажон, сенга бир дилдор учрасин!

1988

БОЛТА ҚИССАСИ

Битта одам ўлига дер:
«Ермоқ керак тўнкани.
Тез қўшнимиз уйига кир,
Болтасин ончиқ, қани!»

Бироздан сўнг ўғил қайтар,
Хийла пасайиб тафти:
Қўшниси ҳам роса қайсар,
Болтасини берманпти.

«Оббо хасис, ақли қосир,
Унда инсоф бормиди?
Ишлатгани билан темир
Ейилиб қолармиди?..»

Одам бўлмади-да, баттол,
Очкўз, зиқна, мўлтони!
Майли, ўғлим, опчиқа қол
Ўзимизнинг болтани!..»

1995

ЗИЕФАТДА

Мезбон дер кўргизиб шундай илтифот,
Товуқ қанотини узата туриб:
«Сизни парвозларга ёр этсин ҳаёт,
Кетмасин ҳеч қачон омад юз буриб!»

«Ғилак учун қуллуқ... — илжаяр меҳмон. —
Шукрким, орзулар бизни тарк этмас.
Парвоз бўлмаса ҳам, розиман, инон,
Ерда тинч юришга қўйишса ҳам бас!..»

1988

ҚОШ ҚОРАЙИБ БОРАР АМУДАРЁДА

Қош қорайиб борар Амударёда,
Шафақда Етимтоғ мағрур кўринар.
Юлдузлар чақнайди тиниқ самода,
Қўнғлимга илоҳий нури уринар...

Нариги соҳилда порлаган чироқ,
Дарёга шуъладан сўқмоқ солади.
Майин мавж бош қўйса яйрайди қирғоқ,
Шивир-шивир қилиб шамол елади...

Табиат ҳам сармаст эди шу асно,
Табиат бир ширин хаёлга ботар.
Қошимда нурларга уранган дарё
Севгилим мисоли тўлганиб ётар...

Қош қорайиб борар Амударёда...

1988, Мангит

ҲИМОЯ

Намфлет

Илмлар уйида катта анжуман...
Йиғилмиш ўрмондан кўп, турли-туман
Ҳайвонот оламин казо-казоси,
Бори аъзоси.

Бунда Лийқнолвон, Фил ила Қобон,
Бўри-ю Бўрсигу Тулки-ю Сиртлон,
Юмронқозиқ ила Қаламуш, Сичқон,
Маймун ва Қуён...

Хуллас, илмий кенгаш жамулжам эди...
Раис Бўрсиг аста сўз бошлаб, деди:
«Азизлар, аёндир,
Қачондан буён
Илмий иш қиладир
Тиришқоқ Қуён.
Меҳнати бағоят
Таҳсини шоён,
Бешак, бегумон!..»

Қуён кўтарилди минбарга энди,
Залда шивир-шивир, шов-шувлар тинди.
Ёш олим илмий иш моҳиятини,
Тажриба,
Фазилат,
Хосиятини,

Қанчалар келтиргай элу халққа наф,
Не-не рақамларни айлаб сафма-саф
Ҳаммани лол қилиб қўйди ҳайратда...
Тулки шу пайтда:

«Бир савол бор эди... — деди. — Ҳуда саз!
Ҳан-сўз кўп экану, аммо ишлар оз:
Матбаада босилган мақолалар йўқ,
Рисолалар йўқ...»

«Бор! — деди чийиллаб Қуён ушбу дам. —
Бари бор! Бари бор — мақолалар ҳам,
Қалин муқовали рисоалар ҳам.
Залга сизмасди-да гар олиб кирсам!
Долонда қўйибман, киришда, ана...
Қўрайлик, ёлгончи демангиз яна?..»

«Икуда сөз! — дер Тулки. — Кўрайлик икков!»
Ташқари чиқинар...
Он ўтмас, дарров
Қўёнинг бир ўзи қайтар ортига,
«Шалп!» — Тулки терисин ташлар ўртага!
Аҳли зал хану манг тош қотиб қолар!
Бир сўлиш олар...

«Иҳм-м-м!.. Хўш... — дер Бўри жимликни бузиб,
Шошилмай, ҳар сўзини таъкидлаб, чўзиб. —
Еш олим руюмга амал қилмади,
Кўрғазмали қурол ишлатилмади...
Чизги йўқ, кўринмас лойиҳалар ҳам,
Иқдваллар ҳам кам...»
«Бари бор! Бари бор — лойиҳалар ҳам,
Кўрғазмали қурол бўлса бир олам!
Залга олиб кирсам, сизмасди аён, —
Бўрига тик боқиб сўзларди Қуён. —
Долонда қолдирдим, киришда, ана...
Кўрайлик, ёлғончи демангиз яна?..»

«Икуда сөз! — дер Бўри. — Кўрайлик икков!»
Ташқари чиқинар...
Он ўтмас, дарров
Қўёнинг бир ўзи қайтар ортига...
«Шалп!» — Бўри терисин ташлар ўртага!
Аҳли зал хану манг тош қотиб қолар!
Бир сўлиш олар...
Шу дам зал эшиги очилару қарс! —
Кўришин беради дарғазаб Йўлбарс:
«Хўш... бизнинг ногирда, Қўёнга ошкор,
Яна қай кимларнинг саволлари бор?!..»

Зал жимжит.
Авжига чиқди ҳимоя!
Андоқ ҳимояга етди ниҳоя...

1988

МИНИАТЮРАЛАР

ФАРҶЛАР

* * *

Дунёнинг савоби — кўнгил олмақ, бил!
Кўнглимни олгину кўнглингни чоғ қил!

* * *

Тақдирнинг устоди кирса гар ора,
Ғуноҳкор бандага жим турмоқ чора.

* * *

Елкамизга оёқ қўйишиб, яна:
«Елканг қаттиқ!» — дея қилурлар татъна!..

ХОККУ

«Даданг чиройли!» — деди
Дилбарга дугонаси.
Аясига офарин!

ТЎРТЛИК

Дунё вафо қилмас, қут ҳам қарийди...
Дейман: «Нечун кунлар тез-тез утади?»
Ўн тўрт яшар ўғлим ҳар кун қарайди,
Мўйлаб чиқиндини интиқ кутади...

РУБОЙЛАР

* * *

Элга бағрингни оч, бординг кўр баҳам,
Бу қадим ҳикматга қулоқ бер, одам:
Қувончинг бўлишсанг — кўналар қувонч,
Ғамингни бўлишсанг — камаяди ғам...

* * *

Бир кун мавжлар ўсиб тўлқин бўлажак,
Учқунлар улғайиб ёлқин бўлажак.

Кечаги алифлар, алиф деб эмас,
Эрта бир таёқ деб талқин бўлажак.

* * *

«Оламни ёндирган офтобни қўйла!
Офтобни улугла, шаънидан сўйла!»
Офтобни тинч қўйгин, турсин ўрнида.
Ўз кичик шаъмингни ёқмоқни ўйла!

* * *

Эй, худо! Дўст кўнглин тор айлама ҳеч,
Дўстга хор, дунманга зор айлама ҳеч!
Азалдан ўзи бор бўлса, тараф йўқ,
Ўзи асли йўқни бор айлама ҳеч!

1997

ТИШ

Укам Мадаминжонга

Дўстимнинг тушибди иккита тиши,
Ҳазил қилдим унга шу замон:
«Тинчлашмай юради одатда киши,
Тиндан ажраб қолишлик ёмон!»

Тин қўйдирай дея энди жонсарак,
Қадри ўтар ҳар бир аснода.
Мустаҳкам тин керак, ҳали тин керак
Таншин тўла бизнинг дунёда...

1997

АМРИҚО ДАФТАРИ

(Туркумдан)

ТИНЧ ОКЕАН

— Уммон, улуғворсан, тинмайсан бир он,
Тўлқинлар карвонин сурганинг сурган.
Тонлару қумларни қўймай бсомон
Ухлоқ қирғоқларга урганинг урган.
Сенга нима керак? Бўлса шон-шараф,
Улуғлик рутбаси насибанг доим.
Лаҳза ороминг йўқ, оҳ, сенга қараб,
Уммон яратмасин, дейсан, худойим.

— Бевозта бедорлик, тинмаслик — пешна,
Тўлқинлар кифтида кечар ҳаётим.
Агар тиниб қолсам — ўлганим ўша,
Қўлмак деб қўяман у ҳолда отим!

* * *

Сиятда гуллар ҳамиша хандон,
Қишин-ёзин бирдек чаманзор, бўстон.

Қизил гул, сариқ гул, оқ гул, нунги гул,
Боғларнинг ичи гул, ернинг усти гул.

Бироқ-чи, ҳидласанг, бироқ иси йўқ,
Унласанг титрамас... Титроқ ҳисси йўқ...

* * *

Шеър — гулнинг япроғига
Қўниб турган сайроқи қун.
Илҳомнинг мойил чоғида
Нечун энди сен фаромун?

У келганда тутиб қол, қол,
Ортиқ қайтиб келмайди ҳеч.
Илҳомингдан улушинг ол,
Танбалликдан бу кеча кеч!

Қуш сайрару учар кетар,
Янғроқ овози қолади.
Шоир ёнар,
янар,
ўтар,
Сайроқи сози қолади...

ТУЮҚ

Ёлғиз ўзингизни суяман: «Сиз! Сиз!»
Кўнглимнинг сарвари, сарвари — сизсиз.
Агар бахт бор бўлса, бордир оламда,
Лекин у бахт эмас, мен учун — сизсиз!

* * *

Хайёлларим узундир, оқими узун,
Хайлимнинг қуйлари маҳзундир, маҳзун.
У қуйларни тингласам, чақнайди Тарих,
Бундай тарих оламда йўқдир, водариг!
Буюк тарих елкамдан босиб туради,
Юрагим қудратини сезиб туради...

ШОИРЛАР САФИ

Сафга: «Бир, икки!», — деб айтиб кўринг-чи:
Ҳамма биричига сакраб чиқар, бас!
Шоирлар ичида бари — биринчи!
Шоирлар ичида иккинчи бўлмас!

ДУНИЛАР УМИДИ

— Эй жимит гул! Бўйинг бори бир суям,
Кўк унар дарахтлар пойида хоксор,
Тирноқча гулчангни кўз-кўзлаб бу дам,
Қисинмоқ, уринмоқ — сенгами даркор?

— Ким у? Бу сўзларга ҳайронман фақат,
Кичкина кўнглимда, эҳ-ҳе, не уйлар!
Кичкина кўнглимда улуғ муҳаббат
Ёруғ дунёларнинг умидин қуйлар!

ТИНЧ ОКЕАН СОҶИЛИДА ЧЎЛПОННИ ҲЙЛАГАНИМ

Тўлан Низомга

Кимлар қўймиш сенга отни «Тинч» дебон?
Тинч океан, тинч эмасан бу замон.
Қўмқўк сувлар изтиробда буралар,
Булутлар ҳам ҳиссиз қараб туралар.
Чора тонмай яқиндаги тўлқинлар
Алам билан соҳилга бош уралар.
Яхшиямки, соҳил яқин, бош уриб,
Йўлни тагин уммон сари буралар.

Олисларда ошноқ-ошноқ тўлқинлар,
Чора тонмай кўтаради шовқунлар.
Нчидагин, дардин этай деса фош,
Юксакларда қулоқ солмайди қуёш.
Тўлқин, тўлқин, тўқнашади тўлқинлар,
Сўғишади... Уммоннинг ҳам бағри тош.
Соҳиллар йўқ, қай соҳилга урсин бош,
Бошин урсин, қувончидан тўксин ёш?..

* * *

— Қўзларингиз қисиб, осийликлар,
Одам кенглигини қандоқ кўрасиз?
Шунга ярашадир сизда билликлар,
Шундан орқароқда юрасиз.

— Ҳайхот, осийлик сийрати қизиқ,
Бугун армонлари тунчи урибди.
Келажак қандоқ деб, кўзларин қисиб,
Олис-олисларга боқиб турибди...

ВАШИНГТОН КЎЛИДА

Борлиқ тиш-тишиқ, борлиқ осуда,
Осмон ўзини кўради сувда.
Шунчалар ажиб, осмонми тишиқ,
Осмонми тишиқ, уммонми тишиқ?..

Шамолдай учқур қайиқ эладир,
Умр ўткинчи, дейдир, биладир.
Ҳой кемачи қиз, бунчалар ношма,
Уммон қолиб, сен қайнама, тошма!

Тишиқ сувларга мавжлар соласан,
Фарқ-сарққа бормас ёни қиз боласан.
Кекса денгизни айлаб маҳлиё,
Бағрини тилиб, кетдинг бепарво...

Борлиқ тишиқмас, эмас осуда,
Осмон ўзини кўролмак сувда.
Шунчалар ажиб осмонмас тишиқ,
Осмонмас тишиқ, уммонмас тишиқ...

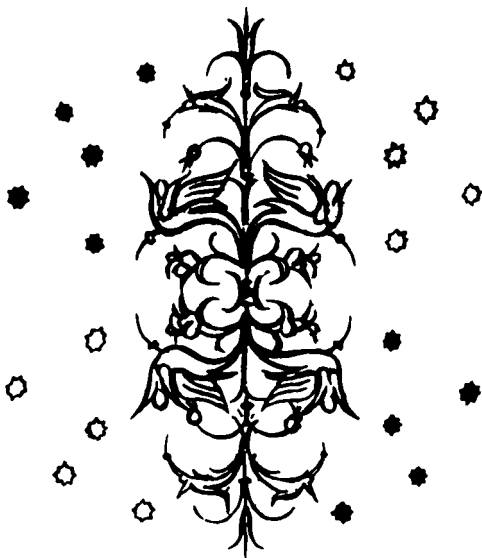
АҚШ

Сиятл шаҳри

1996 йил март — август

*Бор бўлсин-да меҳр ила вифдо!
Хор бўлсин-да қаҳр ила жафдо!*

Достонлар

МАШРАБ

БИРИНЧИ ҚЎШИҚ

*Оллоҳ-оллоҳ, инқ аро муллоқ балюлар бор эмин...
ПАВОНЎ*

1

Одамнинг ҳаёли нақадар учқур,
Нақадар беором замонга мисол.
Лаҳзида асрдан-асрга кўчур,
Қолдириб гердайган давронларни лол.
Ўзга юмушларни унутиб хиёл,
Мен ўшал шунқорга қўл бердим бир қур
Ва дўстлар, уч юз йил ортимга қайтдим!
Наманган. Куз. Боғлар ранги сарғайди...

2

Бунда яшар эди беғам ўспирин,
Ширин ҳаётларнинг тутиб қўлидан.
Ҳеч ким тополмаган ҳаётнинг сирин
Умидвор ахтариб содда дилидан.
Аммо билмасдики, унинг йўлида
Дардисар азоблар ўтар янирин...
Жингалак сочларни ёйиб шамолга
Тунгиси келарди бир мовий йўлга.

3

Унга алимсоқдан қолган бу дунё,
Лаччиқ-чучуклари эди бегона.
Ҳали туюлмасди орзу бемаъно,
Яшарди орзулар ичра яғона,
Айб эмас, йигитга бундай афеона
Қунлар оғушида бўлса ошино.
Ўмирлик йилларин эслаб ҳар одам,
Ўхшаш саробларни топура дам-бадам.

4

Икки минтақадан яралган ҳаёт:
Зулумотдан — қора, ёруғликдан — оқ.
Икки ранг бор экан, инсон умрбод

Уфққа интилар, уфқ эса йироқ.
Умид чорлаганда гўёки чироқ,
Ўлим барчасини этгувси барбод.
Қора ранг — қабристон аломатидай,
Оқ — ёруғ дунёнинг кароматидай.

5

Фарҳоду Қайсларни айлаган мажнун
Ўхтирослар мудраб ётарди ҳали.
Қуни сокин ўтар, сокин ўтар тун,
Жимгина қалбида севги ҳайкали
Олиб улгурмаган эди сайқалини.
Шул сабаб, кўзлари боқмасди маҳзун,
Шул сабаб, кўкларга ўрламас оҳи
Ва даштдан изламас ўз қароргоҳин.

6

Қун келар айланиб: у эса гоҳи
Бўзчи отасининг тушар ёнига.
Хаёлида пари, қўлида — моки,
Йўл солар дунёнинг гулистонига.
Кўзлари қадалар ёз осмонига,
Бирдан «ғийқ» этару тўхтар дастгоҳи.
«Ҳой бола, анқайма, арқоғингни торт!»
...Қасрга йўқолди ҳуркиган гирот?

7

Бир дам хаёшараст, бир дам шошқалоқ,
Ўзин ўтга-чўққа уради йигит.
Бир дам ўргимчакдай ҳаммадан йироқ,
Бир дам парвозга шай, худди сорбургут.
Шунда отасидан тинглайди ўғит:
«Сенга ҳеч битмади, битмади қулоқ!
Фалончини қара, нистончини кўр,
Ўғлим, жинни бўлма, қўй, тинчгина юр!»

8

Гоҳо тенқурларин даврасидан у
Хаёлчан кўзларни излар негадир.
Эмиш: гар кўзларда солланса қайғу
Ҳайт ул кимсадан тонгуси қадр.

Билолмас: нима бу, сеҳрми макр —
Лабларда ўйнар-да юмшоқ бир кулгу
Бетаъсир, бемаъно термилар кўзлар...
...У ёлғиз ўзига ҳақ эди, дўстлар.

9

Емоқ-ичмоқданми дунё ташвиши,
Бориш-келишданми барча фалсафа?
Сирдош тополмаса ўзига киши,
Ким шодмон бўлару ким бўлар хафа?
Кимнинг нарвойи бор, агар илк дафъа
Сенга қамти келса ҳаёт шўриши?
Ким билан дардлашсин? Йигитча якка,
Дардин айтар эди бўм-бўш фалакка.

10

Оқ рангни ахтарар теграсидан ул,
Ўжар умидини юпантиргали.
Лекин, не қилсинки, теграси буткул
Қора ранг тўрида ётарди ҳали.
Қайдасан, оқ ранг, эй! Ҳолинг сўргали,
Йигит олисларга солмоқ бўлди йўл;
Сени олисларда топса у зора!
Юракнинг майли шу, йўқ ўзга чора.

11

Йигит ҳаёлида гаштли сафарлар,
Кўрку жамолини кўрсатар ҳамон.
Сирли оғушига имлар ва чорлар
Ўзга эл, ўзга юрт ва ўзга макон;
Офюқхўжа эшон — доврўғи достон,
Шаҳри азимларнинг сараси — Қашқар!
Унинг қадамига зордир, эҳтимол.
Эшон даргоҳида энг олий аъмол...

12

Сарҳовуз лабида ўсган самбиттол
Ва тиниб-тўхтамас ариқ бўйини,
Бамисли мункайган, кўпни кўрган чол —
Қадимий чинорни, боғни, уйини,

Болалик юпанчи — шохдор қўйини
Ёхуд, ниманики қамраса хаёл —
Барин алмаштирди йўл танобига,
Шамоли, ёмғири, изтиробига...

Отим йўртмоқ истар,
Тушдим мен йўлга.
Юрак қистар, қистар,
Хайр, она улка!
Тушдим мен йўлга!

Машириқ олдимдадир,
Осмон лолагун.
Бўзлаётган надир —
Менми, жигархун?
Осмон лолагун...

Йўрғала, ҳей, тўриқ,
Қайдасан, Қашқар?
Олда узга йўл йўқ
Қашқардан бошқа.
Қайдасан, Қашқар?

Уфққача сахро,
Толар кўзларим.
Наҳот ортда танҳо
Менинг изларим?
Толар кўзларим...
Кетдим Намангандан,
На чора, узр!
Ўзга чаманлардан
Излайман ҳузур!
На чора, узр!

13

...Бир умр тарк этиб суйган элини,
Тангри марҳаматин олайин дея,
Қашқар жонибига солмиш йулини,
Қанча назира-ю, қанча жория!
Болишларга томган ёшмас, орият...
Кимнингдир суюкли ёри, келини,
Сўлиб борар бунда даштдаги гулдай,
Асрлар қаърида эриган йилдай.

Мунгли назиралар барчаси наҳот,
 Пирнинг гўшасида тунамиш бир-бир?
 Офоқхўжа эшон деган улуғ зот,
 Наҳот шул ишларга бўлса мудаббир?
 Йўқ-э... ул ҳар сабоҳ туширгай такбир,
 Ҳар кеча оллоҳнинг номин қилгай ёд.
 Зиногар дунёни билмагай ҳаргиз,
 Худованд каримни танигай ёлғиз.

Жойнамоз устида қилурлар тоат,
 Ўзларин унутиб, наинки дунё.
 Ишонч-ла айтилган ҳар сура, оят
 Жаннат деб ташланган бир қадам гўё.
 «Ҳа, жаннат муҳаққақ, эмасдир рўё!
 Ва лекин қаноат қилинг, қаноат!
 Ҳуру малакларга бўлурсиз ҳамдам,
 Оби замзамларда чўмиларсиз ҳам!»

Дунё ташвишидан бегона, узоқ,
 Афсуе-надоматни билмаган маскан,
 Довруғи элларга таралган даргоҳ
 Яралган гўёки орзу-ҳавасдан.
 Бунда одам зоти ҳаётнинг хаста,
 Мунгли оҳангини эшитмас мутлоқ.
 «Оллоҳ бандам деса шундай бўлгуси —
 Ўшал хонадонга нур ёғилгуси...»

Мен кўриб турибман Бобораҳимни,
 Пирга эътиқоди юксак нақадар.
 Эй дўстлар, кимни ҳам айблаймиз, кимни,
 Англаб ололмаса нораства агар,
 Бу ҳаёт шунчалар бесару қайсар,
 Шунчалар беҳақим беморлигини?
 Одамзод ундан ҳам баттар давосиз!
 Унда ҳокимдир ҳире ва нафс балоси!

Нечун Бобораҳим дилгир бу кеча,
 Нечун туйгулари ораста эмас?
 Тиниқ хотиротда нималар кечар,
 Қай чаман сабои уни этди маст?
 Торгина зах ҳужра мисоли қафас,
 Йўқ, мисли зиндондай бепарво қучар
 Йигитни. Сабабин англайолмас у,
 Недап юрагида бошланди гулу?

Ва лекин бир сабаб бордир шубҳасиз,
 Фақат тап олгиси келмайди холюс.
 Унга аталмишдир ҳайт тухфаси...
 Тухфани шукрона, йигитларга хос
 Қабул айлагали ошиққани роёт.
 Шундан остин-устин кўнгил жабҳаси,
 Шундан тунларига ҳамдам рўёлар,
 Ширин мулоқотлар, аччиқ видолар...

Ўн олти йшани қаршилар Гулгун,
 Эшон даргоҳининг тутқун симбари,
 Фаттон кўзларида кўринмас кулгу,
 Хаёлар кезади булут сингари.
 Осуда қалбининг йўқдир хабари
 На инқдан, на раивдан. Олам ҳам сўлгин
 Кўринмас шу сабаб кўзларига тор,
 Қайтар деб ишонар бир кетган баҳор.

Билмас у, қишлоғи қолди қайларда,
 Мушфиқ волидаси, оналари ҳам,
 Кўзлари олдида тургандай нарда,
 Хотирлай олмасди барчасин бу дам.
 Фақат отасининг ўғил, дея ғам —
 Чеккани ёдида. Балки, шу дарда
 Отаси Гулгунни этган назира.
 Шу сабаб?... Ё бошқа... Билолмас сира.

Негадир интиқар Гулгуннинг қалби,
 Гарчи маъсумалик ортида қолди.

Гарчи оқиб кетган болалик каби
Пок орзу, ҳислари изсиз йўқолди.
Гарчи манглайига ажинлар солди
Бу даргоҳда кечмиш йиллар асабий,
Бор, дейди бегумон, бир дунё,
У дунё ҳақиға айлайди дуо.

23

Гулгунга айтингиз, мунча бераҳм?
Тушида тинч қўйсин ҳеч бўлмаганда!
Сенга ким қўйибди, эҳ Бобораҳим,
Чарх урмоқни севги номли чаманда?
Илҳом, ҳа, илҳомни этмагил қанда,
Билгилки, азалдан бор шундай расм:
Илҳомга роз айтган ошиқ дил, инон,
Севгида толеин топмоғи гумон.

24

Йўқса, туғиларми шоир деган зот,
Йўқса, тараларми мунг ила ғамлар?
Йўқса, мозийдаги Ширину Фарҳод —
Алишер қалбидан чиқмиш аламлар
Муҳаббат тимсоли бўлиб бу дамлар
Юрак-юракларда яшарди наҳот?
Шоир севганига етмасин, майли,
Минглаб одамларнинг ишқи туфайли!

25

Лекин, куйманса ҳам ўчоқ бошида,
Енгини шимариб тортганда ҳам сув,
Сабоқ олганда ҳам пирнинг қошида,
Тинчлик бермас эди унга бир туйғу,
Шўрликни тутқусиз югурик оҳу —
Хаёллар йигирма икки ёшида
Темир қафасига этганди банди,
У ўтин бўлди-ю, хаёллар — тандир.

26

Гирдоб-гирдобига тортиб бсармон,
Югур-югур билан кунлар кечарди.
Лекин фирром дунё бешарм, беомон
Кўнгил варағига қўндирар гардин,

Қани у ахтарган оқ ранг, эй гардун?
Бунда қора рангга чулғонган уммон...
Йигит сезар эди ўзин бегона,
Худди зимистонда қолган нарвона.

27

Чилвир кокиллари сочилмиш ҳар ён,
Юрди гулзор тараф қадди навнихол.
Унга юксаклардан сардори осмон
Назари тушди-ю, туриб қолди лол.
Аланга ҳовридан гуллар бемажол
Сўлишган эдилар: қиз кирган ҳамон —
Очилиб кетгандай бўлди гуллар ҳам.
Ер шундай яшнайдиган келганда кўклам...

28

«Гулгун, олиб қочгум, сезасанми ҳеч,
Бош оққан томонга, юргил, кетармиз!»
«Кошкийди...»

«Сўзлагил!»

«Афсус, энди кеч...»

Энди қайларгадир қочиб нетармиз».
«Нетармиз? Шаҳардан-шаҳар ўтармиз,
Ўлкадан-ўлкага!»

«Афсус, энди кеч...»

Бу орзу киприкка қалқиган ёшдай,
Ё тагсиз дарёга ташлаган тошдай,
Қайтмагай».

29

«Не учун, маюссан, баён эт ахир,
Боисин ашлатгил, сал тинчисин жон!
Наҳотки сен мени десанг тошбағир,
Қўрқсанг, ўт элларда этар деб сарсон?
Бунда бегона мен, бу сенга аён,
Демак, иккимиз ҳам мисоли сағир,
Бу даргоҳ қаърида қолмоқ не ҳожат?
Гар балиқ бўлмаса, қармоқ не ҳожат?...»

30

«Тўрам, нечун ахир яралдим, нечун?
Қай юз-ла ўзимни инсон деб атай?»

«Кечмишинг уйлама, қўй, бўлма дилхун!»
«Ўйинчоқ бўлдим мен, ўйинчоқ, нетай!
Тенгингиз эмасман...»

«Тенгиммас? Ҳай-ҳай!

Сен ахир одамсан. Инсонсан, Гулгун!
Биларсан, севгим бор самовий туйғу,
Ердаги кинлардан ҳазар қилгай у!»

31

«Әҳтимол, теграмни қуршаган ҳаёт,
Шундан маъюсона, нурсиз кўринур.
Кўнглимнинг тубидан чиққан унсиз дод
Осмон тағларига бориб уринур,
Уринур, уринур ва чил-чил синур,
Минг бўлиб қалбимга қайтур... умрбод.
Ҳолбуки руҳафзо отарди тонглар,
Ораулар оғуши чорлаган онлар...»

32

Балки фаройибдир саҳролар бағри,
Қанийди югурсанг далалар бўйлаб.
Кўнглинг чўқтирмаса бировнинг қаҳри,
Беармон юрсанг-а, куйлаб ва куйлаб!
Тепангда кантарлар учса гув-гувлаб,
Оҳ, қандай очилар одамнинг баҳри!
Кулсанг жон борича, оламга боқсанг,
Сувдай эркин булсанг,
Эркинг-ла оқсанг!..

33

Йўқ! Йўқ...
Бесфойдадир бундан қочмоқ ҳам,
Олис дийрлардан изламоқ толе.
Йўқ, йўқ! Хаёлрим эмасдир мубҳам,
Ойнадай равшандир уларнинг фоли.
Сизга тушмасин мен шўрлик уволи.
Худойим кечирсин. Кечиринг, тўрам.
Қўлингизни тутиб кетмоғим гумон!
Кечирсин: қилмишим ўзига айи...»

34

Кимларга ҳам бориб дод десин энди,
Қайларда ҳам кезсин қон-қора қақшаб?

Ягона найнинг-да овози тинди,
Тун ичра йилт этган учқунга ўхшаб.
Тун ичра йилт этган учқунга ўхшаб,
Қачондир порлаган умид ҳам сўнди.
Энди на малаклар кўринар кўзга,
На пари, найгамбар келади эсга!

35

... Қўш яқандоз узра ёнбошлаганин шир,
Олдида юзлари саргайган китоб.
Музайян тасбеҳнинг тошлари бир-бир
Бармоқлар учида йўрғалар шитоб.
Марварид доналар бўлмас эди соб
Гарчанд айланса-да асрма-аср...
Олтинчи мучалга бу йил сөг-омон
Табаррук қадамни қўйдилар эшон.

36

«Эй нушти паноҳим, сенга минг шукур,
Ўзинга қул қилиб яратганинг-чун.
Каттаю кичикни, тагрим бир умр
Қўлингнинг оёзига қаратганинг-чун.
Сарафроз дамларни бахш этганинг-чун,
Белда қувват борки, кўзларимда нур,
Қалиманг туну кун айлагаймен ёд,
Нообод дилимни этгаймен обод!»

37

«Э, кел, Бобораҳим! Қўндан ўзим ҳам
Сен ила сўзлашмак кўйида эрдим.
Олюҳнинг карамн улуг-да, бўтам;
Ажабки, бу кеча бир рўй кўрдим.
Ёл тараб оқармин Дарёи қурдум,
Нигоҳга сизмасини юзаси; шу дам
Мени, сен қайдандир ўлдингу зухур,
Дарёча итардинг! Худога шукур,
Тун экан...

38

Сезман, бўтам, барчасин.
Нис-жинслар йўлингга қўйинишмоқда гов.

Ғаддор куфурўғнинг осий дарчаси
Очилиб келмакда сенга беадёв,
Шундай кетаверсанг, билгилки, оё,
Ижобат тошғуси Офоқ қарғани!
ЯҒаҳаннам қаърида жисминг ёқилғай
Ва кофир йиғлағай, мусулмон кулғай!»

39

«Севги дилга таширф буюрса агар,
Одлюҳнинг хоҳиши! Эмас-ку гуноҳ?
Қиши кўнглидагин гаширса агар,
Устознинг койиши эмасми гуноҳ?»
«Икки оламда ҳам ўзингсан паноҳ,
Ё раббим! Тавба де! Бас, бас! Ҳийлагар
Шайтоннинг сўзига шак келтир дарҳол!
Ўзингни қўлга ол, бўтам, қўлга ол.

40

Номатлуб ғазаллар битибсан яна,
Табаррук Маккага теккизибсан тил.
Муҳтарам зотларни этибсан майна,
Помаҳрам айёна берибсан қўнғил!
Хом сўт эмган банд — худовандга қул,
У худо йўлини на унутмай, на —
Тарк этмай, қуфр кетмай янаши лозим,
Шунда мусулмидан бўлғуси рози.
Ниншоолло, таширим.

41

Минг бора афсус,
Нокизи тутмабсан шарнат йўлини.
Помаҳрам айёна олайтириб кўз...»
«Ғагайман, бошимга келса ҳам ўлим,
Севдим, шир, худонинг ожиза қулини!»
«Гуноҳ! Қотмабди ҳеч гапларингда туз!
Йўқол дарғоҳимдан, даҳрий, шарманда!
Яхшилик ёқмаган пошукур банд!»

42

«Ҳаф салладор одам ўзин негадир
Худо деб санайди! Сиз ҳам, эҳтимол...»

«Ҳай-ҳай, тил тегизма худога, кофир,
Йўқса, дўзахга ҳам кирмоғинг маҳол!»
«Дўзах эмин! Сиз ҳам, тонгувчи завод,
Ҳаммадай гуноҳкор бақдасиз, ахир!
Печук, хўш, гар бўлса ҳозир худойим,
Валийлик даъвосин қиласиз донм?»

43

«Алҳазар! Бае энди, тилинг кесилгур!»
«Терингиз шунчалар юнқами, нирим?
Қўчкин сел мисоли шиддатли умр
Шундай, айтавермас ҳар кимга сирин.
Ожиз эътиқодинг бўлиб асирин,
Почор умидлардан ким излар ҳузур?
Ҳаммамиз гуноҳкор бақдамиз, нир, ҳа...
Кетдим! Ўтган кунлар бондан садақа!»

44

«Ё фалак! Ҳой, уни тутингиз, илю,
Ундай бадбахт ила қисқа гап лозим!
У дунёлигидан қиенбди худо,
Бу дунёлигидан қисгайман ўзим!
Бичингиз! Қон-қора айлангиз юзин!
Бори ҳам йўғидан қилингиз жудо!
Токи куфуротинг измин унутсин,
Дунё лаззатидан бебахра ўтсин!»

Авиҳо тулғуним,
Кечам, бугуним!
Ечилимай қолди-ку,
Дилда туғуним!

Қийнаса хайллар —
Умри заводлар,
Жавоб, жавоб дея
Келса саволлар.

Ўзинга жабр этма,
Ҳам куфр кетма,
Фақат де, дунё — шу,
Елғиз иситма!

Мен кетдим, эй жонон,
Рашидлари сомон!
Бўлди одамнингим
Ер билан яксон!

Юракда бир нидо:
Йўқ энди виро.
Расвои жаҳондан,
Гулун, аливо!

45

Энди унинг суқли нигоҳин тортмас,
Рашид бўёқлари чапланган ҳайёт.
Энди елкасига ташвишлар ортмас
Авваллар ҳаловат бермаган мурод.
Тақдир қаршида қолган каби мот,
Бир томчи бўзадан бўлагандай маст,
Гоҳи шодмон эди, гоҳи жигархун,
Гоҳи лоқайд эди, гоҳида мажнун...

ИККИНЧИ ҚЎНИҚ

Шоирлар шоҳлардан юқори тургай.

ИЛТАРХ

1

Гулгун ҳаёлидай бепойи саҳро
Офтоб даргоҳида қоврилиб ётар.
Олди фиқат саҳро ва саҳро аро
Қумлар панасидан боқмиш кунботар.
Сукунатни бузиб баъзида потрар —
Қайдадир қун: ҳатто кўринмас сароб...
Йўаннатдан қувилган Одам Атодай,
Ҳаётин бошларди шоир қайтадан.

2

Тўдани етаклар кекса қаландар
Гоҳ сўниб борар у, гоҳ кундай балқиб.
Саратон офтобин, мисли самандар.
Нисанд ҳам қилмасди, сезмасди балки.
Балки бу ерлардан туртиниб, қалқиб,
Ўн, ўттиз, эллик бор ўтган бу банд...
Осиё чўллари — кафтидай аёни.
Шундай томорқасин биледи деҳқон.

3

Халғаси харсангдай елкага ботиб,
Тақлид қилаётган бола сингари
Одимларди шоир. Бошидан отиб
Юборган эди у андуҳни нари.
Шамолга ўхшарди юрар-турари,
Ё муздак шаробдан кўрганми тотиб?
Кимсасиз маконга югуртар нигоҳ,
Туртар ҳамроҳини тирсак-ла ногоҳ:

Кўринмоқда кичик қишлоқ
Қаршимизда, ёронлар.
Чоғи қишлоқ — ёнбаси боғ,
Ям-яшилдир, қаранглар!

Қуёш оғди мағриб томон,
Салқин келмоқда, мана,
Оҳ, юрагим урди ёмон,
Тулмадим паймона?

Не бўлди, ҳей, иним Мардон,
Кўринишинг бир аҳвол?
Тобинг йўқми, айт, қадрдон,
Айтавергин бемалол!

«Бўталоқдай беғам эдим
Ота-онам бағрида.
Оҳ, касофат қайдан келди,
Худованднинг қаҳри-да, —

Аввал ташлаб кетди онам,
Сўнгра отам, найлайин.
Уйга тулди дунёдай ғам
Ила мотам, найлайин.

Чиқиб кетдим уйга сизмай,
Тун ичида оламим.
Кимларни ҳам энди эслай...
Йўқ эсловри одамим!

Уйим ҳоли нима кечди,
Қулаб тушдимиз учоқ?
Билмам, бирор банди очиб
Ёқиб қўйдимиз чироқ?»

Бирдан Машраб кўз олдига
Дунё келар айланиб,
Зада бўлган хаёлига
Ҳасратлари бойланиб:

«Бўлдим дайди, жаҳонгашта,
Тақдирда ихтиёрим.
Билолмайман ушбу даштда
Қаерларга борорим...

Мен бор эдим бу жаҳонда,
Бор эди ёлғиз санам.
Ўртамизда — ломаконда
Қоврилар эрди ситам.

Ўртамизда ҳеч кимса йўқ
Яъни бўлсин илоҳий,
Пир нимадир, худди йиртиқ
Қаландарнинг кулоҳи...»

4

Хушбичим мўйловли, қошлари қуюқ
Хол деган қаландар гап қўшди бирдан:
«Эй, дўстлар, дунёда бағри бутун йўқ,
Исламанг, топмаймиз на кўк, на ердан,
Ҳатто ҳол сўрсангиз дарёи Сирдан
У ҳам жим куйлайди қайғули қўшиқ.
Қайғу чиқаверар ўйлаган сайин,
Яхшиси, бир газал ўқиб берайин:
Булбулдайинким фарёд эгарман,
Ишқ дафтарини бунёд эгарман,
Кўнгулларимни мен шод эгарман,
Ёрға етар кун борму, ёронлар.
Ғам баҳри қилди мавжини бунёд,
Ишқингда қилдим юз оҳу фарёд,
Ўтти нигорим чун сарви озод,
Ёрға етар кун борму, ёронлар.
Ҳажр аҳли келди, тутти ёқамдин,
Бағримни тилғил пайкони ғамдин,
Минг доду фарёд ушбу аламдин,
Ёрға етар кун борму, ёронлар.
Шамъи фироқинг кўксумда ёнди,
Кўз ёшим оқиб бағримга томди,
Ғафлатда қолғон Машраб уёнди,
Ёрға етар кун борму, ёронлар.

5

Машраб дер: «Ғазалинг мунча бўлмагур?»
Холтой айтар:
«Ҳай-ҳай! Бу — Машраб тўра!»
«Роса йиғлабди-да Машраби қургур!»
«Дилимни огритманг. Бас қилинг, жўра!»
«Нўноқ шоир экан. Қуй, ундан кўра,
Афанди айтиб бер!»
«Тавба... Шошмайтур!...»
Ва Холтой ташланди очкўз бургутдай,
Машраб бир нафасда тўкилди тутдай.

Бешак, таниганда шоирни полвон,
 Қоларди чаккасин қаниб ҳойнаҳой.
 Ё бўздай оқариб ғазабдан шу он,
 Тулганар эдими худди шошқин сой?
 «Қўй, иним!»

«Кониғдан тўйдингми, Холтой?»

...Зўрга турар шоир. Йилмаяр пинҳон.
 Ахир, шоир учун бу сийловдан ҳам
 Ортиқроқ толени кўрганми олам?

...Сабззор қишлоқча. Адир пойига
 Тўшалганди гўё зангори гилам.
 Дўшидай қишлоқча ҳеч нарвойига
 Келтирмас, нимадир танвини олам,
 Нимадир ўқсизлик, нимадир алам...
 Бу кун қишлоқчанинг кўркам жойига
 Сайли сафо учун тўпланибди эл.
 Сарҳовуз сатҳида айланарди ел...

Икки полвон чиқиб икки тарафдан
 Олиша кетдилар айиқ мисоли.
 Халойиқ тўлқинга келди дафъатан:
 — Кўтар, Шер!
 — Қўймайсан!
 — Ур, Мамасоли!
 — Кўтар, Шер! Солининг қолмади ҳоли!
 — Ёнингга олсан-чи!
 — Ҳой!
 — Эҳ! — шу дафъада
 Девсифат йиғитлар ажранди сино.
 Яна майдон ичра кезарди сафо.

Қашқар рубобини сөзлайди машшоқ,
 Чилдирмани ўтга тоблайдди кимдир.
 Кимдир дўторига тутайди қўлоқ,
 Хонада ликонни ахтарар эди,
 Ғала-ғовурлар ҳам охири тигди,

Гўё бир вужудга айланди қинлоқ.
Бу даҳраро фақат кўргандай озор,
Қиймалай бошлади юракларни тор...

10

Куй бўлса, бошланмай қоларми ўйин?
Лочиндай бир йигит ростлаб қоматин,
Белбоғин бўшатиб, ечди-ю, тўнин
(Ёпирай, қай бахтли қизнинг омади,
Қай бир хонадоннинг кўрки, домади),
Рақса суза кетди ёзганча қўлин.
Аргамчи сингари бураларди у,
Кимнингдир ишқиде тўғраларди у!

11

Печоғлиқ хуш ёқар базмдир бугун,
Бош тебратиб турар қариялар ҳам.
Ажаб, Бобораҳим ўйлари печун,
Қўнимсиз учмоқда шамолдай илдам?
Наҳотки янгидан, қайғу ила ғам
Унга дастпанжасин урганлиги чин?
У яна Гулгуни эслаб кетдимми?
Ўкинч томоғидан ғинна тутдимми?

12

Ўзга туйғулардир уни этган банд,
Ўзга андишадан қийналар жони.
Ул ўйин-кулгулар қошида гарчанд,
Бироқ аламига бўлмас мон —
Осмонга ўрлаган шодлик сурони...
Холбуки истайди, истайди ҳарчанд!
Шоир, ёшлигининг бенаф ва дайди
Кечмин дамларидан уялмакдайди...

13

Жанубнинг шин-шийдам саҳроларида
Мақсадеиз кўчгандай беиз қуюнлар,
Шафқат сийламаган замон қаърида
Дараксиз йўқолган бесаноқ қушлар
Қанисиз? Наҳотки хўрсинини, мунглилар,
Афсуслар шоирнинг хаёларида

Ёлғиз чарх урарлар, қоқарлар қанот,
Бойқуш вайронда сайрагандай шод?..

14

«Кўп галат... Одамлар базм-ла овора.
Барчанинг шодликдан ёнар юзлари.
Ўйинлар, курашлар, сурнай, ноғора...
Шуми ҳаёт мағзи фақат, дўстларим!
Шу бечораликдан менинг ҳисларим,
Тона оладими дардига чора?
Бўлса-да одамнинг толиси ниҳун,
Барига кўникиб ўтказар у кун...

15

...Бу уй шунда қолсин!»

Йна тилсиз чўл
Дарбадар шоирга овунчоқ, юпанч,
Юз йиллик чанглари тўзиб ўтган йўл
Шимолдан жанубга ўрмалар аянч.
Тарғил эшак унга бирдан-бир таянч,
(Бу йўлга чидамас ҳеч қандай дулдўл.)
«Ҳа» де, жониворим, тезроқ одимла!
Бегона бир шаҳар тагин оддимда!

16

Кенгликлар этагин ялаган диёр,
Беҳад эркинликнинг сўнги пучмоғи.
Азиздан табиат айланганди ёр
Фароғатин сенга. О, саҳро, чоғи
Мушкулдир Машрабнинг сендан кечмоғи!
Чунки оғушинда андак бахтиёр,
Андак инсонлигин ҳис қилади у.
Чўлда биров туртмас ва этмас кулгу.

17

Ўшкангни тўлдириб тин олғил, бунда
Диққинафас ҳаво турмайди босиб.
Шаҳарга ҳеч маҳал бу хил маъсумдай
Мусаффо ҳаволар бўлмаган насиб.
Онг ичгум, гар ўшал жаннат чашмаси
Узлуксиз уфурса ҳамки афеундай

Дўнбахш салқинини, барибир саҳро
Мармар ҳавосига етолмас асло!

18

Айлана биёбон қўзидай ювон,
Етарди қўёнга боқиб умрбод.
Бунда давра қўрмак шамоллар бебон,
Бунда эшитилмас мунг ила фарёд.
Бунда кезиб юрмас шовқинли ҳаёт,
Бекорга соврилмас инсоний бардош.
Фақат оҳанг келар аллақайлардан,
Қаландар аталмиш йиғлоқ найлардан:

Бу дунё, қимор дунё,
Ҳақ дўст, ё олло!
Барчага зуннор дунё,
Ҳақ дўст, ё олло!

Тунми ва ё афсона
Дунё деган кошона?
Кимга бўлди ошино?
Ҳақ дўст, ё олло!

Дунё дея келганлар,
Наст-баландни билганлар,
Эсиз, нодон бўлганлар,
Ҳақ дўст, ё олло!

.....

19

Ўзинг кўмакчисан, ўқувчи, азал,
Шоирлар тазъими сенга бир умр.
Энциклик қилдимми, ҳар қалай, бу гал
Чўзиброқ юбордим дostonни, узр.
Машираб Балхга келсин, андак кутиб тур,
Уни шоҳга тутиб келинган маҳал,
«Дор!» дейишган маҳал, дерман «Ниҳоя!
Битди навбатдаги фўже ҳикоя!»

20

Балхда дор интизор бу дарбадарга,
Қаро ер бўлгуси сўнгги маскани,

Ҳаётдан тегмиши шу сарбадорга:
Аммо Навоий ҳам, Сино ҳам, яъни,
Умр йўлларида ким тонса маъни,
Ўша — сарбадордир ва уни дорга
Гар ўзи тортмаса, тортгуси риё.
Ё осмон, ё замон, охири — дунё.

21

Балх. Ҳорғин офтобнинг нури ўлимтик,
Қуббалар қошида ивирсинар тун.
Бангининг кўнглини хушлар чилимдек,
Мўрилар оҳиста чиқарар тутун.
Қайдандир келади мунгли-мунгли ун,
Қайдадир ит ҳурар. Тилсиз ўлимдек
Тун келар ўрмалаб. Тутгандай мотам
Қорага бурканар кенг кўчалар ҳам.

22

Бунда дайдири эди ёвуз, беомон,
Вабо деб аталмиш сирли асорат.
Дейилса бўлурким, хилқатдан бўён
Бўлмаган, оламда бу қадар офат,
Нечун давра қурдинг бунда, касофат?
Нечун энди Балхни айладинг макон?
Ўзга жой йўқмиди ахир оламда?
Инсоннинг кўргани, сенингча, кам-да?!

23

Маънос нигоҳларга сиймайди дунё,
Бекарам ҳаётнинг ёмондир доғи.
Қайдасан, бор бўлсанг, кел Ибн Сино,
Тингла, ожиз қолган авлодлар оҳин!
О, қудрат, рост эрса оламда, гоҳи
Истагинг қошингда бўлса муҳайё!
Бунчалар аянч-эй одам боласи,
Пола-ю афғонми тонган чораси?

24

Ҳа...
Куча-кучаларда қари-қартаглар
Осмонга боқишар илтижо ила.

Чалкашган хотирда не-не «аттанг»лар,
Гуноҳлар кечади мисли силсила.
Туйғулар силкинар худди zilзила,
Қайдадир бор-ку, а, соғлом ватанлар?
Ўша пок ватанлар олисдир фақат,
Олис йўллар эса билмагай шафқат.

25

...Машраб бораётир савдойинамо,
Гуё кўзин тикиб турар мавжудот.
Қўлидан не келар шоирнинг аммо?
Хай-е!
Унга яеси кўринар ҳаёт.
Ови бароридан келмаган сайёд
Кейин юмушидан ахтармас маъно...
Ўзи билан ўзи оворадир ул,
Ўзича кимгадир ёлворадир ул:

26

«...Эл кезиб,
Чўл кезиб юрдим мен ҳануз,
Кўрдимки, дунёнинг доим бири кам.
Зор бўлиб изладим оқ рангни, афсус,
Дунё қора рангга бўялган экан.
Энди барчаси ҳам жонимга теккан,
Тинглашга қулоқ йўқ, йўқ кўргали кўз.
Изладим — топмадим, умр ўтди увол,
Қусур замондадир? Менда эҳтимол?»

27

Бир қўшиқ чалинди қулоққа ногоҳ.
Чаптаги пайкалда гўлабир деҳқон
Машраб газалини куйларди, бироқ,
Бузиб айтар эди, сохта ва ёмон.
Қўлида ўйнаган залворли кетмон
Зўғота қадарли ерга кирган чоғ
Енгил кўчиб қўяр тунроқнинг гарди.
Экинга бежирим жўяк оларди.

28

Машраб сездирмасдан ўтди увотдан,
Жўякларни бузиб кетди бирма-бир.

— Ҳой, бузма, бор бўлса жиндай уятдан!
Саҳардан уриниб ётибман ахир!
— Йўқса, сен ҳам менга айлама жабр!
Урмоқ-сўкмоқ мумкин мени ҳаётда,
Ғазалим кўнглимдай пок бўлсин фақат!
Кимки доғ туширса, қилмасман тоқат!

29

Ҳанг-манг бўлган деҳқон бундай қараса
Шоир Машраб экан миқти бу одам!
— Тақсир, мусофирсиз... Худо хоҳласа,
Бу кеч кулбамизда бўлгуси байрам.
Оби-ёвғонимиз кўрсангиз баҳам,
Мамнун эгардингиз фақирни роса...
Карим арқончиман... — Бир лаҳза турди,
Сўнг Машраб оҳиста эшагин бурди.

30

Кичиккина супа шотут остида
Канон экилган ер — супадан нари.
Тўрт-бешта болани боқиб қасдида
Шунда кун қиртишлаб яшарди Карим.
Ҳали умр берса худованд карим
Қанча арқонлар бор Карим дастида!
Арқонни нишита — чойчақа ахир!
Арқонга харидор шоҳдан то фақир.

31

Арқончи ишига моҳиру заргар,
Гулдор арқонми ё чилвир — бари жам,
Шундай, тирикчилик кечар бир қадар,
Бировдан полимас, биров — ундан ҳам...
— Биз мутлоқ бир жойда туролмас одам!
Кетмоққа чоғланар Машраб тонг-саҳар.
Болалар ризқидан уч-тўрт зогора
Тутқазади Карим: «Бир кунга ярар...»

32

«Худолик даъвосин қилар бу Машраб!
Бежиз қарғамаган Офоқдайин зот!...»
Судрашиб кетдилар саройга қараб.

Маҳмудбий шоирни кўргани заҳот:
— Не даъвойинг бу? — дер. —
Нир урган, ифрот?
— «...Несим — Худой...»
Дея бошловдимки гап...
Бай-бай, одамларинг шоиқалоқ эрур,
«Берди»син айттугча уриб ўлдирур!

33

— Кўндан эшитаман сенинг достонинг,
Қани, бу ён ўтир. Бир ҳўнда чойдан.
Неалмаган ахир темирдан жонинг,
Энди сал ором ол бизнинг саройда.
— Маҳмудбий!
Машраб-ку, ҳашамли жойда
Асти яшолмагай, борки имони!
Лекин эшагимдан сўрамоқ лозим,
Дўстим рози бўлса — камина рози.

34

Мийиғида кулди Маҳмудбий почор,
Йқаллодга «чиқ» дея қилди ишора.
«Ҳа, бу девонада авлиёлик бор,
Саройимда олиб қололсам зора...»
«Саройиға кирдим, бўлдим овора,
Билмадим, дайидан шохга не даркор?»
«...Худо манглайини сизлаган банд...»
«...Бу уйнинг гўмбази баланд экан-да?!»

35

— Шундай де! Ҳм-м... Токай битбонларди
Тентираб юрасан дарвини мисоли?
— О! Машраб кимсасиз у маконларда,
Ўзини дунёдан сезади холи!
— Айт-чи, дайиликда тондингми толе?
«...Қонки, толе бўлса бу замонларда...»
...— Қара, ёқтирмагай сени юртлар ҳам,
Қайга борар бўлсанг, поминг — шумқадам.

36

(Э)дан қут кетгани унга йўйдилар,
Ўқса учармиди юртдан барака?

Бемаҳал фалокат айбин қўйдилар,
Йўқса қизиб турган катта маърака
Бузиларми, аза кириб орага?
Барча-барчасида бешак кўрдилар
Фақат шул кофирнинг касофатини
Ва олло-таоло кароматини...

37

Зўр-базўр жилмайди Машраб.
«Эй, гардун,
Пешонам шўрлиги етмасмиди, айт?
Тухмат балолари эгди-ку қаддим,
Сен ахир мунчалар бўлмасанг лоқайд?
(Яна кулиб қўйди девона шу найт.)
Майли, истаганин сўйласин мардум!)
Мулла билганини ўқимоғи рост.
О, ҳали билмайсан Машрабни, шоввоз!»

38

«Балхда-ку вабо бор анчадан бўён...
Бунга-ку, яхшилик истайман холос.
Асли-ку, бўлгани — чивинчалик жон,
Аммо гердайини Рустамларга хос!
Тухта,
Сен Маҳмудни билмайсан, шоввоз!...»
— Бўлмаса, мен кетдим.
Хуш қол, Қатағон!
Йўқса, саройинда, қудратли шоҳим,
Ҳеч гапмас нафасим қайтиб ўлмоғим!

39

«Қатағоннинг қаҳрли кошонасида,
Тутқундай яшамоқ — бегона ҳавас...»
Билмас у, нима бор пешонасида,
Нималар борлигин Маҳмуд ҳам билмас.
«..Бу не ҳол?
Йўқолсин майда гаплар, бас!
Шаҳаншоҳ бўлса-ю замонасида
Дали-девонанинг эшитса раддин?
«Бас қил, эй! — демакка сигмаса ҳадди?...»

— Қатағон не деса — амри вожибдур!
 — Шамоқлар хуш кўргай афсоналарни!
 — Маҳмудбий печа бор ўтиб, босибдур
 Сен ўша бош урган остоналарни!
 — Яхши билмайсан-да девоналарни,
 Улар-чун кошона, ахлатхона — бир!
 Қатағон санчийди, фақат демас дод,
 Уч бор қарсақ урар! Қиради жаллод.

— Майли! Сафсаталар тўхтасин бир зум,
 Тўйдан сўнг қўярсиз ўша хинони.
 Шошилмоқ не ҳожат, пайт келар, ўзим
 Қолдириб кетурман сизга дунёни!
 Бошга тож этарсиз фаҳшу зинони,
 Бенарвон урарсиз нафс юлдузин...
 — Худо ҳурмати-чун қиламан фармон:
 Дорга ос бадбахтни! Олиб бор, Салмон!

Пировард нуқта ҳам қўйилар мана!..
 Бу не-не қисматда бўлмади такрор!
 Қанча-қанчасини кўрган замона
 Томдай қотганича бермас эътибор!
 ...Шаҳарнинг четида савлат тўқди дор,
 Ҳарчилар жар солди хонама-хона:
 «Билмадим деманглар, эй аҳли улус!
 Дорга осилади, Манраб беномус!»

Бир-бир келаверди эл-халқ дор томон,
 Буида зўр томонга бўлганми, воҳ-воҳ!
 Карим арқончи ҳам югурди чупон!
 Дорга жоҳолатда ташларкан шогоҳ...
 Эҳ! Ўзи шинитган чилвир-ку, эвоҳ!
 Манрабнинг бўйнига солинган арқон!!!
 Шунда, оёқ оғин бўшатдилар... О!
 Сиртмоқдан отилди энг сўнгги нидо:

— Мен эди ўларман! Балки шум қисмет
 Қайсар азобларга бўлгуси мазор.
 Сиздан тиламайман заррача шафқат,
 Мендан ёлворинини кутмоқлик бекор!
 Муҳаббат бош эгмас, эгилмас зинҳор!
 Билингни, бу телба дунёда фақат,
 Улуғлаб ўтди ишқ деган туйғун!
 Шояд унутмагай муҳаббат уни!

...Ўқувчим, тугади қайғули қиссам,
 Қайғули чиқинини нестамин эдим?
 Зор, ҳазин руҳида йўқ зарра ҳиссам,
 Лекин қуёшли ҳам бўлмасин дедим.
 Зотан, шоир умри ўтди-ку стим,
 Ёруелик кўрмайин. Бу — ҳақ. Алҳисса,
 Дўстим, менга ҳуқуқ берилган эмас
 Қорани оқ қилиб кўрсатмакка. Бас!

1966

ГУМБАЗДАГИ НУР

I

Турибди бир бола
Мақбара қошида.
Савола-ла банд эди
Боланинг ўди:
«Гўри Амир нима!..»
«Не нчу ташди?..»
Ўзи соддагина.
Темурдир оти.

Хиширар галетук,
Пирширар кинриклар,
Гумбазга терминиб,
Оғринди бўйини.
Чиқди, кирди
Қабрга тириклар,
Болакай туради
Ушутиб уйини.

«Во-о-о!.. Қандоқ қурганлар?
Йқуда ҳам катта-ку?
Бўлганин краплар
Аввал ҳам, а?»
Домламиз дер эди:
«...Ўтминда, ҳаттоки,
Ариа пон ер эди
Қари-ён... Ҳамма!

Крап-ку, қийин гап,
Ариа пон еса гар,
Юрса гар қўш судраб,
Зор ўтган умр...»
...Тушди эсига
Йна қўш гаплар,
Нашар қўзига
Гумбаздаги нур.

II

Миттигина боласин, асли,
Хайлинида қизиқ хайслар.
Бундай ўйга боринлар балки

Дунёни бир қайирган чоллар,
Уларга-ку ярашар, укам,
Уларга-ку, бу парса одат.
Лекин, сенинг ўйларинг бу дам
Мени ҳайрон қолдирар фақат.
Сенга нима дунё тақдирин?
Дунё иши биттисен сенсиз.
Билсанг, мушкул бу ўйлар сирин,
Катталар ҳам қолтинар унсиз.
Сен-ку, бола!..

Самарқанд мана!..
Эртадан ҳам қадимийи фўст.
Салобату шукух таитана —
Фақат буюк пойтахтларга хос.
Теграсиди парвона бўлган
Зарафион ҳам бегин югурар.
Миноралар «кўк — баланд» деган
Лофчиларнинг оғзинга урар.
Мадрасалар мўйсафидеimon
Рўшнрангда ўқинишар дуо.
Қаландарлар кезар ҳар томон
Тилларида: «Ҳақ дўст, ё олий!..»
Нарироқда бозор. Тим аро
Бесапоқдир ёмирлаган жон;
Буёни игна таиланса аммо,
Тунмоғига тошилмас имкон.
Буюк пойтахт яшарди гўё
Фароғатнинг тўшағида маст.
Лекин жангу жадаллар аро
Етмас эди нафасга нафас...
Темурбекнинг шахти кўн баланд!
Ёру кўкни у тақ тилдирар.
Шу лаҳзада қайтса Самарқанд,
Яна отга уради эгар.
Шунчалар тез дунё суръати,
Шунчалар тез олинди Халаб!
Джаҳон титрар, Боязид каби
Қолмасин деб ҳеч кимса қақшаб!
Қайга борса ул чақмоқ қадам,
Ғолиблигин айлардилар шарҳ.
Шундай яшар эди Самарқанд
Зафарларнинг оғушида фарҳ..

* * *

Қанчалар тез дунё сурьати!
Муничалар зуд у берган фармон!
Бу кун пойтахт маънос туради:
Фано топмиш Муҳаммад Султон!
Ўлим асли қисмати азал,
Ҳамманинг ҳам бошида бор ган.
Амир билар ва лекин бу гал
Тап олгиси келмайди, ажаб.
Энг суюкли набира қани?
Қирқилдими лочин парвози?
Нечун энди унинг ватани
Валиаҳдсиз қолмоғи лозим?
Шак келтириб бўлмас бир орзу
Бўлган эса наҳотки рўй?
Манглайига таре уради у
Ва инграйди: «Бевафо дунё!...»
Кинригида хуноб-хуноб ёш
Йилва қилар гамдан беҳабар.
Наҳот унда йўқ эди бардош?
О, чораси бўлсайди агар,
Агар келса тирилиб ўғлон,
Ростланса гар тақдир хато,
Амир Темур, фотиҳ, ўшал он
Тахтидан ҳам кечарди ҳатто!

Йиғи олар кўнғил дардини,
Гарчи битмас, нимаки синди.
Оламғирнинг кўз ёнларини
Артиб қўяр ўзгалар энди...

Фармон қилар ниҳоят амир:
«Чорлагайсиз мсъморларни бот!
Хазинани кўратинг бир-бир,
Ва этеунлар саъи-ижтиҳод!
Набирамининг исмига атаб
Қурсунларки шундай соғона,
Истаганин олсунлар тилаб,
Фақат даҳма бўлсин шоҳона!...»

III

Чопар зоти — худди замона!
Чақмоқдай тез у минган тулпор!
Ўкам бўлишди пойтахтда, мана,

Ўн икки жон, ўн икки меъмор.
Бухородан келмиш сангтарош,
Фарғоналик гилкор ҳам бунда.
Наққошини юборибди Шош,
Хоразмлик ганчкор ҳам бунда...
Донишмандлар бежиз демаслар:
«Меъмор боши — палақмон тоши!»
Не тонг, турли элдан келса гар
Муҳандису кошитароши?

Кеча-кундуз фарқсиз ўтадир,
Қўл тегмайди бош қашувга ҳам.
Субҳу шомин шуида кутадир
Кўз илғамас тумонат одам.
Ўн икки жон, ўн икки меъмор...
Бир нуқтада гимирлар хаёл.
Лой пишитар чапани гилкор,
Гишт теради тетиккина чол.
Ганчкорнинг ҳам юмуши душвор:
Ганч қотгуси шошилмаса гар,
Сўнгра ҳамма заҳмати бекор,
Унда яна бошидан бошлар.
Наққош иши ундан-да, мушкул!
Лекин очса ганчнинг бағрини,
Ёқа ушлаб дейсан: «Наҳот гул
Тош ичида ётмиш яшришиб?»
Кошинпазнинг қўлида сопол
Кунгуралар айлар ихтиро.
Найкамалак парчаси мисол
Нигоҳларни эркалар жило...

Енг шимарди катта-кичик эл,
Тангилди-ку тагин пешана!
Ҳароратдан чатнаган кўнгил
«Сув! Сув!» дея зорланар яна.
Йигитларнинг қараши кескир,
Қайтаради қилич дамин ҳам.
Фақатгина собит ва эски:
Лабда — кулгу, кўзда — қотган нам...
Хоразмда, олис қишлоқда
Қай бирининг қолган онаси.
Қай бирининг Фарғона ёқда
Бўм-бўш ётар кулба — хонаси.
Қай бирининг балки аёли
Бўталоқдай ўғил кўргандир?

Таандирга ҳам ёлчимай, нолиб
Ен уйда нон ёпиб юргандир?
Хов, ёнроғин уйида, балки,
Умр кўшки берилди барбод, —
Кекса ота сўнги бор қалқиб
Қиблага юз бургандир, ҳайҳот.
Балки, балки, энг кенжа меъмор
Ўй-ташвишсиз юрибди бунда?
Балки, билмас — нима дард, озор,
Доғ бор демас нурафшон кунда?
Балки ўзга уйга бўлиб зеб,
Суйган ёри гамга ботгандир?
Бедарак деб, номард экан деб,
Лаънат тошин унга отгандир?..

«Бўл, ҳа, бўл!

Ҳей!

Анграйган ким, у?

Имиллаган қайси бадкирдор?..»

Одамлар ҳам шошиб қолди-ку,

Улар доим ниқтовдан ҳушёр.

«Ҳа!» — дейилса бас. Ҳамманинг ҳам

Кўз олдида туради жони.

Мунча энди севмаса одам

Яшамоқни, ёруғ дунёни?

IV

Гумбаз... Рангми ёки зарҳал из,

Ё қуёшнинг нури, жилвагар?

Бўларди у яккаю ёлғиз,

Кўк — такрори бўлмасайди гар!

Қаранг, гумбаз қобиргалари

Бир-бирига вазмин нур ташир.

Қодир қисмат йўлидай бари

Бир нуқтага бориб бирланур.

Жанг-жадалдан йўқ бунда асар,

Йўқ, дунёнинг шўрини — гавғоси.

Фақат, бунда жимгина ётар

Улуғбекнинг буюк бобоси.

Зиҳратга одамлар келгай,

Теваракка боқурлар бир-бир.

Қўнгиллар ҳам ҳайратга тўлгай:

«Қарангиз, о! Фотиҳ, жаҳонгир!

Бир вақт унга дунё эди тор,

Кичик қабр унга кенг энди...»

Ҳа, Темурнинг оқсоқлиги бор,
Тан олмаслик жуда қийиндир...
Дангта чиққан олмасди ничоқ
Бўлмасайди яшандан илтиж.
«Ҳоким», дея сўз айтилган чоғ
Аке садодай янграйди «қилтич».
На бу ҳайрат, на бу таажжуб!
Гарчи ҳайрат дерлар ҳар сафар.
Йўқ! Бу машу фармони вожиб
Эскирмаган қари фалсафа!

Темур, сенга эдимни раво
«Фотиҳ» деган номни олмоқлик?
Кўҳна тарих майдони аро
Аросатда туриб қолмоқлик?
Қайгадир от сурмоқлик, нега?
Наҳот сени тўйдиролмаган,
Тупроғи зар бўлган шу ўлка?
Не-не эли боққан шу ваган?
Истабмидинг ёки шон-шараф,
Истабмидинг ё мол-дунёни?
Ҳар парсада бор икки тараф,
Тайқининг ҳам икки томони...
Европага панжа ургали
Ул Болзид — усмоний арслон
Ер титратиб улгурмай ҳали,
Бўлганида ер билан яксон,
Россияни ютмак қасдида
Оғиз очган саҳрой аждар —
Олтин Ўрда, қилчоқ дангиди
Ер юзидан кетганда бадар,
Темур, Европанинг чехраси
Сенга кулиб боқди ўшанда!
Кўн гаройиб тарихнинг иши,
Илтифоти қизиқ экан-да...

Регистонга ёниб қарайман,
Тасаввурдан қуваман жангни.
Қошилларни аста силайман,
Қафғим олар гўбору чапғини.
Чаппар нақш йўриқларида —
Фарҳод орау қилган тилсимот.
Шоҳизинда гириқларида
Ўз қисматин кўради ҳаёт.
«Бибиҳоним» гўмбази туруп

Бекасидай кўнгли яримта...
Кўз ўнгимда шаҳар югурар,
Оқиб борар нигоҳларимда.

О, кўрмаган роҳат тушагин,
Йканг-жадал деб туғилган инсон,
Меъморликка меҳринг тушмагин,
Менинг учун таажжуб ҳамон!
Наҳот, қаҳру гумонлар аро
Гулдан позик кўнгил яшайдир,
Ки юрт аро, майдонлар аро
Нафосатни кўрмакка шайдир?
Ҳа... Бир ган бор, қадимдан келгай,
Ганки, ҳануз айлар мени маст:
«Агар бордир шиша ичра май,
Ичмай, кучин ҳеч билиб бўлмас!»

V

Кечиргайсиз, азиз ўқувчим,
«Ўн иккилар» хусусида ган.
Асли улар мавзу мен учун,
Асли улар — дилдаги матлаб.
Оталар дер келтириб имон:
«Савоб бўлар ҳеч бўлмаганда —
Ўтганларни эслаб ҳар қачон
Гул дасталаш ушбу чаманда».
Ошкоралар ичида пинҳон
Ўн икки жон, ўн икки меъмор, —
Булулларга кўмилган осмон...
Ёмғирларга зориққан баҳор...
Насибангиз — ғаройиб қисмат,
Қисматингиз — аччиқ насиба.
Тик боқару тарихдай хиқлат,
«Ожизман...» деб турар беибо.
Сиздан на бир қолибди хабар,
Сиздан на бир қолибди нем.
Ўн икки жон — йўқолган гавҳар,
Ўн икки жон — очилмас тилсим...
Хайёллардан сўрайин десам,
Хайёл қурғур ўзи омонат.
Тарих сари юрайин десам,
Ойқларим чалинар фақат.
Чаман туси бўлмаса сариг,
Ҳатто телба кўриб «Кўз» демас.
Тўхта бир зум, эй кўҳна тарих,

Чархи фалак айланмай тур, бас!
Энди менга ҳал қилиб бергил,
Бир бошимда минг битта савол.
Саҳифангни варақда бир-бир
Тарих помли, эй, донинманд Чол!

VI

Ажаб, кўм-кўк турибди гумбаз
Аза тутган айёл сингари.
Одамлар ҳам бир лаҳза тинмас
Кўрмагандек мақбара, бари —
Кўзларини тикар ҳанасманд.
Ўтмин кезар эди кўзгуда,
Мақбара ҳам қонона монанд,
Қабринг борми деса, дегудай...
Дол турарлар сеҳр қошида,
Калимага келмайди тиллар.
Деворларнинг гажжак қошида
Қотиб қолган қайси бир йиллар?
Нима бордир? Тоқи муқарнас
Нималарни демоқчи шу тоб?
Ақлга ҳам ҳатто бўй бермас,
Ўқилмаган бу кўҳна китоб, —
Йўқ, амирнинг сағанасимас,
«Ўн иккилар» ҳайкали эрур!
Йўқ, амирнинг сағанасимас,
Ўн икки қалб жо этган гурур!
Ўн икки жон, нақиллар ичра
Ҳаётингиз кезади ҳануз.
Сиз тарихнинг даштлари ичра
Даврларни ёритган фонуи!
Ўн икки жон, ўн икки меъмор.
Сизга боқар одамлар шу пайт.
Дерлар: «Ана нафосат, виқор!» —
Ўзингизни кўринмас фақат.
Нлиқ сўзга хасис одамлар
Сизга таҳсин айтишар қат-қат.
Дерлар: «Ана маҳорат, самар!» —
Ўзингизни эслашмас фақат...

VII

Яна келдим, эй Тарих бобо,
Сендан яна талаб қилурман.

Ўз ҳаққимни қилмоқни даъво —
Ҳақиқатнинг йўли билтурман.
Ўн икки жон, ўн икки меъмор,
Ўн икки ғам, ўн икки севинч...
Тингловдингми лоақал бир бор
Сен уларнинг ортагини ҳеч?
Билмасанг гар сўйлаб бераман,
Саҳифанга қайд айласанг бас.
...Не-не аср, не-не Аҳриман
Йўлларингда қолган мисли хас.
Валломатлар учиб гард каби,
Наст бўлгандир ҳаддидан ошган...
Лекин бошқа менинг талабим,
«Ўн иккилар» йўриғи бошқа!

Мақбара. Уй. Йўқ! Қўҳна мазор,
Сукунатнинг сўнгги марраси.
Йўнжиктириб баданни эсар
Асрларнинг совуқ нафаси.
Косини, гириҳ кўришар аранг,
Биров лабин қимтиянтими?..
Хув, нештоқда жимирлайди ранг,
«Қарайтган ким?» деянтими?..
Ажаб ҳолат: эй Тарих бобо,
Сукунатнинг порглашини кўр!
Ҳазин-ҳазин келмоқда садо,
Тунда хира тортган каби нур:

«Биз ўн икки жон эдик,
Биз ўн икки жон эдик,
Толси наст ер қадар,
Ҳиммати осмон эдик,
 Ҳиммати осмон эдик.
Умрдан-ку, кўнгил тўқ,
Афғус деган гаплар йўқ.
Бизлар камтар бир одам,
Номимиз аммо қутлуғ,
 Номимиз аммо қутлуғ!
Қурдик не-не иморат,
Аммо билмадик ғорат,
Умр деган бу савдо
Меъморликдан иборат,
 Меъморликдан иборат!»

Боқ, эй Тарих, оҳиста елар
Не йилларнинг дудли сабоси.
Тинглайсанми, қулоққа келар
Кетмонларнинг гуре-гуре садоси?
Хайёлларинг кўрянгими, айт,
Осмоиларга кўчганин тўзон?
Манглайини артар ўша пайт
Ўн икки... йўқ, ўн икки минг жон!
Фарғонанинг катта канали
Ростламакда қаддини шитоб.
Сино эрлар бугун жангари,
Қўлда — кетмон, бош узра — офтоб...
Водий аро кезарди байрам...
Шу водийда қишлоқ бор — Бешгул.
«Мен — шу ёқдан!» деб чиқди отам —
Бекназарнинг ўғли Аҳмадқул.
Ўзбекнинг шўх, чапдаст ўғлони,
Ўттиздаги тинмас бир йиғит.
Билагида кучи тўлганур,
Иштиёқи синмас бир йиғит...
Бир дуррани асрайди доим,
Гарчи шунча йиллар ўтибди.
«Яша, мард!» — деб Тамарахоним
Дуррасини бериб кетибди!..
Бу дуррани тапғиб олган-да,
«Хай-ё, ҳўйт!» деб инлай берган у.
Қирқ беш кеча-кундуз деганда
Канал ичра чашнар урди сув!
О, кўзларга қўнди табассум,
Кўз ёш ювди юздаги чашғни.
Тингла, Тарих, тингла ушбу зум
Қаҳ-қаҳ уриб келган оҳанғни:

«Бизлар минг-минг бор эдик,
Оға-ини, ёр эдик.
Кўнгиллар-ку, азал кенг,
Аммо сувга зор эдик,
Аммо сувга зор эдик».

Садо келар, тинглагил яна,
Садо эмас, шерлар наъраси.
Айланади Сирда нўртана,
Гумбурлайди Фарҳод дараси!
Чўкичлардан қочар ушоқ тош,
Харсангларда чақнайди учқун...

Яна белин боғлар кекса-ёш,
Яна отам йўл олар бутун!
Тўрт йил умр не бўпти, ахир?
Лекин отам пешонасига
Бир камликни битибди тақдир
Смоленск остонасида...
Гарчи йўқдир аввалги кучи,
Шижоати гарчи қолганмас, —
Туролмади! «Четга чиқувчи
Бу улусда ҳали бўлганмас!
Мажруҳ бўлса агар битта қўл,
Қўнғил — бутун, бутундир умр!
Қани, бизга тилангиз оқ йўл,
Оримиз бор, йигитмиз, шукур!»
Ўзлигини англамак учун,
Инсонлигин билиш-чун чиндан,
Не ёруғ тун, не-не қора кун
Кураш кетди майдон ичинда!
Эркин юрган дарё бўйнига
Сиртмоқ тушди, бўлди жуда саз!
Тингла Тарих, шовқин қўйнидан
Сизиб келар қудратли овоз:

«Нур ҳам келди, келди сув,
Дилдан ювилди қайғу.
Илгимизда қолгани
Озод, эркин ҳаёт бу!
Озод, эркин ҳаёт бу!»

Тингла, яна садо келадир
Садолардан чиқариб қанот.
Қошонадай Катта театр
Бўлаётир Тошкентда бунёд.
Бухородан келган сантараши,
Фарғоналик гилкор ҳам бунда.
Хоразм-чи, йўллабди наққош,
Самарқандлик ганчкор ҳам бунда...
Андаккина кексайган отам
Қўшолмади бу ишга улун.
Ийилганди ва лекин олам,
Шовқин-сурон, ҳаракат, жунбуш...
Кечалари мизгимас меъмор,
Муҳандисга ором бермас ўй.
Ганчкор ажиб яратса гулзор,
Наққош гули таратади бўй...

Оҳиста-оҳиста
Кезишар икков,
Нуроний мўйсафид,
Миқти ўширин.
Мўйсафид кўздан
Сачрайди олов,
Ўширин бепарво
Ташлар кўз қирин.

Безакли деворлар,
Зарҳал кунгура...
Фусундан яралган
Ажаб кошона.
Дайлига даре айтар
Тилсиз қайгулар,
Сахролар ортида
Мажнун — девона...

Мўйсафид йигитни
Туртар: — Ёсуман!..
Суратга термилар
Йигит бепарво.
Сўнг четга боқди:
— Ўзиям, дейман,
Талай пул кетгандир
Қуришга, бово?..

Бир лаҳза суратдан
Кўзин олар чол,
Ғижимланган соқол,
Чимрилган қонлар:
— Э... шунақа жойда
Шунақа савол...
Шаккок-да, кўп шаккок
Ҳозирги ёшлар!

Унутиб қўйинди
Андишани ҳам,
Фақат ҳисоб-китоб
Булар билгани.
Бу, ахир, сағъат-ку!
Қай маҳал, бўтам,

Арзонга тушибди
Сангыт дегани?..

Хайт кузги янроқдек қалқиб,
Ўлим унга сурганида от,
Менинг халқим, фидойи халқим,
Кифтинг узра янади хайт!
Йангу жадал майдои аро
Ётганида не-не вайрона,
Меҳнат ўнган қўлларингдан, о,
Қад кўтарди шундай кошона!
Халқим! Показ эрур ул фарзанд,
Гар сени деб бўлмаса фидо!
Тингла, Тарих, тингла, допинманд,
Шиддат билан келмоқда нидо:

«Юксак эрур азмимиз!
Ҳам удуму расмимиз:
Хоҳ қиш бўлсин, хоҳи ёз
Меъморликдир касбимиз!
Меъморликдир касбимиз!»

Қулоқларинг бўлди ми баташг,
Бардошинг ҳам бўлди ми адо?
Наҳот шундай ер қаттиқ, заранг,
Келмоқда-ку, даҳшатли садо?
Дағдағга азал нарвосиз —
Ер, кафтига қўйиб расмана,
Тошкентдайин шаҳарин, эсиз,
Қўғирчоқдай ўйнатар мана.
Йўроҳатга бормикин малҳам?
Ер тинчишини кўрарми кўлар?
Шунда, бизлар чақирмасак ҳам,
Қўз чўзишиб келинди дўстлар.
Дўст дегани ортинқ бўлурми?
Дўстлик оғир кунда билинур.
Тинчитиб-ку бўлмади ерни,
Лекин қалбда бор эди гурур:

«Норинг бўлса қаторда,
Қолмайсан ҳеч хатарда.
Омон бўлсак, хатар ҳам
Бир кун ўтар-кетар-да!
Бир кун ўтар-кетар-да!»

Жам бўлишиб устаю меъмор,
 Уй ҳақида юритипса сўз,
 Ерни қучган метин пойдевор
 «Макон бўлдим!» — деб қувнатса кўз,
 Солланганда шоқулнинг ипи,
 Уюм-уюм гинглар ётганда,
 Девор ичра шажара каби
 Темир синчлар томир отганда,
 Осмоншар кўркамгина уй
 Кўрсатганда бўю бастини,
 Мен кўраман барчасида, ҳув —
 «Ўн иккилар» аҳди-шахтини!
 ...Лой пишитар чанани гилкор...
 Кошинназнинг илкида — сопол...
 Наққош, Бўёқ, Девор, Нақшинкор...
 Меъмор, Орау, Хаёл ва хаёл.

«Йил ўтса ҳам йил оша,
 Қўлдан тушмас пойтеша.
 Ишчи халқининг қўли
 Олтин бўлган ҳаминша!
 Олтин бўлган ҳаминша!»

VIII

Недан менинг шодлигим дуркун?
 Недан ғамгин қулишим маним?
 Тарих тилга киради бир кун,
 Бугунча мен айтай билганим:
 Гўри Амир қўр тўкиб мағрур,
 Наҳлавондай менга тикилар.
 Қўзларимга чалинмас қусур,
 Бунда бордир фақат зар, зар, зар...
 Бунда бордир бир дунё илм,
 Гинглар аро яширинган роз.
 Ҳамма бордир, ҳамма ва лекин
 Ўн икки жон бунда йўқ, холос!..
 Зулмат ичра қолганда ногоҳ,
 Нарсани кўз илғамас чоғдир.
 Сахролардай кенгу бегийҳ,
 Тарихнинг ҳам вароғи оқдир.

Недан менинг шодлигим дуркун?
 Недан ғамгин қулишим маним?
 Тарих тилга киради бир кун,

Бугунча мен айтай билганим:
Кўҳна Тарих, сура берма ўй,
Ҳайратланиш сенга ҳам даркор!
Рўбарўида чарх урмоқда-ку
Ўн икки жон, ўн икки меъмор!
Ҳа, ҳа, улар! Йўқ, ўзга эмас!
Самарқанддан биттаси, ана!
Бири ҳануз умридан сармаст
Андижонда тоғмин бошпана.
Пойтахтда бири кун кўрар,
Ўзгасига маскан — Бухоро.
Бир қўл каби, мушт каби юрар
Бу ҳамсаф эл, ҳамсаф фуқаро.

Недан менинг шодлигим дуркун?
Недан ғамгин кулишим маним?
Тарих тилга киради бир кун,
Бугунча мен айтай билганим:
Ўн икки жон — ажиб қисматдир,
Худди йилинг ўн икки ойи.
Ёзин-қинин сайр айла, бир-бир—
Далаларда кўргайсан доим.
Далалар, ҳе, бир чети мағриб,
Бир четида ухлайди машриқ.
Далаларнинг ям-яшил бағри
Дехқон учун энг кўҳна тарих!
Юлдузифат очилган чаноқ —
Ҳайратга моҳ буюк жангнома.
Ғўзаларда яшилаган яроқ,
Тарих, сенга битилган нома!

Недан менинг шодлигим дуркун?
Недан ғамгин кулишим маним?
Тарих тилга киради бир кун,
Бугунча мен айтай билганим:
Фазоларга қарар мунажжим,
Удугбекнинг илғар нигоҳин.
Юраги ҳам смиради жим
Милт-милт қилган юлдузлар оҳин.
Аторудга кўз югуртар у,
Сухайлини тун ичра истар.
Сўнг уйига ҳорғин қайтару
Боғчага сув очар оҳиста.
Суриоларга қўниб овозин
«Мана, мен!» — деб кўксига урмас.

Бахтни баҳам кўришга рози,
Лекин... лекин қайғусини бермас!

Недан менинг шодлигим дуркун?
Недан ғамгини кулишим маним?
Тарих тилга киради бир кун,
Бугунча мен айтай билганим,
Бастакор ҳам ўзича ёнур,
Куй тарафлар тонгларни кутиб,
Шеърятдан излаб қолар нур,
Алишернинг руҳин шод этиб,
Қоғоз узра вақиллар чизгай —
Роҳат топиб салгина жони.
Юрагининг чигини ўзгай
Сўнги нуқта қўйгани охи.
Куй... Қанчалар сафели куй бу!
Садоланган қайси гулшанда?
...Ўйин бўлса, «Нахтакор»га у
Тушмоқни ҳам қилмайди қанда.

Недан менинг шодлигим дуркун?
Недан ғамгини кулишим маним?
Тарих тилга киради бир кун,
Бугунча мен айтай билганим:
Ўқитувчи дўстим ҳар сафар
Қун уйғонмай отларар ишга.
Намозиномда боқчага кирар
Иштиқ турган ўзин олмишга...
...Бу — уйғозиб, тишмайди мана,
Нойтахтига излайди даво.
«Олтимин олти» деган бир сана
Хотиридан чиқмайди асло...
Буниси-чи, шоир, жангари,
Манглайига битгани олов.
...Вақт топила, жам бўлиб бари
Чойхонада дамларар палов.

Недан менинг шодлигим дуркун?
Недан ғамгини кулишим маним?
Тарих тилга киради бир кун,
Бугунча мен айтай билганим:
Мана, яшар — ишқилубчи чол —
Хотиралар ичра кўмилиб,
Манглайида кўради иқбол
Набиралар танишини қилиб.

Ўгли эса дастгоҳ бошида,
Мурватларда кўрар келгусини.
...Бу — чўлқувар, бола ёшидан
Дашт елида қорайган юзи...
Ҳаммасида бир аъмол эзгу,
Битта ташвиш, биргина ниёт,
Кўнглиларин банд этган ҳам шу —
Иратмоқлик улуг жамият.

Недан менинг шодлигим дуркун?
Недан ғамгин кулишим мааним?
Тарих тилга киради бир кун,
Бугунча мен айтай билганим:
Рост гап, дўши айланар бир бор
Юз йил, минг йил деганларида.
Собит тургай ўн икки меъмор
Ўзбекистон чаманларида.
Ўшанда ҳам кезгайлар мағрур,
Бу дунёни кўргайлар обод.
Ўшанда ҳам юракда сурур,
Қўлларида улғаяр ҳаёт.
Ўшанда ҳам Тарих энгикиб,
Дололмаса ёшлигини, инон,
Менинг каби бир шоир чиқиб
Ўшанда ҳам ёзгуси достон!

IX

Турибди бир бола

Мақбара қошида,
Кўзида хаёлар
Патирлар унинг.
Эй дўстлар, у кимдир?..
Дилимда нашида! —
У бола укамдир,
Укамдир менинг!

Бунчалар хаёлкан

Бўлмоқни қўйсанг-чи,
Ўқи-ўрган, укам,
Фанини гангитиб!
Дўстларингни топиб
Ўйноқлаб юрсанг-чи.

Югуриб, тўн тешиб,
Майдон чапштиб?

Вақт кеч. Юр, укам,

Оёқларинг толган.
Уйингда онанг ҳам
Бўлгандир интиқ.
Сабабин айтарсан.
Бугунги хаёлга
Истасанг, қайтарсан
Эртами, индин.

Ун икки қаҳрамон —

Қай бири шу пайтда
Кўзингда галаён
Кўрмакда балки,
Хайратингни кўриб,
Ўзи ҳам хайратда
Меҳрда термилиб
Турмакда балки...

Гумбазда ўйнайди

Ўша нур, ўша нур,
Уфқ аста ямлайди
Офтобни, қара!
Заволлар...
Саволлар...
Юр, укам, қани, юр!
Олдинда хаёслар...
Ортда мақбара...

1967

БЕШГУЛ

*Менинг сокиг мекканим,
Қутлайман сени.*

А. С. ПУШКИН

I

Йироқлардан учиб келар битта парвона.
Мен бағринга қайтмоқдаман, бу — менман, Она!
Аллақандай қаноғли руҳ, қордай пок сурур
Тўшиб қолган туйғуларга бориб уришур.
Қиндик қони тўкилган ер — саяздагоҳ буюк...
Нисон учун жой топилмас бундан-да суюк!
Болалигим билан суҳбат қурарман унда...
Асфальт йўлда машина ҳам елар қуюндай!
Қадим Бешгул, она қинлоқ, дўшидек макон,
Москвадан қайтмоқдаман, мана, сен томон.

II

Табиат-ку, сенга берган беназир чирой,
Ёнда — иллий ҳошияли бир ҳовлиқма сой,
Бир томонинг Шаҳрихондир, бир ёғинг — Қува.
Бир томонинг пахта майдон, ям-яшил увал...
Соғинч ҳисси юракда-ю ёдимда бир-бир
Олие ўтмин, бугун, эртанг чизмақда тасвир.
Не тонг, ахир сенга битта фарзанд эрурман,
Сенинг мўъжаз юрагингда қалққан гурурман.
Ёзмақдаман, хушнуд этеам деб умидворман,
Ёзмасам гар на шоирман, на йўқ, на борман.

III

...Ўн саккизга кирганимда тошиб, тўлиқиб,
Хуреандлигим ичга сизмай, бағриндан чиқиб
Ўқинмоққа Москвага бўлдим равона,
Орта маънос қараб қолдинг бамисол она.
Олие ёқда қийналмасми иш қўрмаган бош?
Одам ташиб, яхшиларга бўларми йўлдош?
Ёғли натир қўмеаб қолса, ким ёшиб берар?
Шакарналак қовун деса, ким тошиб берар? —
Қолдинг, шундай хавотирлар, ташвишларга гарқ,
Ёшлик экан, кетавердим мен эса бефарқ.

IV

Кўк «Волга»да келин-куёв ўтишди. Дарҳол
Сутдек ошпоқ кечаларга етаклар хаёл:
...Ясатиғлик аравада келмакда келин,
Ёш-яланглар эса тўсмак бўлади йўлин.
Белбоғлардан тугилади бирпасда арқон,
«Ёр-ёр, ўлан» садосига тулиб ер-осмон,
Арава ҳам яқинлашар: «Тўйлар муборак!»
«Келинпошша белбоққа бой бўлсалар керак?»
«Даструмоллик бўлиб қолсак ажабмас ахир!»
«Қарэ»ни узиб қимирлайди арава охир.

V

«Бешкал» эди сенинг номинг подшо замони,
Девор каби қуладию Қўқоннинг хони,
Қишлоқдаги пайкалларни хат қилмоқ учун
Танобчилар ер ўлчашга келишар бир кун.
Беш йигитни қўшиб берар тезда оқсоқол.
Фавқулодда, дев жуссали, соддаю ҳалол,
Яланг даврон йигитларнинг бари кал экан,
Бири ярғоқ, бири яғир, бири сал экан!
Танобчилар кула-кула дебдилар: «Беш кал!»
Ўшаларнинг ҳимматидан қолган бу ишкал.

VI

Йўлдош ота келганида қишлоққа илк бор
«Бешкал» номи оқсоқолга ёқмабди зинҳор:
«Ахир бунда тулпор отнинг туёғидай ер
Меҳнат қилсанг, ботмон-ботмон пахта берай дер!
«Бешкал» эмас, «Бешгул» дея атанглар энди,
Энди юртнинг манглайида толе кўринди...
Булбул инин парваришлар, бизлар-ку — инсон,
Гулзор бўлсин, боғ-роғ бўлсин жон Ўзбекистон!»
Отам эслар бугун: «Топган келтираркан гул:
Йўлдош ота ҳимматидан қолгандир Бешгул!»

VII

...Қиш кунлари зерикарли кечар, бесурур,
Туюлади сукунатда ўтгандай умр.
Қор қўйнида мудраб ётар суронли ҳаёт,
Чарчоғини чиқармоқда балки коинот...

Лекин қаранг, жимликнинг ҳам тўлғоқ-дарди бор:
Милтиқларнинг «пақ-пақ»ида қолди тўқайзор!
Қаманштирар, кўзни олар қорнинг жилваси,
Афеус, ўққа ем бўлди-да, бирор илвасин!
Хув... қор узра елиб борар бир қора нуқта,
У тозидир, ов ортидан учмоқда ўқдай.

VIII

Овни шундай ардоқлайди, севди отам!
Қалби титрар эсга тушса ўша олис дам,
Хаёлида тустовуқлар юрарди чоғи,
Гала-гала ўрдакларни кўрарди чоғи.
Менинг овга меҳрим борми, йўқми; билмайман,
Милтиқ нима, ўрдак нима — парво қилмайман.
Чунки овим ўзгачадир, орзум ҳам ўзга,
Қушдан кўра мунгоқдирман бир ширин сўзга,
Сўз билан дил овламоқдир мурод ва ният,
Қурашлардан тап тортмасин, дейман, шеърият!

IX

...Машинага эргашар тол, югурар терак,
Олисларда ер айланар, булар чирпирак.
Олисларда тенгқурларим қўриқ очадир,
Ҳали пинҳон чаманларга йўриқ очадир.
Чорак аср остонаси ортимда, мана,
Не-не кураш, меҳнат, синов олдимда яна.
Қалам тутсам, Алишерни кўраман ногоҳ,
Арслон кўзли Ойбек боқар — шиддатли нигоҳ!
Шеъриятда қўриқ очмоқ истаса шоир,
Халқ дилида нелар пинҳон — илғасин моҳир!

X

Қарайману йигитликнинг хаёлларига,
Ўмирликнинг уч-қуйруқсиз саволларига
Ингиламан. Лекин мендан қочади улар,
Гўё лабдан бир умрга учган кулгулар.
Ихтиёрсиз далаларга чиқиб кетаман,
Жимиб ётган кенгликлардан садо кутаман.
Тўқайларни ҳайдаб солган пахтазор ҳам жим,
Пахтазорга термиламан, толиқар кўзим!
Жимлик, жимлик... Туриб қолдим термилиб узоқ:
Ўсемирлигим ўтган бунда мисоли чақмоқ.

XI

Ана, пайкал аро юрар суворий йингит,
Осмондаги юлдузлардай саноқсиз чигит
Эгатларга қуйилади. Шунда чавадоз
Хиргойисни бошлайди-ю дил ёзар бироз:
«Хайлимда пари бўлган, пари бўлган қиз,
Печун бизни қолдирдингиз пайкалда ёғиз?
Ёлғизликнинг дарди ёмон, дарди ёмон-ей!
Унга кўнгил боғлаганлар тонмас омон-ей!»
Яна ерга чигит экар. Умидми, чигит?
Пайкал аро от суради суворий йингит.

XII

Бу ерларда мол боққандим печачечачи йил,
Қир ҳам билар, сой ҳам билар — барчаси кафил.
Ашил-ганил мактаб бориш, қайтиш шу йўсин,
Меҳр қўйиб ўқимоққа вақт бермас изи...
Изи эмин! Қўлимда-ку барча изи, ҳа!
Болаларча солар эдим доврўқ, қаҳ-қаҳа!
Сасензгина тинглар эди ўйчан далалар,
Печун ахир, — англамасдим ўша паллалар.
Бир оғиз сўз гапирмайди далалар ҳамон,
Ҳамон гоҳ нур, гоҳи ёмғир ёдирар осмон.

XIII

Фаройибот болалигим, қандай сеҳринг бор?
Қад ростлайсан хотиралар ичра улуғвор!
Рўза ойи кеч кирганда болалар бари
Ҳар эшикда такрорлардик тўти синари:
 «Косага буғдой қўйгандим,
 Учдимикин-о, учдимикин-а!
 Фалончихонлар чиқмайди,
 Тугдимикин-о, тугдимикин-а?...»
Кеч қолганлар чиқмагунча тинчимасдик биз,
Йўлга синамай тошар эди қувноқ сафимиз.
Сўнгра хуфтон қилар эдик рамазон айта,
«Уй-уйинга!...» — деб қўярдик, уйларга қайта...

XIV

Баҳор бўлса, чорларди-ю яйлов, далалар,
Чиллак-дасга ўйнар эдик ҳамма болалар.

Ёз кунлари хуш ёқарди зангори осмон,
Зор кутардик полизларга келмагин хазон.
Хазанаклар териб смак гапшти қандай соз,
Кузги боғлар оғушида дамлар сарафроз...
Бутун эса укаларим юмуш ила банд,
Бош қашувга қўли тегмас катталар монанд.
Бекинмачоқ, чиллак ўйнаш уларга ордай,
Бошларида худди дунё ташвиши бордай.

XV

Сидқидилдан эслар, билар бизнинг ёш насл,
Ҳали кезмай далаларда заъфарон фасл,
Қишлоқ аро тўй-маърака айланганини,
Эл тарафга шодумонлик найланганини!
Тўйхонага келаверар ёшу қари — жам,
Қаҳ-қаҳадан ярагандек тўй бу олам,
Саҳаргача сафо этар буюдойранг юзлар,
Қарсақлардан ухлай олмас кўкда юлдузлар!
Шундай! Қишлоқ базмларин кўрмаган инсон
Бу дунёга келмабди ҳеч десалар, инсон!

XVI

Тўй! Демакки, ўша ерда фароғат, ҳузур!
«Тўй» сўзидан оқажакдир кўнгилларга нур!
Азон туриб қарасангиз, бир бола келар,
Велюсинед минганича келмасу слар:
«Мамат ака ёшасига тўйга айтади!» —
Бирнасадёқ юртни тўйга айтиб қайтади.
Қани энди, отланинг ҳей, Муҳаммад Али!
Уйда ётиб бўлармиди тўйлар маҳали!
«Тўйга борсанг — тўйиб боргин» — деган замонмас,
Дўстлар ила бу тўйда бир маст бўлайлик, маст!

XVII

Келишмоқда чавандозлар! Ўўлдан қоч, бола!
Ана соврин, ана гилам, ана сарнолар!
Бир йил, бир йил — ўн икки ой тинмаган қишлоқ,
Ҳордиқни ҳам ёдга олиб бермоқда улоқ!
Энгилни ким? Қани кимнинг тушори аъло?
Балки Рустам ютиб чиқар, Райимберди ё?
Йигит учун элга кулги бўлиш ёмон сўз!
Отим қани? Мен ҳеч кимга очтирмайман кўз!

Жўралар, ҳой, отни қичанг, эл турса қараб,
Юрақларга шер шиддати киргай, очиқ гап!

XVIII

Чоллар эса давра қуриб, бўлишиб тўп-тўп,
Кечалари дostonхонлик қилишарди хўп.
Қимир этмай тинглашарди, ўқиб берардим:
Алломинининг заҳматларини, Равшанининг дардин,
Гўрўғлининг шидатларини яқин сезарлар,
Йилмаярлар, ногаҳоний ғамдан безарлар:
«О, Кунтуғмин! Холбекангда қолмади бардон...» —
Дейдилар-да, кўзларида ҳалқаланар ён.
Сехргар сўз, сен қанчалар қудрати улуг!
Шафқатли дил, сен қанчалар тенгсиз ва буюк!

XIX

Кексаларнинг бугун жуда ўйлари фузул,
Набиралар ташвиши-ку старлик ўзи!
Бироқ сўраб қолишади: «Хўш, нима гаплар?
Тиниб-тинчиб кетиндим, ўғлим, араблар?
Сизлар ёшсиз, сиз билмайсиз «уруш» дегани.
Эдан чиқмас ўғилларнинг жангга кетгани.
Фарзанд бўлса... тобутингни борса кўтариб,
Бизлар эса фарзандларни кўмдик, во дариг!
Қолавердик фарзандларнинг тортганча доғин,
Тополмадик эъозланга хоки тупроғин!»

XX

Мангуликни кўзлаб қолдинг қишлоғим, маана!
Мақтаб боғи гавжум, кечар мунгли таптана.
Жангтоҳлардан қайтишмади йиғирма ўғлон...
«Ўғлинигизга ҳайкал қўйдик», — дейингани он
Бўй бермаган бахт тимсоли бўлиб мужассам,
«Ўғлим кетти!» — деб чошибди Кумуш кампир ҳам!
Парда тушар. Бронзада ёнар номлари...
Вақт тополмай гўё уйга қайтмоққа, бари
Она қишлоқ, Она-Ватан бўлсин деб омон
Қасрдадир улар ҳамон, жанг қилар ҳамон!

XXI

...Мен хайканан кечаларнинг қўмсадим яна,
Мен дайдингни балки кутган эмассан, Она!

Бироқ, оддий ҳикмат борким, қайтса боласи,
Кучоқ очмоқ — волидаининг ёлғиз чораси.
Сенга томон тахтиравон йўллар тунибди,
Қарнайлардан савти наво кўкка учибди.
Ғанининг рости, шовқининини кўрмаган эрдим,
Шовқинингта омад берсин, нима ҳам дердим,
Ўзгалликни, янаришни тан олмоқ керак,
Уеиз ҳаёт қадрин, ахир, англамас юрак.

XXII

Ғарчи баҳор ўтар, неча қишу ёз ўтар,
Оқсоқолнинг ғанин отам ёдида тутар:
«Булбул ишин парваришлар, бизлар-ку — инсон,
Гулзор бўлсин, боғ-роғ бўлсин жон Ўзбекистон!»
Ёшлик ўтди, билар — ғарчи шовқинли дарё
Денгиз қадар суронини сақтолмас асло —
Отам юртнинг даласида барно қилди боғ,
Илк мевага оғиз тегди, энди кўнгил чоғ,
Энди хурсанд, боққа ўзин сезади масъул:
«Бу боғ Йўлдош ота айтган «Бешгул»дан бир гул!»

XXIII

Бу даҳр аро орзулардан ҳаёт битаркан,
Одам бир кун этагини қоқиб кетаркан,
Бир-бир кўздан кечирару жаҳон саройин,
Ўз авлодин истиқболин ўйлайди доим.
Дунё кўрдим, ақлим кирди, бордир мақсадим:
Янаиверсин, шу дийрим — букилмас қаддим!
Қизалоғим боши узра бўлсин соф осмон,
Қишлоғимнинг сукунатли бағрида шодмон
Туйиб-туйиб нафас олсин, билмасин алам,
Кўз унгида балқиб турсин қуёшли олам!

XXIV

Асрим улуғ, шу асримга фарзандман магар,
Улуғ асрим мадҳ этмакка шеърим сафарбар.
Унда зарра қусур кўрсам қалбим ўртанур,
Поклай дебон тиришурман. Тинмай бир умр
Қаергадир интиларкан жонсарақ дунё,
Айланаркан аста Замин бир молихулё,
Ўлим нурли ҳаёлларга ташларкан парда,
Ҳаёт мангу ўрмаларкан ҳужайраларда.

Тезкор замон лол айларкан ҳаттоки нурни,
Бир нуқтада қолмоқ ахир мумкин бўлурми?

XXV

...Машина ҳам кириб келди қуюн каби тез!
Саратоннинг сариқ кули эди-да, у кез —
Ҳароратдан ҳаллосларди машина жуда,
Боқдим: қишлоқ ёнаётгир ёзнинг мавжида!
Девор оша зардолулар саргайиб пишмиш,
Яшил боғлар ўртасига йўлкалар тушмиш,
Ишқомларнинг тағларига сепилмиш сувлар...
Дил-дилигдан қайнаб чиқар маъсуд туйғулар!
Меҳнат қучган, ардоқлаган ором, фароғат,
Бари, бари фаровонлик қилар башорат...

XXVI

Кичрайгандай кўринди уй. Қотди-ку бошим:
Ёки йиллар ўтиб менинг улғайди ёшим?
Гулқайчисин қўя солиб югурар отам,
Бир лаҳзада уруғ-аймоқ, дўст-ёр булар жам.
Ранг-рўйимга онам қараб чиқар бирма-бир:
Москвадан келаятир фарзанди ахир!
Елкамга қўл ташланади бари басма-бас,
Улар менга, мен уларга қиламан ҳавас...
«Йироқлардан учиб келди битта парвона:
Қучоғингга қайтдим энди! Ассалом, Она!»

1969

ОШИҚЛАР ЭРТАГИ

Юлдузги нурина минг нур етмас.

Хоразмий. «Мухаббатнома»дан

I

Неча кунки гамгиндир Вафо,
Кўзларига уйқу илинмас.
Тонг отдими, кун ботдими ё,
Йигитга ҳеч фарқи билинмас.
Неча кунки ёмғир олмас тин,
Паҳот осмон ўйилгани роят?
Бу томчилар ёмғирмас лекин,
Бу — йигитнинг кўз ёши ҳолоё.

Неча кунки Вафо ўзда йўқ.
Ўз-ўзига бегона мисол.
Еру кўкда, ҳатто сўзда йўқ
Уч-қуйруқсиз девона ҳаёл
Эргаштириб кетади йироқ...
Қалдируқнинг келар дараги.
Бу эмасдир момақалдиروқ,
Бу — ўқирган йигит юраги!

Битта қиз бор — атарлар Меҳр.
Меҳр, Меҳр, тўкис бир сеҳр!
Оҳ, шафтоли гулидай қирмиз
Чехрасидан оқ нур сочган қиз,
Ниҳол янглиғ позик, пораста,
Гунафшадан созу ораста,
Ўн еттига тўлган десам гар,
Адашмоғим бўлур муқаррар!

Неча кунки ул чехраси ол,
Шомда ботган офтоб бамисол
Ғойиб бўлди кўзлардан буткул.
Ортиқ жамол кўргизмайди ул,
Далаларга йўл олмайди ҳеч,
Боғлар сари тушмайди изи.
Ё уйдаи ётар эрта-кеч
Гулқиншоқнинг гул юзли қизи?

Неча кунки Вафо интизор,
Қиз чиқса деб жониқар ўғлон.

Дунё бўлар кўзларига тор,
Наст туюлар қорамтир осмон.
Шу он кўзда ялт этди чақмоқ,
Ялтиради тоғларнинг боши.
Бу йилдирим эмасдир мутлоқ,
Бу — ғамзада йигит қароши!

2

Боғ четида йигит билан қиз,
Одамлардан нарида ёлғиз
Ниҳолларни парварини этар:
Вафо ниҳол тагин юмшатар,
Меҳр эса сув қуяр аста,
Сув ҳам сингиб кетар бирнаса.
Ҳа, Вафонинг хотирида бор:
Аввалбаҳор, ушбу олмазор
Барпо бўлди тақир далада.
Даре тутагач, пешин паллада
Келишарди мактабдан бари —
Юқори синф ўқувчилари.
Шунда қизиқ иш бўлди содир,
Аён фақат Вафога бу сир:
Меҳр кўчат ушлаб турарди,
Вафо эса уя кўрарди.
Шу он қизга билдирмай ўғлон
Атир шиша беркитди пинҳон...
Ичига-чи, қоғоз солганди:
«М + В» дея ёзганди.

Ўссин, томир олсин севгимиз,
Асрларга қолсин севгимиз!
Шундоқ, лекин Меҳрга хануз
Очолмаган ишқ ҳақида сўз,
Билолмаган айтишнинг йўлини,
Айтиш қайда, тутмаган қўлини!
Қиз ушлаган ниҳолни ушлаб
Ошиқ йигит кўнглини хушлар...

Ўлтирдилар марзага икков.
Томирларда қон эмас, олов
Учқун сочиб оқар нуршиддат,
Гоҳ икки ёш этибон ҳиммат
Борлиқ сари нигоҳ отганда,
Борлиқ ўтга бўларди банда!

Меҳр, Меҳр, қирқ кокилли қиз,
Қайвонилар каби ҳаёлчап.
Ҳаёлларга толмоқни ҳаргиз
Ўз-ўзига этолмади мап.
Валлажатлар, ошпиқ-маъшуқлар
Шарафига битик қўшиқлар,
Мард қизларнинг фидокорлиги,
Севганига содиқ ёрлиги
Унинг ҳушин айлаб қўяр банд,
Ташлар ҳаёт қунига каманд.
Қитобларни ўқиса танҳо,
Қўлтиқлашган йиғит-қизни ё
Кўриб қолса ногоҳ кинода,
Қизаради ўшал аснода...

Позик адо сапамнинг кўзи
Ҳаёллардан ўзгани кўрмас.
Бир одоблик ва лекин ўзи
Ҳол сўратмас ёки ҳол сўрмас.
Чўққиларнинг қоридай маъсум...
Кўзларида ёнса табассум,
Ўнг бетида ногоҳон ошкор
Ярашиқли кулдиргичи бор.
Хунбичимдир қомати жуда,
Сарв ўхшай деб унлар беҳуда,
Шу орзуда ёнар оқ қайин...
Енгил нафас олгани сайин
Тор кўйлакни тўё атайин
Кўкраклари туртарди майин.
Юнқа лаблар қимтингани чоғ
Титраб кетар мисли гул япроғ,
Бу дудоғлар, о, бу қиз лақли
Бўса таъмин билмайди ҳали!

М е ҳ р

Ўтган кунни сиф — ҳаммамиз
Ишмо ёздик, ёдимда ҳамон.
Мавзу дилга яқини азиз...

В а ф о

«Мен ардоқлаб юрган қаҳрамон!»

М е ҳ р

Алпомишни ўйладим дарҳол
Отабекка талшинди ҳаёли,
Гузэл Кумуш, маъсума Барчин...
Барчасини севармен гарчи,
Ардоқлармен, аммо шу заҳот
Кўз олдимда жонланди Фарҳод!
Дунёга тенг тахт вориси ул,
Якка-ёлғиз суюкли ўғил,
Ой тугса ҳам ўшанга бўлғай,
Қун чиқса ҳам ўшанга кулғай.
Экин эсса эсгай шул тараф,
Шунда ёнмоқ — юлдузга шараф!
Не ками бор, не алами бор,
Бироқ йигит диёрма-диёр
Мискинликка қўл бериб, ажаб,
Олис арман элига қараб
Бош олди-ю кетди мардона...

В а ф о

Қойил қолди унга замона.

М е ҳ р

Ҳали билмай қандоқ эрур ёр,
Не тусдадур ул доларухсор,
Тинглаб кўрмай ҳали каломин,
Эшитибоқ биргина номин
Тайёр, кўксин захга бермоққа,
Бошин тоғу тошга урмоққа!

В а ф о

У тунларда ёнган ёлқиндан
Ўрнак олса арзигаёй чиндан.
Ўқиганман шарҳин беармон,
Айтсам, мен ҳам уни севарман!
У жонқуяр оғамдек ахир,
Гоҳ севгидан излаб қолсам сир,
Нон-туз бўлган чин дўстларга хос
Фарҳод билан кенгашурман, рост.

М е х р

Фарҳод, Фарҳод, ажиб шер ўғлон,
Ўз бошига гафго солибди:
Ёрин илк бор кўргани замон
Ҳатто беҳуш бўлиб қолибди!
Тожу тахт не севги олдида?
Ўзга бахт не севги олдида!
Оддийгина ошиқ, ёр бўлмоқ,
Қўшиқ айтмоқ, ўйнамоқ, кулмоқ,
Орзу каби тизгинсиз тақдир
Рўбарўида бош эгса ахир,
Бундай тақдир, бундай ишқ, жунун,
Подшоликдан устундир, устун!
Хуллас, нечук дейин баёнин?
Мен Фарҳоддан ёздим иншоини!..

Вафо сассиз ширин хўрсинди,
Сезди, қалбда нимадир унди.
Равшан тортиб кетди кўзлари,
Алвон рангга кирди юзлари,
Худди шундоқ: ёздилар иншо,
Назарида дунёда танҳо
Қаҳрамон йўқ Меҳрдан ўзга,
Меҳр, оҳ эй, сеҳрдан ўзга!
Саҳифалар тўлди бир-бирин,
Фақат номи қолди яширин.
«Меҳр» дея атаб бўлурми?
Офтобга тик қараб бўлурми?
Нем келган жойда беҳадик,
«Ширин» дея ёзди, пардалик...

В а ф о

Ҳаёт гўзал, ҳаёт нурафшон!
Бир болакай каби мен шодман.
Нарчинлайман Фарҳоддай шу он
Тон келса ҳам ботмону ботмон!
Тасоффми, қонуният ё?
Қаҳрамоним менинг — ул барно...
Хуллас, нечук дейин баёнин?
Мен Шириндан ёздим иншоини...

Сухбат ширин, шаккар — арода,
Қулоқ солар ҳатто самода

Вақти тигиз қўёшининг ўзи,
Уялгандан довуллаб юзи:
Икки гулнинг суҳбатини шинҳон
Эшитмаклик кимга бўлган шон?
Икки гулча ҳеч кимни сезмас,
Иккиси ҳам чиндан эди маст.

Икки гулча — икки ибtido:
Бор эзгулик иккисида жо!
Дунёнинг бор шижоати-ю
Иродаси, синмас шиддати,
Тоғ қолдирар каромати-ю
Муруввати, майли, мадади,
Муҳаббати, меҳру вафоси,
Гоҳи вафо, гоҳи жафоси —
Бари яшар нафасдай шинҳон,
Яшар мисли жон ўрнида жон
Ҳеч ким, ҳеч ким билмаган ҳолда
Шу покиза икки ниҳолда...

Суҳбат ширин, тилни ўради...
Бунн зимдан Осмон кўради,
Қувонади Меҳру Вафога,
Йигитга-ю қони қарога.
Бог иккисин кузатар эди;
Дарахтлар-чи, гўё қучай деб,
Бошларидан барглар сочай деб.
Шоҳчаларин узатар эди.
Юксакларда Қўнлар чарх урар,
Гоҳ йўлларин бог сари бурар.
Азбаройи хурсандликдан маст,
«Чирқ-чирқ» деру сўз айта олмас!
Ўзларини қўймоқда бир дам
Йўй тонолмай чумоллар ҳам
Ғизиллашар эди ҳар томон...
Мавжудотда кечар ҳаяжон!

Иккисига боқиб маҳли!
Табиат ҳам яшарди, гўё
Фарзанглардан рози бир она
Айтганидай мамнун шукрона...

3

Тун қўйнида мудрар Гулқинлоқ...
Вафо уйғоқ ўтарди бироқ.

Ана, ҳориб-чарчаб кун бўйи,
Естиқда бон қўйгани кўйи
Қотиб қонти она боғқини.
Рўзгорда ҳам қайнаб қолган иш:
Сигир бордир, томорқа-ю боғ,
Баридан қўл бўшагани чоғ
Мий олдига экилган кам-кам
Чимдим ўсма, райхон, гулга ҳам
Қараб қўяр камшир қақажон:
«Ўсма бўлса, ноумид шайтон,
Қўйғувчи ҳам кен қолар ахир!» —
Доб овулар ўзини камшир.

Ҳеч уйқу йўқ Вафода бугун,
Қўлоғига келар олис ун:
Адир ёқда, дилалар аро
Тракторми тувиллайди, ё
Шовуллайди сойдаги тўғон? —
Фарқлай олмас сира ҳам ўғлон.

Адир ёққа сирғанган экин
Қир айланиб қайтди-ю лекин
Қочган уйқу қайтмади ҳануз:
Юлдузларга танлаганди кўз,
Барин уйқу элигар эди,
Ҳориб баъзур милт-милт этарди...
Ҳатто бўлиб уйқуга рози
Ёлбошлади гарбога Тарози.

Вафо турди ўрнидан секин,
Енгил-сегил юрди боғ сари.
Орқасидан эрганди экин
Фавқулудда наво синари.
Кеча сўлим эди бағоят...
Қоронғуда тимиркиланди,
Пайнасларкан гулларининг бандин,
Бир даста гул узди инҳоят...

Ярим тулда нечун керак гул?
Ажаб, гулга нечук юмун бор?
Ёр ишқиди бўлиб беқарор
Ақдешани йиғинтириб ул
Меҳрларининг уйига шошар,
Эшик қолиб, девордан ошар!
Елдек борар, елда-ку сас бор.

У елдан ҳам эди беозор...
Меҳрларнинг ҳовлиси мана,
Она-бола ухлашар. Ана,
Паншахона ичида гўё
Парда тутган нариларнамо
Қўришмоқда Меҳр уйқуда.
Боқиб меҳри товланиб жуда
Гулдастасин авайлаб ўғлон
Аста қўйди қиз боши томон:
«Ёмон тушлар кўрмасин лобар,
Бўлғил, эй гул, ундан бохабар!
Иўламасин инсу жанислар ҳеч!
Қаро тушда бўлғил унга эш!

Эй, сочининг бўйларидан маст
Эй шаббода, тингла бир нафас,
Гар олисдан келар бўлса чанг,
Ё бўйи бад, ё дағал оҳанг,
Илтимосим, йўлатма бу ён,
Олиб кетгин саҳролар томон!
Рашимасин асло қизгина,
Ором олсин жони озгина!»

4

Ён-верига қарамай шитоб
Борар эди Чумоли хуноб.
Ажаб, бутун тошмадими дон?
Келтирмоқда йўқми ё имкон?
Сув босгандир балки инини?
Қуш тенадан кўрди-ю уни
Қанотларин бўш қўйиб, настлаб
Чумолидан сўрди: «Нима ган?»
«Ё сўрама! — Чумоли деди. —
Асло-асло қутмаган эдим.
Бўлган гани эшитсанг, аён,
Ўкинурсан сен ҳам бетумон...»
«Чумолижон, судралма ахир!
Тезроқ сўйла!» — Қуш дер бесабр.
«Сўйлай десам, сўйлашга тил йўқ,
Бироқ, афсус, ўзга бир йўл йўқ.
Мана эшит: Меҳр ва Вафо,
Ул ботиру ул кўзи шаҳло,
Табнатнинг икки боласи,
Гулгунчаси, суюк доласи,

Погаҳонда уришибдилар,
Йўлни ҳар ён буришибдилар!»
«Не сабабдан бу ҳол юз берини? —
Ҳайратидан ёқа унлар Қуш —
Атай қилган баки ўзлари...»
Катта-катта очиб кўзларин
Чумоли дер: «Уидоқмас асло!
Бу шайтоннинг ишидир қаро,
Орага шу гавго солибди:
Йигит қизни... ўшиб олибди!..»
Ушбу ганин эшитди-ю Қуш
Бошин эгиб маънос ва хомуш
Худди уни бузилган мисол
Учиб кетди бемажол, беҳол.
Шамол пайдо бўлди шу замон:
«Кел, елкамга мингин, миттижон!
Фаромуисан, шавқнинг паст нечун?
Сал рангинг ҳам ениққан бутун?...»
«Аразлабди Меҳр ва Вафо,
Йигит қизни ўшиб олибди.
Хафа бўлган қиз ўшал асно
Аччиқ қилиб кетиб қолибди...»
«Эвоҳ!» — деди ҳайратда Шамол,
Бўстон ичра икки навниҳол,
Сомон ичра икки олтин дои,
Ул мард йигит, ул қоши камон
Ранжитсалар бир-бирин наҳот?...
Хуфтон бўлиб кўнгли шу заҳот
Дил-дилидан ғуссаси тошди,
Амирлардан бир зумда ошди,
Далалардан ўтди сас мисол,
Ҳаялламай йўлларда Шамол
Чаманзорлар оралаб кетди,
Шошиб Гулнинг қошига етди!
Сўйлай деса, чиқмас эди сас,
Ҳансирайди, нафаси етмас!
Фақат деди: «Ёмон бўлибди!
Эҳ, қара-я... ўшиб олибди!»

Гул юзига урди қизил ранг,
Уялганин яшириб аранг,
Баъзур тонди ерга эгиб бош:
«Ўнволипти...» демакка бардош.
Гарчи кенг феъл, оғир ва вазмин,
Бироқ тинглаб тебранди Замин:

Садо берди гасирлаб тоғлар,
Титраб кетди тиниқ булоқлар!
Аён бўлди Осмонга бу сир;
Осмон маънос қовоғин солди,
Тунд булутга бурканиб олди,
Сўнгра деди: «Сўйла-чи, эй Ер!
Қолмоқдамен ташвишу ғамда,
Не кору ҳол ўзи оламда?
Нечун бордир орада нифоқ?
Меҳру Вафо эмаслар иноқ?
Икки ғунча — икки ибтидо,
Бор эзгулик иккисида жо!
Ғар ҳамжиҳат бўлмаса улар,
Бу дунёни босгай қайгулар!
Менга ким қўл узатар ахир?
Чексиз бағрим безатар ахир?»
Нидо қилар Замин ҳам: «Ҳайҳот!
Бас, ким мени айлагай обод?
Ким дон сочгай, ким чигит эккай?
Ардоқлагай, парвариш этгай?»
Мусибатдан қад букиб буткул
Япроқларин тўкар эди Гул:
«Кимга, улар бўлмаса агар,
Таратгаймен бўйи муаттар?»

Пилдирайди питрак Чумоли,
Тирикчилик эди хаёли:
«Бир-бирига этсалар жабр,
Ким боқади бизларни ахир?...»

5

Сув бўйида ўлтирар Вафо,
Хаёлидан кечарди онлар.
Титратувчи туйғулар аро
Ғимирларди шубҳа-ғумонлар.
Нима бўлди ўшанда ахир,
Нечун ўзин қўйди қийноққа?
Тош отганди сувга, бирма-бир
Ҳалқачалар қайтди қирғоққа.
Шундай қайтди хотиралар ҳам,
Юз бергандай ҳозирда гўё:
Меҳр икков кун ёйилган дам
Ўлтирарди пайкалда танҳо.
Иккиси ҳам мамнун ва шодон,

«Беш» олишди ахир иншодан!
Муаллима дедилар бироқ:
«Меҳр, Вафо, ўйланг яхшироқ,
Хатингиз саз, жойида имло,
Ўқувчисиз, шу ёнда ахир
Ишқни шундай таърифлаш надир?
Не дей мазмун-маънингизга, а?
Ярашурми шаънингизга, а?...»
Ҳозир бари пўниса-ю дўқ
Йигит-қизнинг хаёлида йўқ.

М е ҳ р

Ўқимоққа Тошкентга кетсак,
Фан боғида бирга сайр этсак,
Фазоларга учсак икковлон,
Шон-шарафлар қучсак икковлон.
Марсга қадам қўйган чоғимиз,
Эсга тушса Гулқиншлогимиз...

Сўзларди-ю Меҳр ёнарди,
Гулчеҳраси оловларди!
Бир парча ўт каби ҳар калом
Куйдирарди Вафони тамом!
Вафо шуида ўзин унутди,
Худди шайтон қўлидан тутди!
Каловланиб тургач бир фурсат,
Пайдо бўлиб қайдандир журъат,
Йўқ, журъатмас, ақлидан озди:
Қиз юзига... лабларин босди!
Вужудига кирди-ю титроқ,
Ногоҳ кетди ўзидан йироқ...
...Жаннат эмиш, атроф ёп-ёруғ,
Ҳаттоки қилт этган шамол йўқ.
Боқса, жаннат йигит-қизлари
Қўлтиқлашиб юрармиш бари.
«Беҳаёлар!» — дер эмиш Вафо,
Қайтиб келар эмиш акс-садо...

Кўзларини очди-ю ҳолсиз
Алаmidан йигит тўлғанди:
Ҳуркиб қочган капалақдай қиз
Аллақачон кетиб қолганди...

Шундан бери уйдан чиқмас қиз,
 Ё чиқса ҳам билдирмас ҳаргиз.
 Шундан бери дилгирдир Вафо
 Шундан бери айниган ҳаво,
 Соёлар тошқин, булутлар тўлғин,
 Далалар бўш, боғлар ҳам сўлғин,
 Интиқ эди қушлар унига,
 Чумолилар кирмин инига...

Вафо борар далалар томон,
 Гуллар териб келсам дер ўтлон.
 Ичи ёнар, усти шалаббо —
 Ҳеч бирига қилмайди нарво.
 Олисларда қуюлар булут,
 Гоҳи чақмоқ нусқуради ўт,
 Майсаларга ўғди ёмғир,
 Гўё сувда қолгани борлиқ...
 Кўрсатибми ё ғамғузориқ,
 Фаҳм этибми Вафо аҳволин,
 Даригу ғам париншонҳолин
 Йиллар эди она Табиат,
 Йиллар эди она Табиат...

Аламзада Вафо йўллардан
 Терар ёмғир ювган гуллардан,
 Уларда на чанг бор, на ғубор,
 Улардан на еттувси озор...
 Назматакдан терар бир даста,
 Чиншигул ҳам кўналар аста.
 Мойчечакдан саралар кам-кам,
 Оралатар бўтакўздан ҳам,
 Кеза-кеза ҳолдан тойганда,
 Уйга қайтар қош қорайганда...

Тун оғди-ю қўзғолди Вафо,
 Никори йўқ бир мақсад аро
 Гулдастасин қўлга олди-да,
 Меҳрларнинг уйи олди-да
 Найдо бўлди! Девордан яна
 Ошиб ўтди ошиқ мардона!
 «Эй гулларим, умидим сиздан!
 Чиқармангиз умримни издан!
 Мен густоҳлик қилибман, билдим,

Ҳам гумроҳлик қилибман, билдим!
Ул гунчага ёлворинг зор-зор,
Қабул этсин узримни бир бор!
Қабул этсин! Нўқса не қилгум?
Ўз ўтимдан ўзим ёқилгум!...»

Шундай дегач, гулларни нишҳон
Остонага қўйди-ю ўғлон
Елдек қайтди, елдан-ку сас бор,
У елдан ҳам эди беозор...

7

Ранжиб қолди Мехр — лобар қиз,
Қон-қоронғу бўлди жаҳони.
Наҳот ғазаб олдида ожиз,
Наҳот, оҳ-воҳ — ёлғиз имкони?
Алам қийнар қалбини баттар,
Тил уқмас-ку, алам-ку басир.
Умри бино бўлиб бу қадар
Ҳақоратга қолмаган ахир!
Булоқларнинг сувидай шаффоф,
Чаманларнинг ҳавосидай соф
Таратувчи руҳафзо ислар —
Туйғуга тош отмадиларми?
Ланжу попок, мажмағил ҳислар
Ботқоғига ботмадиларми?
Беандина, беадаб Вафо,
Бефаросат, бефарқ... На фақат
Кечирмоқ йўқ, йўқ эрур ҳатто
Қорасини кўрмоққа тоқат!
Шундай дерди идроки... Бироқ
Эшик сари ундарди оёқ.

Тонг саҳар қиз уйқудан турди,
Остонада... гулларни кўрди!
Кўрди-ю сует кетди юраги!
Худди шундай боғлар чечаги
Булул сасин тинглаб олисдан
Орзиқиндан, бир ширин ҳисдан
Ихтиёрсиз титрайди гоҳи...
Бу гулларнинг недир гуноҳи?
Бўтақўзда қалқиб турар ён,
Чиннигулнинг юзи қонгалош,
Эмиш эди мойчечак ҳам бош,
Кўриб қизда нуради бардон...

Кузатарди онаси пинҳон,
Қўриб гўё бўлди-ю ҳайрон
Билмагандай сўради: «Ия!
Оёқли гул қайдан келди-я!»
Бенарвороқ кўрсатиб ўзин
Қиз дер ерга тикканча кўзин:
«Келтирибди кечаси шамол...»
«Шундай дегин... Ҳа-ҳа, бемалол
Битта-битта териб юрган-да,
Хўш ақлли шамол экан-да!..
Лақиллатмай қола қолинг сиз!»

Қочиб уйга кириб кетар қиз!
Бари, бари ўхшарди тунга:
Табиат ҳам келар жулбулга,
Юксакларда чақмоқ чақилар,
Юксаклардан тушаркан ёмғир,
Деразани чоргаларди бир-бир
Ташқарига қизни чақирар.
«Нўқ, йўқ!» — дерди идроки, бироқ
Эшик тараф тортарди оёқ.

Даврозанинг устига минган
Қўрғониндек булутлар бари
Бамшоли қаноти синган
Бургутлардек эди жантари.
Шамол эса мунгли ва маънос
Теваракда кезиб юради;
«Чинқмайсанми, — деб, — эй қора кўз!»
Қиз эшигин тақ тақ уради.
«Нўқ, йўқ!» — дерди идроки, бироқ
Эшик тараф ундарди оёқ.

Шоштиради дўқ қилиб осмон:
Гумбурлайди момақалдироқ!
Қўрқиб кетар Мехр ногаҳон,
Вужудини босар қалтироқ!
Хайлига кенг дала келар,
Ингит ўнган хуш наъли келар...
Ўз-ўзига қиз дер шу они:
«Кечирсанг-чи бир бор Вафони!
Не керак гам, не керак қахр?
Кечирмоқ ҳам буюк бахт ахир!»
«Нўқ, йўқ!» — дерди идроки, бироқ

Эшик томон тортарди оёқ...
Меҳр энди чиқар югуриб!..
Қизнинг тоза рухсори, ажаб,
Шифтда тинган қушчалар кўриб
Гур учдилар осмонга қараб!
Учар экан тобора баланд,
Булулларнинг қора карвони
Бўлар эди парканду парканд,
Ёришарди манриқ осмони!

Йигит ва қиз аста боқдилар,
Ишқ селида пинҳон оқдилар.
Икки гулча — икки ибтидо,
Бор эзулик иккисидо жо!
Дунёнинг бор шижоати-ю
Иродаси, синмас шиддати,
Тонг қолдирар каромати-ю
Муруввати, майлу мадади,
Муҳаббати, меҳру вафоси,
Гоҳи вафо, гоҳи жафоси —
Бари яшар нафасдай пинҳон,
Яшар мисли жон ўрнида жон,
Ҳеч ким, ҳеч ким билмаган ҳолда,
Шу покиза икки ниҳолда...

Бор бўлсин-да, меҳр ила вафо!
Хор бўлсин-да, қаҳр ила жафо!

1976

*Туркистонни удугла токи,
Буида ётар боболар хоки...*

Ботқий дунё

БАҒИШЛОВ

Дўстим, сенга айтар ганим бор,
Эрмак учун ёзмайман асло.
Рўбарўмда турар барқарор
Курашлардан боқий бу дунё.
Аср боши сокин, оҳиста
Қирмизланди кураш онлари.
Ҳақиқат деб, ёруғ нур истаб
Камол тонди қаҳрамонларим.

Сукунатнинг сирли сасидан
Кўнгилларда портласа тугён,
Қўзғолонлар шабадасидан
Туғиларкан ҳайбатли бўрон!
Эҳтимолки, зўр тарақланган
Беҳистундан хат-сўзлар ўчар.
Эҳтимолки, миллион йил ёнган
Шуълаафшон юлдузлар ўчар!
Эл руҳидан, халқ имонидан
Ўчарми ҳеч эркнинг тимсоли?!
Кўҳна замин Шарқ майдонида
Эсиб қолди исён шамоли...

Бир томчи ёш ва бир қатра қон
Пайдо қилур минг битта достон.
Қандай чора топилур бироқ
Халқ дилидан узилса бир оҳ?..

Б и р и н ч и қ и с м

СУКУНАТ

Эътиқоднинг ринтаси назик,
Боғлан мушкул оддий қўл билан...
Насридиндай йигит эъзози —
Имон билан, содиқ дил билан.
Бир эътиқод қўйса — кифоя,
Мангу яшар ўша эътиқод!
Дил лавҳига битилди боя
«Дукчи эшон» деган сирли от...

БИРИНЧИ БОБ

*Эътиқодни қилгани
Эъзозини англаб ол.
СУКУНАТ*

1 .

Эмон тушдан асрасин худо!
Бой тонсаҳар уйғонди хомуш.
Эс-ҳушидан айлаб мосуво,
Кўз олдига турар маънум туш:
Кирган эмин вагонга Эшон,
Турай деса салом бермакка,
Азимбойда йўқ эмин дармон,
Тил йўқ эмин калом демакка.
Ҳазратининг чан сени юлуқ.
Салласи ҳам чувалган эмин.
Қўлларига садаф тасбиҳ йўқ,
Икки юзи бўялган эмин.
Олазарак қарабди Эшон,
Ўлтирибди, нома битибди.
Номадан ўт чиқиб поғаҳон,
Унинг ўзи ёниб кетибди!
Ёнибди-ю қуюқ кўк тутун
Азимбойни ўрабди бутун...
Поезд Масков сари елармин,
Саси қора туни тилармин...

«Дукчи пирим биздан кўп хафа...
 Шартми ўзга таъбир бўлмоғи?»
 Ахир «ихлос» — содда фалсафа,
 Ҳар кўнгилнинг суянган тоғи...
 Асли, ғалат экан бу дунё,
 Расамадни билмас экан ҳеч.
 Ҳайрон қолар бу ҳолга ҳатто,
 Кўпни кўрган Пётр Юрьевич —
 Масковлик бой, зангин, бадавлат.
 Сармояси сон-минг бўлибди,
 Шунча бойлик берган табиат
 Фарзанд берса, нима қилибди?
 Икки бойнинг кўксига алам,
 Қалблар мисли дарз кетган шиша.
 Иккисини сирдош этган ҳам,
 Дўст қилган ҳам, аҳтимол, уша.
 Ҳамдардлашиб қолган чоғлари,
 Армон тула кўнгил боғларин
 Сайр этишар эди бир зумда.
 Гоҳ Масковда, гоҳо Қримда...

3

Бой ҳасратга бермай ихтиёр,
 Танасига мундоқ уйлади:
 «Қариялар гапига бир бор
 Қулоқ оссам қандоқ бўлади?»
 Озми, солиб худони дилга,
 Дуо олиб шифо топганлар?
 Ажаб эмас, шунда манзилга
 Олдин етса, кейин чопганлар.
 Ўғил керак, бир ўғил холос!
 Зурёд керак ахир инсонга!
 Пишиқчилик, айни фасли ёз,
 Паноҳ тортиб борди Эшонга.
 Ўттизларда эди ул Эшон,
 Тахлар экан дукларни тезда.
 Бойга тилаб қаноат, имон,
 Деди: «Бўтам, бандалармиз-да.
 Азобларга, ҳақ демаса гар,
 Чидармиди Люб пайғамбар?»¹
 Бор эканки тенада хуршид,
 Сиз муридсиз, биз — пири муршид!»

Кўриб бойнинг қип-қизил юзин,
 Сихати пок, деб ўйлади пир;
 Бели тўла бола-ку ўзи,
 Ўз кучига ихлоси йўқдир!
 «Худо сизга ўғил бергувси! —
 Бахмал тумор тутқазар Ҳазрат. —
 Кўнглингизга имон киргувси,
 Дил устига тақингиз фақат.
 Айбга қўшманг, бандаси — гофил,
 Бир нарсани айтайин сизга:
 Ўғлингизга қўясиз кокил,
 Кокилини атайсиз бизга!»
 ...Вақт — оқар сув. Ўтиб ҳам кетиб
 Тўққиз ою тўққиз кун муддат,
 Отасининг кўнглин тоғ этиб,
 «Инга»лади мана шу Қудрат!
 Кўз тикдилар яна ўғил деб,
 Бироқ қизи Жаннат туғилди.
 Сидқидилдан дуо этмиш пир,
 Чўнга ихлос, дейдилар ахир...

Чониб кирди уйга шу асно
 Насриддинбек, гунгурдай ўғлон:
 «Қудрат келди, Қудрат, бойбуво!»
 Бир ондайқ ёришди жаҳон!
 «Юрибсанми соғу саломат?
 Варақлари онноқ дафтарим?
 Эш бўлдимми йўлингизда омад,
 Учиб келган эрка каптарим?
 Тетикмисан, айт, эй болунар,
 Шиддатлими учқур хаёлинг?
 Тиниқмидир булоқлар қадар
 Юсуф янглиғ ёрқин жамолнинг?
 Жон мисоли жонимга азиз...
 Онаси, боқ! — дейди бой масрур.
 Ғоз туради Қудрат, гимназиет. —
 Каттага хос салобатин кўр!»
 Чап томондан Салтанат — она,
 Ўнг томондан — ота парвона,
 Бир тарафда Ойчучукби ҳам,
 Насриддинбек, Жаннат — бари жам...

Масковдаги ҳавойи қушлар,
 Ташвишларнинг снгиш шарчаси,
 Дил қаърида кўчган қушлар,
 Туйғуларнинг ногоҳ зарбаси,
 Имкон билан ҳисоблашмасдан
 Қалқиб-қалқиб келган орзулар,
 Қаноти йўқ кўнгилга қасдан
 Тутқич бермай елган оҳулар,
 Хогирада қолди барчаси.
 Хотирамиз бамисли уммон:
 Садаф ила ёқут парчасин
 Бирдай азиз кўрмоғи аён.
 «Омон қайтдим, бузруквор, мана,
 Тўрт мучам соғ, мушфиқ волида!
 Билдим: фарзанд экан тантана
 Ота-она истиқболида!
 Эй, тоғларнинг ошпоқ виқори,
 Эй, боғларнинг порлоқ баҳори,
 Мен қанчалар соғиндим сизни,
 Соғ-саломат ўлтирибсизми?»

Хаста эди Салтанат хоним,
 Холсизланиб қоларди салга.
 Булганида агар имкони,
 Зорманда бод деган касалга
 Тутқизмасдан яйраб юрарди,
 Олам-жаҳон шодлик юракда!
 Сал нарсага кўзийди дарди,
 Тизи толар, жони ҳалакда.
 Туғилганда арзанда Қудрат,
 Салтанатнинг оғриб кўкраги,
 Кўнгли кетиб юрди-ю, — даҳшат! —
 Сут келмасдан қолди! Ҳўдаги —
 Қудратни ҳам ўз ўғли каби
 Катта қилди Ойчучук ойим.
 Ҳеч ким билмас бунинг сабабин,
 Нарвардигор билгувчи доим!
 Шунданмикин, Насриддин — Қудрат
 Бир-бирига сезарлар ҳурмат,
 Бир-бирига кўкалдош оға,
 Жонларин ҳам айлар садоға.

Кийининини олифталарча,
 Боқинилари кўзни олади.
 Чиқса агар кўчага, барча
 Орқасидан қараб қолади.
 Азимбойнинг туши эсига
 Масковдаги маскарад-баллар:
 Қудрат каби йилит сўзига
 Муштоқ бўлар эди тўзаллар.
 Ана, ўғли Қудрат олдида
 Насриддиннинг сибғи бўлак...
 Ғурур туйди ота қалбида
 Хурсанд эди мисоли тўдак.
 Кокилнини кесдирмоқ учун
 Боринганда Ҳазрат уйига,
 Дегандилар ул зот ҳам мамнун...
 Қўз югуртиб Қудрат бўйига:
 «Кенг самовот ичра барқарор
 Ҳар банданинг ўз юлдузи бор,
 Омон-эсон улғайса ўзи,
 Ёруғ бўлмай, бешак, юлдузи».

9

Қўлларини гириҳ қилганча
 Нигоҳ узмай турар Насриддин.
 Нигтиқ бўлди, Қудрат келганча.
 Сўйласа деб шаҳар сиридан.
 Қудрат деди: «Сарғузингим кўн...
 Бир санам-ла учрашиб қолдим.
 Белидан қўл ўтказиб туриб,
 Лабларидан бўсалар олдим!
 Ёнбошландик, десанг... оёғи...»
 «Йўрабсан-ку, сўйлайқол тездан!»
 «Эҳ, эсимдан чиқди у ёғи...»
 «Шу ери ҳам чиқарми эдан?» —
 Насриддиннинг ошар хушоби,
 Қудрат эса бошлар янғисин:
 «Бир кун битта гули, гулоби,
 Момақаймоқ, покиза ҳусн —
 Дилдор билан кирдик кулбага.
 Серноз экан, дегин, гулбадан,
 Минг хил хийла иккинхоф этдим,
 Қўндирганда... уйғониб кетдим!»

Сабоқ олди «тузем» мактабда,
 Ўсиб борди зеҳни кун сари.
 Қўриб қолди дарслик китобда
 Саидрасул² таржималарин.
 Олгин балиқ эртағими, ё
 Қриловнинг бирор масали —
 Ёдида йўқ; Қудратнинг аммо
 Бўлар эди шундай «касал»и:
 Қандай китоб тунса қўлига
 Шариллатиб ўқиб ташларди.
 Ўқо этса ҳам барин дилига,
 Гоҳ эсломай бошини қашларди...
 Масковда-чи, гимназияда,
 Тишиқланди хотираси сал.
 Ўқирди-да ҳаддан зиёда,
 Тафаккури тонарди сайқал.
 «Индиана», «Ёш Вертер», «Роб-Рой»,
 Завқ уйғотар Руссо, Толстой...
 Дерди Петр Юрьевич унга:
 «Қиргунг алабат дорилфунунга!»

II

Ҳали ёндир бизнинг қаҳрамон,
 Чанг босган йўқ паргасин ҳали.
 Ҳали бутун ундаги имон,
 Ҳайт севмоқ — инни-амали.
 Газетлардан билар: Парижда
 Қамалганин ноҳақ Дрейфус³.
 Давр сурмакда ошкор равишда
 Остергази, сотилган даюс.
 Қиссаеи кўн кўҳна дайрининг...
 Холи қолиб зериккан чоғи,
 Надеон¹ деган ўниқ шоирнинг
 Шеърларини ўқирди гоҳи,
 Ўргатинур талабаларга
 Даре қатори — инглиз тилини.
 Инглизча калималарга
 Кела қолар одамнинг тили.
 Ёқиб тушди бир сўз айниқса,
 Қани эди айтиб қониқса:
 «Ай лов ю» дер, дилда ишқ туяр,
 Насридинга мақтаниб қўяр...

Бой фарзандга ўчмасми азал,
 Ўғлим, дейди Насриддинни ҳам:
 «О, Насриддин — чилангар, асл!
 Бундоғини кам кўрди олам!
 Агар кетмон рахламасе у,
 Деҳқон маҳтал, кенг дала маҳтал.
 Уроқ ясаб, чархламасе у,
 Сарғайганча қолади найкал.
 Ўзи ҳам нақ уста Мадали
 Фатво берган, меҳр-ла қараб!
 Йигит тонмин умридан маъни
 Аланганинг «сочлар»ин тараб.
 Одамийлик илмида илғор,
 Қудрат билан қадрдон, қалин.
 Андаккина таъби назми бор,
 Гарчи йўқдир шеърый сайқали,
 Юрагида бормасми гурур,
 Шоирларга эргашиб қурғур
 Тахаллус ҳам танлаган ўхшаш:
 «Насрий» — яъни номига уйқаш».

«Сайиста айт: саррождан дарҳол
 Харид қилсин қайрилма эгар!
 Карвон шайла, совға-салом ол,
 Мингтепага жўнаймиз саҳар!...»
 Насриддин хўп хурсанд, ҳаволаб
 Гап-гаштакдан қайтганида кеч,
 Тўлиб кетди Ойчучук хола:
 «Болам, дарров уст-бошингни еч!
 Йўлга чиқмоқ бўлган бандаси
 Сал ўйига бўлар етгувчи.
 Дарвишмидинг, йиртиқ жандасин
 Қайга борса кийиб кетгувчи?
 Нок одамнинг гуноҳи камдир,
 Фаришталар йўлин сунургай...»
 Бир вақтгача Ойчучук кампир
 Эран-қаран совун кўниртгай.
 Кирларини ёяр-да дорга,
 Уйқу келар онаизорга.
 Тун-кечада дордаги кирлар
 Худди арвоҳ каби қимирлар.

Карвон борар Мингтепа тараф...
 Бой фойтунга чиқиб олганди.
 ...Йўлда — пачоқ қўқонарава
 Кучи билан ботиб қолганди.
 Зурга турар қирчанги қургур,
 Сўнгаларга ёпишган тери.
 Хотин дейди: «Ергина ютгур!»
 «Улов бўлмай кет!» — дейди эри.
 От тумшугин тагида туриб
 Хипчин ила уч яшар бола
 «Чух!» деб, отни қўяр-да уриб,
 Бўлмагач сўнг, қўлга тош олар...
 «Энди қайга борамиз, хотин?
 Камбағалга сабр-ку — бепул...»
 «Сабр таги бўлса сар олтин,
 Нега қуруқ қоламиз нуқул?»
 Бунга жавоб бера олмас эр,
 Хўрсинар-да, алам билан дер:
 «Хонавайрон⁵ бўлган бир сенми,
 Хор, саргардон бўлган бир сенми?»

15

Гулга кирган, яшарган боғлар,
 Чаманларнинг бекаларини —
 Ҳайдадилар — не-не қишлоқлар,
 Ватанларнинг эгаларини!
 Бу не бало? Бу қандай хўрлик?
 Чух, ҳароми! Дам олдингми, торт!»
 Торғай деру уринар шўрлик,
 Ўмганини яғир қилар от.
 Насриддинбек — ҳангоматалаб
 Чап гупчакка елка тирар ва —
 Бир силтанар! Яна! Ҳасирлаб
 Чиқиб кетар ботган арава!
 «Бор бўл ука! — сўйлар Бойдарвиш. —
 Турганида сендай полвонлар,
 Бошимизга ёғилиб қарғиш,
 Маскан бўлди дашту ёбонлар!..»
 «Шаҳрихонга боринг! — дер Қудрат, —
 Унда жой кўп, ер кўп... ва албат
 Бошпана ҳам топармиз сизга,
 Турмушингиз тушар бир изга».

Бой кўнглида нохуш гумоннинг
 Шарналари суринар эди:
 «Асакадан Дукчи эшоннинг
 Минораси кўринар эди.
 О, минора! Мисли паҳлавон
 Аён этар ҳазратнинг кучин!
 Бу гал эса кўзлардан ниҳон
 Ўттиз тўрт газ минора печун?..
 Минора йўқ... Уфқда — Олой,
 Қорли Олой кўргизар жамол...»
 Қудрат ҳайрон, таажжубда бой,
 Насриддин ҳам термилади лол.
 Мингтепага киради карвон,
 Қўш табақа дарвоза турар.
 Дарвозанинг олди кенг майдон...
 Турфа одам ивирсиб юрар.
 Бой мадраса ёқдан узмас кўз,
 «Минора...» дер, ҳеч келишмас сўз;
 Ҳа... Минора қулапти қишда...
 Пойдевори экан хом гиштдан...

Нохуш уйдан кетди қалтираб,
 Азимбойнинг жунжикди эти:
 Қулаб тушган минора, ёраб,
 Не фалокат белгиси эди?
 Асли... Ҳазрат сал-пал айнади,
 Тагин худо кечирсин ўзи,
 Ўн беш нафар сўфи шайлади,
 Бундоқ бўлди барига сўзи
 (Ҳаммасидан хабардордир бой) —
 «...Қўй етаклаб келгани доим
 Сен қошимга олиб киргин! Ҳой!
 Оғзинг маҳкам бўлсин, илойим!
 Қўй эканин фаҳм этиб дарҳол:
 «Бўтам, қўни келтирибсан-да!
 Балли, — дейман. — Камол топ, камол!
 Сендай бўлсин ҳар мўмин банда!»
 Ҳайрат ила уйига қайтар,
 Кўрганини қавмига айтар.
 Тинглаганининг чиқар тилига,
 Эшитганининг тарқар элига».

Ташқарида қизиқ манзара:
 Эчки-улоқ, қўй-қўзию от, •
 Уну урноқ, бугдой, кунжара,
 Бўз ила чит, сурн, шойи, банот,
 Шулу чақа «сўфи»лари шай.
 Қани, даврон — кимнинг даврони?
 Қўриб қолди бари биракай
 Азимбойнинг катта карвонин.
 Қутиб олар қаримсиқ юзди,
 Йқиккаккина бош сўфи Назар,
 Сўнгра ҳазрат қошига тезда
 Кириб кетар бермоққа хабар.
 «Эчки сўфи» чекидан шодмон,
 Қўзларида йилтирайди нам.
 «Ошак сўфи» олар шу замон
 Насриддиннинг эшагини ҳам.
 Қудрат отин етаклар биров,
 Хуржунларни тортишар дарров.
 Аравада фақат қанор қон,
 Қондан бошқа қолмади ҳисоб.

Жунбуш ичра катта хонадон! —
 Бой таширфи қутилар эди.
 «Кароматли меҳмонхона»дан
 Ичкарига ўтилар эди.
 Бесолов ош пинар эмиш, деб
 Эшитганди Насриддин. «...Магар
 Бари пирим қудратига зеб,
 Кароматга шак йўқ!» — дер Назар.
 Шуңдоқ девор таги, қоқ ерда
 Уч қозонда... пинарди таом!
 Насриддинбек: «Ё, тавба!» — дерди,
 Хайрон эди гимназист тамом.
 «Умр берсин пиримга худо!» —
 Сўзланар бой, мўйлабин силар.
 Ногоҳ келди ботин бир нидо:
 «Пирим печун ошкора қилар,
 Ошкор алдар авом-улусни?
 Шуңдоқ этмак ахир дурустми,
 Токайгача яширгай элдан?
 Дудни асраб бўлмайми елда?...»

Ош пишмоқда... ўтсиз, қозонда,
 Урилмоқда димоққа ҳиди...
 Насриддинбек қолди гумонда...
 Эртақларда юргандек эди...
 Тор долондан ўтаркан аста,
 Ўнгда ковак илғади кўзи.
 Ковакдан ўт чиқиб бир пасда
 Ялаб кетди йигитнинг юзи!
 Туриб қолди шўрлик ҳангу манг,
 Орқароқдан Назар берди сас:
 «Тезроқ юринг, бу ерда турманг!
 Ҳазратга шак келтириб бўлмас!
 Кўнглингизда уйғонган гумон,
 Шаккокликни қувмоққа нари
 Кўргиздилар бир сирни аён!
 Шундай нақдир кароматлари...»
 Насриддин дол сўзлар: «Кўдрат, кўр!
 Тавба, дейлик, пирнинг кучи зўр!»
 Ҳайратдан гоҳ тебратар бошин,
 Гоҳ сийпалар жизғанақ қошин...

Ўйтиқоднинг риштаси нозик,
 Боғлаш мушкул оддий қўл билан...
 Насриддиндай йигит эъзози —
 Имон билан, содиқ дил билан.
 Бир эътиқод қўйса — кифоя,
 Мангу яшар ўша эътиқод!
 Дил лавҳига битилди боя
 «Дукчи эшон» деган сирли от...
 Кенг ҳовлига чиққан чоғда ҳам
 Чехраларга қарар Насриддин.
 Чехраларда ул соҳибкарам
 Улуғлигин кўрар Насриддин.
 Ҳув, мадраса пештоқи заррин,
 Балқиб турар яшанг офтобда;
 Олой тоғин, самонинг қаърин
 Кўрган каби илк бор шу тонда,
 Ҳаяжонда, ҳатто олмай тин
 Кўз югуртар бир-бир Насриддин.
 Барчасида Ҳазрат — буюк руҳ
 Аён этар шаън ила шукӯҳ!

Ўрта бўйли, эчки соқолли,
 Юзларида гўшти йўқ, содда,
 Мулойим сўз, ширин мақолли,
 Бир дарвиндўст хориқулудда!
 Одмигина саллаю кулоҳ,
 Малла чопон, буз кўйлак-иштон...
 Меҳмонлардан бўлганди огоҳ,
 Хос жойида кутарди Эшон.
 «Интиқ эдик, шукур худоға...»
 «Дамликмилар, пирим?» — деди бой.
 «Дуоимиз бўлсин садоға!
 Қирғандирман тушга ҳойнаҳой?»
 «Ҳа-ҳа!..» — деру бой ушлар ёқа,
 Боз ихлоси ортади, ҳайҳот!
 Дукчи пирим шундоқ, шунақа...
 Унга аён ҳаёт ва мамот!
 «Пирим! Мана, Қудрат ўғлингиз!
 Тилаб берган тансиқ тўқлингиз!..
 Кўнглимизга солиб амри «кун»,
 Зийратга ошиқдик мамнун...»

Ўтирарди Чибил бўлис ҳам,
 Одам эмас, биққи қанор-да!
 Бой эслайди: бир йил муқаддам
 Қўришганди шунда, ифгорда.
 Ҳазрат сўйлар: «Қудратдай шерим
 Қофирларнинг орасида денг?»
 «Зинҳор танвиш қилмангиз, пирим!
 Қудрат менга ҳам ёқа, ҳам енг;
 Тилмоч зарур, биласиз, бироқ
 Сиз сиртидан тўн бичманг! Шукур:
 У бизлардан агарчи йироқ,
 Имонига етмагай нутур!
 Қани, ўғлим, тез қуръон тушир!»
 Овоз қўйиб Қудрат бемалол
 Қироат-ла бир сура ўқир.
 «Балли, бўтам, сўз-лафзинг ҳалол!
 Пазар! — деди. — Йигитларга боқ:
 Мадрасани кўргиз; хонақоҳ —
 Меҳробидан ҳикоят айла!
 Еш дилларга бут имон жойла!»

«Кўнчиб кетди фитнес-ю фасод,
 Кўнгилларга солди губорни.
 Олам аро кўфрий зулумот
 Қаро тўрин ёйиб юборди...
 Золимлар дер: — Уинони подшо
 Хутбаларда этилсин огоҳ;
 Чиқарилсин... «Қуръон»дан ҳатто
 «Қофир», «мушрик» каломлари... Оҳ!
 Пошшоликда борми диднат?
 Нарокаида эрур дину дун...» —
 Алам ичра ингради Ҳазрат!
 Азимбойдан чиқмас эди ун...
 Чибил бўлис деди: «Халқ — бежой,
 Зулм ахир жондан ўтгувси.
 Халқ — мисоли чироқдаги мой,
 Гугурт чақсанг ёниб кетгувси!»
 «...Ўзбекка тор қишлоғу шаҳар,
 Қирғизга тор тоғу даралар...
 Ўз ерида ўзи шумқадам.
 Сўйланг, кимнинг ери бу Ватан?»

Азимбой бош тебратар ёлғиз:
 «Шундоқ, пирим... Шунақадир, ҳа...»
 Аммо қалбда ғалати бир ҳис
 Бу сўзларга қўшилмас сира.
 Пир ғаройиб жунбушида ҳамон:
 «Аҳли ислом — бизлар; аммо баъд:
 Келиб қолди, деб, охир замон,
 Муридларим тилашар мадад!»
 Чибил бўлис энтикди: «Расво,
 Нўноқларга жуда ўхшаймиз.
 Уйдан жудо, ердаш мосуво...
 Мужикларни босмоққа шай — биз!
 Алам қилар, она тупроқда
 Юрсак ахир ўт еб, ажриқ еб.
 Қисинишиб четроқ-четроқда
 Кун санаймиз «ҳап, сеними» деб!
 Пирим!.. Бўлиб сояи сарвар,
 Чўғ солсангиз дилларга агар,
 Шарт синдириб тақдир шайинин,
 Гум қилардик... Николайини!»

Ҳазрат боқди лол худди сабий,
 Ҳириркан дўлана тасбиҳ,
 Булис гапин тинглаб асабий,
 Китоблардан излади таъбиҳ.
 Сунгра юртнинг бузилмоғидан
 Дили оғриб сўзлади Тақсир,
 Ғайридиннинг дузах чоҳида
 Ёнмоғини айлади тафсир.
 Куюб деди: «Бандаи қобил
 Ҳақ деб жондан кечар ҳар ишда.
 Билингизким, бир кун Азозил —
 Ҳт ва нурдан бўлган фаришта,
 Айтмиш: «Нечун бош эгай, нечун
 Лой жисмлиқ Одам Атоға?»
 Илло «ражим» бўлди ўшал кун,
 Қилмишлари ёқмай худоға.
 Не тонг, бугун оқиллар — ночор...
 Ражим бўлгон шайтонлар бисёр,
 Динимизни хасдек кўрибдир,
 Тупроғимиз топтаб юрибдир.

Аҳли ислом дийдан гирён,
 Аҳли куффор кулгондир энди.
 Китобларнинг ҳукми беомон:
 Охир замон бўлгондир энди.
 Бижғиб борур фитна-ю фасод,
 Имонларға, ҳайҳот, тушди дарз.
 Аҳли ислом: «Ўйход! — дер. — Ўйход!»
 Ўйход туғин тутмоқ бизга фарз.
 Бу хусусда «ғайб»дан фақирға
 Ижозат ҳам берилгон ул кун.
 Саъй этмоқлик лозимдир бирға,
 Золимлардан қутулмоғ учун!...» —
 Табиатан камган эди пир,
 Манглайида терлар кўринди.
 Туташ қонлар чимрилди; оғир
 Нафас олди, чуқур хўрсинди:
 «...Илалабад жисмимиздир гард,
 Бироқ ҳақ деб лов-лов ёнмоқ шарт!
 Ҳақ кўнгилға учқун солган дам,
 Чопар етгай барчангизға ҳам!...»

Азимбойга тушди катта ғам,
 (Бой ҳарқалай эмас бефаҳм):
 «Чопар етгай барчангизга ҳам?!»
 Дилин қучди ногаҳон ваҳм:
 Кўз унгида булди намоён
 Қуббалари юксак Петербург,
 Кўчалари настқам Шаҳрихон —
 Тап тортмас фил, ҳуркаккина мурғ...
 Хаёллари чалкашиб қолди,
 Чор атрофдан келганди қамраб.
 Бу даврада ярим йил олдин
 Айланмасди асло бундай гап.
 Тирик жоннинг тирик ташвиши,
 Тўй-маърака, мусулмончилик,
 Қаттиқ келган деҳқоннинг қиши,
 Томорқа, боғ, ободончилик —
 Хусусида саҳардан то шом
 Бир хил суҳбат этувди давом.
 Бироқ, энди!.. Тошиб кетса сой...
 Давлатидан қўрқар Азимбой!

Карвон борар Шаҳрихон томон...
 Бой фойтунга чиқиб олганди.
 Бир таноб ер ағдаргансимон
 Эзилганди, ҳориб-толганди.
 Катта-катта кўзлари юмуқ...
 Пир шаҳидан ҳайратда эди.
 Насриддин-чи, қўшиқ айтар шўх,
 Фавқулодда ғайратда эди.
 «Буюкликнинг тимсоли — Ҳазрат!
 Нақшин нигор мадраса — пойдор!
 Пештоқида ял-ял ёнар хат,
 Ёнишида шаъну шукуҳ бор!
 Ҳазрат — тенгсиз, бемисл қудрат,
 Иқтидорнинг танҳо устуни!..»
 Қудрат эса... билолмас Қудрат:
 «Ош пишиди-ю, қайда тутуни?
 Бу дунёда, бу Ер юзида —
 Ҳеч булганми шундай муъжиза?...»
 ...Уфқ қошига ўсмадай шу он
 Тортилганди олис Шаҳрихон.

ИККИНЧИ БОБ

*Юксада шамолнинг беланчагида,
Нафис чайқалади бир туп наъмват.*

ОЙБЕК

1

Эй, Шаҳрихон, жонажон маскан!
Эй, тупроғи ганжина диёр!
Тарихингни сўйлаб бермасдан,
Эсламасдан ўтмоғим душвор!
Насриддинжон — бизнинг қахрамон,
Меҳрим баланд унга кўк қадар.
Бироқ, афсус: у ҳам нотавон,
Кечмишингдан экан беҳабар.
...Ўтиб кетди бир ярим аср.
Қип-қизил чўл эди теварак.
Бедаво чўл сўлим, дилпазир
Чаманлардан кутарди дарак...
Юз элликча тиррақи қўй деб,
Она юрти — Қувани таплаб,
Ўзига шу чўлни кўрди эн
Азимбойнинг бобоси Ражаб.
Ўнта кўппак қўрғон қўриқлар;
Ражаббойдан — барча йўриқлар.
Йўриқларнинг эса ижросин
Насриддиннинг катта бобоси —

2

Тақсим қилар эди ўртада.
Йигирма қул пешана танғиб,
Мешни олиб, неча мартадан
Сув қидириб кетишар ганғиб.
Ражаббойнинг кўнглидан кечар:
«Чиқарсак-чи ариқ Нориндан?..»
Бундан кўра, эритиб ичар
Олиб келиб Олой қоридан!
Бирдан ҳаво айниган мисол
Қоп-қорайди кунботар томон.
Йироқларда кўринди яққол:
Кўч-куранли келар оломон.
Одамларнинг олди тўхташди
Юз қадамча қўрғондан нари.

Дуо ўқиб, йиглаб-сиқташди,
Сўнгра «оқ уй» тикинди бари:
Кимки хонга қилса хиёнат,
Қўчманчидай яшар омонат,
Хон гуноҳин кечмаса агар,
То умрбод кезар дарбадар.

3

(Ўратена, қадимий шаҳар,
Бўйин эгмай Қўқон хонига,
Турмушига қўшилди заҳар,
Йақбр қилди шўрлик жонига.
Не банданинг сўнди юлдузи,
Хон қасос-ўч ола бошлади:
Еш-қарини купна-қундузи
Аямасдан қириб ташлади!
Қолган-қутган, бева-бечора
Пода каби қувилди энди.
Беватаплар кезиб овора
Ражаббойлар ёнига қўнди...)
Гуноҳингдан ўтди, мана, хон!
Шодлан, эй халқ! Басдир кўрганинг!
Изи бермиш амир Умархон
Уй қургани, шаҳар қургани!
«Оқ уй»ларни бузишди дарҳол,
Йўл солишди, экишди ниҳол.
«Шаҳрихон» деб аталди манзил,
Минг саккиз юз йигирманчи йил...

4

Шаҳрихоннинг шаддод фарзанди —
Насриддин, ҳа, шундай, азалдан:
Аямайди ҳеч кимни, танти —
Ган хонаси келган маҳалда.
Бир кун: эски чориқ қўлида,
Бир чайқовчи, бозорда, чошгоҳ,
Бир шўрликни аврар дўлидай.
Насриддин дер: «Огоҳ бул, огоҳ!
Пулсирот бор у дунёда. Қил —
Кескирлиги пичоқнинг дами,
Бегуноҳлар юриб ўн минг йил
Йаннат сари қўйгай қадамин.
Бироқ кимда кўп бўлса гуноҳ,

Қадам босиб улгуролмас у:
Тиззалари қалтирашданоқ
Қулаб тушар дузахга, ёху!
Беғам, сен ҳам қўйганда қадам,
Тортиб кетгай чоҳи жаҳаннам.
Ёнажаксан. Ёнсин, деб, у кун
Ўз хотининг ташийди ўтин...»

5

Шеър муҳиби Азимбой баъзан
Насридинга дерди кўнгли чоғ:
«Шоирларга бой бўлса Ватан,
Келажаги, демакки, порлоқ!
Мен Масковга борган пайтларим,
Жўшиб-тошиб дилида севинч,
Ҳузур қилиб, Пушкин байтларин
Ёд ўқирди Петр Юрьевич.
Шоирларни ёқтирарди хўп,
Сухбатига эди интизор.
Насиб экан, мен тўғри келиб,
Баъзисида қатнашганим бор:
Ҳавас қилдим, кўксимда — имон,
Русьда экан шоирнинг хили!..
Гар хазина бўлса Туркистон,
Калитидир шуаро тили!
Шу хазина очилгай сенга,
Тиллолари сочилгай сенга!
На ишқнома, на бир жангнома,
Битиб бергил «Туркистоннома!»

6

Хоразмлик бир бек, шеърпараст⁶,
Илтимоси дилга этибдир:
Ва Хоразмий завқу шавқдан маст
Бир дурри пок иншо этибдир.
Муҳаббат деб уртанибдир ул,
Сўнг битибдир ишққа қасида,
Таърифлабдир ёрни... Ундоқ гул
Йўқдир Замин минтақасида!
Бундоқ севги таърифини ҳеч
Эшитмаган эканми, ваҳ-ваҳ,
Эҳтиросли Петр Юрьевич
Бармоғини тишлаб қолди нақ! —

(Ўша бекка ҳавас қилиб бой
Насриддинга кўргизар тадбир): —
Туркистон ҳам касб этиб чирой
Ўз-ўзини англайдир ахир!
Туркистонни улуғла, токи,
Шу тупроқда боболар хоки!
На ишқнома ва на жангнома,
Битиб бергил «Туркистоннома!»

7

Рухий парвоз ичра шоирим
Кўкрагини бериб танчага,
Кутган мисол Зухро Тоҳирин,
Кечаларни улар кечага.
Ибора-ю сўзлари хаста,
Етилмаган мевадайини сўр.
Қорачиқдай нуқта қўймасдан
Ёзиб қўяр «кўз» ўрнига, «кўр»¹
Балки Ватан илҳомлар берган,
Ғалаёнлар солган ёш бошга...
Балки, завқ-ла қалам йўндирган,
Шоир этган ҳис-туйғу бошқа?
Орау деган учқур аргумоқ,
Муҳаббатдай сирли чаманзор,
Ёнгинада йироқдан-йироқ,
Дилбаргина, мунистгина ёр!
Ҳилол бўлур унга узанги...
Кулгулари — тилло жаранги...
Хайлари — сув узра оққув...
Ҳурбакликда башини оҳу!

8

Гул баргидай маъсумадир қиз:
Бошга чирмаб толнинг баргагин,
Хивич ушлаб қўлида, ёлғиз —
Сайр қиларди боғнинг этагин.

* Ушбу мисрада «кўз» ва «кўр» сўзлари аслида араб илмосида берилган, иккинчи сўзда экинчи нуқтаси тушиб қолганлиги туфайли ўзига хос сўз ёпиши ҳосил бўлган (*Мухаррир*).

Оқ юзида доғ бўлиб ўйнар
Ишқомлардан тушган қўланка.
Олачиפור капалак қўнар
Узумлардан ўтиб гулшанга.
Капалакка термилар Жаннат:
«Хол-хол экан қаноти мунча?»
Кимдир ортдан келару шу пайт,
Токи Жаннат ўтирилгунча
Қўзларини беркитар чаққон!
Қўлочкашлар қайрилганча қиз —
Бор эмасми қўлида гавроп,
Эшитилар қисқагина: «Виз!!!»
Насриддиннинг ёнару юзи,
Бўртиб чиқар хивичини изи!
Қиз-чи, қочар. Ўқойдан жилмас
Насриддин. Эҳ, ер ҳам ёрилмас...

9

Жаннат! Менга дилгишангни бер!
Сен, ун саккиз ёшли, эй гўзал!
Эҳтимолки, ҳазрат Алишер
Сенга атаб ўзгандир газал!
Жаннат! Менга қўлгишангни бер,
Нозик-ниҳол эй, чашми офат!
Балки Машраб ёниб битган шеър
Сенинг учун тўқилган фақат!
Жаннат! Тенгсиз ҳусну чиройинг,
Сув бўйига чиқувдинг қачон?
Қадди бастинг кўриб Отойи
Нафис газал ёзиши бир замон!
Жаннат! Сочинг орқага ташлаб
Юргандинг боғда бирор кун?
Бобур боқиб, кўнглини гашлаб
Бошин олиб кетибди бутун!
Жаннат! Кўнглинг қаърида не сир?
Ҳеч бир шоир этолмас тасвир!
Юрагингни ёлғиз мен ўзим
Ваеф айларман, сирли юлдузим!

10

Қайси биринг ярадинг аввал:
Сенми, Жаннат? Ё жаннат боғи?
Лекин менга минг марта афзал

Кавсаридан меҳринг булоғи!
Қайдан чиқди «жаннат» каломи?
Қайдан чиқди руҳпарвар маъво?
Сен туғилгач, мадҳ этиб номинг
Боғни шундай атаңдими ё?..
Туңлар келган илҳом нариси
Ўнглаб кетар шоирдан холиб.
Кўз ён тўқар шоир ҳам ўзи
Жаннат нари ғамида қолиб.
Жаннат нари... Иқингинада
Тўнғош ўйнаб юрган қиз бола
Эди шундай полвон сийнада
Али юракни ўйната олар!
Икки дилда — битта камалак,
Камалакда аке этган фалак
Сокин бўлиб кўринар. Бироқ,
Пинҳон унда момақалди роқ.

11

Иккиси ҳам билишмас аммо:
Дилни эрта нима қилгай банд.
Зотан буни ўйлашдан маъно
Тона олмас ҳатто довийманд.
Бир нарсадан қувонгандами,
Кўкка етса одамнинг боши,
Келиб турган эртанинг ғами
Кемирмайди унинг бардошини.
Ҳозир-ю ҳузури ахир,
Синовлардан ўтган фалсафа.
Келса не тонг, эртага оғир —
Бизни кутиб ётган масофа!
Бугун бизлар ташвишдан ҳоли,
Ййратамиз ҳориган жонни.
Эртагани? Эртага, толе,
Ташлаб юбор, майли, осмонни!
Шундай ўйлар эди икки жон:
Полвон йиғит, павийҳол жондон.
Енгилтак деб уларни аммо
Койишимиз керакми? Асло!

12

Ўртадаги севги — арзанда,
Дил тубида ётган марварид.
Марваридки, ҳатто Искандар

Қурби етмас қилмоққа харид!
 Хеч ким воқиф эмас бу сирдан,
 У — ўрмонлар бағридай пинҳон.
 Билгувчи йўқ муаззам Ерда,
 Беҳабардир ҳаттоки осмон,
 На Азимбой, жонкуяр надар,
 На Салтанат, ғамғузор она...
 Ота-она, ажаб, шу қадар
 Ўз қизига эди бегона.
 Балки айтмас Жаннатнинг ўзи,
 Уятчанлик сабабдир... Бироқ,
 Ойчучуқнинг хирароқ кўзи
 Ҳаммадан ҳам илгар яхшироқ!
 У ўғлини кўрганда ҳам,
 Жаннат сочи ўганида ҳам,
 Нотинч ўйда, безовта ҳисда
 Бошин чайқаб қўяр оҳиста...

13

Муҳаббатнинг унбу достони,
 Назҳори ишқ, ҳавас, тафсилот —
 Қулоғига етган замони
 Бой туюқди: «Кимга бу иснод?
 Жаннат қайда, Насриддин қайда?
 Садафга тенг келарми сопол?
 Гавҳари нур порлаган жойда,
 Нур сўқирга эмасми увол?
 Таги наст ит, куфрони пьсмат!.. —
 Бой шахт билан ўридан турди. —
 Ўзбошимча Жаннат-чи, Жаннат?
 Жаннатнингги нима жин урди?
 Хошим! Шитоб қизингги чорла! —
 Кўриначага чўқди у такрор.
 Кўкрагида қалқди завор-ла
 Эшон берган кўк бахмал тумор.
 Жаннат томон боқмай атайлаб,
 Салтанатга деди: «Печук гап?
 Айибдими қизингнинг феълн?
 Нима дейди Шаҳрихон эли?»

14

Бошин эгиб ўлтирар Жаннат,
 «Қўйингиз! — дер хижлатда она. —
 Ундаймасдир... Насриддин мишбаъд

Қизгинамга бўлмас ҳамхона...»
«Иўқса нечун тунов кун боғда
Ничирлашиб юрди, ҳайҳиз?»
Юрак-бағри сизиб титроқдан
Суз бошлади сабри адо қиз:
«Э, шадари бузрукворим, рост,
Терганингиз — толе мен учун,
Зебуннисо куйлаган «Инжост»
Дилгинамнинг сирдоши бутун,
Ничирландим ел билан фақат,
Дуторгина қайтарди эрким.
Менга бўлди ҳамхона сифат
Куллиёти Подирабегим!
Елғиз шабнам олди изимни,
Елғиз кўзгу кўрди юзимни.
Ҳали покдир чўққиларда қор...
Мен шўрликда, айтинг, не айб бор?»

15

Суз тополмай тиниб қолди бой:
«Қулваччани ахир қай маҳал...»
«Муҳаббатда бой ила гадой
Посангиси бир эмиш азал...»
Қўлларини кестандай қиёқ
Сесканди бой: «Астағфурилло!
Қизинг эси «кирди-чиқди»роқ,
Шарманда ҳам қилгуси, илло...
Инсоф бергил, эй парвардигор!
Тур, беҳаё, ичкарига кир!
Қадам босма ташқари зинҳор,
Қумтош бўлиб, гум бўлиб ўтир!!»
...Қиз эшикка тикканча кўзин
Ичкарида ўлтирар холи,
Қафас ичра ўзига ўзи
Чучут отган қумри мисоли.
Уйда дерлар: «Жаннат бемормиш...»
«Жаннатда сал телбалик бормиш...»
Бегонага аёнмас бу сир,
Билмас ҳатто Ойчучук кампир.

16

Улфатчизик! Оҳ, қандай маза!
Хилват гўша, халфана палов,

Хум ичида кўпирган бўза,
Тил қичитар аския, пайров!..
Ёгдан бошқа масаллиқ тайёр.
Дустлар дили бўлди бир оз гаш.
Насриддин дер: «Йироқ-ку бозор,
Сой бўйида яшар жувозкаш».
Қудрат икков боришса, танҳо
Пашша қўриб ётар хужайин:
«Хўкиз касал, ёғ ҳам йўқ, аммо
Индинларга бўлиши тайин!»
Кийиб олиб бўйинтуруқни
Кунда узра Насриддин полвон
Айлантирди залворли ўқни,
Ғазнага ёғ қўйилди равон.
Бир ошлик ёғ олиб қайтдилар,
Воқеани кулиб айтдилар.
Насриддин ҳам «хўкиз» деган ном
Орттирволди, хулласи калом.

17

Тенгмўйсалар давраси хандон,
Бой-камбағал — ажратмас асло.
Ҳар йигитнинг кўлкаси — майдон,
Бунда ҳар ким ўзига пошшо.
Шу ердадир бўйи «бир қарич»
Ишчи Муса, ёши улўғроқ.
Шу ердадир деҳқон Бойдарвиш,
Улфати чор тўпланишар гоҳ,
Бордир сабзи тўғрамоқ «сир»и,
Қудрат кертса — сочдай ҳилвираб.
Бойдарвиш-чи — паловнинг пири,
Палов эмас, асал қилворар.
Ўт ёқиш ҳам унча осонмас,
Буни фақат удалар Муса.
Гапдан қолмас, оловда ёнмас —
Насриддин-чи, ейишга уста!
Гап кетади афандинамо
Нурсиз турмуш, бевафо дунё,
Тунда бевақт юлдуз учардан,
Хотин-халаж, бозор-ўчардан...

18

Тарк этмайди Қудрат одатин,
Қармоқ ташлаб ўлтирар сойга.

Насридиннинг қолмай тоқати
Деди: «Шундан ахир не фойда?
Балиқ бўлса, ана бозорда
Биттангага берар бир пақир!»
Қудрат айтди: «Эҳ, гапти бор-да!
Сен завқини билмайсан ахир!
Қишин-ёзин, ҳордиқ кунлари
Одам қолмас шаҳри Масковда.
Камбағалми, тўқми, ҳа — бари
Кун ўтказар шу балиқ овда!..»
«Ўзингники еган-ичганинг,
Қудратилло, кўрганинг гапир!
У ёқда ҳам, ростинг айт қани,
Учрайдирми биз каби фақир?»
«Муса ака! Оч бор, тўқ ҳам бор,
Бир қарасанг, нотавон диёр...
Этма, дерлар, ҳар ерни орзу,
Ҳар ерда бор тошу тарозу».

19

Бойдарвиш дер: «Кўп зиқна отанг,
Ука, оғир ботмасин сўзим.
Аҳволотим бўлганда ҳам танг
Чорасини топганман ўзим.
Йил бошидан: «Амиркон пахта» —
Дейман. Полвон билади барин.
Ҳар кўрганда сўрдим шу ҳақда,
Аmmo менга тегди «жайдари».
Жайдариси серҳосил эмас.
Пахтасининг гози йўқ, гози!
Битта менмас, бечора-бекас
Бунакчилар бойдан норози».
«Мени айтгин!» — сўз олди Муса. —
Мен дастгоҳда тўқийман мато.
Ишим асли ярим кун бўлса,
Тунлари ҳам ишлайман ҳатто!
Бўз тўқийман, тўқийману сурп,
Яланғочман ичида туриб.
Ҳаққим борми ахир айтмакка,
Пичоқ бориб етса суякка?..»

20

Қизиб кетди Қудратнинг қони,
Ҳаяжони тепди юзига.

Англатгуси қандай маънони,
 Нима десин Муса сўзига?
 Қандай суяк? Қанақа пичоқ,
 Нималар деб валдирайди у?
 Тузлуғига тунурган аҳмоқ,
 Ширин онга қўшилган оғу!
 «Қорин тўйиб қолдим эди?
 Тагин онга чақиртибман-а!...»
 «Керак эмас менга ювинди!
 Нулини ҳам тўлайман. Мана!
 Кетдим!» — «Таббай?» — шу қисқа калом
 Ўлтиргизди Мусани қайта.
 Наеридин сўз айтдим — тамом,
 У-бу дейиш мутлақ бечойда.
 «Бас! Урушдан чиқарми маъно?
 Тўс-тўполон, шўришу гавго
 Гузалларнинг қора тун сифат
 Зулфларида юз берсин фақат!»

21

Муса деди: «Бу гап сермаъни».
 Сўз бошлади Бойдарвин хандон:
 «Мириқиброқ чоғир ичгани
 Асакага бордик учовлон.Ичдик.
 Сал-нал қизаринди юз...
 Синиб-нетиб қолишдан қўрқмай,
 Атлас лозим кийган ҳилва қиз
 Нарироқда келарди, бай-бай...
 Муса шунда завқидан хуррам
 Қони жўшиб, кузатиб зимдан
 Эшиттириб деди: «Менга ҳам
 Керак эди атлас лозимдан!...»
 Қизнинг сўзга чеварлигига
 Қойил қолдим! Не дейди денг, қиз?
 «Чидасангиз саҳарлигига
 Олиб берар сизга поччангиз!»
 Тамом бўлди бечора Муса,
 Почорликда ҳўйрон биз бўлса.
 Турай десак, араганлар бор,
 Турмай десак, бордир номус-ор...»

22

Юмаланиб қолди нечаси!
 Гап қайнади турлик-турликдан.

«Бир кун, — деди Муса, — кечаси
Қайтар эдик бузахўрликдан.
Сутдек ойдин. Насриддин полвон
Бора солиб девор ёнига
Хўл қилдилар... эгаси шу он
Билиб қолиб, полвон шаънига
Сўз қотди-да! Валлажат шерга
Ёқмадим, деди ғазабдан:
«Мен таҳорат ушатар ерга
Уй қурдингиз нима сабабдан?...»
Зўр қаҳқаҳа ҳовлини қучди,
Ғала қушдек учди самога,
Гўё дилдан аламлар кўчди,
Қудуратлар кетди фанога.
Насриддин дер: «Косагул! Коса —
Айланмаса, бўлмас мураса!
Бизга ҳаёт берсин сизга ёш,
Қани, пишай деб қолдимиз он?»

23

Ошпазимиз имиллар мунча?
Дукчи эшон ошпази зўр-а!
Дўшингни бир айлантиргунча,
Тайёр бўлур паловхонтўра!
Тагин ўтсиз пиширар, ҳа-ҳа!...»
«Қўйсанг-чи!» — дер Муса қаниб бош.
«Рост гап, — дейди Қудрат. — Шунақа!»
«Дуо кетган, жуда сирли ош!
Аввалига мен ҳам, лакалов,
Ишонмасдан лақиллар эдим.
Бир ковакдан чиқди-ю олов,
Ялаб кетди буткул юз-бетим!
Ҳазрат эшон билибди шубҳам,
Қароматин ошкор айланги.
Юзларимда ҳали ҳозир ҳам
Сезилади ўша ўт тагти...»
«Ўҳ-ҳў!» — деди йигитлар бари, —
Тушибди-да ҳазрат назари!»
Сўнг ҳазратни ўйлашар узоқ,
Зўр қудратдан сўйлашар узоқ...

УЧИНЧИ БОБ

*Деганининг тубида дур қўн-қу, бироқ —
Тинч бўлай деганига қирғоқ яхшироқ.*

САЪДИЙ

1

«Чонар етгай барчангизга ҳам...»
Тақсир айтган шу бир оғиз гап
Азимбойга наҳотки ситам
Олиб келса бағрини доғлаб?
Оқ подшо-ку тоғдир, тоғдай зил,
Дунёга тенг самовий виқор...
Тоғ пойида юрган мажмағил
Чумоливинг нима иши бор?
Бирданига қутурса бўрон,
Чақмоқ чақса қўқда мисли ёй,
Сув бўйида мажнунтолсимон
Уришиброқ қолмасмикин бой?
Нима бўлар у ҳолда завод,
Нима бўлар пахтазорлари?
Айриларми банкидан? Наҳот?
Алданурми қарздорлари?
Ховли-боғ ҳам кетарми қўлдан?
Шайтон уни урару йўлдан,
Сўнгра эса... Йўқ! Йўқ! Басдир, бас!
Бу қисматга бой рози бўлмас!

2

«...Бундан ортиқ бермайди худо:
Завод тинмай ишлаسا ҳар гоҳ,
Йиғирилган ишлардан мато
Тўқимоққа қурилган дастгоҳ
Бўз дейсизми, читми, дока, сурп
Тўқиб турса, гумашталарим —
Андижону Қўқонда юриб
Пулласлар, ахир тенг ярим
Фойда тушар!..» Кеч куздан деҳқон —
Бўнакчилар беришар пахта.
Сўнг бойларнинг пахтасин арзон
Сотиб олар, ўз нулин мақтаб.
Қизиб кетса пахта савдоси,
Келиб қолса қор ҳам қаловга,

Уйғонару сафар ҳаваси,
Йўл солади шартга Масковга!
Қўмакланиб турганда бозор,
Жиндай ўздак кечару пулдор
Сарф қилади бамисли Хорун:
Қўтаради бозорнинг бориш!

3

Ўз парҳида пахта олмасдан
Заводчилар охир-оқибат,
Чора тоймай, унга бериб тап
Азимбойга келишар фақат.
Қайда ўзи бизнинг Азимбой?
Бозор қулфлаб бамайлихотир,
«Метрополь»да ётар ҳойнаҳой
Рақибларин енган баҳодир?
Қай башдаки савобга ботса
Қўллагуеи худованд карим.
Қимматроққа пахтаеин сотса,
Фойда тушар тагин тенг ярим!
Янамоқ-ку дунёда огир,
Бир салмоқлаб кўргин замонни:
Ақл билан сарф қилинган «бир»,
«Икки» олиб келса ёмонми?
Наҳот бойлик, завод, хонадон...
Ҳеч биридан қолмагай нишон?
Наҳот энди барини худо
Қўзларига кўрсатар рўи?

4

Бўлса одам чинакам софдил,
Идроки ҳам бўлар саришта,
«Тўғри келса банди қобил
Ҳақ деб жондан кечар ҳар ишда...»
Қолу бало, азиятни
Бой печундир олди уйига:
...«Ражим» деган тавқи лаянати
Илдилар сўнг шайтон буйнига!
Олло исмин зикр этмасанг ҳам,
Дилгинангда туржин «Ҳайё Ҳу!»
Куфр йўли элтгай жаҳаннам,
Ифнат йўли — имон йўли бу!..
Наҳотки пул, бойлигу зар деб

Имонидан кечгай Азимбой?
Савоблари тўзгиб бетартиб,
Дўзах сари учгай Азимбой?
Дўзах узра, ут узра, ҳайҳот,
Кўприк шуми?... Ўғни... пулсирот?
Азимбойнинг кузи тинди... Бас!
Бу қисматга бой рози бўлмас!

5

Икки туйғу бойни қийнайди,
Бир лаҳза ҳам қўймайди холи,
Бардошини гўё синайди,
Бир томонда олло жамоли,
Бир томонда тилло юз очар,
Не қиларин Азимбой билмас.
Қочай деса, қайга ҳам қочар,
Қувай деса, улар қувилмас.
Кундуз куни уйлаганлари
Гоҳ тушларин қилар безовта:
Гоҳ тортади денгиз камари,
Гоҳ юради бедана овда...
Тушунмайди. Тушлар ғалати.
Дилида ранж яшайди шиҳон.
Менга аён унинг ҳолати:
Қурашмоқда *Давлат* ва *Имон!*
Азимбойга беомон тақдир
«Ушла!» дея тутмақда шамшир.
Икки тиғи ёнар шуълавор,
Тиғни қўл-ла ушлаши даркор!

6

Тавба дегил, тавба дегил, ҳой!
Оғзингни юм! Оғзингга шамол!
Қаердан ҳам сенга Азимбой,
Тутуруқсиз, бўлмағур хаёл,
Шубҳа-ғумон, ваҳима, фарёд,
Васвасалар иланди ахир?
Кўз ўнгига келди шу заҳот
Салобатли, нуроний Тақсир:
«Ё юрдингми нопок ерларда?
Ё инсу жинс ҳаддан ошдимми?
Турмушингга ё бирор марта
Харом-ҳариш аралашдимми?»

Хайр-садақа — радди балодир,
Руза ойи келар. Бир ифтор
Минг гуноҳни ювмоққа қодир,
Сидқидилдан этсанг ихтиёр...»
Чақиртиргай Ҳазратни албат!
Хизмат қилгай бу ишда Қудрат!
Тақсирни деб, йўл юриб, ҳориб,
Қўй келтиргай Ҳиззахдан бориб!

7

Мана Пётр Юрьевич гувоҳ:
Ҳйнашиди-ю Масковда қимор,
Не учундир ҳаммадан кўпроқ
Азимбойга омад бўлди ёр.
У эсига олар кўп марта:
Суюнбой ҳам уч юзта қўйни —
Алмашдими ушанда қарта —
Бир лаҳзада бой бериб қўйди!
Бу ганга ҳам, мана, йил тўлар,
Қўйлардан-чи дарак йўқ бироқ.
Энди олиб келишса бўлар,
Насриддин ҳам кетар сал йироқ,
Юз бермасин тагин бир бало...
Билдиришмай дўсту ағёрга,
Шифо истаб Жаннатни гуё
Жўнатишди Чилтон мазорга.
«Унда чилла ўтирса, зора
Одам бўлиб қайтса бечора.
Йитиб кетар инс-жинс эҳтимол...» —
Азимбойда эди шу хаёл.

8

«Бойбуво! — дер Насриддин. — Оллоҳ
Умрингизга бергай барака!
Бир иш қилдик сиздан бесўроқ:
Бўнакчингиз Бойдарвиш ака
Вақтида сув қўя олмабди,
Ғўзалари тўкибди шона —
Бир дона ҳам кўсак қолмабди...
Бориб ерин кўрган ҳамона
Хафа бўлманг, дедиму шартта
Бир таноб ер бердим ўзимдан...»
Қудрат айтди: «Насриддин мард-да!

Дуст деб кечар ҳатто лузумдан!»
Ениб кетди Қудратга қараб,
Ўқони чиқиб турган бойбуво:
«Ҳали сиз ҳам бормисиз?.. Ераб!
Ўздан чиқса — қайдадир даво?
Охирлашиб қолдими замон?..
Хўп! Ҳиззахдан қайтинг соғ-омон,
Ғаплашурмиз кейин. Вассалом!
Суюнбойга дуои салом!»

9

Тагин бу кеч Ойчучук хола
Кир учун сув қуяр қозонга.
«Пок бўлиб чиқ сафарга, болам,
Покизалик лозим инсонга.
Пок ниятнинг очиқдир йўли,
Бало-қазо ўз-ўздан йитгай».
Кампир қайтди даладан кулиб,
Пахта бу йил кўкларга етгай!
Қутулишар бой қарзидан ҳам,
Насиб қилса, шу йили ахир
Насриддинга кичикроқ, кўркам
Тўй қилмоқни чўтлайди кампир.
Ўғлон дейди: «Она, не сабаб,
Ҳовли-боғда кўримас Жаннат?»
«Оҳ, Жаннатни қўйишди қамаб!
Бу бойбуванг ўлгур, феъли бад,
Чилла ўтир, деганмиш қизга.
Телбароқмиш Жаннат... Бу сўзга
Ишонмасман, ўлайин, гарчанд
Кўрганим йўқ ўзим, эй фарзанд!»

10

«Бари булар мен ўйлагандай», —
Деб ишонар экан одамзод.
Бошин тошга урса ҳам банда
Ўз билгича кечаркан ҳайт.
Азимбойни қўймайди тақдир,
Ташвишларнинг ками бормиди?
Бўрдоқи деб, йўқ эса ахир
Ҳиззахга ҳам юборармиди?
Ифторликка бор-қу бесаноқ
Қантарилиб ётган сўқимлар?

Шулдор учун эрмакдир бироқ
«Эшагидан қиммат тўқим»лар...
Биз учун ҳам иш ортди шича,
Воқе бўлди кутилмаган ҳол.
Улар йКиззах келинганича,
Еш эмасми, шундан эҳтимол,
Ҳйлаб ҳйга етишса олмас,
Ёки шартта кетишса олмас,
Тиништирар ният йўқ, ҳй йўқ,
Маслаҳат йўқ, маслаҳаттўй йўқ...

11

Очиқ одам эди Сулейбой.
Ҳазилеҳвар, шартаки, қув-да!
Девордаги дутор ва ўқ-ёй
Тавсифига мос келар жуда.
Дуторни-ку чалиб шонирар,
Гарчи овга унча ҳуши йўқ,
Бир мўлжалда уриб туширар
Қўниб қолса ёнғоққа чумчуқ.
Ҳзин машҳур овчидай чоғлар,
Укки каби кўзи ўткир, рост.
Бургутни ҳам қулатар ўқ-ла
Чумчуқ отар, гап шунда холос.
Меҳмон қилди уларни дарров,
Деди палов келган пайтида:
«Қўп бўлганмиз ўртоғим икков
Губирнотир зифатида...»
Сўнг Насриддин сўйлар Эшондан,
Элни кезган доврўқ ва шондан.
Шир ҳақида гап кетар бутун...
Қудрат эса тинга чиқар. Тун.

12

Тун. Тун... Йирик юлдузлар қат-қат,
Қўл узатсанг етудайини наст,
Райҳонларга элганди Қудрат,
Тун сеҳрида райҳонлар ҳам маст,
Бир ҳйноқи эди ислари...
Садо келар қулоққа араиғ,
Эҳтимолки Сангзордан нари
Кимдир кетмон терарди: «танг», «танг».
Станцияда, фанор нурида

Оппоқ тутун ўрлаган замон
Чинқирди-ю чиябўридай
Поезд жилди Самарқанд томон.
Нимага шод бўлмоқни билмай,
Ёқимсиздир гарчи оҳанги —
«Сайраворди» андиша қилмай
Отхонага боғланган ҳанги.
Жимлик. Жимлик... Қўйчивонлар ҳам
Фароғатга мойилдир бу дам.
...Суюнбой дер: «...Бу йил атайин
Тавоф этиб келгумдир тайин!»

13

Қудрат ҳовли кезарди. Бирдан
Эшитилди қувноқ ашула.
Девордаги тангадай ердан
Тушар эди бир тутам шуъла.
Қудрат ўзин олди панага:
Ўн олти ёш чамаси бир қиз
Ҳаваслари сиғмай хонага
Тош ойнанинг олдида ёлғиз
Ўз-ўзини томоша айлар,
Тақимиға ургувчи сочин
Чамбар қилиб бошига бойлар,
Сўнг керишар, ёзиб қулочин.
Кейин олар марварид, садаф,
Маржонларнинг қизилу оқин,
Ёқут кўзли туғноғич қадаб,
Сўнг бурнига тақар булоқи.
Тепасига санчиб уккипар
Қора қундуз телшагин кияр:
Ёмонларнинг тегмасин кўзи,
Чағир кўзлар гум бўлсин ўзи!

14

Безакларин олди бирма-бир,
Ҳеч нарсани фаҳм этмай пари
Қўйлагини счди-ю охир,
Сиймин бадан ҳайкал сингари
Қотиб қолди ойна олдида.
Анорлари титраб кўринди.
Сўнг зарёқа кўйлак олди-да,
Эзмай киймоқ бўлиб уринди.

Нимча олди ҳаваси ортиб,[»]
Авайларкан нимча зариши,
Қоринчасин ичига тортиб
Охир қадар тугмаларини...
Билмай қолди Қудрат шу асно:
Деразадан кирдими шамол,
Қиз сездими бегонапи ё,
Чироқ ўчди! Ўчди... Оҳтимол...
Нима сир бу? Не синоат бу?
Ё кўнгилда уйғонди туйғу?
Йигит турар эди ҳангу манг...
Кимдир кетмон терарди: «танг», «танг».

15

Қўрқоқ булар қиз бола халқи,
Кийик мисол юввош, беозор.
Ғунчақизда, ким билсин, балки
Тўмариснинг қайноқ қони бор.
Нарда тутар қизлар юзига,
Азал улар ёввойи, ҳуркак.
Ғунчақизнинг оҳу кўзига
Қарай олмас биронта эркак.
Бизнинг эса муллаваччамиз
Китобларга бериб ҳаётин,
Илм ила чархлади тамиз,
Бироқ қизнинг бундай шаддодин
Қўрган эмас ҳалига қадар.
Татьянанинг ожиз исёни,
Мулойим қиз Шириннинг бадар —
Юрагида кетган армони,
Умидлари мертик Наташа,
Бутун умри кемтик Катюша,
Бэла, Зухро... Барчаси обдан
Таниш эди унга китобдан.

16

Бутун Жиззах депарасида
Маҳалладан-маҳалла сари,
Уйдан-уйга, қиз борасида
Кўчиб юрар элнинг гаплари:
«Суюнбойнинг битта қизи бор,
«Ўғлим» дея эркалар доим».
«Ўғил йўқми?» «Ўғил не даркор»

Шундай қиздан берсин худоим!»
 Сулонбой ҳам хурсанд чоғида
 Битта ганини ўрганиб олган:
 «Ўғил бўлиб туғилмоғига
 Гунчақизга бир баҳя қолган...»
 Гунчақиз, ҳа, олов, тап тортмас,
 Давлатни ҳам сўрайди бу қиз!
 Оқ кўнглида асло гап ётмас,
 Катталардай идроки тўкис.
 Ёлғиз фарзанд бўлгани сабаб,
 Гулкўчатдай ўсарди яйраб,
 Алоҳида эътибор унга,
 Истаганда — ихтиёр унга...

17

Одам изи етмас тоғларда
 Сакраб-сакраб улғайган оҳу
 — Тушиб қолса водий ёқларга
 Аввалига дилида қўрқув,
 Ҳадик ила атрофга боқар,
 Хавф йўқлигини билгач, ниҳоят
 Майсазорлар ичра ўйноқлар
 Эркин сезиб ўзини гоёт...
 Гунчақизга эмас, йўқ зинҳор,
 Мен Қудратга келтирдим қиё!
 Гарчи йигит йўлбарслиги бор,
 Табиати оҳуларга хос!
 Нигоҳида ошқора ҳайрат,
 Дил лавҳида ниҳона туғчи,
 Уни гумон ишларга қайраб
 Гиж-гижларди ҳар лаҳза, ҳар он!
 Наеридин-чи, дўстини кўриб,
 Келтирай деб ганини, оҳ уриб,
 «Ай лов ю»ни айтар жўрттага,
 Совуқчилик солар ўртага.

18

Қадимлардан қолган одатдир
 Ишқ аталган ёниқ ҳангома.
 Мухаббатнинг умри абаддир,
 Мангуликка лойиқ жангнома.
 Тарих-ку бой фоже — аламга,
 Бир хил русум ҳоким ҳаминча:

Тоштингуси момик — алаига,
Учрашгуси заранг ва пиша!
Ақлидир гулчеҳра ойна,
Қунга нардоз бўлгувчи хўблар.
Бироқ севмоқ пайтида доим
Ўйга имкон тонамас маҳбублар!
Ғунчақиз ҳам отагини нигоҳ,
Нинқ сеҳридан бўлди-ю воқиф
Севиб қолди Қудратни, эвоҳ!
Тасодиф-да, қаранг, тасодиф!
Қиз севгиси сочмоқда шарар...
Қудрат ёнар буцдан беҳабар.
Билинурми гул атри, ғунча
Токи ўзи очилмагунча?

19

Эй, Ғунчақиз! Ойла гули!
Раҳм этгил, бўлма тошбағир!
Меҳришарвар отагининг кўнгли
Сенга бөглик — аёни-ку ахир!
Ота билар, қизин албатта
Ёстиқ қилиб олиб қоломас.
Вақт келар-да, тўй бўлар катта,
Туи қўйида таратиниб сас,
Қийқиришиб куёв жўралар
Қўчаларга сизмай келади.
Ёб-нчалар, сўнгра жўнарлар...
У ёғини худо билади:
Йўл оларсан ё мағриб сари,
Ё машириқдан топарсан макон.
Ҳа, қиз бола, жондай жигаринг,
Уйингдаги энг азиз меҳмон!..
Рўй берса-ю шундай ҳодиса:
Қуни келиб, кетаман деса:
Гарчи оти: «заифа», «мушлуғ»,
Уни тутиб қолгувчи куч йўқ!

20

Суюлбойчи, билмас ҳеч нарса,
Унда ўзга ташвишлар тайин:
Эрта саҳар яйловга бора,
Акю қўйлар тапласа, кейин
Меҳмонларни жўпатса... Маккор

Азимбой ҳам кўшни кўрган-да!
Алдинмасин дея баякбор,
Синамали чунон турганда,
Қўйга ўғлини юбормини, қара!
Ҳали билмай оқ-қора фарқин,
Савдо каби инда дуварак,
Ўр болакай қандоқ қиларкин?
Бу борада Гунчақиз ишиниқ!
Ажратолур фойда-зиёни:
Бир томонда турса ўн киши,
Ўзи олар битта томонни.
Савдоларга Суюнбой атай,
Таклиф этар қизин каттадай,
Сўйлашувлар хуфтон бўлганча:
Даромаду буромад қанча...

21

Суюнбой дер қизига саҳар:
«Ййловларга чиқамиз, ўғлим!»
«Хўш» деди қиз. Печун бу сафар.
Бормасам, деб оғринди кўнгли?
Шундай бўлар гоҳида инсон:
Оёқ тортмас, дил эса маънос...
Хавф-хатарни қилару гумон,
Ихтиёрсиз борар юзма-юз.
Гунчақиз ҳам дол эди, фақат
Нидо келди: «Бормагил зинҳор!»
Ажаб ҳолат, хатти-ҳаракат
Идрокини этарди инҳор!
Қиз минди қорабайирга.
Сўлиқ чайнар, ер тешинар от
Деган каби: «Айттинг қасрга
Қанот боғлаб учай, паризод!
Чақин билан бас бойлашайми,
Юлдузлашай, ё ойлашайми,
Етказайми масканингизга,
Кўҳи Қоғрга — ватанингизга?!»

22

«Ҳисори қўй қайси яйловда?»
«Қир ортида». Париддин қараб
Вазмин деди: «Икков дарровда
Бориб келсак...» Маъқул тушди гап.

От бошини бурдилар қирга,
Қамчи босди аввал Суюнбой,
Имо қилиб қорабайирга
Насриддин дер: «Чух-е, қулунтой!»
Тапир-тушир от тўғидан
Эриниброқ кутарилган чап
Кенг яйловнинг еғлу соғида
Қатламланиб қолди оқин ранг...
Отдан тушар Қудрат шу асно
Юрагида жушиб эҳтирос,
Тортмоқ бўлар, жўрттага аммо
Бўшатади... айилни бир оз!
Сўнг авайлаб минаркан уғлон
Секин боқар Ғунчақиз томон:
Қорабайир юз қадам нари
Сув ичарди.

23

Ватан қирлари!

Меникидир бу кўҳна тупроқ,
Шу далалар, шу ер, шу бағир!
Баски, бундан созроқ ва хўброқ
Илтифотинг керакмас, тақдир!
Ўткинчилар тердилар ўтин,
Босқинчилар бош олди фақат...
Мен дунёда кўрмадим, юртим,
Қисматингдан гаройиб қисмат!
Яйловларнинг заъфардир юзи,
Адир — худди букчайган елка.
Булоқларнинг қуриган кўзи
Кўр мисоли боқади элга...
Бироқ, осмон қандай зангори!
Қиз қўлидай юмшоқдир ҳаво!
Кумушланар чўққилар қори,
Ороланар жаннатулмаъво —
Қуён чиқар... Яйлов нимтатир
Тусланади. Шу он нимадир
Ёлди! Шуъла қайтарди чоғи
Ғунчақизнинг тилла балдоғи.

24

Қулларини қилиб соябон
Қарарди қиз, яйловлар гули.

«Ҳайт!» деб қаттиқ қамчи урган он
 Сапчиб кетди Қудрат дулдули!
 Юксак эди шиддатли суръат,
 Мувозанат бузилди-ю, кенг
 Эгар оғиб, гуп этиб Қудрат
 Қулаб тушса буладими денг!
 Нарироқда тухтаб қолди от,
 Босганича салқи юганин.
 «Вой-вой» лаган йигит шу заҳот
 Сезде қизнинг «пиқ-пиқ» кулганин.
 Ўнг оёғин ушлаб муғомбир,
 Ёлгондакам ингради бирпас;
 Фақат, юмшаб ўша тошбағир
 Яқин келиб, ҳол сураса бас!
 Жозибали кўринган макр
 Камакни ҳам қилгуси асир!
 Қиз ҳам отдан тушгани замон,
 Шафқат-ла дер: «Не бўлди, меҳмон?»

25

«Мен ношудни сиз кечирингиз,
 От илмидан йўқдир хабарим...»
 Кўзларини узолмасди қиз,
 Ярим очиқ нафис лаблари
 Сўйламакчи эдилар, аммо
 Йигит деди: «Оллоҳи кабир
 Бошгинамга солди-ю савдо,
 Туш кўрдим мён: топмадим таъбир...»
 Ўша тунда кўрганларини,
 Долигулин ўрнига қўйиб
 Сўйлаб берди мамнун, барини
 Самовотнинг сеҳрига йўйиб.
 Сўнгра деди: «Мен пойи патак,
 Юргил, дея, ялиндим фақат!
 Сенсиз ҳаёт кулмайди малак,
 Турмушимда бўлмайди роҳат!..
 Айтинг-чи, сиз, эй нурли сиймо:
 Кўрганимда — қандайин маъно?
 Раҳм-шафқат этарми ул қиз,
 Менинг билан кетарми ул қиз?...»

26

Меҳмон йигит бунча сўзамол!
 Бол қўшгандай гаплари ширин...

Ғунчақизни элитди хаёл:
Уйдан чиқар елдай яширин,
Панароқда қорабайирнинг
Жиловидан ушлайди ўғлон.
«Ҳайё ҳайт!» деб икков дайрнинг
Дарёсида оқарлар равон.
Равон? Наҳот... Парвардигор-ей!
Йўлда гоҳи чоҳлар ҳам булур.
Енда турса сарваринг-ёринг,
Чоҳлардан ҳам енгил ўтилулур!
Эс-хушини ўнглап Ғунчақиз,
Хўжагатдай маржони қалқир:
«Худо билсин... Тангри... Бироқ сиз...
Сиз... яхшироқ ялининг... Балки...»
Шодликданми, ғамдан — ёш келиб
Киприкларин кетди ҳул қилиб.
Кўзи тушиб енгил қуюнга,
Қорабайир кишнади шунда.

27

Ёшлик, ёшлик, ўйпараст фасл!
Сенга осмон бир қадам йўлдир!
Ўйларингнинг илк қордай асл,
Покизаси, тозаси мўддир!
Қудрат, ахир, муллаваччамиз
Журъатингдан булиб баҳраманд,
«Ғунча қизни олиб қочамиз!» —
Демай, чин мард, валлакат монанд.
Қиз кўнглидан сўрди ижозат:
«Севгингизга мен йўлдош» — деди.
Чорлагандай сирли фароғат,
«Қайдам...» деди, қиз ҳам ёш эди...
Қайга борар Суюнбой сўраб?
Азимбой-чи, нима дер бунга!
Қудрат тезда Масковга қараб
Йўнайди-ку дорилфунунга?
Ҳозир ҳоким фароғатли руҳ,
Барчасини ўйлашга вақт йўқ!
Керак бўлса, барини бир-бир
Ўйлаб олар ҳазрати Хизр!

28

Насриддин-чи, ўйларди узоқ,
Шаҳрихонда қолган Жаннатни.

Жаннатнимас қиздаги сустроқ
 Кайфиятни, соғлиқ-сихатни.
 Нимжонгина кўринади қиз,
 Соя жойда ўсган гул мисол.
 Вақт ҳам етди, бу ҳақда оғиз
 Очса бўлур бойга, эҳтимол:
 Наеридиннинг қўлида Жаннат
 Дард билмайди, ўйнаб юради.
 Насиб қилса, қатор гул сўмбат
 Чақалоқлар туғиб беради!
 Чақалоқлар бўлишар катта,
 Тўй қилишар уларга бир кун;
 Жаннатбиби тўйда албатта,
 Елиб-чопар қизлардай дўркуни.
 Набирани уйлаш вақтида,
 Насиб қилса, фармон тахтида,
 Буйруқ бериб ўтирар кам-кам,
 Елнишганча Жаннат кампир ҳам...

29

Еш-яланглар йўлда кетарди.
 Довондан сўнг боқинди: нари —
 Тупроқ уйиб, рельс ўрнатарди
 Некрасовнинг қаҳрамонлари.
 Эрта-индин шу темир издан
 Ўтганида вагонлар қатор,
 Ҳайрат ила қараб поезддан
 Балки Ваня сўрайди такрор:
 «Темир йўлни, айтинг, ким қурган?»
 Ким қургани аниқ ва аён —
 Йўл гирдида уймалаб юрган
 Жўлдурвоқи, ушуккина жон!
 «...Роҳатини сизлар кўрарсиз,
 Ер қаърига олгуен бизни.
 Барчамизни эслаб юрарсиз...
 Ёки дарров унутдингизми?...»⁷
 Улуг шоир тўлғониб, ёниб,
 Ачишгани қанчалар жони.
 Юрагини тилгани гурбат...
 Яхши билар барини Қудрат.

30

Овоз берар кимдир шу замон,
 Сўнг ишани қўяр-да, шитоб

Юриб келар Насриддин томон
Ўсиқ сочи сап-сарик ҳисоб,
Юзин сепкил босган ўсирин:
«Нас бар!» — сўрар, Насриддин эса
Англамайди бу гашинг сирин.
Тил билмайди гапирай деса.
Йигит кафт-ла оғзига урар:
«Наширос йок... Нас бар? Нас бар, да?»
Ишорани Насриддин кўрар,
Чўнтакка тез қўлин солар-да,
Олар гулдор носқовоғини.
Кафтга уйиб қўлбола носдан
Рус йигити хумор доғини
Бир отинда кетказди! Ростдан
Нос зўр экан, ундай ҳам кўра
Ўжимжимадор, нақший, кунгура,
Шокилали тиқини зўрроқ...
Йигитни нос элитди озроқ...

Насриддин-чи, от тепасида
Боқиб турар эди завқ билан:
«Ўхши брат... Да... Спасибо!
Сеники — как? Меники — Иван!»
«Насриддинман!» — деди жилмайиб,
Хўшлапдилар кулйибиб икков.
Тасодиф ҳам бир илми ғойиб,
Моҳияти англамас дарров.
Оқимларга гулгула солган
Тасодифлар тарихда озми?
Давронларни титрата олган
Тасодифлар тарихда озми?
Бу воқеа қоз берди бехос,
Танишдилар Иван, Насриддин.
Бир чеким нос — сабаб шу холос,
Оқибати ҳали яширин.
Оқибати — сирли ишора,
Носқовоқнинг ичидай қора,
Туман каби хирадир ҳали,
Йул тўшмаган дарадир ҳали.

ТҮРТИНЧИ БОБ

*Андижонда ут ёқсам, Ўшда тутун.
Бу дунёда бормикан бағри бутун?
Бу дунёда бор бўлса бағри бутун.
Қогоздан ўчоқ қилий, гулдан ўтин!*

Қадимги халқ қўшиғидан

1

Таъвипи қилма, мушфиқ онажон,
Юрагинга солма хавотир!
Дард қолмайди, билсанг, ҳеч қачон
Насридиндек наҳлавон, ботир!
Келаверса ваҳима босиб,
Калтак билан қувиб сол нари.
Бу ризқу рўз ахир, пон-насиб
Ҳар қайларга сочилган сари
Териб ерман дер экан киши...
«Уҳ» деб қўйди Ойчучук кампир.
Битган бўлса Ҳкизахда иши
Самарқандда ўйнаб юргандир...
Иш утказди игнадан тагин,
Сув чокига етмади пича.
Тикаётган шоҳи белбоғин
Насридинга чўтлар ўзича.
Оҳ, қўлига игна кирди-ку!
«Ангишвона эмас, галвир бу!..»
Зирқиратди юрагин чоғи
Зада бўлган сўфибармоғи.

2

Бир ойдирки, Ойчучук кампир
Қозонига гўжа солган йўқ,
Ўзи нима, ўзининг ахир
Пон-чой-ла ҳам битта қорни тўқ.
Насридинжон деб пиширарди
Лимиллатиб катта қозонни.
Бу ўртада қайталаб дарди
Етиб қолди Салтанат хоним.
Сабабчидир унга Жаннатой...
Қиз гам-алам ортди онага.
...Чилтон мазор — маҳобатли жой.
Зах деворли чиллахонага

Киригдилар бечора қизни.
Қиз ўйлайди: «Телбаманми ё?
Бандасига берган тамизни
Мендан дариг тутмаган худо.
Жойида-ку ҳушим, эе бутун,
Соғ одамга чилласи нечун?..»
Овоз қўйиб масжидда шу он
Мозор шайхи туширар қуръон.

3

Тун қуюлиб келар, зимистон...
Тўйнуқчада кўриди юлдуз:
Чирогини тутганди осмон,
Қўрқмасин деб шўрликкина қиз.
Васвасага тушди қиз. Ахир
Савдойимас, сонша-соғ-да у!
Телба-тентак бўлганда, ҳозир
Чўчитмасди васваса туйғу!
Қўрқа бошлар қизгина. Қўққис
Ит тапланар Жаннатга қараб!
Ит талайди уни, бироқ қиз
Оғриқни ҳеч сезмасди, ажаб!
Бирдан босиб келади ҳўкиз,
Мўғизлари учқур, баҳайбат!
«Дод» деёлмас, ҳушдан кетар қиз!
Ҳушдан кетар... Кўз очмас Жаннат...
Эй, замоннинг аччиқ елига,
Эй, давроннинг қора селига
Оқ юзини тутган музтар гул,
Янроқларин ёзган ўжар гул,

4

Бу дунёда бор эса риё,
Айлармиди гунчани хазон?
Шундай кўйга солармиди ё
Гар отаида бўлсайди виждон?
Бир тийишни имон деб билган
Ғофил банд, дунё беҳабар,
Давлатини туғ қилиб олган
Азимбойда инсоф булса гар,
Обруйим деб, имонни уйлаб
Ўз фарзандин этармиди хор?
Энди оҳ-воҳ — кераги йўқ ган,

Надоматдан нима фойда бор?
Ёш нарсанинг ўлими ёмон?
Бой ифторлик ўткарди охир.
Қари-қартаг оқди боғ томон;
Етиб келди Мингтепадан пир.
Намакдан сунг шўрва-ош бўлди,
Таровихга⁸ турдилар. Тўлди
Одам билан масжиди қаср,
Имомликка ўтдилар Тақсир.

5

Енгил тортди Азимбой энди,
Кўтарилди кўнглидан губор.
Хаёлига майин уриңди
«Учмоҳ» деган сеҳрли гулзор.
Ичкарида қоврилиб жони,
Ишилтириқ инак иш мисол
Озиб-тўзган Салтанат хоним:
«Олгин! — дерди. — Омонатинг ол!»
Сунги пайтлар гумон туйғулар
Азимбойни қўймасди ҳадеб.
Энди боғда ўлтирса бўлар
Оёғини бундай узатиб.
Салтанат-чи, ҳолсиз мўралаб
Ойна тутиб кўраркан боғин,
Сап-сарғайган дарахтга қараб,
Йиғолмасдан ётар оёгин.
Юрагини қиймалаб гурбат,
Чақиргандай бўларди Жаннат.
Жиндай меҳр кўргизса ўзи,
Балки хазон бўлмасди қизи...

6

Кеча бўлис ифторлигида
Қизиқ гаплар сўйлади қози:
«Авваллари, хон борлигида
Эл-юрт эди бариға рози.
Шов-шувлар йўқ, осойиш, ҳар кас
Кул тортарди ўз кўмачига.
Қай бир ерда турмуш кетса дара,
Осонгина қўйилар чега...
Йўқ, бу кунда гадо ақли кенг,
Бирлашмоқни билар сайёқлар,

Оқмозорда Тураҳожининг
Уйин босмиш ялангоёқлар!...»
Бўлис деди: «Ёдингиздадир
Ўзбошимча, гумроҳ Пулатхон?»⁹
Кечагина юз берди ахир
Тошканда ҳам шунақа исён?...»¹⁰
Шубҳа урар Азимбойни бот,
Хира идрок, олис мавҳумот
Ичра Ҳазрат кўринди пурғам;
«Чопар етгай барчангизга ҳам...»

7

Тонг қўшини келар саф чекиб,
Тун чериги чекинара аста.
Юз чайишга сал илисин деб
Кампир ўтга қўйди обдаста.
«Шарақ» этиб эшик очилди,
Тиниқ чиқар овоз саҳарда.
Қадамларнинг вазнидан билди:
Қайтиб кепти ўғли сафардан.
Кўнгли сезган эди-я кеча,
Қатрон қилиб қовоқни бир оз,
Солиб қўйган ачитма гўжа,
Хўриллатиб ичволар шоввоз.
Бироқ ким у, ёнидаги ким?
Қудрат деса, нозикроқ сағал...
Румоли ҳам бор-ку? Вой, шўрим!
Қиз болами?Тунда? Бемаҳал?!
Насриддинда қолмабдими ор?
Қилмасайди элга шармисор,
Қаролмасдан юрса-я кунга?
Насриддин дер: «Она, гап бундай...»

8

Яшнаб турган бир гули раъно
Юзин бурса чоҳи гардунга,
Минг одамнинг ичидан танҳо
Парвонаси куяди унга.
Зар қадрига етади заргар,
Юрт қадрини юрган билади.
Насриддинга айтмаса агар,
Она шўрлик қандоқ қилади?
«...Тушдай булди бари, жон қўзим,

Қанотимиз бирдан қайрилиб,
Худо уриб, кунша-кундузи
Жаннатойдан қолдик айрилиб...»
Кўзларидан олганда енгин
Она кўрди: нураб бардоши,
Учоқдаги оловга сингиб
Кетмакдайди ўглин кўз ёши.
Юнатай, деб, кампир сўйлади:
«Жаннат сенга сингил бўлади...»
Санчиб кетар Насриддин: «Жаннат!!»
Даҳшат эди, буниси даҳшат!

9

Кетдингми, а, қомати ларзон?
«Хайр», дедими гул дудоқларинг?
Меҳри қиммат, ситами арзон,
Етим қолди энди оҳларим.
Ким тарбият этар ғамларим,
Ким дардларим бошин силайди?
Ким тинглайди оҳи-саҳарим,
Ким умримга умр тилайди?
Худди кўзим ўнгида, дилбар,
Камол топдинг болалик чоқдан.
Мен ҳолингдан олардим хабар,
Қўрқмасайдим беҳол бўлмоқдан,
Жаннат! Менга хаёлингни бер!
Макон қурай ул биёбонда.
Энди менга нечун керак шеър.
Нима керак энди жаҳонда...
Учиб кетса барглар ҳар томон,
Гулни қайта ясамоқ гумон.
Тилла узук кўлга тушганда,
Тона олган қайси бир банда?

10

Дил торинса, оқшом пайтлари
Йигит келар қабр бошига.
Қоронғида юрак байтларинг
Сўйлаб берар қалам қошига.
«Ғазал битдим...» Қайдандир сўнгра
Олади-ю, буклоғлиғ қоғоз,
Еддан ўқир оҳиста, мунграб,
Сўв сепилар ҳоврига бир оз.

Сўнг газални аяр-авайлар,
Сўнг қўйнига яширар... Асло!
Қўйнигамас, қўнглига жойлар,
Қўнгил шунда топар тасалло!
Шеър қўнгида яшар-ку ўзи,
Бошқасига қўнгил тўларми?
Тунда ёниб турган юлдузни
Қўкка ниҳон айлаб бўларми?
Жаннат! Менга қолган умринг бер!
Сен эдинг-да покиза бир шеър,
Ер сафҳаси узра битилдинг,
Дил сафҳасин юз пора қилдинг!

II

Осойишта Шаҳрихон туни...
Қора чироқ ёнади ҳолсиз.
Нарвонага тикиб қўзини
Ўлтирибди Насриддин Ёғиз,
Шуъла ўйнар очиқ баёзда.
Гўё Машраб, Муқимий, Фурқат
Меҳри юмшоқ ҳамдард устоздай
Тиланшарди йигитга тоқат.
Овутирар «Саёҳатнома»,
«Гимназия» уйғотар ҳавас.
Ҳавас билан йўнади хома,
Туғилади газал шу нафас:
«Қўнгил ваёрон яна, бу хаста жондин дод,
Бу жон ўрнида жон ул жонажондин дод,
Ҳаловат йўқ, фароғат йўқ, юнанчим йўқ,
Бу қаттиғ ер, бу олис осмондин дод.
Фироқ ичра чу Мажнун мисли оҳ урдим
Ки, Лайлимдан аюрган бу жаҳондин дод.
Дилинг ўтидан ўт кетсин бу оламга,
Дегил, Насрий: «Замондин дод, замондин
дод!»

12

Ишқ-иухаббат оловлатган ҳис,
Олса ҳамки қисти-бастига,
Хижолатда қолди Ғунчақиз
Келганидан мотам устига.
Қамшир деди: «Бас, сабр қилгин,
Бу дунёда не бўлса, болам,

Яхшиликка бўлди, деб билгин,
Яхшиликдан ёришар олам...»
Якандознинг жиягин уйнаб
Ўтираркан тортинибгина,
Қиз жонкуяр отасин уйлаб
Эт-этига санчилди нина.
Ўз-узини койир энди қиз...
Ҳамма уни «доно» дерди-я!
Отажонин уйламай ҳаргиз,
Кўнгил дебон кела берди-я!
«Йиғлама!» — дер кампир меҳрибон,
Сўнг ўзи ҳам йиғлар ноғиҳон.
Йиғлашдилар уйнинг кунжида,
Бир-бировин кириб пинжига.

13

Ажиб сурат айлар экан касб
Осмондаги қовушган ёйда,
Илиқ сўзга муштоқ икки қалб
Гар бақамти келса бир жойда.
Чақ-чақлашиб мисли она — қиз
Саҳарликка туришар бирга.
Кампир кетиб, қолганда ёлғиз,
Якандозни солар-да ерга
Қиз ултирар кашта тикмоққа.
Вақт утса бас. Насриддин ночор,
Журъат этмас уйга кирмоққа,
Қиз бор уйда. Шу андиша бор...
Онасин ҳам кўчада кўриб
Ҳолу аҳвол сўрарди пинҳон.
Ўзи эса уйма-уй юриб
Дўстларига буларди меҳмон,
Шеър ўқирди Қудратга гоҳ-гоҳ.
«Савдо» деган гаплардан кўпроқ
Ёқар эди Қудратга азал
Полвон ёзган сактароқ ғазал.

14

Тайёр ошни ея олмасдан,
Азоб чекар Қудрат бечора.
Имилларми Насриддин қасдан,
Ё бор бунда бошқа ишора?
Орадаги ўтган кору ҳол,

Синоату гап-сўзни ахир,
Азимбойга айтмаса дарҳол
Токайгача тутиб бўлар сир?
Наҳот энди англолмаса у:
Гул яширмоқ, аслида, осон,
Бироқ гулни яширасиз-ку,
Атрип қандай қиласиз пинҳон?
«...Биласанки, рўза маҳали
Қулоққа гап кирмайди, жўра».
«Бу ёғига юрма судралиб,
Индий — ҳайит, ҳисобга кўра».
«Нима деймиз? Йўл топиш керак...»
«Қулоқ сол-чи, не дер бу юрак!»
«Иш битмайди «Ай лов ю билан».
«Йўқса қочгум шул оху билан!»

15

Ич-этини ерди Азимбой:
«Бир фалокат бошлайди ҳар иш.
Тинч бўлайлик, деб турсам, эй вой,
Сен бормидинг энди Бойдарвин?
«Илк теримни ўзимга беринг...» —
Бой тингламас деҳқоннинг арзин
«Бўз туироқдир, арзикмас еринг,
Аввал узиб қўйгин-да қарзинг!»
...Йигит асраб-авайлаб жуда
Оқ момикдан йиғди бир хирмон.
Камбағални туя устида
Ит қопмоғи ҳаммага аён.
Қай кўз билан кўрсин: ўт тушиб
Пахта ёнар! Бу тилсиз ёвга,
Бас келолмай, йўқотиб ҳушин,
Ўзин урар йигит оловга!
Қидирарлар: «Бойдарвин қайда?»
Югурарлар: «Бойдарвин қайда?»
Ўт ўчганда кўрдилар фақат:
Кул ичида ёғар бир жасад.

16

Маҳадла-кўй чайқалиб қолди,
Келган эди ғазабнинг ўрни.
Бой амаллаб тинчитиб олди
Кўпчиб турган ғала-ғовурни.

Ҳатто Қудрат, пушти камари,
Тик қаради ота кўзига!
Эли севса, севмак самари!
Наҳот доғдай туиса юзига?
Кўз олдига келди, хафараоқ
Қош чимирган Тақсири бузург,
Завод, пахта, дала, ҳовли-боғ,
Шаҳрихон, пул, имон, Петербург...
Тагин ўша — *Давлат ва Имон!*
Дил кемирар дажжолӣ хаёл!
Сойга тушиб кетган ноғихон,
Шовва сари оқайтган дол,
Балоканга ўхшар эди у...
Қирғоқ томон интиларди-ю,
Тополмасди нажот ва чора,
Шовва эса яқин тобора...

17

Бой Ҳиззаҳдан сўраб оҳиста
Кулимсинди: «Хўш, Насриддин айт:
Бўлдинг дейман шеърга хўш уста,
Мен ҳақда ҳам қоралабсан байт...
Эгасини қонган итсимон
Қолдингми ё бирдан қутуриб?»
«Бойбуво? Сиз — сарҳадсиз уммон,
Оламизда, челақ ботириб!
Ҳажвларин ўқиб, аллома
Оразийга қилувдим ҳавас...»
«Нима бўлди «Туркистоннома?»
Саъй-ҳаракат кетдимми абас?»
«Ёзажакман... Этмангиз таъна,
Киришсам-ку, битиб қолади».
Бой ўйланар: «Алайҳиллаъна,
Ҳаромнамак, мардак, валади!
Мен-ку, икки тошнинг орасин
Мақон тутган буғдой донаси —
Каби нотинч юрибман ахир,
Бу ҳам майна қилар, бетабсир!»

18

«Фарзандини ақли, камтар
Одам қилиб элга қўшгунча,
Ўзин ҳурмат этгувчи падар

Дилда сақлар учта тушунча,
Энг аввало: қўлини ҳалоллаб,
Ўқитса сўниг уйласа — жоиз.
Бойбуво, жа кетмай ҳаволаб:
Қай биридан қутулдингиз сиз?»
Бой юзланар, сўз келмас тилга,
Рағби ошноқ бамисли доқа.
Ўн болаши уй-жойли қилган
Мўйсафидга ўхшар бу така!
Сўкипмоқдан ўзини тийди:
«Иккиендан қутулудим... Хўш?».
«Учинчисин...» «А? Нима дейди?»
«Учинчисин... Қудрат... ялангтўш...»
«Қиз боладий каловланмасдан,
Чайналмасдан айтавер аста!»
«Ган шу! — деди Насриддин ботир. —
Ўйингизга тўй келайтир!»

19

«Суханингда сезмади маъни,
Бу қандай гап? Не дейтирсан?
От-уловсиз, йўқ арвани
Қайи олиб қочайтирсан?
Ҳой бадбахт! Ит!» — юраги оғир
Ғўла учи теккандай лўқ-лўқ —
Санчиб берди. Яна... Яна бир!
То бағридан чиқмагунча ўқ
Мана шундай қийналар камон.
Барчасига эди-ку рози,
Йўқ, ўглида бошқа бир нишон,
Бошқа ёққа эрур парвози!
«Хўш... Булар иш бўпти. Ҳойнаҳой,
Суюббой ҳам билгандир буни?»
«Айтардингиз... Ҳориб-чарчаб бой
Ухлаб қолди биз келар кунни.
Ўйғотмадик. Билдими, дейсиз...
Дўстингизнинг гамини ейсиз.
Билди нима, билмади нима?
Хашаки гап, бари ваҳима».

20

«Мунча кўрсан, гапларинг тахир!
Бошқачадик бундай ёнда биз...»

«Билиб туриб, мана, сиз ахир
 Қизингизни нима қилдингиз?»
 «Валақлама! Жим бұл, бедаво!»
 «Сиз-ку Жаннат умрига зомин!
 Ота эмиш...» «Баччағар, асло
 Тилга олма қизимнинг номин!»
 «Сиз Ҳазратдан олдингиз фатво,
 Гўё бисёр тоңдингиз савоб,
 Савоб, дея бўлдингиз расво,
 Имонингиз қилдингиз, хароб!»
 «Не, бадбахт! Ҳой, эсингни йин!
 Нима бўлди, қайси жин чалди?»
 «Бу дунёда сиздан ҳам ортиқ
 Қаллоб, маккор, айтинг, ким қолди?»
 «Ҷард-е сенга, намак кўр қилгур!
 Қарбалода бўйнинг узилгур!» —
 Халқумига келгандай жони,
 Азимбойнинг чиқар фиғони.

21

Ҳар хил тушлар кўраверди-ю,
 Ваҳималар йўқоларми деб,
 Ифторликни қойиллатди у,
 Бўлиб тушди обрўйига зеб.
 Жон берганди қизи Жаннатой:
 «Не тонг, — деди, — ожиздир башда».
 Ғам-аламга бўй бермади бой
 Бойдарвин ҳам кўйиб ўлганда.
 Бироқ ўглин қиз ўғирлаши
 Бой шахтини синдирди ёмон!
 Ҳазрат билан келгач сирлашиб:
 «Тўйга! — деди. — Чорла кал Мавлон!
 Боғинамол, Юзлару Довлоқ,
 Ғончини ҳам тўйга айтиб кел!
 Чўл ичида ётган чет қишлоқ —
 Бешкалгача бориб, қайтиб кел!
 Миштенага елсинлар такрор!
 Насибаси қўшилганки бор,
 Дориламон, Аргин, Қушқўноқ —
 Тўйимизда бўлишини қўноқ!»

22

Кечagina Жаннат «қирқи»ни
 Маъюсликда ўтказган шаҳар,

Ажратмасдан фарқи-сарқини,
Қайта бошдан гавжум бу саҳар.
Кеча ўлим кузатган хона
Бугун эса меҳмон кутади,
Бир қизидан айрилган она
Иккинчисин илгин тутати.
Карнайчи ҳам «гат-гат»ин бошлар,
Аваз поввой қўрқмай ҳовурдан,
Саватларга нон узиб ташлар
Тобга келган янги танурдан.
Тўхта охун қўлида кафтгир,
Жаранглатиб ёғин доғлайди.
Теварақда болалар гир-гир,
Дошқозонга умид боғлайди.
Тўй, бу асли, болаларники,
Сўқтой, кўзи олаларники...
Бироқ, тўхтанг, жон укажонлар!
Келайгир, мана, меҳмонлар!

23

Поз-неъматга тўла дастурхон:
Саримойда пишган қатлама,
Тахмон натир, седаналик нон
«Ол мени!» — деб айлар замзама.
Бўғирсоғу варақи, тухум,
Зираворли, тузли яхна гўшт,
Анжир, анор, олмаю узум
Қарагани қилгуси сархуш.
Кўпирганча нишолда нечук
Ҳадидан кўп бўлади ошмак?
Бир четда жим ҳалвои сучук,
Калавасин йигирар пашмак.
Қанд асални келар ияртиб,
Қиём ҳам соз бўйи муаттар,
Ина хандон пистадан тортиб,
Қовоқ уйган бодомга қадар,
Ўз ўрнида туради бари!
Буг таратиб, вазмин, жангари,
Тахт узра хон мисоли мағрур
Таомларнинг подшоси келур!

24

Ғунчақизнинг теварагида
Камшир юрар гирдикапалак.

Уй турида, тахмон тагида
 Ўлтиради паришон малак.
 Тор уйчада поёнсиз яйлов
 Хаёлидан эгилганди бош...
 Бахмал қўйлак ёнади лов-лов,
 Ялтиллайди нақшин тилла қош,
 Қуш-қуш узук тақмоққа дилдор
 Бармоқларин нафис эгади.
 Кокилларин учи гажакдор,
 Ошигига бориб тегади...
 Пардоз қилар гул гунча пари,
 Ойна булар осмондаги ой.
 Етти хилда офтоб ранглари
 Чиройига излайди чирой.
 Чопар-елар Ойчучук хола,
 Худди тоғдан тушган шалола
 Тонгдан тиним билмайди асло:
 Узатмакда ўз қизин гўё.

25

Ўқиндими, ўқсиндими ё,
 Ўчиб кетди кампирнинг ранги.
 Уриларди бошига гўё
 Чилдирманинг гижбанг-гижбанги.
 Алам қилди кампирга, алам,
 Даранг-дурунг, дабадабали тўй.
 «Одам бўлиб қаторда мен ҳам
 Тўй ясатсам» — деган орзу-уй
 Бечорага бермасди ором;
 Эркаксиз уй — тўмоёқ турмуш
 Мада бойлаб дилида тамом,
 Йўқчиликдан кампир оҳ урмиш..
 Онаизор, айлама койиш,
 Шодланмоқнинг келар-ку гали.
 Тирикчилик топиб оройиш,
 Келинлик ҳам бўларсан ҳали.
 Насриддин ҳам унглагай ўзин,
 Сен ҳозирча, шиддат ва тўзим —
 Тила унга, содда ўғлонга,
 Бу ёғини қўйгил замонга!

26

Ҳазрат: боғда мажлис ила банд,
 «Зубдатул...»га¹¹ эдилар машғул:

Шам ўраган парвона монанд
Теграсида муридлар, нуқул
Бош иргашар ҳар бир каломга:
«...Одамларда диёнат йўқдир...
Имон дозим аҳли исломга,
Имон билан диллар ёруғдир...
Куфр елида соврилмагай у,
Уммонларга чўкмас ҳеч замон.
Оловларда ёнмагай, мангу,
Кўнгилларнинг сарвати — Имон!..»
Суюнбой ҳам дилида алам,
Ўлтиради гамгин, хафаҳол.
Тўй ўтсин-чи, Азимбой билан
Гаплашиб ҳам қўяр эҳтимол.
Пишиқлабди ўглини... Ҳай, ҳай...
Совчи бормай, ризолик сўрмай...
Мусулмонда борми бу одат?
Не қилиқ бу, нима каромат?

27

Қудагайлар хафаҳол мана:
Ардоқлашмас ёшлар ҳавасин.
Бироқ, замон, янги анъана
Болаларда кўрар мевасин.
Гарчандки урф — қоя тош-ча бор,
Қоя тошли тоғ-чи — мустаҳкам,
Гоҳи-гоҳи келган бўрон, қор
Асоратин қолдирар кам-кам...
Эҳ, бу гапни қўйиб турайлик!
Ҳозир кўнгил истар парвозни!
Китобхоним, юринг, кўрайлик,
Асакалик Ҳожи дорбозни!
Терак бўйи тортилган дорда
Лангар ушлаб бамайлихотир,
Билмам, қўрқмай не бир қарорда
Контюк бўлиб умбалоқ отур!
Кейин борар чиғириқ томон,
Кейин тушар ерга соғ-омон,
Дуқиллатиб юради боғда,
Баланд «пошна» ёғоч оёқда...

28

Дорбоз кўрди тепадан базур:
Кўча томон, дарвоза олди,

Ёш-яланлар ичида ур-сур,
 Тасир-тусир бошланиб қолди!
 «Ол қўлингин!» «Қўйвор оғзига!»
 Қариялар: «Бас!» дер, ҳай-ҳайлар.
 Бора-бора тоғ дарёсига
 Қўшилгандай қилгириқ сойлар,
 Ҳар томондан чиқди талабгор,
 Шишиб кетди уришқоқ тўда:
 Қарчиғайга ташланади сор,
 Чапғалига ишониб жуда!
 Қаҳрий гирдоб, очофат қуюн
 Илашгани тортар қаърига.
 «Муса ака! Сиз нима учун...»
 Гаширгунча бўлмай, нарига —
 Муса ботир ўзин ташлайди!
 Кимдир ортдан тена бошлайди!
 Бўриларни боштан каби шер,
 Насриддин тез борар: «Тўхта!» дер.

29

Авж нардага чиққандан кейин,
 Куйчи сизин синдирурми ҳеч?
 Чақмоғини чаққандан кейин
 Қалдироғин тиңдирурми ҳеч
 Садоларга ташна бу осмон?
 Худди шундай тонмай маромин,
 Давом этар саванли достон,
 Кутмоқ бекор унинг тамомин.
 Қандга қўнган шашнадай саркаш,
 Гаширларни бирма-бир шу он,
 Бўйин жиги, ёқа аралаш —
 Ушлаб четга отару полвоп,
 Тўполонни тинчита олмас,
 Жаҳли чиқар ўзин ҳам охир!
 Уришга-ку билага толмас,
 Саванга-ку азалдан моҳир!
 Лекин шу пайт чуриллар ҳуштак!
 Чирқилланидан тўхтаган қундак
 Исиб қарар ҳамма миршабга,
 Маҳтал бўлиб бир оғиз ганга...

30

«Қурт кирдими?.. Илон чаққандай
 Сакрайсанлар... — запчалини овоз

Портуяга мунчоқ таққандай
 Ярашмади миршабга бир оз. —
 Турма, хода ютгандай! Тарқал!!!»
 Миршабга гап уқтирмоқ душвор.
 Фақат дарра буларди аввал,
 Бугун унда тўншонча ҳам бор,
 Насриддинга сирли боқди-ю,
 Муса айтди: «Ҳеч гап булган йўқ.
 ...Ўғирланган қиз тўйи-да бу!
 Шундай тўйда намунча доврўқ? —
 Дер саройлик бойнинг бир ити. —
 Номи улуғ... Эҳ, эсизгина!»
 Минғир-минғир кўнайиб кетиб,
 Қусуримга теғди озгина.
 Бир туширдим: «Ху бола фақир,
 Сади ўйлаброқ гапиргин ахир!..»
 ...Бари ўтар, бариси тилда.
 Бир хиралик қолар кўнгилда.

31

Яхши билур азиз китобхон,
 Насриддинга бойнинг кеки бор.
 Жазосини бермоққа, имкон
 Тона олмай эди беқарор.
 Ийманарди Қудратдан, рости,
 Қудрат жўнаб кетди Масковга.
 Бой кўнглини яна кек босди,
 Оста тушди тўйдаги говга.
 Тез миршабни ёнига чорлар,
 Тўхматлардан тўқир афсона.
 Насриддинни элтиб қамарлар,
 Муштлашувни қилиб баҳона.
 Йиғлаб келар Ойчучук кампир,
 Ёлғизидан ахтариб хабар.
 Азимбой-чи, кўрмоққа тадбир
 Ваъда бериб қолар ҳар сафар,
 Рақиб ҳолин танг кўрмоқ — ҳузур,
 Лат еган дил малҳами эрур.
 Силқинмаса агар тилч замон,
 Балки ҳибедан чиқмасди полвой...

БЕНИНЧИ БОБ

1

«...Етиб маълум бўлсин бу нома:
Мен ўғлингиз сизга таъзимда.
Яшайдирман соғу саломат
Масковдаини шаҳри азимда.
Йироқ эмас Туркистон ёзи,
Гарчи ҳамал охирлар мапа,
Бунда қишнинг қирчин аёзи
Кучаларда едирар чана.
Масков кўркам, уйлар тишдай зич,
Гоҳи дилга ваҳма соладилар.
Муҳтарам зот Пётр Юрьевич
Бир жуфт қуллуқ йўллаб қоладир.
Толиби илм ўғлингиз...» Ўғил!
Мунда қолган руҳ тасаллоси!
Вужудимга мисли нур ёғил,
Бисотимнинг асил, аълоси!
Сен борсанки подланурман мен,
Ўлсам агар ёдланурман мен!
Дерлар, ота умрин давоми —
Ўғилларнинг шарафли номи!

2

«Мингтенадан келди бир киши».
«А? Чонарми?.. — бойдаги ҳолат,
Погаҳоний қалқиб кетиши
Хизматкорга туюлди ғалат. —
Кираверсин... Қўл ювдир аввал...»
Ё оғзига тиқилдими жон?
Бармоқлари титрайди сал-сал...
Фурсат етди: *Давлат ё Имон!*
Печа йилким, бевафо дунё
Ҳаётига ташлаган тугун
Ечилмакни истабдими ё,
Узилмакка келибди бугун?
Печа йилким мўрмалах мисол
Идрокини кўмган гумонлар
Ёзилурми энди, фориғбол —
Тарқалгандай кузги туманлар?
Деразадан боқди: бир олам
Гуллаганиди боғдаги бодом,

Барг чиқармоқ билан банд узум...
«Сўлаётган Ёлғиз мен ўзим!»

3

Бир қарасанг, кераксиз буюм,
Вужудингни қамрайди фарёд,
Бир қарасанг, шоҳона ўйин,
Баҳосиздай кўринар ҳаёт.
Охиратни ўйладими бой,
Ё кеч келган инсофнинг сеҳри,
Ё қариллик важи — ҳарқалай
Ортиб қолди ҳаётга меҳри.
Қазо қилди гарчи Салтанат,
Хувиллади хонаи кабир,
Келин олди ҳур, моҳиталъат,
Қудратини ўйлади ахир!
Қудрат энди олмоқда илм,
Масковдаги дорилфунунда.
Балки булар каттакон олим,
Ҳандасага уқув бор унда.
Бой болаеси бўлса ҳам гумроҳ,
Камбағалдан ошнаси кўпроқ...
Камбағалга қайишар жуда,
Не суд қилур у юпун тўда?

4

Сўхбатларда Пётр Юрьевич
Такрорларди бир гапни доим:
«Бойлик бердинг, эзгуликдан ҳеч
Айирмагин бизни, худойим!»
Азимбой ҳам масжид қурдиргач,
Гадоларга тарқатар шулон.
Етим-есир, чувринди, ирганч
Болаларни жам айлаган он
Домла чорлаб, очдирар мактаб,
Ювонларнинг силайди бошин,
Эзгулик деб... Шу лаҳза «тап», «тап»,
Юриб келар кимдир, ич-тоши
Гумбирлаган ойна-айвонда.
Бош сўфи-ку! Назар! Ҳангома...
«Йўл чиқувдим саҳар мардонда,
Келтирувдим пирымдан нома.
Қирғоғига босгайсиз муҳур».

Нафас ютиб Азимбой уқир:
«Хукми оллоҳ... Чоршанба — жиҳод...
Йигитлардан йўзлагайсиз бот!»

5

Муҳрин босар нома четига
Беихтиёр сассиз паришон.
Бош сўфи ҳам қайтар кетига,
Фуркат етди, етди ўшал он!
Беиштибоҳ биларки, бу кез
Қил устида турибди толе,
Насриддинни чақиртирар тез,
Сухбатлашар хонада холи.
Ўйлагандир Тақсир яхшироқ,
Домла кўпроқ билар толибдан.
Бироқ... бироқ... фойда йўқ бироқ,
Гишт кўчганди энди қолиндан!
«Ўғлим! Абжир дўстларингдан ол,
Ўттиз ёки ўттиз беш чоқли.
Оста — тушор, қўлларда — қурол,
Бўлингизлар ҳарбий сиёқли.
Пул олингиз, тангаю кумуш,
Ҳазратимда чиқибди юмуш.
Зудлик ила, полвон, барингиз
Мингтепага етиб борингиз!»

6

Насриддин-ку — ҳангоматалаб,
Ҳангома, деб яшар оламда.
Ҳазон бўлган Ҳаннати сабаб,
Бойдан жиндай эди аламда.
Билса бой ҳам қодир азал —
Моҳир кулол ясаган мўнди.
Асли у ҳам ҳимога маҳтал...
Фақат ёр йўқ, Ҳаннат йўқ энди!
Қасрга бош урмоқни билмас,
Билагига йигилар кучи.
Юрагида эса товсилмас
Бебахт севги алами, ўчи.
«Ҳазратимда чиқибди юмуш...»
Қандай юмуш қилмишлар хаёл?
Майли, аввал тугилсин-чи мушт,
Аввал қўлга тегсин-чи қурол!

У ёғини Насриддин кўрар:
Кўролини ё бойга бурар,
Ё подшога кўтаргуси тиг,
Ё замонга отилур милтиқ...

7

Бугун кампир оқшом бўлганда
Тагин ташлар қозонга ишқор:
«Бой сени зап толиб олган-да!
На онанг бор ва на уйинг бор!
Кўнглим чопмай турибди, ўғлим,
Шу сафарга бормасанг экан.
Сенга етиб бемаҳал ўлим,
Зор қолмасин кулбаи маскан...»
«Ўлим йўқдир йигитга, она!
Тўлиб кетди юрагимга дод...»
...Тебранмоқда эди замона,
Келмоқдайди жунбушга ҳаёт.
Сўлиқ чайнаб, гижинглаб турган
Бедовларга айил тортилди.
Таваккал, деб кўкракка урган
Мард йигитлар майдон отилди.
Муса мардон, Шомирза шайтон,
Нурмат нарвон, Дўстмамат дархон,
Қўшмат қимор — давра қурибди,
Оладиган бўлиб турибди.

8

Асакага боришган маҳал,
Сал тамадди қилайлик дея
Майхонанинг мўъжаз ва зарҳал
Эшигини очдилар қил..
Томирларда гупурди қонлар!
Бирданига уйғониб ҳавас,
Завқ-сурурга ташна ўғлонлар
Сакрадилар отдан басма-бас.
Бой ҳамённи тўлдирган текин —
Чақадан то кумушга қадар,
Нозик кўза бўйнидан секин
Буза бўлиб оқди жилвагар.
Кимдир уйнар, бошқаси эса
Ирлаб қўяр қирғизчасига.
Бақиради ширакайф Муса,

Қулоқ солмай полвон «Бас!» ига.
Шул дам коса узатар соқий,
Олмагунча Насриддин токи
«Тиргович»лар қўлга қўяди,
Сўнг полвон ҳам майл туяди...

9

Зулм ортди ҳаддан зиёда,
Оқ пошшода ҳеч қолмади бурд!
Хурлик борми, дея дунёда,
Бош кўтарди мустахлака юрт!
Эй, олмосдай кескир ғазоби
Томоғига тиқилган халқим!
Ризқи-рўзи, насл-насаби
Таҳқирланган, қирқилган халқим!
Эй, бечора ғамдийда қирғиз!
Манглайи шўр, бовурдош элат!
Ўз уйингда яшаркан дилсиз,
Ўз уйингдан қувилсанг — ғалат!
Аламингдан ҳасрати осмон,
Садоқатли, ихлосли ўғил
Ўлимлардан қоларак омон
Сибирларда юрди Тўқтағул!¹²
Имон кирди ориятига,
Исён кирди шеърятига!
Эл қисмати, эҳ юрт қисмати
Қай фарзанднинг дилин эзмади?..

10

Ўт иланган хирмон бамисол
Жанг-жадалга ботди майдонлар.
Чиқаверди мардикор, қарол,
Қирғиз, қозоқ, ўзбек деҳқонлар.
Димланган сой очилгандан сўнг
Ювганидай йўлда хор-хасни,
Қўзғолон ҳам нима келса ўнг —
Суриб кетди: ҳар шўрлик касни
Мезонлардек ўраб-чирмади.
Қизилоёқ, Лабгардон, Қула,
Оқбура ҳам қараб турмади,
Жангга кирди Қува бир йўла,
Ўш, Наманган, Ичкили, Повқат,
Маргилону Қўғарт, Сусамир...

Вақти етиб кўнчигач, албат
Тоғорадан тошади хамир.
Шундай кўнчиб дилдан тошган дард
Бебахт элни айлади жўмард!
Қўлларига тутқазди ялов!
Сўнг балюга қилди мубтало...

11

Кўзин очди Наериддин саҳар,
Кўкка боқди: чиқмоқда кўнчи.
Харсанг тошни оғандан баттар
Оғир эди шишиб кетган бош.
Турғизади шерикларин сўнг,
Уйғонгани инграб қўяр: «О...»
Ҳаммасининг бошида «сўнг-сўнг»,
Қовоқ ари бор эди гўё.
Налада руҳ, кайфияти бад,
Кўнгилда йўқ ёруғлик зарра.
Ҳой йигитлар, сусайманг фақат!
Олдинда, сиз боражак марра!
Олдин-дачи: Мингтепа бўйлаб
Рус қўшини кезар сарбалаб.
Эшон минган тушнорга, чийлаб
Аллақачон тапшланмиш каманд...
Қайдан билени буни йигитлар?
Одими шер, шаҳди бургутлар?
Йўл-йўлакай Мингтепа сари
Қуршов ичра қолдилар бари.

12

Кўк тоқиди офтоб ёнади,
Одамлар кўн, майдон ғоят тор.
Бой қарабоқ дорни санади:
Хоч мисоли турар бешта дор.
Йигитларни жўнатиб бўчи
Тақдиридан хабарсиз қолиб.
Хижолатли кўнглига шайтон
Қутқу ила шубҳалар солиб —
Яшарди бой. Бориб ўн саллот:
«Тез юринг! — дер. — Тезроқ! Вақт тигиз!»
«Вой патшазар¹³ кесдим, войдо!» —
Даб қолдилар камшир, Ғунчақиз.
...Чибил бўлис келар, боши хам,

Назар зўрға судрар оёғин.
Дукчи эшон фақат хотиржам,
Фалокатни сезмасди чоғи.
Кўшни кўрган пурҳикмат вали,
Пири муршид, наҳот аввали
Ололмаган ўзини қўлга?
Соқолмаган э-ҳушин йўлга?

13

Бешаласи турдилар қатор
Шоҳсуланинг ўртасида жим.
Оркестр ҳам қиларди такрор
Таптанавор бир куйнинг авжин.
Рус врачлари, зиёли монанд
Пенсели, чўққи соқол чол
Одатдаги иши ила банд...
Шоҳсулага чиқар бемалол,
Айбдорлар кўксин басма-бас
Очар, тинглар юрак уришин:
«Нафас олинг. Чуқурроқ нафас!»
Сўнгра кўриб чиқарди тишин.
Гул баргидай инсон ҳуқуқин
Гоҳи қизиқ ҳимояси бор:
Жазо бермак эмасдир мумкин,
Бетоб эрса агар айбдор!
Куйманганча пастга тушар чол,
«Афсус...» дер-да, туриб қолар лол,
Бори-йўғи тўртга сўз таплар:
«Осса бўлур! Соғлом экаплар!»

14

Даҳшатлиси энди бошланур!
Бошлангуси энди сазойи!
Кўзда ғазаб, аламми ёнур,
Дилда роҳат, ҳузур ҳавойи —
Айбдорлар билдирмас, пурғам
Берингандай тақдирига тан.
Бешга ўзбек чиқар-ди, хуррам
Кийдиради барига кафан.
Беш кафанли турар оёқда!
Жазомас бу, ибрат, андоза!
Муллаванш чол сал қуйироқда
Қироат-ла ўқир жаноза.

Оркестр ҳам тинар шу замон,
Чеглаб ўтар майдонни шамол.
Халқ оғзига солганди талқон,
Сўз демакка йўқ эди мажол.
Халқ юзини ўгирди, ҳайҳот!
Буларданмас, дод ила фарёд —
Экиб қўйган телбақани, манҳус
Шум қисматдан юз ўгирди, юз!

15

Тош кўчада чоғай той мисол
Йўрға садо берар барабан:
Бўш қон каби сиртмоқда беҳол
Салавланиб қолар беш кафан...
Сукунатга чўмади майдон,
Ғала-ғовур тўхтар тақа-тақ.
Васвасага соларкан шайтон,
Азимбой ҳам сал бўлмаса нақ
Бақирайин деди! Ниҳоят,
Ўн минутча ўтди. Чот такрор
Шоҳсунага чиқди-да, ғоят
Кўзга хунук кўриқдими дор,
Сустлик билан текширди бир-бир:
«Ўлиб бўпти, шўрчешаналар...»
Эл тарқалар, қайтар, оч-фақир,
Амма-хола, ота-оналар:
«Омонимнинг эсақди камми?...»
«Оқ пошносси ҳазилакамми?...»
«Ўз бошини еди-я, бадбахт!»
...Қарахт эди, Азимбой карахт.

16

«Жаноби бой! Ўттизта одам,
Ҳм... ким эди?... *Пас-рел-дин* деган
Шубҳали шахс қўл остида жам
Миштенга бормоқда экан...»
«Қани? Қани? Омонми бари?»
Ўтриларкан генерал-майор,
Мушукники каби кўзлари
Тундагидек ёнди қаҳрвор:
«Фуқарога меҳрибонмисиз?
Мутлақо кам учрайдиган ҳол...
Туркистоннинг бойлари юзсиз,

Эл шилувчи эди, эҳтимол...»
Бой тушунмас ўзи ҳам шуни:
Меҳрибонлик қилмоқда нега?
Юмнатдими дор ваҳми уни?
Аччидими одамларига?
Бўлмоқчимиз ёки нажоткор?..
Энди фақат биргина йўл бор —
Таваққал. Ҳа, бошқаси майда:
«Хўш, фуқаром омонми? Қайда?»

17

«Авахтада, ҳозирча омон,
Ғуноҳларини сўрмоқлик бекор».
Бой боқару генерал томон,
Бош эгмоқда, ростки, қилар ор.
Жаҳл ила дер: «Бир жойга келиб,
Бош сизламоқ ўринга нуқул
Уриб-йиқиб, найзага илиб,
Дорга тортега, гадо билан қул
Қўлига тош олмайини кетени?»
Ўйга толди генерал-майор.
«...Пингитларини қўйингиз, кетени,
Улар лақма, меида айб бор».
«Иканоби бой, тўхташгиз, pardon,
Аввал сўранг: сизини не учун
Тағингизга ташламай бордон,
Олдиртириб келибмиз бүгун?»
Бой қаради ўшал заҳоти,
Тугал турмуш, ҳовли — ҳайти,
Кўзларига кўринди бутун.
Аста деди: «Хўш, шима учун?»

18

«Худо бермин обрў ва савлат,
Санаб бўлмас сармоянлигини.
Манҳурезаким, ҳаттоки Ҳазрат —
Олийлари билди сизини.
Англамадим, не вая, шмага
Қандайини куч эҳдийкин мажбур,
Ушбу «Жиҳод» деган номага
Сиздайин зот босибсиз муҳур?..»
Титраб кетди энди Азимбой,
Генералга боқди бемаъно.

Мана шундай, ўзбонимча сой
Қояларга келтирар бало!
«...Илло сиз ҳам Ҳазратларига
Ев эурсиз. Бизда қонун бор.
Унга кўра: турма қаърига
Тушмогингиз керак баяқбор!
Афў этинг! На олтин сарой,
Камерада яшайсиз-да, бой.
Полицмейстер! Танлаб ке, ҳозир!
Сўнгра ўшлик қози билан кир!»

19

Зах хонада Азимбой танҳо
Мақтуб битди Қудратга атаб.
Келгин ўғлим, келсанг мабодо,
Соғайишим, деди, турган гап.
Касалман деб ўзди, ростини
Қандайига айласин байч!
Ҳали турмуш баланд-настини
Тузук-қуруқ билмайди ўғлон.
Сўнг хатини носбонга элтди,
Унутгандай бўлди озорни.
Бирдан кўнгли гўмириб кетди,
Сезди: қаттиқ очқанти қорни!
Бой дардини англаб етди-ю
Носбон йигит — малласоч ўғлон
Тониб келди бир косада сув,
Бир қўлида қора бўлка нон.
Қўзларида чақнаркан олов,
Нон ва сувни олар-да дарров,
Бой дуога кўтаради қўл:
«Раҳмат, болам! Кам бўлма, соғ бўл!»

20

Увоқни ҳам исроф этмайин,
Қатра сувни кетказмай бекор,
Обдан чайнаб ютгани сайин
Вужудига киради мадор.
Яхши-эмом, ёруу ва тийра
Хотирасин титиб кўрди-ю,
Шундай таом еганин сира
Эслолмади, эслолмади у.
Понмикин-а, новвотмикин ё?

Мунча хушхўр тоти, мазаси?
Тамли эрур бу ёруғ дунё,
Ўтаверсии боғи равзаси!
Мунча пириш косадаги сув?
Дармонми ё, дардга доруми?
Шаҳрихонсой қўйнида оққув,
Оқин-оқин оққан сув шуми?
«Зиёфатлар кўрдим мен талай,
Таом едим, сишқардим май, —
Дер эди бой. — Умримда фақат,
Бугун топдим таомдан лаззат!»

21

«Эшитибоқ, машъум балолар
Гирдобида қолганингизни,
Раҳму шафқат айлаб раволар
Губернатор чорлатмин сизни...»
«Фуқаролар, жаноб генерал,
Не бўлгуси? Сақламангиз сир!»
«Афу этинг! Қисматлари ҳал:
Насиб қилгай барига Сибирь».
...Тошкент сари силжир вагонлар,
Бир ойдирки тушган темир йўл.¹⁴
«Уми бўлса, қайтар ўғлонлар,
Дордан кўра Сибирь ҳам маъқул».
Кўз олдига келди ногоҳ дор,
Петербургу подшо саройи,
Ғамдийда юрт, нешанаси тор —
Андижонда кечган сазойи.
«Губернатор чорлатмин...» Ажаб!
Деразага кўзларини қадаб
Тахминларга жавоблар излар,
Поезд эса тобора тезлар.

22

Хом ўйларми Азимбой барин,
Гул эсмоқчи наҳотки тошга?
Ким билади, балки баттарин
Губернатор ҳаёли бошқа?
Туркистоннинг доврўқли бойини
Фуқарога бўлсин деб ибрат,
Кўчаларда қилиб сазойи
Солармикини бошига кулфат?

Хор-хонисор ўлгандан кўра,
Қора бўлиб эл ичра юзи,
Ёлғиз бошини тошларга урар,
Ханжар қалар ўзига-ўзи!
Чашна-раста бўлар хаёли,
Гўё чуқур қудуққа ботар:
Унда эса Салтанат холи,
Оёғини йиғолмай тгар,
Ё, ажабо! Азимбой ҳайрон
Чиқайин деб қидирад нарвон.
Боқса, поезд борар «тақа-туқ».
Қудуқ ҳам йўқ, Салтанат ҳам йўқ!..

23

Тавба, поезд бўлдимни гойиб?
Пайкал. Хирмон. Келар Бойдарвини.
Бойга етмай куйиб-қорайиб,
Бужмайибоқ қолар бояқини!
Эиницлар «тақа-туқ» олис...
Шу он кўкда оқдан ҳам ошпоқ
Хур қиз учиб юрарди ёлғиз,
Юрагига тушди-ю титроқ,
Бой таниди: у Жаннат эди!
Умри калта, жувонмарг қизи!
Бирдан бари чаплашиб кетди,
Хира тортди Азимбой кўзи!
Қува сари поезд борар. Бой:
«Ҳожат» — деди туриб посбонга.
Кирди. Қақдин эгиб мисли ёй
Деразадан уйи томонга
Термилди-ю... ўзини отди!
Юрагига бир нима ботди!
Дабларига қулгу индимми...
Увувдимми қони... Тиндимми...

Иккинчи қисм

ШАБАДА

Қудрат уйлар... илк бор қотди бон,
Ўл йўқотган сайёра сифат.
Ҳа, ҳа, элга нур сочсин қуёш,

Бир қуёшки, оти — маърифат:
Маърифатли бўлса эл агар,
Жаҳолат ҳам кетгувси бадар,
Ривож бўлур кўлмак ҳаётда,
Улкан ерда, кенг коинотда!

ОЛТИНЧИ БОБ

*Не чоғлиг тошким Фарҳод ушотти,
Фалак борин йигиб бошимга отти.*

АЛТИНЕР НАВОНИЙ

1

• Аччиқ экан ҳаёт сабоғи,
Лолдир бугун Насриддин полвон.
Қайда қолди она тупроғи,
Қайда Муса, Дўсмамат дархон?
Қудрат қайда, дўсти дили жон?
• Не кор-ла банд Азимбой малъун?
Жойидами муқим Шаҳрихон?..
Бари, бари, бари — номаълум...
Ажаб дунё: мусичага ҳам
Озор бермас йигит оқибат,
Шабадада эгилгандай шам,
Ғам елида букиб қолди қад.
Насиб этмиш не журму исъён?
Меров йигит ўйламай зинҳор
Азимбойнинг шавкати дебон
Балюларга бўлди гирифтор!
Сокин сувдай эди ҳаёти,
Фалак тоши тушган заҳоти,
Она-бола, эсиз, ҳар тараф
Томчилардай кетди тирқираб!

2

Кетди... Кетди олис Сибирга.
Шундоқ бўлди фармони олий.
Жўралар ҳам у билан бирга,
Бари-бари лаванг мисоли
Бу тақдирга боқарди ҳайрон,
Бу қандайин бедодлик ахир:

Ўқ отмаса ё тўкмаса қон,
Қилмаса-ю дўшманлик зоҳир,
Ёв саналса! Азимбой суллоҳ
Манглайимиз силабон ортиқ.
Йўлимизга қазмиш тубсиз чоҳ,
Қилмиш бизга Сибирни тортиқ.
Мунча содда бўлмасанг полвон?
Туя ёнғоқ ташляпти, деб,
Чошиб қолган афандисимон
Лақиллашни кўрдингми ё эп?
Мен кимдирман ўзи жаҳонда,
Не ҳақ-ҳуқуқ булур инсонда,
Яшамоқдан чиқар не маъно? —
Йўқ, уйламас бу ҳақда асло!

3

Қаердадир Сибирь поезди —
Тухтаганди. Вагон ичи дим...
Қоронғида Насриддин сездди:
Ён тирқишдан ўтди аллаким.
Боқса... боқса, қўлида фонус
Йўл кўрарди Иван кашанда!
Эслай олмас полвон: ул ўрус
Нима девди исмин ўшанда?
Тирқишга лаб қўяр: «Нас бар, да?...»
Бошқа илож топмас нотавон.
Фалокатни англаб стар-да,
Халос этар полвоини Иван.
Оқимларга гулгула солган
Тасодифлар тарихда озми?
Давронларни тебрата олган
Тасодифлар тарихда озми?
Икки ирмоқ қўшилган мисол
Тутаинганди икки истиқбол.
Бу — улуғвор дўстлик аввали,
Самарини кўрармиз ҳали.

4

Миришаблардан қочиб юрди у,
Уйдан чиқмай яшади гоҳо.
Чилангарлик қилиб кўрди у,
Тинчимади ҳеч кўнгли аммо.
«Иван! — деди. — Менга руҳсат бер,

Печа йиллар ўтибдир мана.
Нисиб юрса бўлмас мендек эр,
Дилимда бор бир армон яна.
Йқудо бўлдим суюкли ёрдан,
Хонумондан тамом айрилдим.
Йироқ тушдим онаизордан,
Йқиззах юртин бир макон билдим.
Мишг шукурким, учратдим сени,
Йжозат бер, тутма сўроққа.
Мен излайман Намоз ўғрини,
Мен жўнайман Самарқанд ёққа!
Энди билдим: бор экан бойлар,
Ҳашаматли олтин саройлар,
Тунмагай, бас, кулбамизга нур,
Зулмат ичра ўтгай бу умр!..»

5

Иван Ланин — чилангар йигит,
Самарада туғилиб ўсди:
«Шиддатлисан мисли сорбургут,
Хайёлларинг содда-да, дўстим.
Эркака етмоқ қай маҳал, қачон
Сен айтганча осон бўлишти.
Челак билан қуришти уммон,
Думин эсанг, илон ўлишти?
Йнчмоқ керак илоннинг бошини!
Пайқадингми?...» Ҳайратларга гарқ,
Чимирди-ю Насриддин қошини,
Думу бошини этолмади фарқ.
Иван деди: «Бош — Петербургда,
Оқ пошшоши ағдармоқ даркор!»
«Ҳазилкашсан, Иванжон, жуда.
Оқ пошшонинг нима дахли бор?
У — у ёқда, эҳ-ҳа, йўл узоқ...
Қарорим шай, қайтарма, ўртоқ.
Бизга ҳайт берсин, сизга — ёш...
Қайсар дема, атама бевоши!»

6

«Оббо сен-ей! — жилмайди Иван. —
Петербургга, ҳа-ҳа, йўл узоқ...
Пошшонинг ҳам зинҳор сен билан
Қиладиган иши йўқ... Шундоқ...»

Самарада юраркан хали,
 Ун беш үнли үемир чилангир
 Иш ташланлар бұлган маҳали,
 Кечган маҳал расмана жанлар,
 Шундоқ фикр асирн эди,
 Сўнг қаманлар бошланиб қолди.
 Сўнг Йезизахга қувилди — эди
 Бир нарсани тушуниб олди:
 Айбдордир подшо чинакам!
 Йўйиб бўлмас ўзга бир сўзни!
 Улкан дарахт шохин кесмоқ — кам,
 Қуритмоқлик лозим илдивни!
 Наериддин ҳам рост айтади, рост!
 Қираверсин бойларини, поввоз!
 Қураш бўлсин иши, ризқ-рўзи,
 Хақиқатни тополсин ўзи!..

7

Шом. Зог йўқдир кўчада ҳатто,
 Қинилоқ кўчиб кетгандай бутун.
 Фох қиларди жимликни аммо
 Мўрилардан қалқиган тутун.
 Рўбарўда шу пайт ногаҳон
 Пайдо бўлди икки барзанги.
 Салом берар Наериддин полвон,
 Юзларида шафақнинг ранги.
 «Намоз қайда тураркин, Намоз?...»
 Бирн «Иҳ!» деб йўталди, сўнгра
 Деди: «Намоз уйими? Йқа сөз!
 Боринда — чан, келинда — ўнгда...»
 Хайрлашар Наериддин полвон.
 Улгурмади қўйиб бир қадам —
 Йигитлардан кимдир шу замон
 Қаттиқ урди келиб орқадан!
 Мушт ҳам, ажаб, эканми тондан,
 Хуши учди полвоннинг бондан,
 Йигитларга ўрилди-ю сует:
 «Дайое! — деди. — Едини-а, дайое!»

8

Ўзин ўнлар Наериддин полвон:
 Ухладими, туш кўрдими ул?
 Қўлларида йўқ эди дармон,

Увушганди вуждуи буткул.
«Рўбарў кел, мард бўлсанг агар,
Биттанг қўрқсанг, ўнта бўлиб кел!
Аммо пичиб, номардлар қадар
Иш қўрмоқдан андиша, ор қил!..»
Қўл-оёғи боғланган полвой
Кучин йиғиб беш панжасида,
Бир хонада ётарди ҳайрон
Шундоқ ўйлар исканжасида.
Қачон келди бу уйга, қачон,
Ўхшаб ҳоли забун маймунга?
Атрофида беш нафар ўғлон
Жим тикилиб туришар унга,
Ўлабирдек барчаси чайир,
Туришди бегона, ғайир,
Ўл айиқни қамти, бемалол
Ўраб олган бўрилар мисол.

9

Қаҳ-қаҳ урди Насриддин шунда,
Порглагудек титради хона!
«Не бўлмоқда ўзи очунда!
Не найранглар айлар замона!
Мендек полвой шундоқ еса панд,
Ерда ётса латтадан ҳам хор!
Қўзичоқдай қўл-оёғи банд...
Мени билмас экансиз зинҳор!
Сал нозикроқ Насриддин таъби,
Бу қисматни ул ор деб билур!..» —
Ва зўр бера! Чирик иш каби
Арқонлар ҳам бир-бир узилур!
Битта йиғит қилич олар бот,
Бонқалар ҳам шайлашар эди.
Насриддин ҳам турди-да азот:
«Қиличчи қўй, ўнканг бос! — деди. —
Бу қилиғинг турмас куракда:
Итасанг кел, яккама-якка
Курашамиз, қолмасин армон,
Таомил шу, эй марди майдон!»

10

Бирдан эслар опасни маҳзун,
Тугён кираар армонли дилга.
Она дерди: «Надаринг бир кун

Марғилонга келган, сайилга.
Белбоғини бўш қўйиб отанг
Айланарди майдон ичинда.
Мен чачвонда кўрардим аранг,
Паранжини койиб ичимда.
Гирра қилиб, белини сиқиб
Йиқитганда Ёғочполвонни,
Ҳаяжонда, эсимдан чиқиб,
Кўтарибман, дегин, чачвонни!
Кейин ўзи гапиришича:
Отанг мени шунда кўрибди,
Меҳри тушиб қонти-ю пича,
Манглайига битта урибди!»
Эҳ, қайдасиз, волидаи зор?
Мунча танг-тор чархи кажрафтор?
Нечун қисқа бақувват қўлим?
Хатарлидир юражак йўлим?

11

...Ёқмаса ҳам ботинан бу гап
Йигит сирдан ҳазилга йўйди:
«Шундай мардни юрувдим излаб,
Худо ўзи етказди-қўйди!
Белбоғ беринг полвонга қани!»
Ҳамма энди куйманиб қолди,
Йигит эса — гирдигум Ғани —
Тушакларни бир четга олди.
Самарқандлик полвон ахир у,
Кураш тушиб юрган тўйларда.
Кураш, кураш — энг олий туйғу,
Васфинг бордир қўшиқ, куйларда!
Эҳ, дунёнинг белидан олиб
Ағдармоққа қодир полвонлар,
Лорсиллаган қудратдан топиб,
Сарф қилмоқни билмай ҳайронлар!
Уларнинг бор юракда ёли,
Бас, ўртани қўйингиз холи!
Бел ушлашар мана икки шер,
Ҳар бири ҳам мен енгаман, дер!

12

Азалдан кенг Насриддин феъли,
Курашларда тантидир, танти.

Майишмади Ғанининг бели,
Белбоғни бир бураб кўрганди.
Кажжак бўлиб икков бир қадар
«Синамоқнинг даври»н сурдилар.
Чиранишиб бенаф, бесамар
Бир-бировин силтаб кўрдилар.
Бирдан, ажаб, Насриддин полвон,
Аламли ёш тўлиб кўзига,
Ўкситдими белгисиз армон,
Рақибини тортди ўзига!
«Ё отамнинг руҳи, мадад қил!» —
Шундай дегач, шиддат-ла шартга
Кутарди-ю Ғанини енгил,
Айлантириб икки-уч марта,
Айлантириб... о, тапти инсон!..
Ерга қўйди рақибин полвон!
Барча кўриб ҳайрон қотмишдир,
Мажҳул ўйлар ичра ботмишдир...

13

«Бой эмассан, яхшики, йигит
Синар эди курагинг бу пайт.
Чориқчисан сен ҳам, мен тахлит,
Нечун қийнай, дўлтақўзи, айт?
О, душманам бўлса жаҳонда
Бу — бойлардир, бойлардир, бойлар!
Осойиш йўқ жону имонда,
Саргардонман не йил, не ойлар!..»
Ғани деди: «Қойилман, қойил,
Мард йигитга тан бермоқ шараф.
Бу Самарқанд туманида, бил,
Монандинг йўқ, йўқ сенга тараф.
Хўш... Намозда не ишинг бор-ди?»
«Унга йигит бўлмоқ истаيمان!»
Ғаниполвон кулиб юборди:
«Тўғри чиқди тахмининг, Саман!
Насриддинни англамай чоғи,
Дебмиз, пошшо қорақулоғи!
Жафодийда дўст экан-ку ул,
Дўст нимадир, ўз экан-ку ул!»

14

Хўп содда-да Насриддин аммо,
Иши йўқдир сиёсат билан.

У билмаски, сийсат ҳатто
Ҷаҳонларни тиндирувчи фан!
Россияда, Туркистонда ҳам
Балқир экан инқилоб туғи,
Полвон четдан боқарди беғам,
Учқунланмай қалбининг чўғи.
Рус ишчиси қилсин ғалаён,
Оқ пошносин берсин додини,
Аммо кутиб юрмасин бу он
Насриддиннинг илтифотини.
Насриддинда ўзга ҳаёт бор:
Нечун қаншоқ яшайди Намоз?
Нечун Ғани, Қобил кўса, Пор —
Барчасида бисот-бағал оз?
Кийй деса, тонолмас кийим?
Чўнтагида йўқдир бир тийин?
Ярти нони бўлмади бутун?
Бари сарсон-сарғардон нечун?..

15

Нечун ҳаёт тийра мисли шом,
Осмон узоқ, қаттиқ — ер эса?..
Ундай деса,.. очофит, бадком
Бойлар иши беш, ундай деса...
О, Насриддин тоғди сабабин:
Бой аталган зотлар бор учун,
Камбағалга жаҳаннам каби,
Ҷаҳаннамдан баттар бу очун!
Шулар борки, Ғани яшар оч,
Нигорондир уйида кўзлар!
Шулар борки, Қобил яланғоч.
Саман инграр, Пор эса бўзлар!
Шулар борки, Намоз баҳодир
Ер бошини тутмоқ ўрнига,
Ҷабҳаларда жанг қилаётир,
Алангали сурон қўйнида!
Шулар борки, Насриддин мана,
Дунё кезар, излар бошпана.
Онадан ҳам айрилди ахир,
Қалб тирналди, қонади бағир...

16

Намоз ўғри хушрўй ва ўктам,
Али келбатли, дурқун, расида.

Қисық кўзда пинҳон буюк ғам,
Чаңдиги бор пешонасида,
Каттақўрғон жангида. тунда
Тегиб кетган поғаҳон ничоқ.
Манглайдан қон тизилиб шунда
Энгил-бошли қилган эди доғ...
«Дукчи эшон аҳволидан ден!
Полвон! Ғолиб келмади печун?»
«Ул подпога ўзин кўриб тенг
Тиг кўтармин дейдилар, бу — чин!
Соҳдаван дил эдилар ул зот...
Биз кўмакка кечроқ борибмиз.
Не ган, не сўз — англамай, ҳайҳот,
Гангиб, қуршов ичра қолибмиз!..»
Бўлган ганши очик ва аён
Сўзламоққа уялди полвон,
Кайфу сафо қилганларин ҳам,
Хору хароб бўлганларин ҳам...

17

Ўз вақтида борганда... Балки
Зафар тожин киярди Ҳазрат.
Насриддин ҳам имони қалқиб
Сарсонликда чекмасди ҳасрат...
«Намоз оға! Юртда бой нечта?»
«Рақам етмас санай бошласанг.
Бой деганинг ўн бошли дев-да:
Ўнта бошин кесиб ташласанг,
Ўнтаси шай ўша заҳоти».
«Битга қўймай бариши қирсак,
Ҳосил бўлур эди муродим!»
«Агарда биз ҳамжихат эрсак,
Ўтга кирсак, сал койитсак жон,
Асар қолмас баднафе бойлардан.
Обод бўлур бешак Туркистон,
Тишиқ сувлар оқар сойларда!»
Ана шунда, дейди Насриддин,
Рағбат бўлур, фурсат бўлур чин,
На инқиома ва на жангнома,
Битажакдир «Туркистоннома!»

18

«Оҳ, жонажон Ватап! Тимсолинг
Собит турар қалбим қатида.

Чечак ёзгай ёрқин иқболнинг
Фарзандининг муҳаббатида!
Юртим бордир, демангиз, нечук?
Юртсиз диллар доғдир, куюқдир.
Нисон учун, каттами, кичик
Туққан юрти доим буюқдир.
Мақтанайин, кўрсин кенг жаҳон,
«Ватан!» дебон кўксим керайин!
Достон битай, бир ажиб достон.
Тақдирингни сўйлаб берайин.
Достонимнинг ҳар битга фаслин
Номинг билан бошлайин, диёр!
Севсам диёрларининг асилини,
Мендан бахтли дунёда ким бор?..
Сен увалик-жувалик юртсан,
Тошкент, Қўқон, Хивалик юртсан,
Насибанг бор минг-минг йилларда,
Ҳали ярамган дилларда!..

19

Юрт ичида кўтарди сурон,
Ўтдан тоймас Намоз лашкари.
Гоҳ Самарқанд, гоҳ Каттақўрғон,
Гоҳо Жиззах, гоҳ Бахмал сари
От солдириб кетар гуруҳлар,
Оғушига олар бариш тун.
Тунда эса одамлар ухлар,
Билмас, нима кашф этар очун.
Сўнг йиғитлар турли тарафдан
Қайтиб келар бөрғоҳга саҳар.
Сўз бошлашар шону шарафдан,
Тилда такрор этилар «зафар».
Намоз ўғри қовоғин уйиб,
Залвор билан йўталар аста.
«Хўш... Юмушни бир четга қўйиб,
Мақтанинлик яхши эмас-да.
Сизга айтар қойил сўзим бор!
Энди индан сўйланг. Қани, Нор!
Бахмалдаги бойни не қилдинг?
Не қилдинг, не билан келдинг?..»

20

Не-не бойлар ўлиб кетмади,
Кул бўлмади не-не хонадон.

Ҳақиқатни англаб етмади,
Ҳануз бизнинг Насриддин полвон.
Бироқ уйлаб қолди-ку энди:
Ҳаёт асло ўзгаргани йўқ.
Чорикорнинг оши — ювинди,
Дехқон номи ҳамон мирқуруқ.
Ариқларда сув лойқа ҳануз,
Хас-хашаклар тўлиб оқмоқда.
Дарахтлар ҳам келмай туриб куз
Хазонлардан баргак тақмоқда.
Машъум хабар етди шу асно:
Ухлар экан Намоз, қоқ тунда
Ўлдирмиш бир валади зино!!!
Қўлин тишлаб Насриддин шунда
Қонатганин сезмади! Ҳайҳот!
Қандай попок, манфур бу ҳаёт!
Инграр эди полвон талх ком,
Томоғидан бўғар интиқом!..

21

Сокин тунда Сангзор тарафдан
Беҳол шов-шув келиб туради.
Насриддиннинг гуруҳи чапдаст
Йўлни Жиззах томон буради.
Соядай тинч, елдай безор
Чет йўллардан боради бесас...
Қорақўлчи бор эмиш илғор,
Анов-манов бойлардан эмас!
Ваҳмалидир Жиззахнинг туни,
Кўринмайди биронта чироқ.
Эл ҳам урди икки уйқуни...
Чапдан чиқди баланд ҳовли-боғ.
Боғ четидан ўтдилар ошиб,
Ичкарига юрдилар аста.
Не учундир Насриддин шошиб,
Ҳаприқарди бамисли хаста.
Тарқалдилар йигитлар ҳар ён,
Бир эшикни очди-ю полвон...
Наъра урди шердай чинакам:
«Оҳ, бормисиз, оҳ, онагинам!»

ЕГГИНЧИ БОБ

1

Шўх болакай, жажжи болакай
Уйнаб юрар ҳовли юзида.
Икки бети қирмиз доладай,
Дунё акси бордир кўзида.
Орқасидан қувар онаси,
Қувачи-ю, етолмас гўё.
«Оҳ-оҳ, қантак ўрик донаси,
Ўригидан данаги аъло!» —
Кўнгли ийиб сўзлаб қўядир,
Битта кўзи бола томонда,
Чайиргина бежирим кампир
Хамир қорар экан айвонда.
Тутаман деб уринган замон,
Она қўли қолса муаллақ,
Чап беради, қочади ўғлон,
Кулгулари жаранглаб, чақ-чақ.
Сўнг онаси чарчаган бўлар,
У ҳам яйрар, хохолар, кулар:
«Отинг нима?..» Бола шу заҳот
Чучук тил-ла ямланар: «Пойхот...»

2

Фарҳод! Элар улуглаган ном!
Кўнги-ларга нур берган исм!
Алишербек, маликул калом
Бул исмга жойламинн жием,
Ки ул ёнимин тенгез фироқда,
Ҳижрон боеминн руҳи равонини,
Дард забтига олгани чоқда,
Балогардон айламинн жонини!
Отатзабон ошдиқ висол деб,
Ёр номини санаб муқаддас,
«Заранг замон, сўрсанг-чи ҳол!..» — деб
Санг диллардан интиқ кутди сас...
Ана меҳр, шафқату ихлос,
Садоқату сабр ила сабот!
Қудрат шунга ҳавас қилиб, рост,
Фарзандига от қўйди: «Фарҳод!»
Кўнглида ҳам иншонч уйғонди,
Ёруғ умид чарақлаб ёнди:

Бўлғай ўғлини қисмати ўзга,
Эл-юртини хизмати ўзга!

3

Фарҳод... Қўдрат ушмундоқ йўсин
Сўзда кўрди янгича маъно:
«Ф» ҳарфи, бу — фаҳмли бўлсин,
Адиб ўғли бўлсин аввало.
Азияту меҳнат кўрса, бас,
«Р» — раҳмдил бўлур бетумон.
«Х» — ҳаётга қўйса чин ҳавас,
Замонини ҳам ардоқлар ўғлон,
Ёр севди, орттиради дўст,
Нисонийлик илмин уқад;
Сўйга қалби эрса тандуруст,
«О» — овозлик дари тоқад.
Юқадиди, юраги сизиб
Қўп нарсани фаҳм этгуви,
Уфиқларнинг наслигини сезиб,
«Ў» — дунёни англаб етгуви!
«Нисон» — деган шарафли ушмон,
Шундай эрга ярашур чушон!
Бу Қўдратга этмади наёнб,
Балки Фарҳод бўлур муносиб.

4

Айлар экан умрин сарҳисоб
Изи бериб гоҳо ҳаёлга,
Тона олмас Қўдрат ҳеч жавоб
«Нисонманми?» деган саволга.
Йўқ, йўқ, ўзи одамдай одам,
Хўраги саз, ҳар доим нўрим,
Орда қолмай дея дунёдан
Илму фанга берган қалб қўрим.
Бироқ қўрқоқ, журъатни йўқ ҳеч!
Ивиллаган кўнлик каби сует!
Муҳтарам зот Петр Юрьевич —
Йқисарбади Петр тандуруст
Худди шунини юзига солди,
Тан олмасини ўзи ҳам печун?
Ажаб, қайдан ёниша қолди
«Ваҳма» деган балойин очун?
Ҳар юмушга боқиб, бечора,

Ислаб қолар эҳтиёт чора,
Ҳадиксеирар Беликов¹⁵ мисол:
«Юз бермасин биронта кор-ҳол!...»

5

Сал парсага дилдан қувониб,
Еру кўкка сизмай қолувчи,
Қудрат дўсти Пётр Иванов,
Ҳайтесвар, чақ-чақ поручик,
(Ўнг қўлида доим оқ қўлқон
Ошпоқ доғни яшириб юрар),
Лермонтовни ардоқлаб, алқаб
Шеър айтмоқни жуда хуш кўрар:
«Ҳайтимнинг ташвишли они,
Юрагимни чулғаганда ғам,
Эслайману ажиб дуони,
Такрорлайман такрор ўшал дам.
Елкандан тоғ тушгандек булар,
Ортада қолиб кетар гумонлар,
Қалбга — ишонч, кўзга ёш тўлар,
Қушдексану йўқдек армонлар...»¹⁶
Йқимиб қолар Пётр ногаҳон:
«Қудрат, ахир одамзод қачон,
Қўрқиб яшаб, шараф тонибди?
Гул ҳайтнинг болин тотибди?»

6

«Хўш, айтинг-чи, жаноб поручик,
Юрт хизмати учун шаймисиз?
Ўлжасига човут солувчи
Соҳибчангал қарчингаймисиз?...» —
Жавоб айлар Пётрнинг ўзи,
Дабдабали қилиб овозин:
«Шайман, жаноб! Поручик сўзи
Доим битта — розиман, рози!...»
Қудрат эса гапни тингламас,
Не учундир сочилар ҳайл.
Йўқ, тинглару дўстин, англамас,
Малол келар қулоққа, малол.
Миясида ялт этар фикр:
«Ҳарбий... ҳарбий бўлса-чи, Фарҳод?»
Бироқ ҳайл нуришидат, тезгир
Шаҳрихонга олиб кетди бот!

Сен қўрқмайин ким қўрқсин, Қудрат?
Шаҳрихонни босибди кулфат,
Қўрқитгувси мисли жаҳаннам,
Менман деган жўмардларни ҳам!

7

Етиб келди Қудрат тез! Хайҳот!
Печун кутиб олмади надар?
Ҳаёт барбод бўлибди, барбод!
Майёс турар хароба шаҳар!
На уй қолмиш, на гуллаган боғ,
Кул бўлибди куйиб хонумон,
Ўксиз Қудрат паришон димоғ,
Ғунчақиздан топмади нишон!
Туртинганча изиллайди ел,
Кимсасиздир ташландиқ шаҳар.
Биров демас: «Ҳой, бу ёққа кел!»
Бирон кучук ҳурсайди агар
Хурсанд бўлиб кетарди Қудрат!
Олар эди дилдан ғуборни.
Бирдан тишиб... девона сифат
Қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди!
Еш истарди ва лекин кўзи,
Келиб турди бўғиқ кулгуси
Кўчалардан, харобалардан,
Олис-олис масофалардан...

8

Энди йиғлар шўринг қурғурим,
Тўхтатолмас ўзин ҳўнг-ҳўнгдан.
Ўча бонлар қалбиниң қўри
Тоғдай келган ғам-ғусса, мунгдан.
Қулаб ётар дарвоза ана,
Остонага ўтириб йиғлар.
Ҳар ён хароб, ҳар ён вайрона...
Даҳшат! Даҳшат бағрини тиглар!
Ногоҳ туриб қоча бонлар у,
Кимдир қувар. Нима у, нима?
Ўзин ўру қирга ташлар у,
Юрагида қўрқув, ваҳима!
Қочиб юрди тун-оқшом қадар,
Ҳориб ҳолдан тойди-да ғоят,
Ухлаб қолди ўликдан баттар

Бир айвонга кириб шўхоят...
Кун ухлади, туи ухлади ул,
Туи ухлади, кун ухлади ул...
Бошқа одам бўлиб уйғонди.
Ўтминидан бутунлай тонди.

9

Бошқа одам эди у энди:
Гунчақизни олиб қочган ҳам,
Масковдиги дорилфунунда
Таҳсил кўрар толиби фан ҳам,
Насриддинга бир пайтлар шўх-шўх,
«Ай дов ю»ни айтган ҳазилдон...
Афеус, энди у Қудрат йўқ, йўқ...
Бор кўшиқдек квиллаган жон,
Синган сабр, нураган сабот,
Шиддатсиз ўй, журъатсиз қадам...
Ногоҳ келса балою офат
Шундай кўйга тушаркан одам!
...«Қудратмисан?» — Камшир товуши
Эшитилди йироқ-йироқдан.
Йигит боқди: ўнгими, туши?
Сой бўйида, шундоқ қирғоқда
Ўлтирарди Ойчучук камшир!
«Қудратмисан? Вой тавба, гапир!»
«Дияжоним, ўша Қудратман,
Тўкие тугал ғаму ғурбатман!»

10

«Насриддиним, жону дилимни
Кўрмадингми ўша ёқларда?
Отанг азиз билди ўлимни,
Кўзларида — туироқдан шарда...»
Адо бўпти Ойчучук камшир
Бамисоли қуриган дарахт.
Шўрлигинга сўйлайди бир-бир,
Қудрат бўлар тобора карахт.
...Бой ўлипти, Жиззахдан учиб
Қайишотаси етиб келипти.
Камширни ҳам қизига қўшиб
Бирга олиб кетмоқ бўлипти.
Бироқ она, мунис-меҳрибон,
Елғизидан бўлиб умидвор

Шаҳрихонда юрибди ҳамон,
Қўзларида шашқатор ёш бор...
Қудрат деди: «Бўлди, бас, эна!
Бунда қолмоқ яхшимас, эна!
Юз бермасин биронта кор-ҳол...
ЎКиззах сари жунайлик дарҳол!»

11

Хайҳот! Кимга суянмоқ даркор?
Почор экан ҳаттоки Тақсир!
Ҳазратни деб, бекордан бекор
Ўлиб кетди Азимбой ахир!
Ўаҳолат — мос телба тўлқинга,
Ўша берди қўлларга қилич!
Булармикин суянчиқ унга
Муҳтарам зот Пётр Юрьевич?
Қилич тутмоқ — нодоннинг иши,
Милтиқ отмоқ — хашақи бир гап.
Шўрлик элнинг қонли кечмиши
Худди шуни турибди сўйлаб.
Чора недир? Илк бор қотди бош,
Йўл йўқотган сайёра сифат.
Ҳа, ҳа, элга нур сочсин қўёш,
Бир қўёшки, оти — маърифат:
Маърифатли бўлса эл агар,
Ўаҳолат ҳам кетгувси бадар,
Ривож бўлур қўлмак ҳаётда,
Улкан Ерда, кенг коинотда!

12

Ўша-ўша ҳадик ва даҳшат
Ҳисси бордир Қудрат қонида.
«Қўрқоқ» деган бир тавқи лаънат
Турар доим исмин ёнида.
Икки гапнинг бирида шаксиз
Пётр ҳазил қилиб қўяди.
Қудрат қўшмас биронта гап, сўз,
Нари борса қулиб қўяди.
Сабоқ билан банддир эрта-кеч,
Ғунчақизга мактуб битар гоҳ.
Муҳтарам зот Пётр Юрьевич
Доим унга қарар хайрихоҳ...
Қудрат бир кун деди Пётрга:

«Қўрқоқдирман эҳтимол ўзим,
Мен падарман Фарҳод-ботирга!
Тумор қилиб тақиб ол сўзим:
Кўзим очиқ, эканман ҳаёт,
Ҳарб илмига ўқийди Фарҳод!
Ҳа-ҳа! Ҳарбда сарвар бўлгуси!..»
Янграб кетди Пётр кулгуси.

13

Илму урфон — кўнгил рушноси,
Зимистонда чақнаган учқун.
Гарчи учқун ва лек зиёси —
Шуъласидан пораланур тун!
Равнақ тилаб учқунга, охир
Келар дебон ёлқин замони,
Мактаб очди Тошкентда шоир,
Туқувчининг ўғли Авлоний!
Илмда, деб ҳаётнинг мағзи,
Самарқанддай кўҳна заминда
Мактаб очди Шакуррий, Ажзий
Ҳалвоида, Ражабаминда!
«Қачон битгай қадим бўстонда
Бу бидъат ва маъжусиятлар?» —
Мактаб очди Ҳамза Қўқонда,
Юрагида тоза ниятлар!
Юртнинг шундоқ ўғиллари бор,
Бор қилгувчи йўқсиллари бор!
Шу важданким, илмга қараб
Талшимоқда қалблар паршираб!

14

Қудратни ҳам қаърига тортди
Янгиланиш, қутлуғ фалсафа
Ва дилига ёруғлик ортди,
Енгил сизди ўзин илк дафъа.
Урфонга йўл излаб кўралар
Бехбудий ва Мунаввар Қори.
«Тараққий»ни ўқинг, жўралар!
Ана «Хуршид», ана «Тужжор»и!¹⁷
«Ифадид» деган сўз латофати
Сарин елдай бахш этар ҳузур.
«Ахир келгай вақти-соати, —
Дер Сўюнбой, — Минг бора шукур,

Эл ичида бизни ҳам ўйлаб,
Ғамимизни сугувчилар бор.
Ҳақимизни ҳимоя айлаб,
Нафимиздан дегувчилар бор!»
Мамнун Яқиззах бойларин шери,
Ҳар йил сотар юз минглаб тери,
Босқоғи йўқ, бари қорақўл,
Хашак пулмас, тилло — сара пул!

15

Қудрат энди маорифиша,
Кенгроқ Ғймоқ бўлди қулочни:
Тасарруфни этмай андина,
«Дорулайтом»¹⁸ мактабин очди.
Буюртирди янги парталар,
Шогирдларга кийим-кечак ҳам,
Қураи арз, турли карталар,
Китоблару дафтари қалам,
Ҳисобдан сўнг бошларкан яна
Жўгрофия аталган дарсни,
Болаларга кўрсатар мана
Айлангириб кураи арзини:
«Бўлажаксиз улкан ҳали сиз,
Кўражаксиз яқин-йироқни.
Шу Ватанинг фарзандларисиз,
Қадр айланг она туироқни...»
Қўлоқ солар севикли Фарҳод,
Совушганинг фарзанди Мурод,
Кал Солининг ёлғизи Яқюл,
Отаси йўқ, етимча Камол...

16

Шижоатли Гунчақиз бегим
Дилбар бека, суюк хотинча,
Бойнинг қизи, бугун-чи, лекин
Отинойи бугун, отинча!
Ўн қизчани йиғар уйда, —
Ки қизлар ҳам саводли бўлсин.
Барчасидан чаққондир жуда
Очил поввой қизчаси Гулеун!
Сархат ёзиб берса тахтага,
Бир лаҳзада кўчириб олар.
Саққиз яна қизнинг шахдига

Отинийн багзан дол қолар...
...Янги мактаб, синфлар таҳзирий...¹⁹
Ораулар мўл, дилда армон кўп.
«Самарқанд»да²⁰ мақтабди Ажзий
Шакурининг мактабиди хўп.
Қудрат жўнар Шакурин сари,
Ажиб бўлди сафар самари:
Қўқондан ҳам келибди меҳмон,
Ёш муаллим, неми — Ҳамзахон...

17

Шартта-шартта сўзлар муаллим,
Ўзи ҳам нақ милтиқ ўқидий.
Сўзларида ишонч лиммо-лим,
Олов ишхон кўзин чўғида.
Қайдан олмин бунча умидин?
Қайдан унда қалқимас журъат?
Тинглар экан шадждо йиғитин
Хайратланди ёш жаҳид Қудрат:
«Урф бизларга ота меросин?
Қонимизга сингимин бидъат.
Аждодлар дард чеккани озми?
Бас, авлодга қилайлик шафқат:
Алар хуринд саодатларин
Еткурмайлик заводга ортинқ.
Нурга кўмиб ибодатларин,
Самари илм айлайлик тортинқ!
Дилга тутдим хорик сафарин,
Ташлай дейман хонис назарим:
Печук янар у ёнда элар?
Не умидла тенади диллар...»

18

Қудрат худди шунда учранди
Ўқитгувчи Авлоний ила.
Маърифат деб қалблар тутанди,
Охир дўстлик бўлди ҳосила,
«Филҳақ, урфдан — урфонгадир йўл!
Мен ҳам андак раббат кўргузим,
Сабоқ ёдим, нафлансин йўқеул,
«Камияти хайрия»²¹ тузим...»
Ўйларида қўним йўқ, қўним,
Қайди Қудрат серғулу... Ёху!

Соқин эди Ўйзахнинг туни,
Қўзларига инмайди уйқу.
Ана, Фарҳод донг қотиб ухлар,
Шўҳақ бўлиб Ғунчақиз бироқ
Қўз юлмаган — сезилиб турар...
Кимдир қаттиқ қичқирди шу чоқ!
Жон ҳолатда бир аёл кейин,
Не сабабдан, анламоқ қийин,
«Вой болам-ей! Вой болам!» — деди.
Овоз — кампир овози эди.

19

Ани-танил отиб кўриасин,
Кийинди-ю Қудрат... — ё, фалак! —
Кимларнингдир сезиб шарнасин,
Саросима нчра жонҳалак
Тўхтаб қолди! Ғунчақиз ҳайрон:
«Энамми, — дер, — бақирган хотин?».
Шиддат найдо бўлди ногаҳон,
Ёзганидай бургут қанотин,
Қаддин ростлаб, милтиқни олди,
Ҳовлига шарт отилди энди.
Теваракка бир-бир кўз солди:
Кампир уйи очиқ кўринди!
Музлаб кетди тани шу заҳот,
Ҳар балолар келди ўйинга:
«Наҳот, ўғри тушса-я наҳот
Шўр пешона кампир уйинга?
Бироқ... бироқ бир нарса ғалат:
Пола-фарёд ўрнинга фақат
Уйдан... кулгу энитиларди,
Зимниё тун бағрин тиларди.

20

Ўйғиб олди эс-ҳушин Қудрат,
Ўз-ўзини койиб соддадил,
Қулгу қалбга бўлди-ю қувват,
Қадам қўйди уй сари дадил.
«Ўғри эмас, келганлар — меҳмон!» —
Энди бунга қолмас шубҳаси,
Бироқ Қудрат билмас бу замон,
Нечоғ ажиб тақдир тухфаси!
«Насриддин!?» «О, Қудрат, бормисан?»

«Насриддинбек, оҳ, оғажоним!
Қатордаги уша нормисан?
Оғам, сенга садоға жоним!»
«О, Қудрат-ей! Ай лов ю дегин?
Ай лов ю-чи?» — Полвон қисар кўз.
«Ҳа-ҳа... Эсдан чиқмайди лекин
Йувоз тортган даҳшанда ҳўкиз!..»
Қучоқлашиб кўришишар гоҳ,
Гоҳ йиғлашар, кулишишар гоҳ,
Термулишар, қаҳ-қаҳ отишар,
Бир-бирини туртар, тортишар...

21

Йиғламсинар Ойчучук кампир,
Насриддинга боқиб тўймас ҳеч.
Ёлғизининг бақувват, чайир,
Қўлларини қўйиб, қўймас ҳеч.
Ун икки йил ўтиб кетибди,
Норғул йигит бўлибди полвон!
Бўйи ўсиб шипга етибди,
Томга чиқса керакмас нарвон!
Девдай ўғлин олдида, ана,
Қудратжоннинг сиёғи бошқа...
Не кўяларга солса замона,
Не мустарлик тушса ҳам бошга,
Болта кесмас ўғлин муртини!
Кўзларига ёш келди яна.
«Нима, қоронғида туртиниб
Юрибсизлар, болам?» — дер она.
Насриддин «пов» қизариб олиб,
Дўстларига қарар маъноли:
«Отланувдик, эна, тонг маҳал,
Сал мўлжалдан адашибмиз, сал...»

22

О, тақдирнинг аччиқ ўйини!
Гувоҳ бўл, эй мўйсафид тарих:
Таламоққа ўзин уйини
Саф тортибди полвон, водариг!
Кўзи тинди йигитлар алпин,
Титради-ю, гезарди лаби:
«Ўзга қолиб, ўзи ўз қалбин
Ўғирлаган бефаҳм каби,

Ё болалар ичида мағрур,
Андишани ҳисобга қўшмай
Ўз боғига бошлаб кирган гўр,
Мақтанмоққа мойил бир гушна —
Янглигдурсан Насриддин полвон!
Юртингни-ку талар ўзгалар!...»
Шундай уйлар, уйдан ҳайрон
Ўз-ўзига алам қўзғолар!
Увишар-да йигит юраги,
Бир армоннинг олис дараги,
Камситгандай булар гурурин,
Титратгандай булар шуурин...

САККИЗИНЧИ БОБ

*Жуда кам одамларгина нариги қирғоққа ўтиб оладилар.
Бошқа одамлар жа бу қирғоқда оворадирлар.*

«Дхаммапада» дан

I

«Ҳаётингни уйлагин, эй дўст,
Умринг ярми ўтиб қолибди.
Манглайингга йиллар устма-уст
Ўчмайдиган излар солибди.
Вақт — ўткинчи, вақтда вафо йўқ,
Вақт шу лаҳза фақат ғамгузор...»
«Қудратилло, гапларинг улўғ,
Файласуфлик даъвойинг ҳам бор!»
«Насриддинбек, оғамсан, оғам,
Қайишганлик туйғуси холос.
Ақл ўргатмоққа сира ҳам
Ўқув йўқдир, тоқат йўқдир, рост.
Келибдики дунёга одам,
Одамдайин яшасин ахир.
Бош кўтариб юрмоқ ўзи — кам,
Шарт-шарт қадам ташласин ахир!
Табиатнинг олий ижоди,
Баҳоси йўқ бойлик, бисоти —
Инсонлигин хотир этайлик,
Фикрни ҳам ботир этайлик.

Мен инсонга таъзим қилурман!
 Ақл етмас сирли бир нарса.
 Табиатни гарчи, билурман,
 Табиат-да, жа нари борса,
 «Т» ҳарфини мумкин англамоқ!
 Унда шундай музаффар руҳ бор!
 Тоғдан тортиб то майса-яроқ,
 Тажаллиси²² кўринур ошкор!
 Мана, менинг чеҳрамга боққил,
 Жива қилар ёрқин табассум:
 Музаффар руҳ тажаллиси, бил,
 Йўқ, йўқ унда сеҳр ила афеун.
 Ул тажалли — илму урфондир,
 Барчада ҳам бўлмас ул жилю;
 Жилоликка жаҳон айндир,
 Гар бўлмаса тумандир дунё!
 Инсон сезар идрок-ла барин,
 Табиатнинг нур, жилोलарин:
 Фаҳмлар, нур — аълодан аъло,
 У нур қайдан — билалмас асло!

Бироқ нуриинг бўлгани создир,
 Борлигидан бахтлидир инсон!
 Гарчи унга ожизлик хосдир,
 Фурсат камдир, чеклидир имкон,
 Гарчи англай олмас дунёни,
 Ёритмоқни орзу этадир.
 Сезолдингми пинҳон маънони,
 Нечук муни айлайсан таъбир?...
 Насриддинбек кулиб оҳиста
 Фасоҳатманд ошмасига дер:
 «Мен розиман, майли, илм иста,
 Қўнғилларга урфон нуриин бер!
 Ўзгарурми турмуш ўшанда,
 Созланурми менинг ҳайтим?
 Бундоғ шамол эжиб гулшанда
 Ёзилурми боғлиқ қанотим?
 Айт-чи, шамол тегарми кам-кам,
 Темирчининг босқонига ҳам?
 Совуигарнинг уйи ёрирми?
 Юраклардан дардлар арирми?...»

«Хай-хай! — Қудрат тин олди оғир. —
 Илм — дилга ёруелик демак.
 Илм нуридан бойлар ҳам охир
 Бир инсофга келурлар бешак.
 Айтганларинг бўлса не ажаб...»
 «Ҳа, илоининг боласи — илон...»
 «Нима?» «Йўқ, йўқ... Ўзим... Эски гап
 Эста тунди бирдан» — дер полвоп.
 Қайтиб кетди нафаси тўй,
 Раёҳон шохин синдириб олиб
 Димоғига тутгани асно
 Жаннат боққа кирган мисоли
 Енгил торғди! Англамоқ мушкул:
 Нима вақдан Қудрат-ла икков
 Сойининг икки ёнидай нуқул
 Ўироқланиб борар мисли ёв?
 «Қудратилло, ҳаёт — оғир дарс,
 Ҳар ким дилдан уқмоқлиги фарз.
 Сен ҳаётни менга талқин эт,
 Каломингни қандай ёрқин эт!»

«Дунёга кўз очган онингдан
 Ҳаёт сенинг ҳамроҳинг эрур:
 Тениб турар мурғак жонингда,
 Уйнаб турар кўзларингда нур.
 Илм олурсан, уйлик бўлурсан,
 Сўнг жужуқлар кўтарса сурон,
 Бир белгисиз завққа тўлурсан,
 Сезажаксан ўзингни инсон...»
 «Бас, дўстгинам, англаб етолдим:
 Сен умрингни сўйладинг тўлиб.
 Ҳаёт эса бир четда қолди,
 Кўзга сизмас улкан тоғ бўлиб.
 Ҳаёт нима? Кийинмоқми у?
 Уйнаб-кулмоқ, смоқ-ичмоқми?
 Музаффар руҳ таратган ёғду?
 Данғи-лама уй, ҳовли-боғми?
 Дабдабали оила қурмоқ,
 Ширин-ширин фарзандлар кўрмоқ...
 Сўнг мамуилик деган бир туйғу
 Қалбингга ин қўяди... Ёху!»

«Таажжубки, фарзанд кўрмоқнинг
 Печук ноҳуш жиҳатлари бор?
 Ё тош дилга нур уфурмоқнинг
 Ўзи наҳот кўнгилга озор?
 Назар қилгил бир Туркистонга:
 Халқ зиёсиз, хат билмас зарра.
 Тамаддуру илму урфюнда
 Ортда эрур неча минг қарра!»
 «Навро қилма, маданиятда
 Ортда бўлса агар элимиз,
 Олдиндадир, ҳа-ҳа, меҳнатда,
 Бу хусусда бурро тилимиз!
 Бордир сенга шундай саволим,
 Ҳавола эт тоза виждонга:
 Нега анов темирчи Соли
 Ялчимайди ўзи кетмонга?
 Очил поввой нега уззукун
 Нон ясаркан, элар экан ун,
 Чехрасида олов ўйнайди,
 Аммо қорни понга тўймайди?»

«Декирмас ҳеч азалий удум,
 Ёиллар кечди, бўронлар қўпти,
 Савол айлар ҳанузам мардум:
 Қачон беш қўл барабар бўпти?
 Бойларни хуш кўрмайсан подвон,
 Амалдордан доим дилинг хит,
 Аммо ўзинг, ҳайронман, ҳайрон:
 Мишбонига бўлибсан йиғит...»
 Насриддинбек бошини эгди,
 Оғир эди таъна, маломат.
 Ҳа... Ҳаётдан не улуш тегди:
 Севғисидан келди фалюкат,
 Ихлоси дил қилган хизмати
 Сургун бўлиб қайтди ўзига,
 Не-не ерда хор-зор кезмади,
 Кўринмай деб миршаб кўзига.
 Сўнг Ивашинг уйида юрди,
 Йиғит шундай мустарлик кўрди...
 Сўнгра тақдир бахш этди борин:
 Насиб қилди она дийдорин!

Насриддинбек, гапнинг сираси,
 Ҳеч таъқибсиз юра олурми?
 Маълум, машҳур Номоз жўраси
 Миршаблардан омон қолурми?
 Ажаб, йигит насибаси ё
 Таъқибмикин? Тинмас хаёлар;
 Ёв сиртида бўлмагин асло,
 Ичида бўл, дер эди чоллар,
 Барҳам есин таъқиблар, битсин!
 Битта йўл бор, хулласи калом:
 Таъқибчилар сафига ўтсин,
 Миршаб бўлсин ўзи, вассалом!
 «Ҳуноҳқорман сўзинг рост, бироқ
 Бир фикрдан дилимда ёғду:
 Ҳўжасига хиёнат қилмоқ
 Қул қалбини улғайтган орзу!
 Қулдан менинг фарқим йўқ асло!..»
 «Сен шоирсан, тилайсан зиё,
 Ҳамзахонни қара, камоли —
 Илм таратмоқ олий аъмоли!

9

Авлониини танийсан ахир,
 Маърифат деб яшар дунёда:
 Урфон ишин — гурур ва фахр
 Санар доим тўқувчизода.
 Мана Фарҳод ҳарбий мактабда,
 Ҳарб илмидан билмас авлони.
 Манқи қандоқ, нечукдир сафда —
 Бохабардир дўстим Авлониий...
 (Қудрат аҳдин олайлик эга:
 Саккиз ёшли Фарҳодни аранг
 Жойлаб келди кадет-корпусга,
 Ивановга қасд қилиб, қаранг.
 Темур каби бўл, дер, саркарда,
 Ҳарбийларнинг замонидир, бас:
 Қўлда қуроғ турса агарда
 Сени биров камсита олмас...)
 Сен шоирсан, ашъоринг билан,
 Оринг, азму қароринг билан
 Илму урфон таратувчисан,
 Зулматга тиг қаратувчисан!

Зеро илму маърифат ёймоқ
 Ватап меҳрин тимсоли эрур!
 «Ватап... Шу сўз айтилгани чоқ
 Тиниқ тортар идрок ва шуур.
 Илм ёймоқ ила бандан сен,
 Ёнгит бўлиб ўсмоқда Фарҳод.
 Юрт меҳридан баҳрамандан сен,
 Шундоқ эрса, кўнглинг ҳам обод!
 Ватап! Сени ўйлайман, она!
 Ночисиздир ўглинг ўйлари!
 Сени қучиб, авайлаб, яна —
 Ўз-ўзимга қайтурлар бари...
 Нима ваядан юксак эрур кун,
 Аммо хордир «кун» аталган сўз?
 Мен кимман, мен тугилдим нечун?
 Мен дунёга нечун очдим кўз?
 Қай туироқнинг фарзандидурман?
 Қай бир чаман кутган сурурман?
 Ҳақим борми ёруғ жаҳонда?
 Туркистонда — кўҳна бўстонда?

11

Нечун сенинг бахтинг зиёда,
 Азимбойнинг зурёди, айт-чи?
 Нечун менга камлик — омода,
 Қўкка етмас фарёдим? Айт-чи?
 Нечун, бундай мири кам дунё?
 Нечун, ахир қотминдир бошим?
 Нечун... Ҳавоб тонмадим аммо,
 Туркистоним, дардим, дарддошим!
 Қоим эрур бир нарса фақат,
 Иккиланмас бу ерда идрок:
 Ватап! Сенга меҳр, муҳаббат
 Юрагимнинг ол қонидай пок!..
 Шоир қалбим ўртанар ҳамон,
 Ёнмоқда бир баҳя қолмоқда.
 Она Ватап ҳақида достон
 Хаёлимда яшииб келмоқда!
 Улкан тоғдай яхлит бир достон,
 Нақ «А.шомин» тахлит бир достон,
 На ниқнома, на бир жангнома,
 Тугилмажак «Туркистоннома!».

Қўрқиб кетди Қудрат, бой ўели:
 Иўқ, бу йигит Насриддин эмас!
 Аммо унинг сўзлари тўғри...
 Тўғри... Кор-ҳол юз бермаса бас!
 Шоир сўйлар, гўё боғ урар,
 Дил-дилдан ўқир ёниқ шеър!
 Қўрқоқ Қудрат қониди турар
 Бамисоли ҳаммакор бир шер!
 «Шерим» дейди эркалаб доим
 Суюкли қиз, Валентинаси.
 Ҳар айтганда сўзи мулојим
 Қўтарилиб тушар сийнаси.
 (Ҳайратларга тушма, ўқувчим,
 Қайдан келди Валентина, деб.
 Удум борким, дostonлар учун
 Таърифи ишқ азал эрур зеб.)
 Валентина — чўрткесар бир қиз,
 Қад-қомати тўлғин ва тўкис,
 Қиз эмас, пақ олов, алашга,
 Қайишениги булур Иванга.

Насриддиннинг кўнгли армонли,
 Қалбгинаси қонли доғ эди,
 Қалбмас, мисли сўлғин, хазонли
 Диққинафас заъфар боғ эди.
 На қушларнинг саси келар, воҳ,
 На хуш илҳон еллар навоси...
 Шундоқ чоғда қулоққа ногоҳ
 Эшитилди ёрнинг садоеи!
 Валентина! Мисли сарин ел
 Эсиб қолди йигит боғида,
 Эди, гўё сўради кўнгли,
 Насриддиннинг иштиқ чоғида:
 Сувга тўлди қақраган дарё,
 Жонсиз тана жонланди қайта,
 Бағри ёнди, нурланди фазо
 Офтобга ташаккур айта!
 Нурсиз умр, сурурсиз ҳаёт
 Обод бўлди, шушчалар обод!
 Барчасига сабабкор ўша.
 Валентина, Вали, Валюша!

Ҳаёт нечоғ чигал ва сирли! ..
 Дабдурустдан ақлимиз ҳам лол...
 Гоҳо кундай равшан, зоҳирли,
 Гоҳ ботиндир тийра тун мисол.
 Равшан эса бахтлимиз жуда,
 Қўл узатсак осмон бўлур наст.
 Тийра бўлса, худа-беҳуда
 Оҳ чекамиз, оғизмиз, бир хас...
 Насриддин ҳам бахтлидир шундоқ,
 Қалбига ҳўи тўлмиш наволар.
 Қўкси баланд мисли Номир тоғ,
 Таъзим айлаб келмиш самолар!..
 Валентина! Сўзга-ку чечан,
 Қарқиноқдан чиққан бир булбул.
 Бироқ ширин сўзлаган билан,
 Яқин келмас мақсадга. Нуқул,
 Олиб қочар гаши йироққа!
 Сўнгра тажанг Насриддин ёққа
 Қўз таплар-да юнатиб, қаранг,
 Қаҳ-қаҳ урар нозли, сержаранг!

Гувоҳ бўлдинг, эй кўҳна олам,
 Қонга тўлди Лена дарёси!
 Эшитилди Туркистонга ҳам
 Ленадаги ўқлар садоси!²³
 Бир ишчига отилган бир ўқ,
 Минг манглайга чизиқ тортувси!
 Битта қалбдан узилган бир оҳ
 Миллион қалбга алам ортувси!
 Ҳайҳот, тинмай Ленада сурон,
 Шундоққина Тошкент ёнида
 Санёр эрлар кўтарди исён!²⁴
 Эрк туйғуси ёниб қонда!
 Тагин жазо... Ўлим... Ва сургул...
 О, инсоннинг тор пешонаси!
 ...Йигин жойи бўлибди бугун
 Темирйўлчи Иван хонаси.
 Гумон йўқдир бунда бировда,
 Санёрларни ёзмиш «Правда»,²⁵
 Ўқирдилар, кўнгилда исён...
 Тақиллади дарвоза шу он.

Сўнгра кимдир ийманмай асло
 Дарвозани очди-да шаҳдам,
 Ўз уйига келгандай гўё
 Ичкарига танлади қадам.
 Деразадан боқди-ю Иван:
 «Миршаб! — деди. — Миршаб, шонмўйлов!»
 Кимдир олди қўлига наган,
 «Правда»ни яширди биров!
 «Қўрқманг, дўстлар!» — шивирлар Иван.
 Суд ҳукмини эшитмоққа шай,
 Лекин айбни ҳеч тап олмаган
 Гуноҳи йўқ гуноҳкорлардай,
 Жим эшикка кўз тикди бари.
 Тўхтаб қолди даҳлизда миршаб.
 Иваничи, он ўтган сари
 Таҳликалар келарди қуршаб...
 Нима бўлур оқибат энди?
 Тўгаракнинг иши ҳам синди...
 Сукунатни бузиб оҳиста
 Сае улашди поезд олисда.

Аввал миршаб юзи кўринди,
 Сўнг буй-басти бўлди намоён.
 Иван боқди ҳайратда энди:
 Сал танишга ўхшади меҳмон.
 «Ваня! — деди миршаб. — Бормисан?
 Носкаш дўстим, менинг катандам!»
 «Ия! ия!» — дер экан Иван,
 Йиғолмасди гапин сира ҳам.
 «Ўзгарибсан, Насриддин полвоп,
 Тўлишибсан, бўлибсан дароз...» —
 Шундай деру кўнглида гумон
 Ўйлангирар Ивани бироз.
 Иккиланиб қолар: не қилсин?
 Тўгаракни этсинми ошкор?
 Миршаб кўнглин қаёқдан билсин,
 Не бор, миршаб кўнглида не бор?
 Ўша билган Насриддинми бу?
 Ёким ўзга, ғайридинми бу?
 Ҳар сўзига қўшиб мингта доф
 Ёткурмасми сирни ноинсоф?

Ҳамма ҳамон оёқда эди...
 Сукунатни бузиб ногаҳон
 Тагин кимдир келмоқда эди!
 Одамларни кузатиб полвон
 Барчасида кўрди таҳлика...
 Ул ҳам сергак эшикка боқди.
 Эшикдан-чи... кирди маҳлиқо!
 Маҳлиқоки, полвонга ёқди!
 Олтин соялар лак-лак ёв мисол
 Елка узра зўр черик солмиш,
 Тушиб кетмай дея қора хол,
 Ол ёноқда ёшииб олмиш.
 Мовий кўзлар тикилса агар,
 Йон олаю еткурса озор,
 Нафие лаблар, бежирим лаблар
 Тиргузмоғи аниқ баякбор!
 Ўзин унлар Иван ҳам охир:
 «Қайинсенилим Валя... Кўп моҳир,
 Фельдшер қиз... Ишидан қайтди», —
 Шу сўзларни зўр-базўр айтди.

Аён эди бир сир бетумон:
 Тугагани бугунги мажлис.
 Тарқалдилар дўстлар ҳар томон.
 Уйда қолди Иван, полвон, қиз.
 Печун полвон уйга кирганда,
 Ўчиб кетди Иваннинг ранги?
 Кўришганда, аҳвол сўрганда
 Сохта чиқди сўзлар оҳанги?
 Ҳеч ким лом-мим демади бонқа...
 У, Иванни дўст деб келди-ку?
 Дўсти жон деб, кўтариб бонга,
 Шошқин шамоллардай елди-ку?
 Не учун сует Иваннинг шаҳти?
 Нега дўстин кўриб шодланмас?
 Нега кўриб, дўстликнинг аҳду —
 Наймонлари бир-бир ёдланмас?
 Ҳа, одамзод, зоти пойидор!
 Лек мизожки елдай беқарор,
 Ўзгарувчан об-ҳаво янглиғ!
 Қалбаки сўз, сас, садо янглиғ!

Бирдан кўнгли ёришиб кетди!
 Гуё кўнгли — қон-қоронғи гор:
 Туну зулмат қоришиқ эди,
 Итирқин ер эди хокисор,
 Ақл кўзи ҳеч на илғамас...
 Бирдан тушиб горга порлоқ нур
 Ёришди-да борлиқ шу нафас!
 Йироқлар ҳам равшан кўринур!
 Қаҳ-қаҳ урди Насриддин шунда,
 Хона кулгу сасига тўлди!
 Кулгу ўйнаб қизнинг кўзинда,
 Бора-бора Иван ҳам кулди!
 «Эҳ Ваияжон! Шунча йил юриб,
 Дўстгинангни билмас эдингми?
 Шонмўйловин, уст-бошин кўриб,
 Миршаб бўлиб кетди, дедингми?
 Энгил-бошга қараб фикр этсанг,
 Ҳақ олдида ҳолинг бўлур танг!
 Мен, билурсан, таъқиб бандаси,
 Бас, ниқобдур, миршаб жандаси!»

«Бойларга ҳам келтирдинг қирон...
 Нечта қолди улардан яна?
 Ўзгардими кўҳна Туркистон?...»
 Полвон: «Уҳ! — дер. — Эҳ, Ваня, Ваня!
 Ҳаёт ўша, Туркистон ўша,
 Мен ҳам ўзинг билган полвонман.
 На оила бордир, на гўша,
 Саргардонман, озурда жонман.
 Бойларни-ку қирдим беармон,
 Кўкариб ҳам чиқди нечаси.
 Юмшамади ва лекин замон,
 Тонилмади толе кўчаси...»
 «Туркистон ҳам ўзгарур бир кун,
 Россия ҳам бўлажак обод.
 Ахир замон қолгайми тургун?
 Ахир шундоқ қолгайми ҳаёт?
 Бирлашурмиз аввал сену биз,
 Сўнг золимни гўрга тиқурмиз.
 Нақ бошидан янчиб илонни,
 Қойил қилажакмиз жаҳонни!»

Ассалом, эй яшил Молгузар!
 Бош қўйибдир Жиззах пойинига,
 Сенда хил-хил гиёҳлар усар,
 Сўз йўқ таърифи чиройинига!
 Чўққи киймиш бошига оқ бурк,
 Ёнбағирлар эса арчазор.
 Қўзиқулоқ, наъматак ва зирк,
 Бугдойиқ ўт, оққуврай ҳам бор.
 Гиёҳлардан ясаб гулдаста
 Тутар экан полвон ёрига,
 Шимол ёққа қаради аста,
 Қийли чули, ундан нарига...
 Ўрталикда ястанмиш шаҳар,
 Лим-лим кўлдай жимирлайди ёз.
 Ҳароратдан тўлғин далалар,
 Ажаб, кўнгил истайди парвоз!..
 Ёнгинада ёри вафодор,
 Ҳаёт эса мангу, пойидор.
 Мангуликни алқаган мисол,
 Кўк арчани тебратар шамол.

Насриддинбек, Валя — икки жон
 Хаёлларга мустағриқ бўлар.
 Поёни йўқ ложувард осмон
 Яқин қолган каби туюлар.
 Теварак ҳам сокин бу чоғда,
 Фақат шамол ўйнаб юрибди.
 Хилқат мисол кимсасиз тоғда
 Икков узин танҳо кўрибди.
 Кўкка қараб ётишар улар,
 Валя дейди: «Ана зар булут!»
 Насриддинда қизиқ туйғулар:
 Бор мавжудот бир ошиқ бўлиб
 Кўринади: ана арчажон
 Ошиқмикин, яшнаб ётибди.
 Севганидан қунча ҳам шодмон
 Кўк бағрига узин отибди.
 Ҳув, чўққи ҳам ошиқ чамаси,
 Киймиш бугун яшил жомасин,
 Ошиқликдан, чоғи, фусункор
 Ялтирайди қуйида Сангзор...

Қиз қўлларин ушлади полвон,
 Чирманишиб кетди бармоқлар.
 Юракдаги ҳису ҳаяжон
 Чечан Валя тилини боғлар.
 Бир-бирига келди ёндошиб...
 Қақроқ лаблар ногоҳ топишди.
 Насриддиннинг бағри тутаниб
 Жоннисорлик ила ёнишди.
 Висол они! Фароғатли он!
 Оҳ, икки дил қурган тагтана!
 ...Иккисини яширди осмон,
 Ёт кўзлардан айлади пана.
 Не бўлганин билмоққа шитоб
 Ошиққанди ошиқлар сари,
 Арчажонга урилиб оғтоб —
 Нароқанда бўлди нурлари.
 Ошиқларга келмай деб малол,
 Юксақлардан йўл солар шамол,
 Ғувиллару алаалар Ерни.
 Билмай қолди дунё бир сирни...

ТУҒҚИЗИНЧИ БОБ

*Воқеалар само тумбазининг ҳаракатига қараб
эмас, одамларнинг интилиши билан руъ берилди.*

МИРЗО УЛҒАБЕК

Европага ўтлар уфурди,
 Осиёга ёйилди жанглар.
 Кенг дунёни ютмоққа турди
 Аждаҳолар, юҳо, наҳанглар.
 Европанинг қоқ юрагида
 Пинҳон ётган иллат мисоли —
 Германия теварагида
 Пинди дунё бўлин хаёли.²⁶
 «Дунё — менин!» дея отилди
 Аждаҳойи нафс Антанга
 Ва Россия жангга қотилди,
 Муебатлар кечди Ватанда.
 Қотир эрур балойи уруш:

Танлади-ю шинҳона бир тўр
Хирмондаги пахтадан то гўнг,
Чўнтакдаги чақага довор,
Рўзғордаги жўнгина буюм,
Дон, мева, ё энгил-бон, кийим —
Барин, барин шилиб олгувси,
Бечора халқ урғи қолгувси.

2

Туркистонни кемирар очлик,
Тенгирайди йўқлик шамоли.
Ҳар ён — танглик, ҳар ён — муҳтожлик,
Адам чоҳин эди тимсоли.
Шаҳарларини тўлдирди бот-бот
Шимол ёқлик асир, қочоқлар...
Сомоларини кўтарди азот
Қўнгиллардан урлаган оқлар,
Халқ қон юрди, қон лахта-лахта
Бошга бало ёрилган ғалла...
Бироқ — пахта! Урушга — пахта!
Ўқон керакмас, ғалла бер, ғалла!
Не-не солиқ, не-не ўшонлар...
Парх-наволар ҳаволаб кетар.
Мунгтумини қисар деҳқонлар,
Ничоқ ҳам нақ суякка етар!
Ўкафо тортар не-не ушук жон...
Мисли эди кўҳна Туркистон
Ўқабдуқларни носоз, нотўқис,
Икки қўшини тортган бир ҳўкиз.

3

Кечагина Насриддин полвон
Дарча қурди кўча томонга.
Гўёки уй, нурсиз бир макон,
Юзин бурди ёруғ жаҳонга.
Қақиб келар эди замона,
Осойини йўқ осий дунёда.
«Тинчлик бўлсин! — деб қўяр она,
Игна тутган қўли дуода. —
Бозор борсам, тўнчагина иш,
Уч барабар баҳоси, дегин!
Одамлар ҳам имонини сотиб,
Ўйлашмайди у дунёлигин!...»
Полвон сўзлар изтироб билан,

Оқ пошшонинг кирдикоридан,
Замонанинг учига чиққан
Худобезор дилозоридан,
Пиншакдаги ҳарбий ғалаён,
Андижонда кечган қўзғолон,²⁷
Овруподан қисса ўқийди,
Шоирона нақл тўқийди.

4

Икки киши кирди бемалол,
Поручик ва тилмоч бақалоқ.
Қутилмаган меҳмонлардан дол:
«Вой ўлай!» — дер кампир шошқалоқ.
Кетинмасми ўғлини олиб,
Мунгсиратиб Ойчучукбини?
Сочин ёзиб, худодан солиб,
Қолмасми сўнг шўрлик ўкиниб?..
Тилмочига деди поручик:
«Я прошу, объясните ей...»
«Замон потинч, эл ҳам ҳар печук...
Ҳозир уруш... Оғир бўлди-ей!
Пошшомизнинг қўшинларига
Ердам этмоқ керак, э, она!
Ёв гум бўлсин ернинг қатърига!
Ихтиёрин айланг нова!»
«Оти ўчсин ўша урушни,
Нақ бўғзидан олди турмушни!
Қайдан тонай попани-я!!
Уйи қуйсин замонани-я!»

5

«Хева хони, — дер яна тилмоч. —
Қўмак шартин аъло билибдир.
Мушкул дамда тошибдир илож:
Қирқ минг сўм пул ҳадя қилибдир...»
Чан бурчакда поручик бирдан
Қўриб қолди дастор ошқовоқ.
Изо этди: лашнакни ердан
Қўлтиғига олди бақалоқ.
«Ҳимматингиз учун ташаккур!
Пошшомиз деб койитибсиз жон!..
Ташқарига чиқдилар мағрур,
Мазах ила пржайди полвои.
Жавраб қолди Ойчучук кампир:

«Бир кампирнинг ошвоқоғига
Ишониб жанг қилганча ахир,
Яшшамагур, йигит чоғингда
Қон-қора ер бўлганинг яхши,
Пошино бўлмай ўлганинг яхши!»
Танг аҳволда шўрлик Россия,
Касрин тортар Ўрта Осиё...

6

Оталарнинг юрти Туркистон
Ҳануз уша содда Шарқ эди.
Саросима, ваҳма-ю гумон
Миш-мишларга тамом фарқ эди.
«Охир замон келмиш, ёронлар!..
Яқин эмиш даври қиёмат!..»
«Динни сақланг, эй мусулмонлар,
Имонингиз тутинг саломат!..»
«Босиб кетди юртни кофирлар...»
«Яъжуж-маъжуж чиққан замони
Қўзғолармиш ҳатто қабрлар...»
«Ер ютармиш бутун дунёни!»
Соғлом идрок, соғлом фаросат
Ҳодисотга кўз ташлаб бир қур
Сезар, ки бор миш-миш ҳавосат
Аҳли динга бориб тақалур.
Бироқ, қачон, қачон авом халқ
Миш-мишларга қарапти бефарқ?
Миш-мишларга сажда қилгувси,
Нақ худонинг сўзи билгувси.

7

«Эҳ, Насриддин! Не синоат бу?
Ўзлингини ўйламай асло
Авомни деб шиддат этсангу,
Мақтаб очсанг, илм ила зийё
Таратмоққа боғлаб турсанг бел, —
Бел боғлашнинг бор тасарруфи —
Ҳимматингни билмаса бу эл...
Ва билъакс, эл аҳли маъруфи
Маъмурларнинг олдида илғор —
Жилпанглашда кўргизиб сабот,
Иzzат-нафса еткурса озор,
Мақтабни ҳам ёнса... дод, ҳайҳот!..»
«Бим жанглар ул золи азиз?..»

«Назирхўжа, машҳури офоқ».
Астагина деди Гунчақиз:
«Ўрталиққа ташлабди нифоқ,
Эшон биздан куфр топибди,
Сунг мактабни Рукин ёпибди...»
«Қудратилло!..» — ингранар полвон.
Кириб келар Суюнбой шу он.

8

«Ошинолар баҳси не хусус?
Чупқотларда нечук тарадуд?»
Чехраларга ташлаганди кўз,
Кўзларига ташланди булут.
«Бузрукворим! — деди Гунчақиз. —
Мактабимиз ёпилиб қолди...»
«Воажабким, жаҳолат, эсиз,
Туркистонни қаърига олди!
Тошкентда, — дер Қудрат. — Мен гофил
«Колизей»га кирдим... Ё фалак!
«Падаркуш»да²⁸ отани ўгил
Пул бер, дебон қилди-я ҳалок!
Илмсиалик самари шул, бас!»
«Қудратилло! — ингранди полвон. —
Мактаб ўзи ризқи рўз бўлмас,
Беҳаёндир ёлғиз илм-урфон.
Биласанми... ўзгарур бари,
Аён бўлур урфон самари,
Агар пошшо... кирса қабрга!
Чек қўйилса жабр, жабрга!..»

9

Тиниқ ҳаво, куппа-кундузи
Чақмоқ чаққан янглиғ самода,
Жаранглади полвоннинг сўзи,
Саросима тушди арога.
Қўрқиб кетди Қудрат: «Во дариг!
Не деганинг андак ўйла, дўст!
Ҳеч замонда кўрганми тарих,
Ки сабабсиз ногоҳ, дабдуруст
Тахтдан подшо қулаганини?...»
Суюнбой дер: «Йигит бечора!
Суюксиз тил сўйлаганини
Идрокли дил этса идора,
Шундай сўзни дермиди киши!..»

Әс-хушни сал ўнглаброқ гапир!»
«Билмайсизми, әс-хушнинг иши,
Доим издан чиқмоқ-ку ахир!»
«Бас! — деди бой. — Ҳозир оқсоқол
Сўйлаб берди, фавқулодда ҳол,
Шоҳга хизмат замони келмиш,
Мардикорлик фармони келмиш!»

10

Сув сепгандай чўкди сукунат,
Ваҳимаки, мажҳул бир туйғу
Қўнғилларнинг таҳ-батаҳ, қат-қат —
Қаър-қаърига сингиди, ёху!
Мардикорлик! Оҳ, қандай замон!
Нечук корга лозим бу хуруж?
Биров билмас. Билурлар аён:
Уруш борар, уруш... о, уруш...
Империя, ҳа мададга зор,
Россиянинг қурир дармони.
«Уч ҳовлидан — битта мардикор!»
Шундоқ эмиш подшо фармони!
Бухоролик Шояхши эшон
Хитобнома тарқатмиш ўзи:
«Мардикорлик — кори хайр-эхсон,
Пошшо сўзи — оллонинг сўзи!»
Эркаклар-ку боқиб турар жим,
Гунчақиз дер фақат: «Вой шўрим!»
Етди, ҳайҳот, серхатар онлар,
Ўрда ёқдан кўчди суронлар...

11

Насриддинбек ғарбга кўз солди,
Айниб келар эди об-ҳаво.
Нохуш белги: Нуракни олди —
Юракни ҳам олди... Вовайло!
«Ғар чўққини қонласа булут, —
Дерлар элда, — демак, бугумон:
Юртдан кетар барака-ю қут,
Ёғин бўлур, қон тўкилур, қон!»
Насриддиннинг орзиқди қалби,
Мадрасанинг олдида саф-саф
Тўпланарди «Йқиззахлик» халқи,
Қамти келмиш асаб ва ғазаб.
Биров тутиб олмиш паншаха,

Бировининг қўлида таёқ.
«Мардикорга бормаимиз, ҳа-ҳа!...»
«Умид қилма, эй сийниталоқ!»
«Одам ахир бундагилар ҳам!»
«Бойлар берсин!» «Халойиқ!» — шу дам
Назирхўжа эпос сўзланди,
Киниларга бир-бир юзланди.

12

«Мен Тошкентдан қайтдим тонгсаҳар,
Рост сўзлаймен, бош узра ҳақ бор.
Шовқин ичра суринар шаҳар,
Жўнатмамин зинҳор мардикор!
«Бодаларни бермаймиз асло,
Майли чонинг, майли отинглар» —
Шундай дебон Сабзорда ҳатто
Несёнга бош бўлди... хотинлар!
Ожизалар кўтарса-ю бош,
Тоғни талқон қилгувчи эрлар
Товуқмижоз қисинса юввош,
Бунинг отин, айтнинг, не дерлар?
Эй халойиқ! Оқ пошпо — гаддор!
Қўй мисоли қараб турманг тек!
Ишпооло, худо сизга ёр,
Сизга бошдир Назирхўжабек!
Дукчи руҳи тирикдир ҳамон,
Ким кофирга бермаса омон —
Ҳақ таоло бўлғуси рози,
Ўлган шаҳид, ўлдирган гози!»

13

Саратонда қовжироқ ничан
Маҳтал бўлган каби шарарга,
Фавқулодда шахт-шидат билан
Халқ отланди янги шаҳарга.
Йқиззахлигу мўлканлик шунда,
Ховоелик бор, тошлоқлик ана!
Совунгарлик, яктанлик шунда,
Асрий нафрат қилди таптана!
Ўроқ тутминн Соли ғазабкор,
Очил новвой унинг ёнида.
«Рўйхатларни берсин Мирзаёр,
Умид қилса хопумонидан!»

Довуллайди Насриддин юзи,
Кийим олмиш бир либос: «қаҳр».
Кўнглида бор қониқин ҳисси:
Пошшо билан жанг қилар ахир!
Бир ўзимас, мана бутун халқ
Наъра чекар: «Эй, оёққа қалқ!»
Худди шундоқ деганди Иван.
«Стой!» — саси таралди бирдан.

14

Бежамали фойтундан, ана,
Кўз-кўз айлаб савлатин, кўркин,
Гўё ерга қилгандек таъна,
Аста тунди полковник Рукин.
Уезд тўра оғиз очганди...
Ҳар тарафдан ёғди овозлар:
«Хўн бизларни ўйлабди анди,
Инсофи йўқ мардикорбозлар!»
«Фармон бериш унга писандми?»
«Фармон нима — оғзининг эди!»
«Энанга қил дўқ-пўписангни,,
Қарздормас йқиззахнинг эди!»
«Великий царь велит, что вас...»
«Саринг билан қўнмозор бўлгур!»
«Ўлар ҳўкиз болтадан тоймас...
Баччагарнинг жон жойига ур!»
Полвон қўлга чорроқ тош олар,
Хаслига бир ташбиҳ келар:
«Арузда ҳам устундир — руки,
Ўрусда ҳам устундир — Рукин...»

15

Бу галати ташбиҳдан ҳайрон,
Чананича сўкиб, чираниб,
Ғазабангиз тош отди полвон
Мўлжал айлаб уезд тўрани.
Нақ манглайга бориб тегди тош,
Ботмон тошми Насриддин отган?
Тўра қулар, бош эмасди бош,
Бир тўн эди ол ранга ботган!
Таёқ тиқди кўзига биров,
Биров солди бўйнига ўроқ.
Очил поввой санчибон дарров

Приставга ёпишди! Шу чоқ
Паншахани бир йигит шитоб
Томоғига гарч санчиб олди:
Лаҳза ичра золим пристав
Чанг-тупроққа қорилди-қолди!
Ҳазавага тушган оломон
Тўфон янглиғ келар беомон!
Тоғ бўлса гар тўсолмас йўлин:
Ўлим! Ўлим! Кофирга ўлим!»

16

Музлаб кетди Насриддин тани,
Даҳшат ичра тўлғанди шуур!
Эслади-ю Валентинани¹
Хира тортди кўзларида нур!
Пургазаб саф борар суронли...
Ажраб чиқди оҳиста полвон.
Хаёллари ваҳма, гумонли
Ошиқди-ку станция томон!
Не кечдийкин маҳбуба ҳоли,
Исёнчилар аро музтарми?
Илҳақмикин? Ё илтижоли,
Полвонидан кўмак истарми?
Завол чоғи, ботиб борар кун...
Полвон пастқам йўллардан юрди.
Вокзалда ҳам, эвоҳ, итирқин,
Пала-партиш тўполон кўрди!
Қурч оломон изларни бузар,
Қарсиллатар, симларни узар,
Илож тонган жойда қўяр ўт,
Дуч келгани айлашар нобуд...

17

«Ур, кофирни!» «Изини қурит!»
«Қочди! Қочди!» «Олдидан тўс-да!»
Полвон боқса, елиб-югуриб,
Келайтир ўзининг дўсти!
Ортдан қувиб келар бир тўда,
«Ҳай-ҳай!» — деди Насриддин полвон. —
Оғайнилар, гож бўлмаг жуда!
Бу ишчи-ку! Сиздек бир инсон!...
«Полвон! — Ваня қичқирар. — Тез қоч!
Гап англлатмоқ мушкулдир ҳозир!»

Бироқ дўстин кўриб поилож
Тўхтаб қолар, дилда хавотир!
Миқти киши бақирар шу ош:
«Миршабни ур!» Бобоншоқ тўда
Силжиб келар Насриддин томон,
Яксон этай деган орзуда.
«Миршабни ур!» «Қофирни ўлдир!»
«Ваня, шитоб уйингга югур!» —
Ва тўдага ўзин урди ул,
Алноминдек саваш қурди ул!

18

Мунтин ишга солди ботир эр,
«Насиб» этди не шўрлик бошга.
Мунт солару алам билан дер:
«Пошшо бошқа! Бу ўрис бошқа!»
Гоҳ таёққа чап берар полвон,
Гоҳ Ваняга: «Ҳазир бўл!» дейди.
Миқти киши мунт тушган замон
Иштрансинди: «Оҳ, еди, еди!..»
Сийрак торғди тўда. Ким қочди,
Ким сўлкайиб ётар. Шу замон
Олис поезд учқунлар сочди:
Ўтхонадан қўрқмай оломон
Тутантириқ олмақда эди.
Не бўлдийкин ишчилар? Эвоҳ!
Қош қорайиб қолмоқда эди:
«Ваня! Билмам, балки сен огоҳ,
Валентина...» Бошқа сўз демас.
Манглайига бир урар бесае,
Қўзларига «чин» ёнишар қон...
«Ёрилибди манглайинг, полвон!»

19

Уйга чопди икки қадрдон!
Валя хомун ўлтирар эди:
Эвоҳ, олтин сочлар наришон,
Мовий кўзлар мўлтирар эди...
«Шерим!» «Валя! Йоним, ўкенма!
Йонгинангга едимми озор?»
Қиз бош қўяр полвон қўкенга,
Кўзларида ёни шашқатор:
«Соғ-саломат бор экансизлар...»

Мен-чи... узиб қўйгандим умид...»
Юнатар, қиз сочларин силар,
Қўз ёнларин симирар йинит.
«Бунда қолмоқ хатарли... Ваня!
Тез қайтарман, Валя, дили жон!» —
Ва шовқинли шаҳарга яна
Сингиб кетар Насриддин полвон.
Валя тагин қолар қийноқда...
Итлар ҳурар йироқ-йироқда,
Милтиқларнинг садолари гоҳ
Шом саҳнида янграр баногоҳ.

20

Ваня дилгир, Валя дили ҳун...
Биргина вақт имиллар лоқайд.
Қўлтиғида каттакон тугун
Қайтиб келди Насриддин бир пайт.
Тугунни шарт бўшатди полвон,
Чонон билан паранжи олди.
Паранжини олди-ю... ҳайрон —
Валентина бошига солди!
«Ваня! — деди. — Сенга бу қуроқ!»
Ваня кийгач тортиди-ку сино.
Паранжили Валя-чи бироқ
Қўринарди мисли рўданю.
«Кетдик энди эски шаҳарга,
Энди андак хавфдан четдамиз.
Руслигингиз билса агарда,
Эл ташланса... унда нестамиз?»
Қиз хўрсинар: «Хўн, хўн жонгинам!
Қўриб қўлай паранжини ҳам!»
Хавф-хатардан диллар никаста,
Учов йўлга чиқдилар аста...

21

Уммонларда қизиқ хислат бор,
Уммонларнинг кенедир даргоҳи.
У юзтубан ётар хокисор,
Чалнимагай қулоқда оҳи.
Топи отсалар — чўқар қабрига,
Дом-мим демас кема солсалар.
Дом-мим демас... Бари-барига
Гўё лоқайд, бепариво қолар...

Бироқ, қаҳри тубида пинҳон!
Бироқ келса уммон ғазаби,
Кемаларни ўйнатур осон,
Ўйноқлатур мисли хас каби!
Ўт олди-ку Жиззах туманин,
Буюк ғазаб ўртади ортиқ!
Жарариқ, Ём, Қаробчи, Зомин,
Бахмал, Оқтош, Ўснат, Қийли, Қирқ,
Халчамугур, Боғдон, Чанмаоб,
Қоратошу Сангзору Сингтоб, —
Барин ялар умтиб, интилиб,
Қўзғолоннинг оловли тили...

22

Сангзор ёқда, тонгсаҳар пайти,
Мутаассиб Тўракул қози
Ғазавотга эли бонлайди:
«Ўлган шаҳид, ўлдирган ғози!»
Абдурахмон Жевачи ҳам — бек,
Фориш, Боғдон элига сарвар:
«Ғазот қилинг, истасангиз эрк!
Мадакдордир тути пайғамбар!»
Халойиққа жар солди бутун
Қосимхўжа эшон Зоминда:
«Кофирларни йўқотинг, тутинг!
Яшаб бўлмас битта заминда!»
Халқ қўнган чоғ, ўзин деб улуг,
Нокас беклар чиқиб ҳар ичдан
Ўроқда ҳам, машоқда ҳам йўқ,
Мана шундоқ ҳозир хирмонда!..
Аччиқ толе! Бу нечук хоҳин?
Бир калтабин, ношуд қилар иш,
Жазояни жа олур халқ...
Лек буиндоғин кўрмагани Шарқ!

23

Юртин қамрар буюк қўзғолон,
Талатўнда қолар дала, тоғ!
Жиззах сари қўрқмай, беомон
Босиб келар бахмаллик Шойзоқ.
Билиб бўлмас бирдан, нечоғлик
Тизгинни бўш қўйди замона:
Мавлон батрак — қорақиншлоқлик

Дўстларини бошлар мардона!
Умур деҳқон Қолтой томондан
Қўзғолончи сафга бош бўлди...
...Тошкент, Қўқон, Каттақўрғонда
Эл қўлида фақат тош бўлди!
Гуълаб турар уммоний қаҳр,
Фарғона-ю Хўжанд, Андижон...
Эй, изоҳга бўй бермас тақдир,
Эй, жафокан юртим Туркистон!
Дукчи эшон ҳолидан гарчи
Огоҳ эдинг, бироқ мардларча,
Бош кўтардинг такрор ҳаёт деб,
Истибодни этай барбод деб!

24

Туш кўргандай бўларди Қудрат,
Кўзларига инсонмас эди:
Йиццаҳ узра, ажиб, пуршиддат
Талотумли сурон, сас эди.
Хотин-халаж, йингит-қизларни
Ҳайдаб келар аскарлар, алҳол:
«Қутқарингиз, домла, бизларни,
Шогирдингиз Камолман, Камол!...» —
Деган сўзни эшитди Қудрат!
Термуларди Камол мунғайиб,
Қайғусига, ғамига йўқ ҳад,
Онаси-чи бўлар, соч ёйиб.
Ўкеиб-ўкеиб йиғлар чақалоқ,
Бир аёл дер: «Болагинам оч...»
Қудрат беҳол интилди! Шу чоқ
Қамчи тушиди бошига: «Прочь!
Прочь, эй сарт!» — Отлиқ капитан
Фавқулодда бир жаҳл билан:
«Убирайся!...» — дея сўкинди,
Қўрқув босди Қудратни энди.

25

Йироқланди аскарлар кам-кам
Беихтиёр Қудрат ҳам, ажаб,
Кетаверди қалбида алам
Тўда оққан томонга қараб.
Нега борар? Бунда нечук сир?
Мақсад недир? Қандай андина?

Қўрқув босса Қудрат нечундир,
Ботир бўлиб кетар ҳамини!
Бу-ку, бор гап, олмоқ керак тап,
Ногаҳоний ботирлик бироқ
Қўрқанидан шерга отилган
Қўён ҳолини элалтар озроқ...
Кенг майдонда, Ўрда олдида
Саф тортгани жазо қўшини.
Қудрат ногоҳ кўриб қолди-да
Оқ қўлқонлик ҳарбий кишини!..
От ўйнатиб турган шу жаноб
Наҳот ўша... Пётр Иванов?
Қадрони, дўсти, тираги...
Қаттиқ-қаттиқ урди юраги!

26

«Нан беринг, жаноб полковник!»
Қудрат кўрди: ёнроқ офицер
Товонларини шақиллатиб, тик,
Қаддин ростлаб честь берар-да, дер:
«Неёичини ушладик охир!
Уйига ўт қўйдик... Бало сарт!
Хотин, қизин айладик асир...»
Гезаради неёичи: «Номард!» —
Қўлларини қияди арқон.
Яқин келар полковник ва сўнг
«Туземец!» — дер кўзи тўла қон,
«Сволочь!» — дер яна дағал, тўнг.
Неёичи ҳам қўрқини ўрнига,
(Чамаси, у жонидан тўйди)
Полковникнинг қирра бурнига
Тупурғини қўндирди-қўйди!
Револьверин олиб дарғазаб
Неёичининг юзига қараб
Отди Пётр! Неёичи юзи
Бир нафасда бўлди қирмизи!

27

Ҳаётсевар Пётр Иванов
Ҳарб ишига қўйган чин ҳавас.
Қаттиққўл у, ҳа, анов-манов
Ланжу лангўш, латгаларданмас.
Қизил қонли Лена достонин

Ахир бутун Россия билди:
Худди шунда Пётрнинг номи
Бешафқат, деб, юртга танилди.
Жиззах эли қўзғолиб шервор
Салтанатга ларза солганда,
Саноқдаги Иванов такрор
Фармон туғин қўлга олганди.
«Баски, билсин жазочи қўшин:
Отилган ўқ ҳамини ҳалол!
Тамом қўшин ўнгласин ҳушин:
Жиззах шаҳри этилсин ишғол!
Аниқлансин аҳволи ҳолат,
Жазолар ҳам бўлсин бешафқат!
Исёнчими ва ё ерли халқ,
Битта қўймай қирилсин бешарқ!»

28

Муъолишида турганди Қудрат,
«Турганди»мас, қотиб қолганди.
Шафқатсизлик, сангдиллик беҳад
Юрагига човут солганди!
Оҳ, сен Пётр, Пётр! Тошбағир,
Мурувватдан бебаҳра инсон!
«Қўрқоқ бўлма! — дер эдинг. — Ахир,
Қўрқоқларга тордир кенг жаҳон!..»
Ботирлигинг этдинг намоён...
Қуллуқ! Қуллуқ! Келса фурсати,
Алшдай Қудрат сенга бегумон
Ботирлигин қўяр кўрсатиб!
Ҳозир борар... Сўзлашар бир-бир...
Пётр сари интилган дамда
Нохуш сизди ўзин негадир,
Оҳ, қалтироқ турди баданда!
Хайллари алманган эди,
Хира эди, чаплаган эди...
Полковник ҳам амр этар шу он:
«Қўшин! Кетдик станция томон!»

ЎНИНЧИ БОБ

*Гўёки ушбу Замин на бир гул, на бир майса,
Ўстирибдир бағрида ёлғиз шамширу найза.*

«Рамаяна»дан

1

Жиззах! Жиззах! Жафоқаш диёр,
Сен ўзбекка гурурсан, гурур!
Тарих узра такрор ва такрор
Номинг олтин билан ёзилур!
Сен — дилларнинг олий муроди,
Эрк туйғуси янграган суруд!
Сен — орзулар синмас қаноти,
Сен — армонсан, армон беҳудуд!
Валламатсан!.. Тағин нима дей?
Қон йиғлаган, қон ютган шаҳар!
Фозил Йўлдош улуғлаган, эй,
Манглайига шон битган шаҳар!
Сен — уйига ўғри тушиб нақ
Болалари тўзғиган она!
На уйи тинч, на дилда фараҳ...
Эс-хушидан буткул бегона...
Болаларим қайда деб, қайда,
Уввос тортиб кўринган жойда,
Телбаликка ўзни урган сен!
Кўчаларда мунграб юрган сен!

2

Неча кунки Жиззах эли хор,
Қувгиндадир Қийли чулида.
Шўр манглайда тағин нима бор,
Нелар келар қисмат қулидан?
«Худо, ўзинг асра илоё!
Бандаларинг гофил, беғамдир!» —
Кеча-кундуз қилар илтижо
Кўпни кўрган Ойчучук кампир.
Чодир тикиб кечиришар кун
Ваня, Валя, Насриддин... Эвоҳ!
Турмушими бу? Жигар-бағринг хун,
Азобдасан... Барига гувоҳ
Рашиджон ва Қўйсинойлар бор,
Ен чодирда туришар улар.

Чул қўйида тентирар почор
Дасти қисқа, ноумид ўйлар...
Иван билан Валентина ҳам
Шум қисматни кўрмакка баҳам,
Қолдиришмай полковни танҳо,
Қийли аро эди бенаво...

3

Ҳайт доим ўз ҳаққин қўймас,
Тўхтов билмас голиб одими. ¹
Гоҳ қаъридан чиқса мунгли сас,
Гоҳ улуглар шодлик отини.
Бақамтидир тўй билан аза,
Зулмат ва нур қоришиқ мисол.
Бир нафаси — кечмишу азал,
Бир нафаси — олис истиқбол...
Чиқмадимиз ёддан мабодо, —
Уэр, шеърхон, эслатганим-чун, —
Жалоли ўғлон, темирчизода,
Очил новвой эркаси Гулсуи?
Йигит дурқун, қиз ҳам ёш, дилдўз,
Очилмоқни истар гунчалар...
«Йигит — узук, қиз нақ ёқут кўз,
Мос бўлмаса, қаранг, мунчалар!» —
Шундоқ пият барини ушлаб,
Икки ёшнинг кўнглини хушлаб,
Аввал баҳор унаштирдилар, ²
Тарадудни жунаштирдилар...

4

Бироқ юртга ёрилди-ю гам, ¹
Оҳ, сўйланга тил ҳам дил зада —
Кал Соли ҳам, Очил новвой ҳам
Ҳалок бўлди муҳорабада!
Сўнгра қувғин... Келиб хонаси,
Урҳо-урда, Қийлида энди
Икки қалбни Жалоли онаси
Қовуштирай дея уринди.
«Нима қилай, Ойчучук хола,
Кайвонисиз, беринг маслаҳат:
Ахир менинг суҳурдай болам
Йигит бўлди Алномини сифат...
Отасини ўлим-ку олди,

Биларни ҳам пошно гум қилар.
Қандай қора қўнларга қолдик,
Бугун — бормиз, эрта — ким билар?
Дил тубига кўмиб поламни,
Уйлаштираман дейман боламни.
Дунё ахир... Очилсин кўзи,
Қўриб қолсин чимидиқ юзин...»

5

«Вой Фотманса, шафқатли эгам,
Яхши ният қилинг, айланай!»
«Бонимизда ўлим турса ҳам,
Фатво беринг, тўйга шайланай!
Тўй эмиш-а... Муздай боқсам... уф...
Ҳеч вақо йўқ, жон бордир фақат. -
Тўй дегани — ахир тасарруф),
Югур-югур, ташвини машаққат...»
Мушғирайди Фотманса шўрлик,
Ёлборади парвардигорга.
«Қўйинг она! Қадин тутинг тик,
Ғам ёншар имони борга.
Тўй ҳам ўтар, турмасемиз қараб...» —
Рашидjon ва Қўйсинной шушдоқ,
Бебахт аёл ҳолини сўраб
Юпатишар, кўнглин этар тоғ.
«Фотманса! — дер Ойчучук камшир. —
Сув билан туз, нон бўлса басдир.
Тўйининг пима, оз-ками борми?
Ўзим айтай тўйда ёр-ёрни!»

6

Тўртта қозниқ ўришти половон,
Муъжазгина тикдилар чодир.
Оқшом чоғи, мана ол-алвон
Ўрталикда ўт ёнаёттир!
Юз-кўзларга учқун урилар,
Бугун ҳам ҳам тап бергувси, тап!
«Ёр-ёр» айтар кўйвжўралар,
Рашидjonу Наериддин, Иван.
Чехраларда гулхан ёлқини,
Юзлар гўё бир нарча ялов.
Ана, орда чонон ёйиниб,
Дўш-дўш борар кўйв лакалов,

Қочганича озин тапоби,
Ёлғиз висол, висол — ўйида,
Кўз ўнгида фақат моҳтоби...
Бу ёқди-чи, келин уйида
Валентина, Ойчучук камшир,
Қўйинойлар барчаси жамдир,
Бири борар, ўчоққа қарар,
Бири келин сочини тарар...

7

Дастурхонга бир-бир қўярлар
Сув, туз, икки дона чанати.
Давра қурди куввжўралар,
Шундай бўлди тўй зиёфати...
Сўнг ҳайратга солиб батамом
Қувғиндаги Ўкиззах элини,
Хотин-халаж айлаб издиҳом
Туширишиб борар келини.
(Кувв уйи эса — ўн қадам!)
Чилдирмани чала бошлайдн,
«Ёр-ёр» айтиб Ойчучукни ҳам
Кўнгишларга олов танлайди:

«Қийли чўли қийли-я,
Надир чора, ёр-ёр,
Куйиб адо бўлибди,
Ёр бечора, ёр-ёр.
Молгузарнинг арчаси
Сўлмас экан, ёр-ёр.
Севганига етганлар
Ўлмас экан, ёр-ёр...»

Қирғин, ёнғин, умрлар барбод...
Юрт қўйида — мотам ила ғам...
Бироқ, ҳаёт — ҳаминша ҳаёт,
Бироқ, одам — ҳаминша одам!
Қулоқларда янграйди ёр-ёр,
Ўтлоқларда янграйди ёр-ёр,
Қум, тош янграр, тунда йўл янграр,
Осмон янграр, мангўм чўл янграр...

8

Чодир ичра кирдилар шодмон
ЎКалол билан Гулеун, икки ёш...
Қўрна бўлди уларга осмон,

Водариго, ёстиқ бўлди тош!
 Не учундир ҳаприқди полвон,
 Шоир қалби тўлиқиб кетди.
 У битажак гаройиб дoston
 Бир лавҳаси ахир шу эди!
 Ҳиззах ичра душмани қаттол
 Не-не уйга ўт қўйган чоқда,
 Топмасин деб халқ умри завол
 Янги рўзгор бунёд бўлмоқда!
 Каскушанда ёв зуғми ила
 Бузилганда кўҳна Туркистон,
 Тузилмоқда янги оила,
 Яралмоқда мўъжаз гулистон!
 Йўқ, бу халқни ўлдириб бўлмас,
 Паймонасин тўлдириб бўлмас!
 У — қурч халқ-ку, у — зўр Ватан-ку!
 У — бор эди. У — бор. У — мангу!

9

Тушлар кўрар Қудрат гаройиб,
 Тушларидан ўзи ҳайратда:
 Ҳашаматли подшо саройи,
 Сарой ичра ажиб сийратда
 Юрар эмиш Қудрат... Ногаҳон
 Пайдо бўлди Пётр Иванов:
 «Қудратилло? Э, э, ошнажон!
 Қушюрагим! — дермиш қувониб. —
 Қўрқоқмисан ҳали ҳам, Қудрат?
 Ҳаётингнинг қизиги йўқ ҳеч!..»
 Ғазаб ила Қудрат пуришидат
 Шарт суғуриб исфаҳон қилич,
 Солмиш Пётр бошига! Ҳайҳот!
 Илон тилли қилич шувиллар!
 Бориб тегар, бироқ шу заҳот
 Қоғоздайин юмшоқ, илвиллар!
 Пётр эса қаҳ-қаҳ отармиш,
 «Қўрқоқ!» дермиш, завққа ботармиш...
 Теваракдан келар эмиш сас:
 «Қўрқоқларнинг қиличи кесма-а-а-с!..»

10

Тушларида йўқ эди тартиб,
 Шаҳрихонда гоҳо кезарди,

Хогиралар тоғдай юк ортиб
Муштдеккина қалбин эзарди.
Азимбойнинг бевақт ўлими,
Хароб шаҳар, вайрон она юрт...
Гоҳо кўрар Фарҳод ўглини...
(Фарҳод, Фарҳод, паҳлавону гурд,
Ўз исмига муносиб бўлур!)
Тошкент... Қудрат эслайди тушин:
Кенг кўчада тап тортмас, ёвқур
Гуре-гуре борар каттакон қўшин.
Сафда — Фарҳод, манглайи порлоқ,
Қадам ташлар ғоз тутиб қадин.
Отасини кўрмасмиш бироқ,
Қудратнинг ҳам сизмасмиш ҳадди
Сас бермакка, садо бермакка...
Бошқарармиш қўшинни якка
Бир полковник... Пётр Иванов,
Ҳар нарсага қодир Иванов!

11

Хонумонни қолдириб тамом
Чўлга кетмоқ истарди Қудрат.
Шаҳар ичра қиргин, қатли ом,
Гардлар — кўжда, хор эрур турбат.
Насридинлар Қийлида ахир,
Қийлидадир бор аҳли шаҳар.
Қудратлар-чи, мисли бир сағир
Оқ байроққа ишониб магар
Уйни ташлаб кетиша олмас,
Суюнбойнинг ризолиги йўқ:
«Эрнинг иши — қочиб қолиш-мас,
Менгами бор тарақа-туруқ?
Кўёв тўра, ўйлангиз кам-кам,
Бу уйларни ким учун қурдим?
Жон тинчимни демайин, ҳеч ҳам
Ҳар балога ўзимни урдим?
Сўққабошман, бир бошга бўлса
Икки газ ер кифоя, ўлса...»
Ногоҳ ерни, шу сўз асноси,
Зириллатди тўпнинг садоси.

12

«Ўрдамиздан қолур култена,
Ўрдага тўп отишаётир!

Ота, кўринг: оқилу телба
 Инсон, мана, неларга қодир!
 Боболардан қолган Ёдгорлик,
 Авлодларга гурур ва камол.
 Фотиҳда бор шундай беорлик:
 У гурурни қилади поймол!»
 «Кув тўра! Урдани қўйинг,
 Лозим эса тикланур бир кун!
 Омон бўлсин, ўз ҳовлинг, уйинг,
 Ўчоғингдан ўрласин тутун!
 Чўлга қочмоқ бўласиз, ажаб,
 Намунча сиз бепарво, беғам
 Ки, нақ ажал оғзига қараб
 Ошиққанча ташлайсиз қадам?
 Бойни кўриб тутаб кетар халқ,
 Идроклисиз, бундоқ этинг фарқ:
 Сиз — Суюнбой кўёви ахир!...» —
 Бой соқолин силар бесабр.

13

Айри йўлнинг бошида ҳайрон
 Иккиланиб турганда киши,
 Минг андиша, минг битта гумон,
 Шубҳага юз бурганда киши,
 Муҳтож бўлур, оҳ-оҳ, кенганга,
 Сўз қудрати билинур шуида!
 Қудрат тинди... Қийлидай даштга
 Ортиқ майл қолмади унда.
 «Нима қилай, бузруквор, дил ғаш!
 Менга тордир, тордир бу олам!
 Кўнглимдаги ғаш эмас, оташ!
 Кўзимдаги ёш эмас, алам!
 Мактабим йўқ, юртим вайрона,
 Ошиқчаман ўзим ҳам, ҳа-ҳа...»
 Бирдан Қудрат мисли девона
 Ёлғондакам отди қаҳ-қаҳа!
 «Бола бўлманг! — деди бой чарчоқ. —
 Дахлсиздир бизнинг ҳовли-боғ,
 Тега олмас биронта ғаддор!
 Нақ губирдан ижозатим бор!»

14

Ўт ичида тўлганар Ҳиззах,
 Қуюқ тутун босмиш самони.

У дунёда бор бўлса дўзах,
Баски бўлур дўзахи соний!
Ёниб битди қадимий шаҳар,
Кўнгилларда дод-фарёд қолди.
Эл оҳ урар ҳамон ҳар саҳар,
«Орк тимсоли» деган от қолди.
Қорақийли ёнди, Қўрқозон...
Еллар гуллар энди ўрнида.
Зомин ёнди, кул бўлди Боғдон,
Хоки тўзғир фазо қўйинида.
Умур Очиқ Янгиқўрғонда
Қўлга тушди саван чоғида.
Казаклар-чи, алам кўрган-да,
Қилич солди саккиз ёғидан!
Шайзоқ Содиқ — бахмаллик дехқон,
Ўтдан қўрқмас, валлакат ўғлон
Тўн оғзига қўйиб отилди!
Халқ лаънатлар ҳануз қотилни...

15

Қишлоқларни чигиртка мисол
Оломончи казаклар босди!
Истаганин ҳайдаб гўё мол,
Истаганин ўлдирди, осди!
Топи дилларда йўқ эди шафқат,
Таланди Ём, Қаробчи, Сангзор.
Ўғри тушган уйлар оқибат
Урғун қолган қиморбоздай хор!
Қайбир казак кўтармини гилам,
Бири ёстиқ қучоқлаб олмини,
Бири «нўнг!», деб суронлар билан
Қон орқалаб йўргалаб қолмини.
Кимдир ешдиқ элтар йироқда,
Қай бирови ҳайдаб борар қўй.
Бировида энди пинмоқда
«Фалон уйни боссам!..» — деган ўй.
Ҳов казак-чи, дароз ва дурқун,
Елкасига таплагти хуржун:
Бир кўзига жойлагти кўза,
Бир ёғига — хурмада бўза...

16

Тун, Суюнбой чиқди ташқари,
Не учундир қочди уйқуси.

Зар-да, уни этган сарсари,
 Бир сандиқча тилла — қайғуси!
 Сандиқчани кўтариб аста
 Йўргалади боғ этагига.
 Сассиз чуқур қазди бир насада,
 Кўмиб кўйди чинор тагига.
 Хас-хашак-ла ёнди устини,
 Кўнгли тунчиб уйқуга ётди...
 Қийлида-чи, худди шу кунини
 Бир аёлманд боласин сотди!
 Ўқовдиратиб тийрак кўзини
 Гўдакчаси боқар: «Очман... оч!»
 Нонга сотди катта қизини,
 Шўрлик ота тонмади илож!
 ...Солдатлардан қочган қиз-жувон
 Мозорларда сақлар эди жон...
 Ёқавайрон, хонавайрон эл,
 Тақдиридан лолу ҳайрон эл...

17

Оқ туғ ётар эшикдан нари,
 Қудрат кўнгли «шув» этди бирдан!
 Палапартини уй дарчалари
 Ярим очик, ярим ёпилган...
 Сочилганди сишиқлар ҳар ён,
 Лахтак-лахтак сўзана, дорпеч...
 Уйга кирди. О, шўрбахт инсон!
 Ортиқ ҳиммат кўрганмидинг ҳеч?
 Бўялибди қора қонига
 Гул беозор, Гунчақиз нигор!
 Икки сочи икки ёнида
 Ер бағирлаб ётар хонисор!
 Ёиртилибди озроқ кўйлаги,
 Очилибди чан кўкеси хиёл.
 Ёнайин деб очик кўкрагин.
 Қул чўзганча қолмиш ойжамол...
 Босиб кирган эди бир казак,
 Тан тортмади ул позик гажак,
 Хун олишди қаттол ёв билан!
 Тенг бўлмади гул — фаров билан...

18

Қудрат шўрлик лол бўлиб қолди,
 Кўзларида кўринмасди ён.

Кўзи тинди. Қалби тин олди...
Сезди, ортиқ қолмади бардош!
Бардош — бу йўл, чаман-чотир йўл.
Қудрат шундоқ ҳайл қилади:
У болалик чоғидан мўл-кўл
Уша йўлдан юриб келади.
Насриддин-ла бўлди ҳамсафар,
Ғунчақизни учратди шунда.
Барчасига шукрона айтар
Не учраган эрса очунда!
Йўл тугади ногаҳон мана!
Ажаб, йўл ҳам тугайдими ҳеч?
Йўл тугади! Сўнгида, ана
Турар дўсти — Пётр Петрович!
...Қудрат ҳушин ўнглади бир дам,
Борар эди кўчада шаҳдам!
Қўлтиғига қистирмиш теша,
Нечук корни айламиш пеша?

19

Чап томонда қарсиллаб ёнган
Биноларга боқмай ўтар ул.
«Қайт! Қайт!» деган, дилда уйғонган —
Сасга қулоқ қоқмай ўтар ул.
Ўнг томонда ер билан яксон
Мадрасага боқмай борар ул.
Бозорбоши олдида — майдон,
Шу майдонга синчков қарар ул.
Шунда юрди эртадан то кеч
Ивановни кўрмоқ қасдида.
Пайдо бўлди Пётр Петрович,
Тулпор гижинларди остида.
«Пётр! — деди Қудрат ийманиб. —
Қўрқоқ дўстинг ёдинда борми?»
Қўшин боши Пётр Иванов
Юганини тортди тулпорнинг.
Боқса, резги қаримсиқ одам
Имо қилар унга дамодам.
Базўр таниб олди-да Пётр:
«Қудрат! — деди. — Зўраки ботир!»

20

«Шаҳримизга хуш келдинг, Пётр!
Келганингдан мутаассирмен.

Қалбим чулғар шундай хавотир,
Бир шубҳага бўлдим асир мен:
Сендай йигит, савдогарзода,
Ҳаётсевар чақ-чақ поручик,
Қон тўкмоққа меҳринг зиёда.
Шундоқ золим бўлмоқлик печук?
Ўлакевлар узра изғиған
Саҳродаги қузғунлар мисол...
Қуйған, ёнған, тинған, тўзғиған
Шаҳарни кез, одил назар сол!»
Полковник дер: «Ноҳақсан мутлоқ!
Ким подшодан айласа гина,
Фармониға солмаса қулоқ,
Исён этса, ҳа, ўшагина,
Жазосини олур ҳаминша!
Бу йўлда йўқ менда андина!» —
Маҳкамага кирдилар икков,
Икки ўртоқ икки душман, ёв.

21

«Поездларда юролмайдн сарт,
Офицер ё бирор чиновник —
Ўтса, туриб таъзим этмоқ шарт...
Қонун шулми, жаноб полковник?
Ўз уйдан қувилса бадар,
Шуъласидан қочиб оловнинг,
Сувсиз ўлса тоғларда агар,
Қонун шулми, жаноб полковник?
Қазак уйга бостириб кирса,
Тап тортмайин қилса таловини,
Сўнг хотинини зўрлаб ўлдирса...
Қонун шулми, жаноб полковник?...»
Кирди Қудрат танига титроқ.
Ҳисоб бериб ўрганмаган ҳеч,
Сал гани ҳам келди-ю бироқ,
Ўзин босди Пётр Петрович.
Оқ қўлқонли қўлиға қарар,
Сўнг қўлини белнига тирар:
«Қонунни қўй! Юрма сир излаб.
Чиқармаймиз қонунни бизлар!

22

Билким, сартлар, яъни тубжой халқ,
Итоатда бўлмаса агар,

Подшомизининг амрига бешфарқ,
 Қараса-ю гажир ва қайсар,
 Мана шундоқ қолур қирғинга.
 Ўлдирдингиз сизлар Рукини.
 Чиққан қилич кирмагай қинга,
 Тонмагунча қотил худбинни!
 Мен топурман, билсин ағёрлар,
 Совурмоққа мойил иштиқом!
 Ўл бўйида тикарман дорлар,
 Мамлакатда қилгум қатли ом!»
 «Бу феълдан қайт! Одамнинг ҳар он
 Қўлидан-ку келар ёмонлик,
 Бироқ инсон эсанг, чин инсон,
 Бахш эта қўр элга омонлик!»
 «Ўлим тилаб келса гар ўзи,
 Нафрат-ғазаб бўлса ризиқ-рўзи,
 Нетаганин айлайман бажо:
 Ачинмайман ўқимга асло!»

23

«Гуноҳ қилдим бир марта, оҳ-оҳ,
 Ким тинглагай эдинг донин?
 Ўчакишиб сенга, мен густоҳ,
 Ҳарбийликка бердим Фарҳодин!
 Ул ҳам сендек бўлурми тошдил,
 Ҳар қадамда экарми ўлим?..
 О! Тамаъгир, бандан ғофил,
 Бузрукворинг кечиргил, ўғлим!..»
 Қудрат боши оғир эгилди,
 Қўзлари ҳам шишадай нурсиз,
 Пирирамай ерга тикилди,
 Олам эди соҳру сурурсиз...
 «Пётр! Сарт ҳам бир инсон ахир!
 Ҳаққи бор-ку ёруғ дунёда,
 Қуи нурида, тупроқда, соҳир —
 Чамапларда, боди сабода!
 Ўлдирмоққа уни, сенга ким
 Ҳуқуқ бериб қўйибди, дўстим?..
 Елка қисди Пётр Петрович:
 Бу хусусда ўйламабди ҳеч.

24

«Фикрларинг бағоят ўткир,
 Қуфрат, дўстим, ақлинг тўлибди.

Қай бир ишни, айтгин-чи, Пётр
 Ўз хоҳиши билан қилибди?
 Юрт хизмати учун тайёр ул,
 Ижро этар Ватан амрини.
 Ватани деб сафларда бор ул,
 Ватан деб бахш этган умрини!»
 Ташқарида милтиқ отилди,
 Чўчиб тушди Қудрат ҳам беҳос.
 «Қўрқма! — деди Иванов, қулди. —
 Казакларим машқ қилар холос».
 Қудрат энди қимирлар бежо,
 Ўзларида чақнайди олов.
 «Подшо амрин айларсан ижро!
 Сен — подшонинг қўлида қосов!»
 «О, мен учун, Ватан ва подшо
 Икки тимсол — яхлит бир сиймо!» —
 Шундай деру хонада кезар,
 Қудратда бир потинчлик сезар.

25

Ничирларди ўзича Қудрат:
 «Қўрқоқмасман... Ботирман. Ботир!
 Ботирлигим мана ниҳоят
 Бир бор кўриб қўяжак Пётр!
 Абгор бўлган умр ҳурмати,
 Бевақт кетган Гунчақиз учун,
 Сўнаётган қалбнинг қуввати,
 Орау, армон, туйғу, ҳис учун...»
 Шу пайт тинди кўнар тўполон,
 Сурон солар бир печа казак.
 Пётр юрди дераза томон.
 Қудрат борди аста жонсарак...
 Қоқ мияни мўлжалга олиб
 Тешани шарт кўтарган эди! —
 Бирдан Пётр қайрилиб қолиб...
 Эвоҳ, Қудрат ўзи ўқ еди!
 Қоқ юракдан отганди Пётр,
 Қўшин боши, чақдаст баҳодир.
 Қудрат етмай дил пешасига,
 Қулаб тушди ўз тешасига...

1969—1979

Б и р и н ч и қ и с м

СМЖНАТ

1. Диний ривоятларга кўра, Аюб пайғамбар ҳар қандай азоб-уқубатларга чидаб, эгини етминч урта қурт-қумирсқа еб ётса ҳам худони деган эмин.

2. Саидрасул Азизий — илк ўзбек педагогларидан. Унинг машҳур «Устоди аввал» дарслиги ўн етти марта нашр қилинган эди.

3. 1894 йилда француз ҳарбийлари Франция бош штабнинг офицери яҳудий А.Дрейфусни Германияга жосусликда айблаб жиноний иш қўзғадилар. Далиллар етарли эмаслигига қарамай суд А.Дрейфусни умрбод каторгага ҳукм қилди. Яқуда кўп прогрессив кишилар (Эмиль Золя ва бошқалар) Дрейфусга озолик берилишини талаб қилдилар. «Дрейфус иши» деб номланган бу ҳаракат 1906 йилда А.Дрейфуснинг оқланиши билан якуланди.

4. С.Я.Надсон (1862—87) — рус шоири. Унинг шеърларида софдил рус зиёлиларининг инсоний мунозирати ўз ифодасини тошган.

5. «Ўзбекистон ССР тарихи» 2-жилдининг 90-бетига: «Чор маъмуриятининг энг яхши ерларни келгиндилар фойдасига мусодара қилиши, аҳолини ўрнашиб қолган жойлардан ҳайдаб юбориши деҳқонлар ва кўчманчи қирғизлар қазабининг кучайиб кетишига олиб келган сабаблардан бири бўлди», дейилади. Бойдарвин оиласи ҳам ўшандай саргардон оилалардан бири эди.

6. Бу ерда Азимбой Хоразмийнинг «Муҳаббатнома» достонига ишора қилмоқда. 1353 йилда Олтин Ўрда хони Жонибекнинг яқин амалдорларидан бири, ўз халқи тилини, Она Ватанини қаттиқ севган Муҳаммад хўжа шоир Хоразмийга, бир қиш ичи унинг ёнида истиқомат қилиб, ўзбек тилида асар ёзини топиради. Шу таважжух туфайли «Муҳаббатнома» достони дунёга келади.

7. Рус шоири П.А.Некрасовнинг (1821—77/78) «Темир йўл» шеърдан олинган.

8. Тарових — рўза вақтида одатий беш ракаатга қўшиб ўқиладиган намоз.

9. 1873—76 йилларда Нўлатхон бошчилигидаги Қўқон хонлигида бўлган қўзғолон назарда тутилган.

10. 1892 йилда Тошкентда юз берган вабо исёни.

11. «Зубдатул масон» (Масалалар қаймоғи) — машҳур диний-ахлоқий китоб.

12. Қирғиз шоири Тўқтағул Сотилганов (1864—1933) Андижон қўзғолонида қатланганликда айбланиб, 1898 йил 3 августда дорга ҳукм қилинди, сўнг ҳукм сургун билан алмаштирилди.

13. «Подназор»нинг бузиб айтилгани.

14. Андижонда темир йўл 1898 йилда қурилган эди.

ИККИНЧИ ҚИСМ

ШАБАДА

15. А.П.Чеховнинг «Филоф бандаси» ҳикояси қаҳрамони.

16. М.Ю.Лермонтовнинг «Дуо» шеъриси.

17. «Тараққий», «Хуршид», «Тужжор» — жаид газеталари.

18. Етимлар учун мактаб.

19. Бошланғич, дейилмоқчи.

20. Газета назарда тутилмоқда.

21. Камбағаллар болаларини ўқитишга кўмак берувчи ташкилот.

22. Жилваланиш, маъносиди.

23. 1912 йил 4 апрелда Лена дарёси бўйидаги конлардан бирида подшо аскарлари 3 мингдан зиёд инчини ўққа тутдилар.

24. 1912 йил 1 июл куни Тошкент яқинидаги Троицкий ҳарбий ўрдутоҳида Туркистон санёрлар батальони кўтарган қўзғолонга ишора.

25. «Правда» газетаси, 62-сон, 1912 йил 11 июл.

26. Германия дунёни қайтадан тақсимлаш учун 1879 йилдаёқ Австрия-Венгрия билан ҳарбий-сийосий иттифоқ тузди, унга кейинроқ Италия қўшилди. Бу иттифоқ билан Антапта (Англия — Франция — Россия) ўртасида 1-жаҳон уруши келиб чиқди. Шунга ишора.

27. 1914 йил 21—24 июл кунлари Пишпак ва Андижонда ҳарбий хизматга чақирилган захирадаги аскарлар ўртасида бўлиб ўтган ғалабларга ишора.

28. «Надарқун» — Маҳмудхўжа Беҳбудий қаламига мансуб асар.

*Севги атиргул янглиғ
Яшнар менинг боғимда*

Таржумалардан намуналар

КУЗ ФАСЛИ ҲАҚИДА РАМАНИНГ АЙТГАНЛАРИ

(Қадимги ҳинд эпоси «Рамаяна»дан)

Ажойиб куз фасли менга ёқади:
Ой тиниқ, юлдузлар милт-милт боқади,
Димоққа гулларнинг бўйи оқади,
Филлар ўрмонларга сурон тақади.

Тўкин-чочин кузга бўлди сабабкор
Хунқомат илоҳа Лакшмий улуғвор.
Ана нилуфарлар мунис беэзор
Субҳидам баргларин ёзмоққа тайёр.

Суюк маъбуданинг тажассуми — куз
Балқийди, йўқ асло гурур деган сўз,
Зув-зув боларилар сари буриб юз,
Қийқирган товуслар томон татлаб кўз.

Тангри Камага хуш ёқар гала ғоз,
Патлари келишган, қанотлари соз,
Янроқлар оралаб чапвор уриб, боз
Ботқалдоқлар ила қилинар парвоз.

Фил ажиб, буқа-чи ғалати ҳайвон,
Жанг қурса шовқинга тўлади ўрмон,
Дарё тиниқ оқар — бунда бегумон
Куз турфа кўркини айлар намоян.

Булут йўқ, кенг осмон мусаффо бирам,
Тулайди товуснинг қуйруғи кам-кам:
Энди мафтун боқмас мода товус ҳам
Бас, етар, тугади томоша, байрам!

Тилларанг гулдади прияка, боқ:
Шуъла ҳам беради, ўзи хушбўйроқ,
Гуллари беназир, серҳанам янроқ,
Еганда ёринар яқини йироқ.

Шавқу эҳтиросдан қизир экан қон,
Филлар жуфти билан айлаб хиромон
Боринар четдаги бутазор томон...
Унда нилуфарли ҳовуз бор пинҳон.

Қиличдек ярақлар фалакда ёлқин,
Сувлар ҳам суетлашар кам-кам олиб тин,
Бироқ шамол эсар шифобахш сарин,
Сувдаги фардан ҳам ёқимли, салқин.

Қайдаки ботқоқни қуритди ҳаво
Чанг-тўзон кўтарар шамол бедаво.
Шундоқ пайт от қўяр майдонлар аро
Подшолар урушни дилга қилиб жо.

Буқалар бўкирар қаддин кўз-кўзлаб,
Сигирлар ичидан мосини излаб.
Агар рақиб чиқса шох сурар тезлаб,
Кўзги соф ҳаводан куч олиб, хезлаб.

Товуснинг товланган қўйруғи қани?
Бари ёниб битди оғғобда яъни.
Кезишар, думда ҳам қолмайин маъни,
Турна мазахидан қочиб, ийманиб.

Ғозларни инидан ҳуркитиб ногоҳ
Серка фил сув ичар, наъра чекиб гоҳ
Шавқдан қон кўширмин — қон ила қулоқ
Орасидан оқар мушк, синчиклаб боқ!

Ёмғир мавсуми-да не кун, не онлар,
Кулча бўлиб ётган ўилаб илонлар,
Ернинг туб-тубида мутлоқ пинҳонлар
Ўрмалаб чиқмишлар оч, кўзи қонлар.

Оқ ҳарир либос кийган қорамғиз қиз каби
Кечани ўраб олди ойнинг ошпоқ чойшаби.
Дон-дунга тўйиб обдон турналар гала-гала
Гул четан мисол борар учиниб ушбу палла.

Нилуфар балқийди ҳовуз юзида.
Ҳовуз ҳам юлдузли кўкнинг ўзи-да!
Ўртада ой мисол, ойнинг тусида
Ором олар оққун, уйқу кўзида...

Қўлларда фар гулдан чамбараклар мўл.
Қизлардек барчаси очилиб гул-гул
Зар патли ғозлар ҳам тикка солмин ийўл:
Бамисли зар камар тақиб олмин кўл.

Сув сасин кўмаркан шамол батамом
Қамишларга қутқу солди вақти шом,
Пай каби сас берди, хулласи калом,
Йўқ бўлди қўтошлар айлаб издиҳом.

Кўм-кўк майсазорлар тутан дарёга,
Бағрин очиб қўймин хушбўй сабога,
Сув сидирган соҳил ўхшар матога,
Нисон барно этган зар, зар матога.

Қўёш шуъласидан маст бўлиб чунон
Ўрмонда болари зувиллар шодмон,
Шира-шарбат боғлаб ётган заъфарон
Юкли гуллар узра ўйнашиб гужгон.

Ёмғирли кунлар йўқ, фараҳ ҳар ёқда:
Ойда-ю гулларда, яшил япроқда,
Сойда-ю йўлларда, ува-ўтлоқда,
Питраган қунларда, саси сайроқда.

Дарё имиллайди, тангалари зар,
Балиқлардан белга боғлабон камар,
Тун билан яйраган сулувдек бесар
Ўзилиб, кўзига ёқмайин саҳар.

Шаффоф кўлга боқсанг — қунлар бозори,
Намоён чирой ҳам кўркининг бори.
Ўтлар аро аниқ — дарё узори,
Пардадан равшандек қизнинг руҳсори.

Болари тебранар хушбўй ҳавода,
Гулларга ёпишар, бол ҳам омода.
Қодир ишқ тангриси ушбу аснода
Даҳшатли ёй тортмин, таранг зиёда!

Йўмла табиатга ато этган жон,
Далага қут берган, оққан мисли қон,
Сойларга сувларни айлаган эҳсон
Тўда булутлардан йўқ энди нишон...

МАСПОШШОНИНГ ОЛАНГҚАСАР ДЕВ БИЛАН
САВАШ ҚУРИШИ

(Қорақалноқ халқ эпоси «Маспошшо»дан)

«Лашкарбони ким бунда?
Менман майдон ичинда,
Жанг қилмоққа тайёрман,
Юзмас, мингингта борман.
Мен билан жанг қилсанг гар,
Бошинг кетар муқаррар.
Кўзингдан оқар ёшинг,
Кўчада қолар лошинг.
Керак бўлса ширин жон,
Йўлинг йироқ сол, ўғлон!
Эркинсанг, кел бунда,
Менман майдон ичинда!»

Бўйлари минор янглиғ,
Қўллари чинор янглиғ,
Гавдаси қоя каби,
Оёғи мола каби,
Панжалари дандондай,
Қулоқлари қалқондай,
Бурнига назар солсанг
Кабутарнинг инидай,
Кўкрагининг жуллари
Зотдор қўйнинг жунидай,
Оғзин кўрсанг ўрадай,
Соқоллари шўрадай
Бир қалмоқ келар аста,
Ҳайбатин кўрган хаста!
Кўриб ботир сесканди,
Дилни кўрқув бостанди,
Қочай деб қилди хаёл,
Аммо ёри — ойжамол
Сўзларини эслади,
Ўзин ёвга хезлади!

Кўнгли тошиб шу асно
Қаҳр айлади Маспошшо!
Бир уқ суғуриб олар,
Яхшилаб мўлжал қилар:
Манов, қалмоқ қоши деб,
Нақ юракнинг боши деб.

Буниси — жон чиқар жой,
Ўша упка турар жой,
Буктаргига буй ташлаб,
Тўғри ниятни бошлаб,
Кўнгли тошиб ҳаллослаб,
Ёйин тўғрилаб, созлаб
Шувиллатиб отади,
Қора терга ботади!

Йигит кўрди шу чоқда,
Мисли теккандай тоққа,
Ботир отган ўқ, ажаб,
Ортга қайтар қарсиллаб!
Девга таъсир этмади,
Жон жойига етмади...
Ботир дилини ғашлар,
Ўқни бир четга ташлар...

Қарағай найза қалтираб,
Ёлғизликдан шалвираб,
Инграб ботир югурди
Дубулгаси ялтираб,
Дев қошига боради,
Керилиб найза уради!
Тошдан қаттиқ танаси,
Зангарнинг пешонаси!
Девга таъсир этмади,
Жон жойига етмади.
Ботир дилини ғашлар,
Найзани отиб ташлар...

Ботир бир шамшир олар,
Таърифидан бундоқ бўлар:
Қинга олса қилт этган,
Суғуриб олса йилт этган,
Қаҳрланса тош кесган,
Қарқарали бош кесган,
Саккиз ботмон ўқ олмас,
Силтаган ерда жон қолмас!
Пайтни пойлаб туради,
Девга шамшир уради!
Тошга теккандай оғир
Қарс этиб сиңди шамшир!
Девга таъсир этмади,
Жон жойига етмади.

Ботир дилини гашилар,
Шамширни отиб ташлар...

Ботирдан ўтди навбат,
Қалмоққа етди фурсат.
Дев керилиб туради,
Шундайин лоф уради:
«Эй қурумсоқ, қурумсоқ,
Булмоқ учун ўлимсоқ
Келдингми ё бу ерга?
Минганим ола керга¹
Улоқтириб ўйнайма,
Шуни яхши бил, деди.
Агарда ботир бўлсанг
Сал берироқ кел, деди.
Эшитганман таърифинг,
Кел, ўйиним кўр, деди.
Мен билан тушсанг кураш,
Бўлгунг қаро ер, деди.
Яхшиси, Ойпарчангни
Ўз қўлинг-ла бер, деди.
Сен ўлсанг, нима бўпти,
Туярмиди ер, деди...»

Ўн беш ботмон гурзисин
Дев олади қўлига.
Қўллагин, деб сизгиниб
Алиолло валига,
Маспошшо елкасига
Инграб чўқмор уради.
Қўрқмай йигит қалқонни
Паналаб улгуради.
Маспошшодай ботирнинг
Шириш жони сесканди.
Қалмоқ девнинг зўрлигин
Йигит энди сезганди.
Қаҳри келар шу замон
Бари ғайратин солар.
Олангқасар чўқморин
Қўлидан юлиб олар.
Бошин мўлжаллаб туриб
Қайириб девга уради.

¹ Отнинг бир зоти.

Қалмоқ дев ҳам қалқонни
Паналаб улуради...

Отлар терга бўлди гарқ,
Енголмади бир-бирин.
Нақ эсдан айрилгудек
Ҳолдан тойди охири.
Энди отдан тунишар,
Совутларин ечишар,
Бир-бирин ўлдирай деб
Ширин жондан кечишар.
Орқароққа чекиниб
Пазыра тортиб югурди.
Бир-бирига богирлар
Йўлбарсдай панжа урди!
Икки ботир айқашди,
Бир-бирини чайқашди,
Урушиб ёқалашди,
Дўстлардай қучоқлашди,
Пастларда юмалашди.
Чекиниб бир-бирига
Қашқир каби ташлашди!

Бир-бирин ололмади,
Черин тарқатолмади.
Бир-бирига тенг келди
Иккисининг гайрати.
Энди икков ярашиб,
Из-изига қайтади...

ЖАМОЛИЎДИН МЎСУЛИЙ БИЛАН УЧРАШУВ

(«Тухфатул Проқайн» достонидан)

Хожага шеърларим тўкиб солдим мен,
Хожадан хун илҳон мақтов олдим мен.

Сўзга чечан хожа оғиз очса гар,
Дурлар билан тўлғай бешак денгизлар.

Ҳамини чиқса-да дурлар денгиздан,
Ул-чи, дур денгизин яратди сўздан.

Шундоқ ширин сўз-ла менга юз бурди,
Майин овоз ила аҳволим сўрди:

«Сўйла, турмушингни менга баён эт,
Неминг не, қайдансан — бир-бир аён эт?»

Айдим: «Талабамен, дилда озор, ўт,
Шарвон шаҳарида тондим таваллуд.

Отам Халиллуллоҳ янглиг донодир,
Нажжорлик касбидин кўнгли ёнодир.

Бало-қазоларда қолмай деб ғофил,
Балолар ғорида чархладим ақл.

Ва лекин бу гардун бешафқат, бешарқ,
Чоҳи адамларга этмиш мени ғарқ.

Дўзахдан жаннатга қонқи очсам йўл —
Сенинг ҳимматингга боғлиқ бу буткул.

Қалбим хоҳишига солдим-да қулоқ,
Не-не элар кездим, узоқдан-узоқ...»

Деди: «Невчун келиб қолдинг Ироққа?
Қайдин меҳринг тушди бизнинг тупроққа?»

Дедим: «Воҳ, юртимда бало зўрдан-зўр,
У ерда нон — аччиқ, сувлар эса шўр.

Очлигу муҳтожлик, зулматда Шарвон,¹
Шаҳармас, баайни қоп-қора зиндон.

У ерда лол оқар сарин булоқлар,
Ёнар, ўт уфураб ҳар ёна тоғлар.

Унда хушбахт куннинг мутлоқ ўзи йўқ,
У юрт одам учун бамисли тамуғ.

Шаҳарнинг устидан учадир вулқон,
Айт, не ҳам қилолгай оқил бир инсон?

Тақдир ошнолигин менга билдирди:
Иқболим Ироққа чорлаб келтирди.

Оҳ, сенинг юртингга келдим у инон,
Жаннатни кўргандай бўлдим бегумон.

Сен шоҳга билдирки, бу ғариб оқшом,
Унинг даргоҳига бормоқ эрур ком.

Мени қабул этсин, шоҳга миннат эт,
Туғри бир йўл кўргиз, олий ҳимнат эт.

Гарчи машҳур турур султон саройи,
Кўрдими мен киби куйчи фидойи?

Ахир нечоғлик саз бўлмасин узук,
Сайқал берилганда кўрингай тузук.

Хоси ҳотамдаги битикларни хўп
Сайқалдан сўнг бўлгай ҳижжалаб ўқуб!»

Деди: «Сен камолга етмабсен ҳали,
Ҳали каломингнинг йўқдир сайқали.

Кибру ҳаво ила қадам босибсен,
Сен тахтнинг ёнига номуносибсен.

Фақат нодон қолгай ўзига қойил,
Камтарликдан обрў топувси комил.

¹ Бу ерда сўз ўйини: шоир Шарвон сўзини Шарвон, яъни шарр сўзидан ясапти ва она шахридаги ёмонликларга ишора қилляпти.

«Мену мен» демакдин тийгил ўзингни,
Ҳамиша мухтасар айла сўзингни.

Йоқилдир, ўзини ким билса доно,
«Биламен» демагил, билсанг-да ҳатто.

Одам боласининг сўзимас, аъло —
Хизматига қараб берурлар баҳо.

Товусдай дум билан мақтансанг, лекин
Оёғингдан изо тортарсен, бу чин.

Кўзгуда аксини тўти кўрса, бас,
Ўзини заррача у таний олмас.

Ахир ўз-ўзини кўрмаган замон
Даҳо ҳам ҳавас-ла сўзлангай, инон.

Таърифни хуш кўрар гарчи бизим шоҳ,
Ул сўз саррофидур, яхши бўл огоҳ!

Кимки сўзлай олмас поэтик ва майин,
Шоҳнинг дил-дилини тополмас тайин.

Аср-асрларни ёритган нурни —
Англамаста ҳайрон қолиб бўлурми?

Дарёнинг ёнида бир жилга надир?
Сен — ҳечсан, шод зангин бир хазинадир.

Хазина берк турур. Чекил шу они,
Ўйотма мудраган ул аждаҳони.

Кўкрагинга уриб мақтамагил ҳеч,
Ўйга қайт, кеч, ҳо-ю ҳаваслардан кеч!

Сен устод қонинда қўли боғли бўл,
Шоғирддай одобли, тили боғли бўл.

Кимки аччиқ тиллик бўлса, бил буни,
Шоҳнинг ҳузурига қўймаслар уни.

Бўш қўйса, инсонни кулгу қилар тил,
У тилнинг зиндоши оғиз эрур, бил.

Гоҳ тил шувиллаган қиличга мензар:
Хушёр бўл, бошингни танингдан узар.

Жонни жаҳаннамга йўллагувчи — тил,
Сукутни беҳингнинг қалиди деб бил.

Тилсиз бўлганидан балиқ — Хут, қара,
Осмон-фалаклардан жой олмин сара.

Илон икки тиллик бўлгани учун,
Жаннатдан бадарға этилди бир кун.

Жонингни сақламоқ истасанг, оқил,
Тилингни тиймоқлик чорасини қил.

Яхшиси, бу ердан қайттил ортингда,
Ўзинг униб-ўсган она юртингда.

Мақтабда машғул бўл, илму сабоқ ол,
Ҳар неки ўқудинг, бир-бир ёдга сол.

Ажамлигинг етар, англа энди сан,
Ажамингни қўй-да, арабча ўрган!

Ўғлон, ҳали хомсан, пишгин, пухта бўл,
Қамолга етгину сол Проққа йўл!»

Айдим: «Келар йўлим йироқдир жуда,
Наҳот қайтиб кетгум ҳуда-беҳуда?»

Қаҳатлик қаърида қолмин ўлкамга
Не тухфа-да қайтгум? Қўлмен шул ғамга...

Қуруқ қайтмай дейман, аслида дардим:
Шайбинга ёмон сўз айтмасин мардум!»

Дедики: «Қўнглингни тўқ тут, эй ўғлон,
Нибом айлагаймен бир тухфа албон.

Бу узукни олгин, қўзи қўн подир,
Муҳри не элларда подиру қодир.

Йўқотиб қўйиндан ҳазир бўл аммо,
Душманлар қўлига тушмасин асло!

Узукка тикилсанг — жумлаю жахон,
Жамшиднинг жомидек бўлмай намози.

Узукни тақдирми, қўрқмагин мутлоқ,
Ўғри ҳам, жинлар ҳам қочгувен йироқ.

Нақши нақ табаррук номлардан гулзор,
Узукда ҳикмат бор, шифо сеҳри бор.

Узукнинг сеҳри зид ҳар Аҳриманга,
Жамшиддан бир ёлғор қолминдир манга.

Шарвоида қаҳатлик хезланса агар,
Балодан шу халос айлар муқаррар.

Бебаҳо бойлик бу, эсда тут, ўғлон,
Қўлингдан бепарво қўйма ҳеч қачон.

Жамшид шул узукни қачонки тақди,
Етти иқлим унга подшо деб боқди.

Сени балолардан омон асрар ул,
Қўргизар қайда бўл, қайда захар ул.

Тақиб юр, шундандир кўзингнинг нури,
Жонингнинг ҳузури, умринг сузури.

Узукка бул сўзни нақл айлагил, бас:
«Бировга сотилмас, тухфа этилмас».

Бироқ узук қадриг аниламайсен сен,
Қадринга етмайсен, деб қўрқаман мен!»

Ақисса, узукни узатди ул зот,
Узукдек эгиниб таъзим этдим бот.

Ҳаққига дуолар қилдим дилимдан,
Ташаккур сўзлари учди тилимдан.

Унинг қуллуғинда ерни ўниб шод,
Саъди Акбар янглиг қайтдим пурсабот!

Қўрдимки, толсим севинди ҳақдин,
Севинч-ла, фараҳ-ла қайтдим Ироқдин.

Кечдим Кўҳистоннинг сарҳадларини,
Олисдан илғадим Шарвон шаҳрини.

Кўз солдим: одамлар тонсалар фурсат,
Меним узугимдин қурурлар суҳбат.

Салламга яшириб юрармен уни,
Кўздан қочирмасдан ҳар он, ҳар куни.

Олчоқлар қўлига тушмасин дебон,
Ҳар турли жойларга айладим ниҳон.

Узоқ тушиб қолсам узук қониндан,
Оғриқ, дард қалқарди шўрлик бонимда.

Ғазабим — Туған шоҳ томон чорларди,
Текин шоҳ тарифда — томоғим дарди.

Бири дер: «Хосларнинг мажлисина кет!»
Бири дер: «Нижу-ла шоҳни таъриф эт!»

Мен-чи, барчасига бепарво, бепарқ
Қолдим боним қотиб, хаёларга фарқ.

Аммо муҳтож бўлиб ош-понга баъзан
Мақтадим ҳар олчоқ суңрасини маи.

Гоҳ шодлик ошинеда қолдим балога,
Маролдек ем бўлдим ҳар аждаҳога.

Помардлар базминда ниёла бўлдим,
Покаслар илғига ҳавола бўлдим.

Шодлик мажлисининг бир одати хуш:
Ўқомни тўла олиб қайтарурлар бўш.

Ўқомдек руҳим ҳали бўлмагани барбод,
Бўм-бўш берух бўлмоқ менга мушқоқ ит.

Ўқоми Ўқам бўлмаген, аммо бор бир шарт:
Қулатум ҳам тотмагай майимдан помард!

НАҚЛ

Кемага чиқди бир кун машҳур олим, тилшунос,
Ва даргадан сўради мағрурлиги беқийсе.
«Сарф-наҳв»ни ўқурсен?»
«Йўқ...» — деди дарга почор.
Олим дер: «Ярим умринг, афеус, кетибди бекор!»
Бу гап дарга кўнглига ботган бўлса-да оғир,
Аммо оғиз очмади ул мустаҳиқ баҳодир.

Тўлқинларни гиж-гижлаб ногоҳ қутурди бўрон
Ва мўътабар олимдан дарга сўради шу он:
«Билармусен сузишини?»
Титраб олим қурмагур —
Деди: «Билган эмасдим, омон бўлгур бир умр!..»
Денгизчи дер: «Минг афеус, донишманди замона!
Умринг елга кетибди: кема чўкмоқда мана!..»

Роберт БЕРНС

СЕВГИ

Севги атиргул янглиғ
Яннар менинг боғимда.
Севги — мей айтар қўшиқ
Йўлга чиққан чоғимда.

Севгим, сендан-да ҳатто
Чиройлироқ бир гунча.
У сен билан бирга, то —
Уммонлар қуригунча.

Қуримас-ку уммонлар,
Қоялар-ку қуламас.
Қумдай оқар замонлар,
Оқар-да, тиним билмас.

Бахтли бўлгин, тинч юргин,
Яхши қолгин, эй гулим!
Дунё кезсам-да, бир кун
Сенга келтиргай йўлим!

КЕТАСАНМИ МЕН БИЛАН

Кетасанми мен билан, о, Тибби Дунбар?
Кетасанми мен билан, о, Тибби Дунбар?
Топсак — отда кетамиз, аравада ё,
Тополмасак — пиёда, кўзлари қаро!

Бой отангининг чақаси менга не даркор?
Кибор аймақларинг-ла нима ишим бор?
Боримни ҳам йўғимни кўрмакка баҳам,
Юпунгина келсанг ҳам, майлига, санам!

* * *

Жавдарзорда кечқурун
Шалаббо бўлди Женни.
Марзалар бўйлаб шошқин
Уйга йўл олди энди.

Қизгина хўп совқотди,
Дилдираб қолди шўрлик.
Қўйлаги ҳўл, наҳотки
Кам эди шу кўргулик?

Бўлиқ жавдарзор аро
Кимдир кимни чорласа,
Кимнидир ким қучса ё,
Қандини урсин роса!

Ишимиз нима, жўра,
Нима бизга — пойлаб сир?
Шомда жавдарзор аро
Ўпишиб турса кимдир!..

ШИЛЙОН СОНЕТИ

Эрк! Озод фикрнинг қалбисан абад,
Зиндонда жамолинг ёрқинроқ яна!
Зиндонда ўғиллар сенга мардона
Бош уриб, топиниб яшарлар фақат!

Сара ўғилларинг қийнаб замона
Қаро гумбаз ичра айлар экан хор,
Дилларни ўт олмиш ёвга пинҳона,
Бўлмиш дунёларга донглари ошқор!

Эй, Шилйон! Зиндонинг кўҳна бир қаср:
Тубинг меҳроб; бунда вақтни айлаб мот
Бонивар судралиб кезмиш бетадбир.

Тошларда излари кўринар, ҳайҳот,
Ул излар учмагай асрдан-аср!
Қулликдан тангрига қилурлар фарёд!

МАРЦИАЛДАН

Рубарунгда — Марциал, шоир,
Шеърларини ўқидинг ҳозир.

Завқ-сурудан яйрадинг жуда,
Сен шоирнинг тириклигида

Ҳурматини жойига қўйгил!
Ўлгандан сунг шон-шуҳрат бир пул!

1821

ЦАРСКОЕ СЕЛО

Дилбар туйғу, лазиятларни асрагувчи, о,
Эманзорлар куйчисига кўн тапини даҳо —
Хотирот, кел, жонлантиргил олис замони,
Йқон-диллимда кўражагим сирли маконни,
Мен бағрида севиб қолган ушал ўрмонни,
Бодалиғу ёшлик суйган ширии армонни;
Табиату орзуларнинг оғушида хуш
Шодлик, ҳаёт, шеъриятдан бўлганман сархуш...

Жўкаларнинг соясига мени олиб бор,
Оғушида яқовлигим кечган бесзор,
Кўл соҳили, тепаларнинг қиялиги соз,
Ўтлоқларнинг гиламидан бўлай сарафроз!
Боғлам-боғлам қуруқ шохлар, ён-ёруғ водий,
Бўлиқ ерлар, дала — бари кўнгилга жодир.
Сокин кўлда, жимир-жимир мавжлар узра хуш
Юзиб юрсин киборларча бир гала оққуш...

I

Назар эт, парвардигор, қошинда мен хокисор,
Оҳ нечоғлик танҳоман, танҳо, эй худо!
Кўзларимда ёшим мўл, юрай десам йўқдир йўл,
Тентирайман тим ўрмон аро, эй худо!
Нима қилай? Кўксимда қалбим бормоқда музлаб,
Қара, қош қораймоқда, тун ҳам келмоқда хезлаб,
О, кўрқаман! Юргайман доим шафқатинг излаб,
Ўзингдурсан дардима даво, эй худо!
Муруватингни кутиб кўзларимдир нигорон,
Раҳм айларсан, ки кўриб ён ўрнига оқар қон,
Сени раҳмон атарлар ўлкамизда мардумон,
Умидсиз яшолмасман асло, эй худо!
Юлдуз кўзларинг доим ёнадир зулмат аро,
Йўлга сен бошласанг гар, келмагай бошга бало.
Фақат сенсан, сен бердинг мисли юлдуз — Дхрубо,
Дхрубога атаб нури асло, эй худо!

II

Бизни йўлга бошлай дер — кўндир йўл бошловчи эр,
Йўлларнинг йўқ саноғи аммо, эй худо!
Ҳамма оқилу фозил, валақламоққа мойил,
Ёздан адангай хатто доно, эй худо!
Беҳуда уринмадим сгай деб сенга фақат,
Ахир дудоғинг фақат сўйлар менга ҳақиқат.
Минг хил гап бор атрофда — барчаси пуч, мағзи бад,
Қасрда ҳақ — ул асил маъно, эй худо?
Хижолатман қошинда, тилда пола тафсири,
Бари нинҳон ҳақойиқ, аён эмасдир бири.
Нешонамда не бўлса, кўргайман юриб-юриб,
Хоки пойинг эт менга ато, эй худо!
Минг бўлакка булинди «Мен» — барчаси исёнда,
Йканжал ила қолдилар қирғину қатағонда.
Бўлак ҳам йўқ, бутун ҳам. Назар қилгил бу онда,
Ҳориб-толиб бўлибман адо, эй худо!
Минг бўлакни жо этиб имон-ла боғла маҳкам,
Тариқатни кўрсатгил айлабон менга карам,
Ўлармен изтиробда, ланғат деб толега ҳам,
Бас, пойинг ўниб бўлай фидо, эй худо!

МУНДАРИЖА

Икки бехти. Б. Қосимов 5

Уйғонинг севинчлари

«Том ботида ёйилган хирмон...»	11
Уйғонинг	12
Бекчимачоқ	15
Баҳор келишида	17
Момақаймоқ	19
Нарвоз	20
Қишлоқ қизига	22
Шамол	23
Синглимга	24
Армон	25
Ҳашар	28
Ватан	29
Қизил гул	30
Тоғ	32
Мақтанчоқ шоир ва илғор шахтакор сўхбатидан	33
Мен туғилган үй	34
Қўзичоқ	36
Сени соғинганда	37
Прмоқ	39
«Ўрмон...»	40
«Қачонлардир янганан Хайём...»	40
Соғиниш	41
«Қўзларингиз кўзойнак мисол...»	42
Хило	43
Овчилар	44
«Кеч қирмоқда...»	45
Қўсмаш	46
«Кечи хафиз эдим...»	46
Оша дусти	47
«Бўлдим ижиб шаҳарларда мен...»	48
Насибанинг қўшини	49
Дасаларга қилмайлик тақзим	50
Глюбулга боқиб	51
Йақино қўшини	52
Гулга	53
Чоллар	54
Олтин куз	57
Арча	59
Янги йил қадаҳи	60
Маллар	61
«Зилзиладан донмо...»	62
«Агар нуқталарга бўлсам маҳли»...»	62
Ўзбекистон	64
Болалигим хотираси	68

Гўзал эрур барибир яшаш

Оху кўзинг	71
«Бир йилгит бор, келишган, гўзал...»	71
«Тенгинги кўрмасмен...»	72
«Хайр! Кўнгил иши нозик...»	72
«Жоним олиб, бизга тағи «жон», дейдиларму?»	73
«Хатларни аямай йирта бошларсан...»	73
Эътироф	74
Куз	75
«Ташқарида қирчиллайди қиш...»	75
«Қаро кўзинг қаро тунлар...»	76
«Рост, севгинга тараф йўқ, жоним...»	76
Кўнглим гуди	77
«Санамгул...»	80
«Ёмғир ёғар майдалаб...»	81
«Ина бир кун айлағил бардош...»	82
Қиз қўшиқ айтади	83
Шарифа	84
Янги йил кечасида	85
Қизлар ўн еттига кирганда	86
«Баргларга бош қўйиб...»	87
«Ногоҳ ғазаб ичра...»	88
«Кўпдан ўқимадим...»	88
Дамлар	89
«Қошимдасан, турибсан жим, дол...»	90
Натироб чекмоқ нима	91
«Нетай, кечмиш ҳар айёминга...»	92
«Майлига йиллангиз...»	92
«Сувга тушган тош каби беғам...»	93
Навоний ғазалига мухаммае	94
Н.Ҳом париси	95
Сенга бағишланган сонетлар	96
«Балки қудратлисиз...»	99
Қайтиш	100
Н.Ҳжио	101
«Ер-ер» жаранглайди тун-кечаларда...»	102
Сен	103
«Суманбарим, қайгурмагил ҳеч...»	104
Тошшмоқ	105
Булбул	106
«Севган юрак...»	107
«Мени кўрса...»	108
Тошкентни тинглайман	108
Икки қарра тўққиз	109
«Хайл беринг менга...»	110

Қадимги қўшиқлар

Садолар	113
«Болалар улғаймоқ истарлар...»	114
Боболар ўғити	114

Маст одам суратига ёзувлар	115
Қадимги қўшиқлар	116
Қаландар умри	117
Сарбадорлар қўшиғи	118
Бухоро гўзалига	119
Уч олтин гишт	120
Муқанна васияти	123
Подшо ва шоир	125
Қўҳна Урганч минораси дейди	127
Чинор	128
Қиз қўшиғи	129
Спитамен	131
I. Қаҳрамоннинг ўйлари	131
II. Спитаменнинг боши	134
III. Она Ер алласи	135
Амир Темур қабридан овоз	136

Сен шоирсан, қалбингда бор, илоҳий бир ўт...

Юрагим	139
Шоир	142
Фардлар	143
Ойбек вафотига	143
Қорақалпоқ шоирларига	144
Тенгдошларимга мактуб	146
Шоирга тилагим	147
Черногориянинг қизил томлари	148
Эски кема	149
Хотира	150
Рубоийлар	151
Ҳайрат	152
«Ўл бўйида турарди тўнка...»	152
Туш	153
Прометей	154
Фил билан лайча	155
Яшаш маъноси	156
«Қоронгу кўчада танҳо келардим...»	156
Третьяков галереясида	157
Хиросима қўнғироғи	158
Суроққа айланган одам	160
«Мартен цехи...»	160
Шаҳарлик	161
Нидеда	161
Морбоз ва кўзойнакли илон қиссаси	162
«Умр ҳам бир жойга бориб қолмоқда...»	164
Даъват	165
Чили шоири Виктор Харанинг ёрига мактуб	166
Фазодаги ҳислар	167
Бўзлик деҳқон йигит билан суҳбатдан	169
«Қуёш чарақларди...»	169
Шоирнинг бир куни	170
Саккизликлар	171

«Рамаяна» оҳангларида

«Хайлимни, ўйларимни...»	175
Қасосли дунё	175
Обиҳаёт афсонаси	176
Нуруварас ва Урваши	179
Шеърнинг яралиши	181
Аёлга айланган подшо	182
Ҳанумаън ва Сита	185
Мангулик даъвоси	187
Маркандешнинг туши	187
«Бойликлар худоси Кубера бир кун...»	190
Ситанинг қасами...	190
Сита ва олтин кийик	191
Сирли қушлар	192
Қитъалар	195

Янги шеърлар

Мен кимман	199
Фотиҳа сураси илҳоми	199
Станслар	200
Қамаши чўлида баҳор	201
Шоирнинг сийлови	202
Машраб газалига мухаммас	203
Уйланмаган йигитга	204
Болта қиссаси	205
Зиёфатда	205
Қош қорайиб борар Амударёда	206
Ҳимоя	207
Миниатуралар	209
Тиш	210
Амриқо дафтари (Туркумдан)	211
Тинч океан	211
«Сизтда гуллар...»	211
«Шеър — гулнинг япрогига...»	211
Туюқ	212
«Хайлларим узундир...»	212
Шоирлар сафи	212
Дунёлар умиди	212
Тинч океан соҳилида Чўлпонни ўйлаганим	213
«Қўзларингиз қисиқ, осийликлар...»	213
Вашингтон қўлида	214

Достонлар

Машраб	217
Гумбаздаги нур	244
Бешгул	262
Ошиқлар эртаги	270

Шеъррий роман

Боқий дунё 287

Таржималардан намуналар

Куз фасли ҳақида Раманинг айтганлари. «Рамаяна» эпосидан.	425
Масноотиининг Озаниқасар дев билан саваш қурини. «Масноошо»дан.	428
Ҳақоний Ширвоний. Яқмолиддин Муҳаммад билан учрашув.	432
Яқмолиддин Румий. Нақл	438
Роберт Бёрнс. Севги	438
Кетасанми мен билан	439
«Январдорда кечқурун...»	439
Жорж Гордон Байрон. Шилён сонети	440
Марсиалдан	440
Александр Пушкин. Царское Село	441
Рабиндранат Тагор. «Назар эт, парвардигор...»	442

МУҲАММАДАЛИ

Сайланма

**«Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг
Бош таҳририяти
Тошкент — 1997**

Муҳаррир Ҳ. Султонова
Бадний муҳаррир М. Салойлов
Техник муҳаррир Д. Габдрахманова
Мусаҳҳиҳлар Н. Муҳамедисва, Ю. Бизаатова

Теринга берилди 13.06.97. Босинга рухсат этилди 30.10.97. Бичими 84x108¹/₃₂. Бодоши гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма табоги 23,52. Нашриёт ҳисоб табоги 19,1. Адади 10000. Буюртма № 1471. Баҳоси шартнома асосида.

**«Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси,
700083, Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41.**